

Xudoyberdi
TO'XTABOYEV

Sariq devni o'limi

Xudoyberdi
TO'XTABOYEV

«KAMOLOT»
KUTUBXONASI

Sariq devning o'limi

YANGI ASR AVLODI
TOSHKENT
2017

UO'K: 821.512.133-3

KBK: 84(5O'zb)7

T - 99

To'xtaboyev, Xudoyberdi

Sariq devning o'limi: qissa / Xudoyberdi To'xtaboyev. – Toshkent: «Yangi asr avlodi», 2017. – 288 b.

ISBN 978-9943-27-947-6

O'zbekiston xalq yozuvchisi, bolalarning sevimli adibi Xudoyberdi To'xtaboyevning «Sariq devni minib» sarguzasht romanining ikkinchi qismi – «Sariq devning o'limi»da asar qahramoni Hoshimjon hayotida mas'uliyatli davr boshlanadi. Tabiatan ziyrak, fahm-farosatli Hoshimjon katta bir operatsiyada qatnashib, uning muvaffaqiyatli yakunlanishini ta'minlaydi. Voqealar rivoji bilan esa asarni mutolaa qilish davomida tanishasiz.

UO'K: 821.512.133-3

KBK: 84(5O'zb)7

ISBN 978-9943-27-947-6

© Xudoyberdi To'xtaboyev, «Sariq devning o'limi». «Yangi asr avlodi», 2017-yil.

O'RTOQ POLKOVNIK

«YANGI KASB TANLADIM»

Shunday qilib desangiz, ishlarim yurishgandan-yurishib ketaverdi, o'zi men shunaqa bolaman-da, qaysi ishni ixtiyor qilsam, albatta, maqsadimga yetaman. Yettinchini bitirayotganimda, endi nima qilsam ekan, qaysi maktabga borib o'qiyman-u, yana qaysi muallimlarning boshini qotiraman, deb o'ylanib yurgan edim. Baxtim kulib bog'ganini qarangki, qimmatli direktorim Otajon Azizovich maktabni bitirish kechamizda bir soat-u o'n daqiqa nutq so'zlab, oxirida:

– Shunday qilib, – deb bir piyola choy ichib oldi, – aziz o'rtoqlar, endi ixtiyor o'zlariningda. O'qishni davom ettirmoqchi bo'lganlar, mana, Makarenko maktabiga o'tib o'qishaveradi. Ularning shaxsiy delosini bugunoq o'sha maktabga o'tkazib berishimiz mumkin. Hunar o'rganish payidan bo'lganlar bo'lsa, nima ko'p, shaharlarda hunar maktablari ko'p, o'sha maktablarga kirib o'qishlariga biz qo'llimizdan kelgancha yordam beramiz. Xo'sh, Hoshim, sen nima qilmoqchisan?

– Men sartarosh bo'lmoqchiman, – dedim hech ikkilanmay.

– A?.. Sartarosh dedingmi?

– Ha, sartarosh bo'lmoqchiman. Buvijonim, o'qiyverib, miyang suyulib ketdi, burning oqadigan bo'lib qoldi, deyapti.

– Shu qaroring qat'iymi?

– Qasam ich desangiz, qasam ichaman.

– Yo'q, qasam ichmay qo'ya qol, – dedi hurmatli direktorim, – shundoq ham gapingga ishondim. Bu niyatning bilan tabriklayman, mayli, biringiz sartarosh, biringiz

duradgor bo'ling, yana bittangiz elektrga qaraydigan montyor bo'ling. Ishqilib yo ilmli, yo hunarli bo'lish payidan bo'linglar.

Kim nima desa deyaversin. Lekin dunyoda sarta-roshlikdan yaxshi kasb yo'q. O'sha har xil uylar qurib, odamlarni xursand qiladigan injenerlar ham, maza qilib she'rlar o'qiydigan shoirlar ham, qiziqchilik qilib hammani qiqirlatib kuldiradigan artistlar ham baribir egilib sartaroshga salom berishadi.

Ho'birda aytuvdim-ku, maktabimizning shundoqqi-na qarshisida sartaroshxonada bor, deb. Tovuqning katidan sal kattaroq o'sha sartaroshxonada usta buva degan chol ishlaydi. Usta buvam boshqalarga qaraganda meni jon-u dilidan yaxshi ko'radi. Darsdan kechga qolsam yoki darsdan qochib, pana joy axtarsam, to'ppato'g'ri buvajonimning oldiga kiraman.

– Assalomu alaykum, usta buva! – deyman qo'llimni ko'ksimga qo'yib.

– Ey-ha, Hoshimmisan? – deydi usta buvam.

– Ha, menman.

– Yana jurnal o'g'irlagani keldingmi?

– Yo'q, bugun hech narsa o'g'irlamayman, o'zim shunday...

– Senlar hammang shunaqa, fotogazeta chiqarmoqchi bo'lsalaring, usta buvani sog'inib qolasizlar... Men, navbat kutayotganlar zerikmay varaqlab o'tirishsin, deb jurnal topib kelaman, senlar suratini qirqib, devorga yopishtirasalar... O'tir, sochingni olib qo'yay.

– Sochim o'sgani yo'q.

– O'tir deyapman. Soching kurk tovuqning patidek hurpayib ketibdi-yu, yana o'sgani yo'q, deysan-a!

– Pulim yo'q-da, usta buva.

– Senlarda qachon pul bo'lgan o'zi? Hozirgi zamonning bolalariga hayronsan. Dadasidan, soch oldiraman, deb pul olib, tanaffusda muzqaymoq olib yeyishadi...

Usta buvam gaplashib turib, sochingizni olib qo'yadi. Lekin ko'pincha atir o'rniga boshingizga suv sepib:

– Oh, oh, oh! Hidini qara-ya buning! – deydi sochiq bilan yuzingizni yelpib.

Shunday qilib, men sartarosh bo'lishga qaror qildim. Bilasiz-ku, biror ishga ahd qilsam, uni oxiriga yetkazmaguncha qo'ymaydigan odatim bor. Jonimni qiyab bo'lsa ham maqsadimga erishaman.

Bu niyatim mehribon buvijonimga, dadajonim-u oyijonimga, hatto, jondan aziz singillarim – Oyshaxon-u Donoxonlarga – hamma-hammalariga ma'qul bo'ldi. Faqat dadam sal ikkilanib:

– Ishqilib, odamlarning boshini kesib olib, bir baloga yo'liqmasang bo'lgani! – deb qo'ydi. O'sha kuniyoq buvamning huzurlariga kirib bordim.

– Assalomu alaykum! – dedim ikki qo'limni baravar ko'ksimga qo'yib.

– Vaalaykum, e, ha, Hoshimmisan, tinchlikmi, bunga entikmasang?

– Tinchlik, tinchlik, buvajon.

– Yo orqangdan buvijoning quvlab kelyaptimi?

– Hech kim quvlagani yo'q. Buvajon, sizga bir iltimos bilan keldim.

– Qani eshitaylik-chi?

– Faqat, «xo'p» desangiz, aytaman.

– Sen ko'ngli ochiq bolasan. Iltimosingni rad qilolmayman.

– Usta buva, men sizga shogird tushmoqchiman. Sartarosh bo'lmoqchiman...

Usta buvam mening gapimni yo eshitmadi, yo juda xursand bo'lib ketganidan nafasi ichiga tushib ketdi. Nega desangiz, o'n daqiqa chamasi menga tikilgancha jim qoldi.

– Hoshimjon, bu senmisan? – dedi nihoyat o'ziga kelib.

– O'zimman, buvajon.

– Beri kel, o'g'lim, peshonangdan bir o'pay.

Usta buvam hozir roppa-rosa 73 yoshga kiribdi. Oltmisht yildan buyon sartaroshlik qilar ekan. Shu yillar

davomida taxminan 250 ming boshning sochini olib, 250 ming marotaba rahmat eshitibdi. Taxminan 400 ming bor soqol-mo'ylovga qo'l urib, yo'q deganda 350 ming bora rahmat eshitibdi. Usta buvamning aytishlaricha, bu dunyoda sartaroshchalik hurmatli odam yo'q ekan. Negaki, o'likka ham, tirikka ham sartarosh birdek zarur ekan. Bu shunaqangi ulug' kasb ekanki, hatto Arabiston degan mamlakatning Makka-yu Madina degan shaharlarida ham odamlar sartaroshsiz kun kechirisha olishmas ekan.

– Afrika o'rmonlarida hammi? – jindek hazilga olib so'radim.

– Hamma joyda, o'g'lim. Kel, peshonangdan yana bir o'pay, barakalla! Qarib qoldim, do'konni kimga qoldirib ketaman endi, deb tashvishda edim. Rahmat, rahmat, o'g'lim.

O'sha kuni usta buvam shogird bola nimalar qilishi kerakligi haqida ko'p narsalar o'rgatdi. Ish boshlashdan avval, ishdan so'ng, albatta,sovunlab yuvinishim kerak ekan. Bu – bir, ish boshlashdan avval, ishdan so'ng asboblarni artib tozalashim kerak ekan, bu – ikki, ish boshlashdan avval, ishdan so'ng, albatta do'konni supurish kerak ekan, bu – uch. Ustaxonaga qadam qo'yishim bilan, bugun odamlarga halol xizmat qilaman, deb uch bor takrorlashim kerak ekan, bu – to'rt. Usta buvam mana shunaqangi qoidalarni sanab, hisobni o'n oltiga yetkazgan edi, shu payt do'konga qo'shni qishloqlik bo'lsa kerak, o'rta yoshli bir odam kirib keldi. Usta buvam mehmon bilan hol-ahvol so'rashib bo'lgach:

– Hoshimjon, – deb buyurib qoldi menga, – qani, qo'lingni bir ko'raylik-chi, amakingning boshlariga ko'-pik surtib, sochlarni bir yumshatib tashla-chi!

– Xo'p bo'ladi, buvajon! – yeng shimarib, ishga kirihib ketdim. O'ziyam haligi odamning boshi yetilib pishgan qo'zivoy tarvuzcha kelar ekan. Qatiq ivitadigan tovoqdek keladigan ko'pikdonda ko'pik tayyorlab asta surtgan edim, sal suyuqroq qilib qo'ygan ekanman, bet-

laridan oqib tusha boshladi. Ko'zlariga ham jindek kirib ketgan bo'lsa kerak, mehmon sapchib o'rnidan turdi-da:

– Qanaqa bolasan o'zing? – deb ko'zini ishqalay boshladi. – Nima, chelaklab quyyapsanmi?

– O'zi boshingiz silliq ekan, ko'pik turmayapti, – dedim nima deyishimni bilmay.

Suvga chiqib ketgan usta buvam qaytib kirib, ishni darrov o'z qo'liga oldi... Mijoz chiqib keta turib menga, negadir, bir xo'mrayib qo'ydi.

– Parvo qilma, asta-sekin o'rganib ketasan, – ko'nglimni ko'tardi usta buvam.

Avval qaychi bilan ishlashni, keyin mashina qaychi tutishni o'rgandim. Uch oy deganda ustara bilan ishlay boshladim. Hushyorgina bola bo'lGANIM uchunmi, roppa-rosa to'rt oy deganda, juda zo'r bo'lmasam ham, har qalay, o'rtacharoq usta bo'lib yetishdim. Odamlar Hoshimjonning qo'li yengil ekan deb, orqavoratdan uncha-muncha maqtay ham boshlashdi. Hammadan ham buvijonim o'zida yo'q xursand, qo'ni-qo'shnilarnikiga chiqib, maqtangani-maqtangan. Faqat do'konimizning mazasi yo'qroq edi. Devorlariga shuncha rasm yopish-tirganimiz bilan baribir, kirgan odam diqqinamas bo'lib uzoq o'tira olmaydi. Bir kuni uning ham ilojini qildim.

Usta buvam qo'shni qishloqda to'yga ketib, do'konda yolg'iz edim. Kolxozimizning raisi hovliqib kirib keldi.

– Usta qanilar? – dedi uostonada turib.

– To'yga ketganlar, – deb tushuntirdim.

– Sochimni eplab olib qo'yolasanmi?

– Anavi kuni «rahmat» deb chiqib ketdingiz-ku!

– Qani tez bo'l, tumanga majlisga ketyapman.

– Marhamat, o'tirsinlar, – deb ishga shunaqangi tez kirishdimki, rais amakimning o'zi ham hayron bo'lib qoldi. Sochini ustara bilan olishim kerak ekan, yarmini olgach, ishni to'xtatdim.

– Nega o'tirib olding, tez-tez bo'lsang-chi! – deb qistadi rais amakim.

– Ish tashlash e'lon qildim, – dedim beparvogina.

- Ish tashlash? Nega endi?
- Chunki ustaxonamiz zax, qorong'i, tor. Bunaqangi joyda endi ishlarayman.
- To'g'ri, mazasi yo'qroq ekan. Kel, uka, tezroq bo'l, majlisdan kechga qolyapman.
- Kechga qolsangiz, shunday ketavering.
- Esing joyidami?
- Bilmadim.
- Sochni ol deyapman!
- Olmayman!

Rais amakim meni urmoqchi bo'lib sekin o'rnidan turayotgan edi, lip etib eshikka chiqdim-da, derazadan boshimni suqib:

- Yangi ustaxona soldirib berishga so'z bersangiz, keyin olaman, – dedim.
- Xo'p, ana, so'z berdim.
- Usta buvamga ham o'n yildan buyon so'z berasiz-u, lekin bajarmaysiz!
- Seni aldamayman, ke, uka, endi...
- Yo'q. Tilxat yozib berasiz, keyin olaman.
- Sen esi pastni ertagayoq ishdan haydayman!
- Iloji bo'lsa, bugun haydang. Bunaqangi zax joyda ishlagandan bekor yurganim ming marta yaxshi.
- Xo'p, nima deb yozay?
- Ertadan boshlab yangi sartaroshxona qudirib bermasam rais otimni boshqa qo'yaman, deb yozsangiz ham bo'laveradi.

Rais amakim, men u kishiga xuddi o'z tengimdek muomala qilganim uchun avvaliga juda tutaqib ketdi. Jahl bilan stolni tepib, chiqib ketmoqchi ham bo'ldi-yu, lekin bu ahvolda ko'chaga chiqsa, odamlarga kulgi bo'lishini o'ylab, yana o'rninga o'tirdi. Shoshilib tilxat yozib, deraza orqali menga uzatdi.

- Mana, ko'ngling joyiga tushdimi, tirmizak?
- Yo'q, ko'nglim joyiga tushmadi, – dedim tilxatni o'ziga qaytarib, – muhr bosmabsiz-ku! Rais amakim yana qizarib ketdi.

– Agar o‘zimning o‘g‘lim bo‘lganiningda bo‘g‘ib tashlardim hozir, – shunday deb shimining soat cho‘ntagidan damkaning toshiga o‘xhash muhrni olib, qog‘ozga bir urdi.

– Ma, tez bo‘l endi!

– Xo‘p bo‘ladi, amakijon.

Rais amakimning boshidagi ko‘pik qurib qolgan ekan, sochini qaytadan yumshatdim. Ikkovimiz ham jim, har zamonda ko‘zlarimiz uchrashib qoladi. Men, ishqilib, usta buvam bilan meni ishdan haydab yubormasaydi, deb sal qo‘rqibroq turibman. Sochni olib, atirlarning ham eng tozasidan sepib bo‘ldim. Rais amakim o‘rnidan turayotib, to‘satdan shunaqangi qattiq kulib yubordiki, xoh ishoning, xoh ishonmang, kulgi zarbidan eshiklar ham sharaqlab ochilib ketgandek bo‘ldi.

– Lekin juda boplading-da, uka, – dedi u boshiga do‘ppisini kiya turib. – Shuncha yoshta kirib, hech kim meni bunaqangi boplamagan edi... Oting nima?

– Hoshimjon.

– Kimning o‘g‘lisan?

– Ro‘zivoy traktorchining o‘g‘liman.

– E, o‘sha senmisan? Lekin yoshing sal kattaroq bo‘lganida kolxozga ekspeditor qilib olardim-da! Birovdan narsa undirishga juda usta ekansan. Ma, manavi pulni olgin-da, yangi ustara, ko‘pikdon bilan atir-upa ham soitib olgin. Yo‘q desang, ustaxonani qurdirib bermayman.

Yo‘q, rais amakim o‘sha kuni aldamagan ekan. Er-tasiga kolxozning bosh ustasi kelib, yangi tushadigan sartaroshxonaning o‘rnini tasma bilan o‘lchab, qanaqa qurilish materiallari kerakligini daftarchasiga yozib ketdi.

O‘n besh kun deganda ikki derazali, tagi polli ustaxonamiz bitdi. O‘n oltinchi kuni ustam ikkovimiz kun bo‘yi ko‘ch tashidik, o‘n yettinchi kuni endi ish boshlamoqchi bo‘lib turgan edik, to‘satdan usta buvamning mazasi qochib qoldi.

Uch-to‘rt kun o‘zim ishlab turdim. Bir kun ertalab Xayri xolam kelib, «usta buvang seni yo‘qlayaptilar», – dedi-yu, negadir yig‘lab yubordi.

– O’zlari tuzukmilar? – dedim bo’shashib.

Borsak, usta buvam ancha o’sal bo’lib qolibdi. Men tengi, mendan kichik nabiralari oyoqlarini uqalab, ko’zlari mo’tillashib, atrofida parvona bo’lib turishibdi. Usta buvam bir mahal ko’zini xiyol ochib:

– Keldingmi, o’g’lim? – deb so’radi.

– Keldim, buvajon.

– O’g’lim, ustachilikni tashlamagin. Do’kon berkilib qolmasin.

– Xo’p, tashlamayman.

– Hamisha pokiza bo’lgan.

– Aytganingizni qilaman, buvajon.

– Hech ta’magir bo’limagin, o’g’lim... O’g’illarim... – usta buvam bir silkindi-yu, jim bo’ldi, boshi bir tomonga qiyshayib, ko’zlari olayib ketdi.

– Buvajon!

– Buvajon-ey!!!

Uyni dod-faryod qopladi. Hech qachon shu paytdagi-dek ich-ichimdan yig’lamagan bo’lsam kerak. Dodlagim, boshlarimni yerga urib dodlagim kelardi. Ichim kuyib, boshim aylanib, tishlarim g’ijirlar, ko’ksimdan esa: «Buvajonim!» – degan faryod otilib chiqar edi.

Bir hafta tinmay yig’ladim. Lekin o’zingiz ham bilsangiz kerakki, g’am-g’ussalarini tezroq unutishda qishlog’imizda menga teng keladigani yo’q. Bir ko’zim yig’lasa, boshqa ko’zim bilan kulib turaveradigan odatim bor. Usta buvamning arvochlarni shod qilish maqsadida tezda ish boshlab yubordim. Temir taxtachaga: «Marhum usta Akrom bobo nomidagi sartaroshxona», deb yozdirib, do’konning shundoqqina peshonasiga osib qo’ydim. Preyskurant o’rniga quyidagilarni yozdim:

1. A’lochi o’quvchilarning sochi bepul olinadi.

2. Yomon baho oluvchilar ikki hissa haq to’lashadi.

3. Chollar benavbat kiritiladi.

4. Yig’lagan bolalar chiqarib yuboriladi.

Bobojonimga motam tutib yurgan kunlarim do’kon berk bo’lib, soch-soqli o’sganlar ko’payib ketgan ekan.

Qo'l-oyog'i chaqqongina bola emasmanmi, hash-pash deguncha hammalarini tozalab qo'ydim. Lekin bir qo'pol xatoga yo'l qo'yibmanki, andak bo'lmasa meni tiriklayin ko'mib yuborayozishdi.

Usta buvam tirik ekanligida stakanga pashsha o'l-diradigan zaharli suv quyib qo'ygan ekan. Men kalla-varam, uni ustaranı chayqab oladigan xlорli suv deb o'ylab, soch yoki soqol olish oldidan ustaranı o'shangā chayqab olaveribman.

Katta-kichikning boshi deysizmi, beti-yu bo'yni deysizmi – qayergaki ustara yoki qaychi tekkan bo'lsa, yara bosib ketdi. Unisiga u dedim, bunisiga bu dedim, oxiri, bahona topolmay, do'konni qulflab, uyga qarab qochib qoldim.

«BUVIJONIM BILAN YIG'LAB-YIG'LAB XAYRLASHDIM»

Issiqliqina ko'rпada o'rnimdan turaymi-turmaymi, deb ikkilanib, o'zimcha shirin-shirin xayollar surib yotgan edim, bir mahal ko'cha eshigimizni kimdir xuddi do'm-bira chalgandek tapira-tupuriga olib urib qoldi.

– Kim u? – deb so'radim boshimni ko'tarib.
– Sherik, och. Bu menman, – dedi Zokir. Rostini aytsam, bu dunyoda Zokirchalik mehribon, sadoqatli do'stim yo'q. Hamisha jonimga oro kiradi u. Urib boshini yorib tashlasang ham o'rnidan turib, «Sherik, qo'ling og'rimadimi?» – deb yana ko'ngil so'rayveradi.

Yugurib borib, eshikni ochdim.
– Uylaringda hech kim yo'qmi? – birinchi savoli shu bo'ldi Zokirning.
– Ishga, o'qishga ketishgan.
– Sen-chi?
– Kasalman.
– Kasal bo'lganing yaxshi bo'libdi. Iloji bo'lsa, yana uch-to'rt kun kasal bo'lib yot.
– Nega?

– Hozir dorixonaga doriga boruvdim. Menga o'xshab boshiga, betiga yara toshib ketganlar to'planishib, usta Hoshimning kir ustasarasini qo'lidan tortib olib, o'zini rosa tepkilaymiz, deyishyapti.

– Endi nima qilsam ekan-a?

– Aytdim-ku, uch-to'rt kun kasal bo'lib yet, deb. Do'stginamning chin yurakdan bergan maslahatiga amal qilib, bir haftacha uydan chiqmay «kasal» bo'lib yotdim. Boshiga, betiga yara toshganlarning ahvoli haqida sadoqatli do'stim har kuni axborot berib turdi. Shu sadoqatli do'stim bir kuni yana hovliqib kelib qoldi:

– Sherik, ustaxonaga yangi sartarosh keldi! Bor, chaqirib kel, deb meni yubordi.

– Yangi sartarosh?! – shunday degancha ko'chaga otildim. Rost. Sartaroshxonamiz oldida begona odam o'tiribdi. Qo'lida kichkinagina, bir chekkasini sichqon kemirgan qora jomadonchasi ham bor. «Laylum, laylum» ohangida hushtak chalyapti.

– Assalomu alaykum! – deb odob bilan salom berdim.

– Siz Hoshimjon bo'lasizmi? – so'radi haligi odam salomimga alik olmay.

– Xuddi shunday.

– Marhamat qilib, qulfni ochsalar.

– Xo'p bo'ladi.

Yangi sartarosh ichkari kirib, ikki qo'lini shiminining cho'ntagiga solgancha hushtak chala-chala, xonaning u yoq bu yog'iga nazar tashlab chiqdi.

– Xo'sh, yigitcha, avval eshik tepasidagi bema'ni viveskangizni ko'chirib tashlang! – dedi nihoyat hushtak chalishdan to'xtab. Usta Akromning o'zi kim? Davlat sartaroshxonasi nega endi uning nomiga qo'yilar ekan?

– U mening ustozim bo'ladi, bildingizmi?

– Sartaroshxonaga uning nomini qo'yish uchun maxsus ruxsatnama oldingizmi?

– Yo'q.

– Bo'lmasa, viveskani tezroq ko'chirib tashlasinlar.

– Ko‘chirmayman! – dedim negadir shu paytda yig‘la-gim kelib.

Yangi sartarosh tashqariga chiqib, o‘zining bo‘yi ham ikkita narvonni o‘lchagandan balandroq ekan, viveskani yulib, do‘konning tomiga otdi. Ichkari kirib, preyskurnantning oldida to‘xtadi:

– Bu nima maynavozchilik?!

Bir narsa demoqchi bo‘lib shuncha urinsam ham, ovozim chiqmadi. Iyagim o‘chib, lablarim tortishib, gapirolmay turaverdim. Yangi sartarosh xonaning burchagida yotgan bo‘s sh yashikka usta buvamdan qolgan jamiki asboblarni joyladi-da, yana ikki qo‘lini cho‘ntagiga soldi. Keyin, tuman sartaroshxonalar idorasi uni bu yerga sartarosh etib tayinlagani, men bugundan qolmay o‘sha yerga borib uchrashishim zarurligini, agar bundan so‘ng sartarosh bo‘lib ishlashni xohlasam, ma’lum komissiyaning imtihonidan o‘tishim shart ekanligi haqida axborot berib:

– Endi sekin jo‘nab qolsinlar! – dedi. Yashikni asta qo‘ltig‘imga oldim.

– Sog‘intirib qo‘ymay tez-tez qadam ranjida qilib tur-sinlar! – dedi u zaharxandalik bilan kulib.

– O‘zlari... o‘zlari... – yo‘q, baribir gapira olmadim. Yashikni ko‘tarib, yugurgancha tashqariga chiqib ketdim. Jahldanmi, xo‘rligim kelganidanmi, bunisini aniq bilmayman-ku, ishqilib, shu yugurGANIMcha to‘ppa-to‘g‘ri uyga borib to‘xtadim. Kechgacha ko‘ksimni yerga berib qorong‘i uyda yotdim. Kechga tomon qattiq uxbab qolgan ekanman. Singlim Donoxon oyog‘imdan tortib uyg‘ota boshladi. Ko‘zimni ishqalab hovliga chiqsam, avvondagi so‘rida buvijonim, dadam, yana bitta begona odam ham o‘tiribdi. Kim ekan, deb ko‘zimni kattaroq ochgan edim – ishqilib ishning buyog‘i pachava bo‘lmasa edi-da, – uchastkavoy amaki kelibdi! Demak, masala ravshan. Meni qamashmoqchi. Iflos ustara bilan soch-soqol olib, yarani ko‘paytirib yuborganim uchun meni qamashga jazm qilganga o‘xshaydi. Qochaman, hozir bet-ko‘limni yuvmoqchi bo‘lib chorvoqqa o‘taman-u, Akromdan zo‘rg‘a

Oradan olti kun o'tgach, dadam gazetada bir militsionering surati bilan ta'ziyanomani ko'rib qolgan. Ta'ziyani o'qib, bu o'sha uni o'limdan qutqargan militsioner ekanini bilgan va yana dodlab yuborgan. Ertasiga marhumning uyiga borib, o'rtoq Akromov meni qutqargan edi, uning oilasi oldida gunohkorman, deb rosa yig'lagan. Shu holda, ya'ni yig'lagancha militsiya idorasiga borib, bo'lgan voqeani ochiqchasiga aytgan va uning o'rniga meni ishga olishlaringizni so'rayman, degan. Lekin o'sha kuni tayinli javob ololmagan. Tayinli javob olguncha roppa-rosa bir oy qatnagan. Nihoyat, endi niyatiga yetay deganda qulog'i ishning beliga tepgan.

– Mayli, qulog'im og'ir bolsa ham ishlayveraman, – deb oyog'ini tirab turib olgan dadam.

– Yo'q, avval quloqni davolating, – deb maslahat bergen militsiya boshlig'i.

Bu voqeani dadam bizga bir necha martalab aytib bergen. Uchastkavoy amakiga ham aytib, iloji bo'lsa, o'g'lim Hoshimjonni militsioner qilmoqchiman, degan ekan.

Yaqinda shaharda yosh militsionerlar tayyorlaydigan o'rta maktab ochilibdi, bizning tomonlardan ham bir bolani tanlab yuborishlarini so'rab, muhr bosilgan xat yuborishibdi. Uchastkavoy amaki mening haqimda, mening «Yong'oq» qori pochchani fosh qilganim, ashaddiy jinoyat-chi Sultonovni qo'nga tushirishga yordamlashganimgacha hammasini yozib yuborgan ekan. O'sha mактабning direktori: «Hoshimjon Ro'ziyevni tezda bizga olib kelng», deb tayinlabdi. Uchastkavoy amakim bugun ertalab dala-ga – dadamning yoniga borib, shunday-shunday, debdi. Dadam, «men rozi, kechqurun uyga kelng. Birgalashib buvijonisi bilan oyisini ham ko'ndiramiz», – debdi.

Uchastkavoy amaki men uxbab yotganda kelgan ekan. Bu masalani oilamizning hamma a'zolari obdan muhokama qilishibdi. Buvijonim: «Yakka-yu yagona o'g'limni o'limdan olib qolgan o'sha rahmatli militsionering arvohini shod qilib, Hoshimjonganam militsiya yaga kirib, halol xizmat qilsa, men mingdan-ming rozi.

Lekin birovni o'g'ri tunasa, yaqiniga bormay, uzoqdan hushtak chalib, to'pponcha otaversin...» – debdi. Oyim: «O'zim ham bilmay qoldim, bolaginam ming hunarga qo'l uryapti-yu, baribir tashlab ketyapti. Ishqilib, kechasi navbatchilikda turganda uxlab qolib, hammamizni uyatga qo'ymasa bo'lgani...» – debdi. Oyshaxon: «Akam militsioner bo'lsa, Ortiq ola ko'zni qamataman, sochim-dan tortib, hech dars tinglatgani qo'ymaydi», – debdi. Donoxon bo'lsa: «Urra, akam militsioner bo'lsa, kechasi uxlaganda hushtagini o'g'irlayman-da, maktabga borganimda maza qilib chalib yuraman», – degan gaplarni ay-tibdi. Xullas, suyukli o'g'illariga, ya'ni mulla Hoshimga, uning ruxsatisiz, allaqachon militsiya formasini kiygizib, hushtagigacha o'g'irlab bo'lishibdi.

– Mana shunaqa gaplar... – dedi uchastkavoy amaki suhbatimizning oxirida. – O'zingiz nima deysiz?

Qiziq... Nimalar bo'lyapti o'zi, o'ngimmi, tushimmi? Men o'zi qanaqa bolaman? Shu paytda xursand bo'lishim kerakmi yoki xafa bo'lib yig'laymi? Hozirgina qochishga, yana darbadar bo'lishga tayyor edim. Endi bo'lsa... Tavba! Militsionerlik! To'g'ri, dadam bu haqda ko'p gapiradi, gapirganda ham shavq-zavq bilan gapiradi. Yigitning xo'rozi militsiyaga kiradi, deb maqttagani-maqtagan. Bordi-yu, militsiyaga kirib ketsam, unda sartaroshlikni kim qiladi? Axir men usta bobomga bu kasbni hech tashlamayman deb so'z bergenman-ku! Yoki... kechasi militsionerlig-u, kunduzi sartaroshlik qilsa ham bo'larmikan?

– Gapir, nega jum bo'lib qolding? – qistadi dadam.
– Sartaroshlik nima bo'ladi? – so'radim uchastkavoy amakidar.

– Yigit kishiga yetmish hunar oz, – dedi uchastkavoy amaki. – Sartaroshlikni o'sha yerda ham davom ettiraverasiz.

– Qachon jo'naymiz?
– Demak, rozmisiz? – bu savolni uchastkavoy amaki berdi-yu, ammo javobini butun oilamiz a'zolari kutardi. Savolni qarang: «Rozmisiz?» emish. Hoshimjon yangi

kasb tanlash oldida hech ikkilanganmi o'zi? Yo'q, hech qachon! Asta o'rnimdan turdim-da, kaftimni qulog'im ustiga qo'yib:

– Polkovnik Hoshimjon Ro'ziyev buyrug'ingizga tay-yor! – deb hammalarini kuldirib yubordim.

Osh suzildi, ketidan tarvuz so'yildi, e, boringki, so-vib qolgan choylar ham ichib bo'lindi. Ertaga soat 9 da jo'nashga kelishib, dasturxonga fotiha o'qidik. Shu oq-shom uydagilar menga biram mehribon bo'lib qolishdiki, asti qo'yaverasiz. Katta singlim Oyshaxon paypoqlarimni yuvgan, kichik singlim Donoxon shirimga dazmol bos-gan! Oyim patirga unnab ketdi, dadam pul olib kelgani kassirning huzuriga otlandi.

Kechasi buvijonim ancha mahalgacha uxlamay bosh tomonimda o'tirib, sochlarimdan siladi, peshonamdan qayta-qayta o'pdi.

– Obbo, tentagim-ey, shunday qilib bizni yana tashlab ketar ekansan-da? – dedi u negadir yig'lamsirab.

– Tashlab ketaman, buvijon.

– Tez-tez xat yozib turgin.

– Xo'p bo'ladi, buvijon.

– Bemahalda ko'chaga chiqmagin.

– Yaxshi.

– Astoydil o'qib, odam bo'lish payidan bo'lgan.

– Aytganingizni qilaman, buvijon.

– Bema'ni bolalar bilan yurmagan.

– Xo'p.

– O'zingdan katta ish buyursa, yo'q demagin.

– Hech yo'q demayman.

– Ko'ylaging kir bolsa, oqshom yuvib qo'yssang, erta-labgacha quriydi. Kir ko'ylak bilan ko'chaga chiqmagin.

– Xo'p bo'ladi.

– Yeyish-ichishdan o'zingni qisma, shukur, dadang-ning topishi yomo'u emas. Pul jo'natib turamiz.

– Meva-chevadan posilka ham qilib turinglar.

– Bo'lmasam-chi, bolam, topganimiz seniki. Ishqilib, o'lim bo'lmasin...

Buvijonim to'satdan yig'lab yubordi. O'rnimdan turib, yupataman deb shuncha urinsam ham, hech iloji bo'ljadi. Ko'z yoshlari ham to'planib qolgan ekanmi, quyilib kelaverdi.

– Buvijon, siz hali o'lmaysiz! – shunday deb mehribon buvijonimning ajin bosgan betlaridan, ko'zlaridan o'pa boshladim.

– Olib qolsam-chi?
– Yo'q, o'lmaysiz?
– O'laman.
– O'lmaysiz!
– Bordi-yu, issiq, jon-da... Eshitsang, darrov kelib, hassa ushlagin.

– Buvijon!
– Bolaginam! Tentagim!

To'satdan ich-ichimdan bir xo'rsinish keldi-yu, ho'ngrab yig'lab yubordim. Nazarimda, buvijonimdan ayrılayotgandek, onamdan ham aziz bo'lgan, meni deb o'tga ham, suvg'a ham urg'an mehribonimdan ajralib qolayotgandek bo'lib ketdim.

– Yig'lama, bolam! – endi buvijonim meni yupata boshladi.

– Yo'q, bormayman, o'lib qolasiz.
– O'lmayman!
– Bordi-yu... issiq jon-da...
– Unday dema. Xudo xohlasa, hali sening bolangni ham katta qilib beraman.

– Lekin uning qulog'idan cho'zmaysiz.
– Cho'zaman...

Shu yo'sin buvijonim ikkimiz goh yig'lashib, goh kulishib, chaqchaqlashib tong ottirdik.

Ertalab uchastkavoy amaki bilan shaharga jo'nab ketdim. Odamlar meni militsioner olib ketayotganini ko'rib: «Hoshimni qamagani olib ketishyapti. Essizgina, yaxshi o'qimasa ham, har qalay, yaxshi bola edi. Qayoqdan ham shu sartaroshlikka qo'l urdi-yu, baloga goldi...» – deyishibdi.

SERJANT RO'ZIYEV ISH BOSHLADI

Qasam ich desangiz, qasam ichib aytamanki, uch yilning qanday o'tganini mutlaqo sezmay qolibman. Bu orada buvijonim bir necha marotaba shaharga kelib, meni ko'rib ketdi. Men ham bir necha marotaba qishloqqa borib, ularning hol-ahvolini bilib qaytdim. Men asli militsionerlar o'rta maktabining o'quvchisimidim yoki o'zim ochgan «marhum usta Akrom bobo nomidagi» bepul ishlaydigan sartaroshxonaning sartaroshimidi, ishonsangiz, keyinchalik o'zim ham unutib yubordim. Aytgandek, sizga aytaman deb esimdan chiqib qolibdi. Men maktabga eson-omon kirib olgach, yotoqxonamizning shundoqqina biqiniga hurmatli ustozim nomida ustaxona ochdim. Avval o'zimga o'xshash kamxarj kursant bolalarning soch-soqolini olib yurdim. Keyinchalik muallimlarimiz ham, leytenantdan tortib, to polkovnik-largacha kirib turadigan bo'lishdi. Bir kuni, ishonsangiz, bitta generalning ham soqolini olib qo'ydim. Komissiya bo'lib kelgan ekan, yotoqxonalarning ahvolini tekshirib yurib, to'satdan mening sartaroshxonamga ham kirib qoldi. Darrov ikki oyog'imni juftlab, chest berdim:

– Kursant Hoshimjon Ro'ziyev!
– Yaxshi, – dedi general, – «usta Akrom» deganingiz kim?

- Ustozim bo'ladi, o'rtoq general.
- Militsionermi?
- Yo'q, o'rtoq general, sartarosh bo'lgan.
- Tekinga ishlaydi, deganingiz nimasi?
- Ustozim shunday deb vasiyat qilgan, o'rtoq general.
- Soqolni yaxshi olasizmi?
- Sinab ko'rishingiz mumkin, o'rtoq general.
- Qani, sinab ko'rsak, ko'raylik-chi!

O'ziyam o'sha kuni boshqacha bo'lib ketdim-da. Sochig'-u choyshablarning eng tozasidan ishlatdim. Ustaraning ham shunaqangi o'tkirdan tanladimki, haligacha o'zim o'zimga hayron qolaman. Xushbo'y atir-upalardan

sepib, beozorgina massaj ham qilib qo'yanimdan so'ng general o'rnidan turib...

– Barakalla. Sendan qanaqa miliitsioner chiqishini aytolmayman-ku, lekin yaxshi sartarosh chiqishi aniq, – deb yelkamga urib qo'ydi.

Xullas, o'qishni tugatib, har kim har yoqqa yo'llanma ola boshladi. Meni shaharning Kattasoy tuman miliitsiyasi ixtiyoriga jo'natishdi.

– Qaysi bo'limga lozim topishsa, o'sha bo'limda ishlayverasiz, xohlasangiz, miliitsionerlarning soch-soqolini olib yuraverasiz, – deb jindak hazil ham qilib qo'yishdi.

Avval ishga joylashay, keyin qishloqqa borib, besh-o'n kun o'ynab, yor-u do'stlarimni ko'rib kelarman, deb xayol qildim-u, miliitsiya bo'limiga jo'nadim. Bo'lim boshlig'i Ali Usmonovning qabulxonasiga kirib, shapaloqdek keladigan oynaga tikilgancha labini bo'yab o'tirgan kotiba qizga nima maqsadda kelganligimni aytdim. Qiz ichkari kirib, darrov orqasiga qaytdi:

– Kirishingiz mumkin ekan.

Ichkari kirib, qoidaga qattiq rioxaga qilgan holda tovonlarimni bir-biriga urishtirib, baland ovoz bilan chest berdim.

– Sartarosh Hoshimjon Ro'ziyev huzuringizga keldi! Polkovnik xiyol o'rnidan turib:

– Nima? – deb so'radi.

– Kechirasiz, o'rtoq polkovnik, yanglishib ketibman. Serjant Hoshimjon Ro'ziyev huzuringizga keldi.

– Bu boshqa gap. Xo'sh, xizmat? Polkovnik men uzatgan yo'llanmaga ko'z yogurtirib chiqqach, shoshmasdan o'rniqa o'tirdi. Kursda qanaqa o'qiganligim, kimlar dars bergenligi, qayerlik ekanligim, ota-onam nima ish bilan mashg'ulligi to'g'risida yarim soatcha surishtirdi. Keyin kattaligi kichikroq xontaxtachadek keladigan, surguchlangan konvertni ochib, mening shaxsiy delom bilan ham shoshmasdan tanishib chiqdi. Nihoyat, ma'qul bo'ldi shekilli, boshini ko'tarib:

SERJANT RO'ZIYEV ISH BOSHLADI

Qasam ich desangiz, qasam ichib aytamanki, uch yilning qanday o'tganini mutlaqo sezmay qolibman. Bu orada buvijonim bir necha marotaba shaharga kelib, meni ko'rib ketdi. Men ham bir necha marotaba qishloqqa borib, ularning hol-ahvolini bilib qaytdim. Men asli militsionerlar o'rta maktabining o'quvchisimidim yoki o'zim ochgan «marhum usta Akrom bobo nomidagi» bepul ishlaydigan sartaroshxonaning sartaroshimidim, ishonsangiz, keyinchalik o'zim ham unutib yubordim. Aytgandek, sizga aytaman deb esimdan chiqib qolibdi. Men maktabga eson-omon kirib olgach, yotoqxonamizning shundoqqina biqiniga hurmatli ustozim nomida ustaxona ochdim. Avval o'zimga o'xshash kamxarj kursorant bolalarning soch-soqolini olib yurdim. Keyinchalik muallimlarimiz ham, leytenantdan tortib, to polkovnik-largacha kirib turadigan bo'lishdi. Bir kuni, ishonsangiz, bitta generalning ham soqolini olib qo'ydim. Komissiya bo'lib kelgan ekan, yotoqxonalarning ahvolini tekshirib yurib, to'satdan mening sartaroshxonamga ham kirib qoldi. Darrov ikki oyog'imni juftlab, chest berdim:

– Kursant Hoshimjon Ro'ziyev!
– Yaxshi, – dedi general, – «usta Akrom» deganingiz kim?

- Ustozim bo'ladi, o'rtoq general.
- Militsionermi?
- Yo'q, o'rtoq general, sartarosh bo'lgan.
- Tekinga ishlaydi, deganingiz nimasi?
- Ustozim shunday deb vasiyat qilgan, o'rtoq general.
- Soqolni yaxshi olasizmi?
- Sinab ko'rishingiz mumkin, o'rtoq general.
- Qani, sinab ko'rsak, ko'raylik-chi!

O'ziyam o'sha kuni boshqacha bo'lib ketdim-da. Sochig'-u choyshablarning eng tozasidan ishlatdim. Ustaraning ham shunaqangi o'tkirdan tanladimki, haligacha o'zim o'zimga hayron qolaman. Xushbo'y atir-upalardan

sepib, beozorgina massaj ham qilib qo'yanidan so'ng general o'rnidan turib...

– Barakalla. Sendan qanaqa militsioner chiqishini aytolmayman-ku, lekin yaxshi sartarosh chiqishi aniq, – deb yelkamga urib qo'ydi.

Xullas, o'qishni tugatib, har kim har yoqqa yo'llanma ola boshladi. Meni shaharning Kattasoy tuman militsiyasi ixtiyoriga jo'natishdi.

– Qaysi bo'limga lozim topishsa, o'sha bo'limda ishlayverasiz, xohlasangiz, militsionerlarning soch-soqolini olib yuraverasiz, – deb jindak hazil ham qilib qo'yishdi.

Avval ishga joylashay, keyin qishloqqa borib, besh-o'n kun o'ynab, yor-u do'stlarimni ko'rib kelarman, deb xayol qildim-u, militsiya bo'limiga jo'nadim. Bo'lim boshlig'i Ali Usmonovning qabulxonasiga kirib, shapaloqdek keladigan oynaga tikilgancha labini bo'yab o'tirgan kotiba qizga nima maqsadda kelganligimni aytdim. Qiz ichkari kirib, darrov orqasiga qaytdi:

– Kirishingiz mumkin ekan.

Ichkari kirib, qoidaga qattiq rioya qilgan holda tovonlarimni bir-biriga urishtirib, baland ovoz bilan chest berdim.

– Sartarosh Hoshimjon Ro'ziyev huzuringizga keldi! Polkovnik xiyol o'rnidan turib:

– Nima? – deb so'radi.

– Kechirasiz, o'rtoq polkovnik, yanglishib ketibman.

Serjant Hoshimjon Ro'ziyev huzuringizga keldi.

– Bu boshqa gap. Xo'sh, xizmat? Polkovnik men uzatgan yo'llanmaga ko'z yogurtirib chiqqach, shoshmasdan o'rniga o'tirdi. Kursda qanaqa o'qiganligim, kimlar dars bergenligi, qayerlik ekanligim, ota-onam nima ish bilan mashg'ulligi to'g'risida yarim soatcha surishtirdi. Keyin kattaligi kichikroq xontaxtachadek keladigan, surguchlangan konvertni ochib, mening shaxsiy delom bilan ham shoshmasdan tanishib chiqdi. Nihoyat, ma'qul bo'ldi shekilli, boshini ko'tarib:

– Chakki emas, – deb qo'ydi. – Xo'sh, qaysi bo'limda ishlar moqchisiz?

Xo'sh, qaysi bo'limda ishlasam ekan? Xabaringiz bormi, yo'qmi, militsiyada bo'limlar juda ko'p bo'ladi: jinoyat-qidiruv bo'limi, jamoat-mulkini talon-toroj qiluv-chilarga qarshi kurashish bo'limi, aybiga iqror qildirish bo'limi, xizmat bo'limi, avtoinspeksiya bo'limi, qorovullar bo'limi, o't o'chirish bo'limi, e, boringki... shunaqangi bo'limlar-da. Bir xayolim o't o'chirish bo'limiga kirib olib, oshxo'rlik qilib elektr choynakda achchiq-achchiq choy damlab ichib, maza qilib yuraverayin ham dedim-u, negadir, bu fikrimdan darrov qaytdim. Xo'sh, qaysi bo'limda ishlasam, qimmatli dadajonimning orzularini tezroq ro'yobga chiqarar ekanman, qahramonliklar ko'rsatib, Orif, Zokir, Mirobiddinxo'jalarni hayratda qoldirar ekanman?

– Nega o'ylanib qoldingiz? – so'radi boshliq.
– O'rtoq polkovnik, buvijonim yetti o'lchab bir kes, deb aytardi.

– Demak, o'lchayapman, deng?
– Ha, o'rtoq polkovnik, o'lchayapman.
– Lekin o'rtoq serjant, juda uzoq o'lchar ekansiz.
– Yo'q, javobim tayyor. Qaysi bo'limni lozim topsangiz, o'sha bo'limga o'tib ishlayveraman.

– Rahmat, o'rtoq serjant. Mana bu chinakam militsionerning javobi. Militsioner, ya'ni davlat kanselyariyasi ning xodimi egarlangan otdek hamisha shay turishi kerak. Qaysi ishga yuborsak bo'yin tovlamay, uni qoyillatish payida bo'lishi kerak. Men hozir sizni polkovnik Salimjon Otajonovga topshiraman. U kishidan ish o'rganasiz. Respublikamizning eng atoqli militsiya xodimlaridan biri u. Halol, sadoqatli, xalq, davlat ishiga jonini tikkan tengi yo'q odam. Undan ish o'rganishga harakat qiling. Keyin qaysi bo'limda ishлаshingizni yana o'ylashib ko'rarmiz.

Boshliq tugmani bosgan edi, ostona da kotiba qiz ko'rindi:

– O'rtoq Otajonovni chaqiring.

Xiyol o'tmay xonaga novcha bo'yli, ko'kraklari keng 55 – 60 yoshlardagi bir odam bosh yalang kirib keldi. Ali Usmonov bilan so'rashib, menga bir ko'z tashlab qo'ydi. Yuzi cho'zinchoqdan kelgan, o'ng betida chandig'i bor, peshonasi keng, tepa sochi tushib ketibdi. Ko'zlari, negadir sal g'alatiroq boqadi. Bir qarashda kishini erkala-tayotgandek, yana bir qarashda: «To'xtab tur, sen o'zing kim bo'lasan?» deb so'rayotgandek tuyuladi. Ikkala ko'zi bilan baravar tikilsa, xuddi birov ko'kragingga to'pponcha qadagandek, qo'rqib, beixtiyor o'rningdan turib ketasan. Lablari kulib turibdi-yu, ammo yuragining qa'rida senga nisbatan yashirin g'azabi borga o'xshaydi. Men negadir qaltiray boshladim. Ali Usmonov qisqagina tushuntirib:

– O'rtoq Ro'ziyev sizning qo'llingizda ishlaydi, – dedi.

Polkovnik Otajonov: «Mening bo'limimni bola bog'cha qilib yubordinglar-ku!» – deb kulib qo'ydi. O'rtoq Usmonov ham kulib: «Chunki siz mehribon murabbiysiz-da!» – deya javob qaytardi.

Men jimgina yangi boshlig'imning orqasidan ergash-dim. Bay-bay-bay, bo'ydan ham bergan ekan-da, xuddi devga o'xshaydi-ya. Gursillatib qadam tashlaganda-chi, ishonsangiz, pollar lapanglab ketyapti-ya! Eshiklarning hammasidan engashib o'tdi. Xonaga kirkach, divanga o'tirib, meni ham yoniga taklif qildi.

– Xo'sh, oting nima, o'g'lim? – deb to'satdan senlab gapira boshladi.

– Hoshimjon!

– Iye, mening amakim bilan adash ekansan-da. Milit-sionerlar tayyorlaydigan o'rta maktabning bиринчи бити-рувчилариданман, дегин? Yaxshi. Xo'sh, militsionerlikni tanladingmi yoki birovning tavsiyasi bilan keldingmi?

– Dadam tavsiya qildi.

– O'zing bu ishni yaxshi ko'rasanmi?

– Yaxshi ko'raman.

– Unda ishimiz soz ekan. Bir xillar militsionerlikka kiyimi bilan hushtagiga ishqiboz bo'lib kiradi. Bunaqlar

uzoqqa bormaydi. Ikki-uch yilda post tashlab qochib ketadi. Turadigan joying bormi?

– Hozircha, o'rtoq polkovnik, kursantlarning yotoqxonasi turibman.

– Meni Salimjon aka, deb chaqiraver, rasmiyatchiликни yomon ko'raman. Lekin raport berayotganingda o'rtoq polkovnik deb murojaat qilmasang, naq tilingni sug'urib olaman... Hozir o'sha yerda tura tur. Keyin bir ilojini qilarmiz. Ehtimol, uyimga olib ketarman... Bizning bo'lim qanaqa bo'lim ekanligini bilasanmi?

– Yo'q, bilmayman.

– OBXSS bo'limi deyiladi. Juda og'ir bo'lim. Nima ko'p desang, hozir jamoat, davlat mulkiga ko'z olaytiruvchilar ko'p. Ular shunaqangi ustaki, hushyor bo'lmasak, sen bilan mening boshimizga qalpoq kiygizib ketishadi. Men ularga nisbatan qattiqroq turish tarafdoriman. Lekin Ali Usmonovich tarbiyalash kerak, deb ko'pincha ko'n-gilchanlik qiladi... Ha mayli, bular haqida keyin yana bafurja gaplashamiz... Nima bo'lganda ham militsiya qattiqqo'l bo'lishi kerak.

Mening Salimjon aka haqidagi fikrim o'sha kuni tez-tez o'zgarib turdi. Hali boshliqning huzurida bo'lganimda, ochig'ini aytsam, undan qo'rqib ketgan edim. Hozir esa, dilkashlik qilgani uchun sal-pal yaxshi ko'rib qolgandek bo'ldim. Kechga tomon mening ko'z oldimda yosh bir leytenantni qattiq urishganini, leytenantning dag-dag' qaltirayotganini ko'rib, bu odamni yaxshi ko'rishni ham, yomon ko'rishni ham bilolmay, lanj bir tushuncha bilan yotoqxonamga qaytib ketdim.

Oradan o'n uch kun o'tgach, meni polkovnik Otajonov o'z huzuriga chaqirtirdi.

– Xo'sh, o'rtoq Ro'ziyev, endi ishni boshlasak ham bo'lar deyman?

– Bo'ladi, o'rtoq polkovnik.

– Mana bu shikoyatni o'qib chiqing-da, tezda chora ko'rishga kirishing.

– Xo'p bo'ladi, o'rtoq polkovnik.

Mehnatkashlar yozgan shikoyat xatni olib, o‘z xonamga chiqib ketdim. Ish boshlandi! Serjant Hoshimjon Ro‘ziyev ish boshladi! Mana endi, jamoat mulkiga ko‘z olaytiradiganlar bolsa, navbatil bilan ta’zirini yeyaveradi!

OSHXONANING BAXTIQARO DIREKTORI

Birinchi topshiriq juda g‘alati bo‘larkan. Bir tomonidan, quvonchim ichimga sig‘may, sakrab, o‘yinga tushvoray-o‘yin tushvoray deyman. Ikkinchi tomonidan, bordi-yu, ishni buzib qo‘ysam-chi, deb o‘zimdan-o‘zim andak qo‘rqib ham turibman. Yuragimni hovuchlab, shikoyatni qayta-qayta o‘qiymen.

«Kattasoy tuman miliitsiya bo‘limining boshlig‘i polkovnik o‘rtoq Usmonovga. «Rohat» oshxonasida ovqatlanib hamisha joni azobda yuruvchi bir guruhi xo‘randalardan

SHIKOYAT

Biz, Siz hurmatli boshliqqa shuni yozib ma’lum qilamizki, 12-sonli oshxonada institut talabalari, poliklinika va dorixona xizmatchilar, mahalla ahlining katta-kichik mehnatkashlari ovqatlanib kelamiz. Bu oshxona emas, azobxona! Ovqatlari shunaqangi bemazaki, ta’rifini hech keltirib bo‘lmaydi. Buning ustiga, cho‘michdan ham qoqib qolishadi. Shu oyning boshida shahar savdo inspeksiyasiga shikoyat qilgan edik, u yerdan kelib tekshirish o‘tkazishuvdi, xo‘randalarning haqidagi 30 – 35 foizi urib qolinayotgani ma’lum bo‘ldi. Biz, mana endi qo‘li egri oshpazlar ta’zirini yeydi, deb turgan edik, yo‘q, bunaqangi voqeasi yuz bermadi. Hammalariga bittadan hayfsan ularshib chiqishdi. Agar shunaqangi hayfsandan mingtasini ipga tizib, bo‘yniga osib qo‘yaningizda ham bu tovlamachilarga zig‘irdek ta’sir qilmaydi. Negaki, bular uchun hayfsan bilan tashakkurning farqi yo‘q.

Biz, bir guruhi o‘qituvchilar, shifokorlar, talabalar va boshqa ko‘ngli to‘lmay yurgan xo‘randalar, Siz boshliq-

dan oshxonada tartib o'matishga yordam berishingizni so'raymiz.

*Qambarov, Qosimov, Qodirov
va boshqalar.*

Bu shikoyatni kechasi bilan qayta-qayta o'qiyverib, ishonsangiz, paqqos yodlab oldim. Yodlab oldim-u, ertasiga kunduz soat birgacha ishni nimadan boshlashni bilmay garang bo'lib o'tiraverdim. Nihoyat: «Avval borib, shu oshxonada ovqatlanaman, mazali-mazasizligi o'zim sinab ko'raman. So'ngra taomlarning hammasidan oz-ozdan olib, shaharning bosh laboratoriyasini tekshirtirib ko'raman», – degan qarorga keldim.

Oshxona «G'alaba» xiyobonining shundoqqina yonginasida. Ko'p qavatli uyning ostida ekan. Odam shunaqangi ko'pki, xuddi vokzalning chiptaxonasiga o'xshaydi. Avval qo'yilgan vitrinalarni ko'zdan kechirdim. Kotlet – 42 tiyin, lag'mon – 38 tiyin, palov – 63 tiyin – hammasi joyidaga o'xshaydi. Bufetga o'tdim. Boshiga oq surpdan xaltacha kiyib olgan, burni, peshonasi terlab turgan baqaloq bir yigit qo'li-qo'lliga tegmay xizmat qilyapti: birovga aroq, birovga perashka, yana bittasiga konfet uzatyapti – norozilik yo'q, hammasi siz-u biz. Kassani ham ko'zdan kechirmoqchi bo'ldim. O'n yetti-o'n sakkiz yoshlardagi bitta qizcha o'tiribdi. Shunaqangi ozg'in, shunaqangi nimjonki, xuddi shu oshxonaga kirkandan buyon ovqat berishmaganga o'xshaydi. Ammo nozik barmoqchalari shunaqangi tez, shunaqangi aniq ishlayaptiki, xuddi sehrgarga o'xshaydi.

– Eshitaman, – deb so'radi mendan yaqiniga borganimda.

- Bir porsiya lag'mon, – dedim shoshilib.
- Non ham olasizmi?
- Yo'q.
- O'ttiz sakkiz tiyin, – dedi qiz chek uzatib.
- Qirq tiyin ola qoling, – deb iltimos qildim qo'lga tushirmoqchi bo'lib.

- Rahmat, yig'ib yoursangiz, muzqaymoq olib yeysiz!
- shunday deb qizcha ikkita bir tiyinlik uzatdi.

Lag'monni olib, chekkaroq bir yerga o'tirdim. Endi yeya boshlagan edim, 55 – 60 yoshlardagi bir odam bir qo'lida kotlet, boshqasida shavla keltirib, yonimga o'tirdi. Yuragim «shuv» etib ketgandek bo'ldi, bu odamning nimasidir «Yong'oq» qori pochchamga, velosiped minib qochgan o'sha ustozimga juda o'xshab ketardi. Yo'g'-ey, qori pochchamning moshguruch soqollari ko'ksilariga tushib turardi, qo'llarida tasbeh, boshlarida savatdek salsa bo'lardi. Bu odamda bo'lsa, soqol degan narsa yo'q – qip-qizil ko'sa. Boshida shlyapa, ko'ksida tuguni mushtumdek keladigan gulli galstuk. Yo'q, yo'q. Bu butunlay boshqa odam.

– Tfuu! – dedi yonimda o'tirgan odam qoshiq bilan tarelkani bir urib. – Shu ham ovqat bo'ldi-yu!

– Rostini aytsam, men ham yeya olmay o'tiribman, – dedim boshimni ko'tarib, – lag'mon emas, mag'zava.

– Men kotlet deb olsam, bilmadim nimani solib berishibdi, – deb yomonladi yana yonimdagi xo'randa.

– Qaylasiga go'sht o'rniga baqlajon solishibdi, – dedim men uni ko'proq gapga solish uchun.

– O'g'ri bo'l, insofli bo'l-da, nomard! – dedi begona odam battar tutaqib.

Taomlarning bemazaligi xususida ikkimizning fikrimiz bir joydan chiqib qoldi. O'n daqiqa chamasi oshpaz-u kassir-u direktorigacha aralashiga yomonlab, go'riga g'isht qaladik.

– Mana, siz militsiya xodimisiz, – dedi suhbatdoshim qizishib, – nega shunaqangi yulg'ichlarga chora ko'rmaysizlar?

– Ehtimol, ko'rarmiz.

– Yo'q, sizlar chora ko'rmaysizlar, shikoyatni eshitib, chakkanglarni qashib, teskari qarab ketaverasizlar.

– Aksincha, men chora ko'rgani keldim.

– Ishonmayman.

– Ishoning. Mana, cho'ntagimda mehnatkashlarning shikoyati ham turibdi.

- Demak, chora ko'rasizmi?
- Ko'ramiz.
- Bo'lmasa, yuring, ichkariroqqa kiramiz. Alovida xona bor. O'sha yerda bafurja gaplashamiz.

Men ishimga yordami tegadigan sherik topilganidan o'zimda yo'q sevinib ketdim. O'zi omadi bor yigitman-da, biror ishga qo'l urgudek bo'lsam, mana shunaqa o'z-o'zi-dan yurishib ketaveradi!

Zalning to'rida kichkinagina xona bor ekan. O'sha yerga kirib, eshikning ichidan berkitib oldik.

- Avvalo tanishib olaylik, ismim – Odil, familiyam – Abbosov. O'zlarining ism-shariflari?

- Hoshimjon Ro'ziyev.

- Hoshimjon, men bu oshxonaning baxtiqaro direktori bo'laman.

- A?! – beixtiyor o'rnimdan turib ketdim.

- Qo'rwmang, – sekingina yelkamdan bosib qo'ydi baxtiqaro direktor, – men sizning ishingizga xalaqit bermoq-chi emasman. Aksincha, yordam bermoqchiman... Men, ukaginam, bu yerda yakkalanib qoldim. Menga yordam kerak, yordam bering! Direktor bo'lib kelganimga olti oy boldi, olti oydan buyon ovqatlarni lazzatli qilish uchun kurashaman. Ammo bu yerda ikkita pixini yorgan, g'irrom oshpaz bor. Biri milliy taomlar bo'yicha, ikkinchisi yevropacha taomlar bo'yicha bosh oshpaz bo'lib olishgan. Har birining beshtadan shogirdi bor. O'nta shayton birlashib olsa, direktoring qo'lidan hech ish kelmas ekan. Men chiday olmaganimdan yaqinda xo'randalarga aytib, shahar savdo inspeksiyasiga shikoyat yozdirdim... Afsuski, undan ham naf chiqmadi – bittadan hayfsan bilan qutulib ketishdi... O'rtoq serjant, sizga to'liq ishonsam bo'ladimi?

- Militsiyaga ishonmasangiz, unda kimga ishonasiz?
– dedim sal achchig'im chiqib.

- Rahmat. Ming rahmat sizga, ukam. Sizga aytadigan sirim shuki, haligi oshpazlar har kuni 100 so'mdan pul ishlab ketishadi, Shogirdlari 25 dan olishadi.

- Yo'g'-ey! – dedim ishonmay.

– Rost aytyapman. Bu baloxo'rlar har qanday odamni darrov sotib olishadi. Lekin... sizdan ham qo'rqib turibman.

– Hoshimjon Ro'ziyev sotiladiganlar xilidan emas! – stolni mushtlab o'rnimdan turib ketdim.

– Baribir, sizni ham tuzlab jo'natishadi. Har ehtimolga qarshi ogohlantirib qo'yyapman.

– Ko'ramiz, kim kimni tuzlar ekan?

– Siz hushyor yigitga o'xshaysiz. Ko'zlarining chaqnab turibdi. Yoshisiz-da, olovsiz, olov! Yaqinda yeng shimarib, ishga astoydil kirishdim. Mehnatkashlarga aytib, yana shikoyat yozdirdim. Militsiyaga jo'natinglar, xalq, davlat manfaatini o'sha yerda himoya qilishadi, dedim... Shikoyat haligacha bormabdi-da?

Cho'ntagimdan shartta shikoyatni chiqarib, baxti-qaro direktorga uzatdim. U shikoyatnomani o'qiyapti-yu, men bo'lsam: «Bechora Odil aka-yey, bitta o'zingiz o'nta shaytonga qarshi nima ham qila olardingiz, og'ir ahvolga tushib qolibsiz, nega darrov mening boshlig'imga uchrash-madingiz? Ha, mayli, hali ham kech emas. Ta'zirini berib qo'yamiz...» deb o'ylayman. Unga rahmim keladi. Ko'nglini tog'dek ko'taradigan biror gap aytmoqchi bo'laman.

– Bu shifokorlarni taniyman, – dedi Odil aka shikoyatni menga uzatib. – Mana bu Qambarov degani tish doktori bo'lib ishlaydi. Qo'lli juda yengil, har qanday baquvvat tishni ham bir siltaganda sug'urib oladi. Qodirov bo'lsa – jarroh. Xuddi sizga o'xshash adolatparvar, hushyor yigit! Bo'lmasa endi amaliy ishga o'tsak.

– Men tayyorman.

– Tekshirtirib ko'rish uchun taomlardan qachon olasiz?

– Ertaga olsammi deb turibman.

– Yo'q, yo shanba, yo yakshanba kuni olasiz. Negaki, shanba va yakshanba nazorat qiluvchi jamiki idoralar berk bo'ladi, sulaymon o'ldi, devlar qutuldi, deb bu shaytonlar o'g'irlikni uch-to'rt baravar ko'paytirib yuborishadi. Keyin, o'rtoq serjant, bunchalik soddadillik qilmang!

- Nima qilibman?
- Oshxonaga kirib vitrinadagi taomlarning narxini tekshirib yuribsiz. Sizning nima maqsadda kelganin-gizni men darrov sezdim. Oshpazlar mendan oldinroq sezishgan bolsa kerak. Tezroq bormasam, ichkariga tortib ketishadi, deb darrov oldingizga keldim... O'rtoq serjant, iloji bolsa, o'zingizdan oldin oshxonaga begona odamlarni kiritib, taomlarni o'shalarga oldiring-da, keyin tappa bosing.
- Bu maslahatingiz ham ma'qul, – dedim ich-ichim-dan sevinib.
- Keyin, o'rtoq serjant, yana bir narsani aytmoqchiman. Bu yerda shikoyat daftari ikkita yuritiladi. Bittasiga faqat maqtovlarini yozdirishib, mukofot olishadi, ikkinchisiga faqat shikoyatni yozdirishib, uni hech kimga ko'rsatishmaydi. Ikkovi ham bufetchida turadi. O'rtoq serjant, yana bir iltimosim bor. Lekin yo'q demasangiz, aytaman.
- Yo'q demayman.
- Bufetchini ham qo'shib tekshirsangiz, – dedi Odil aka. Garchi xonada ikkimizdan boshqa odam bo'lmasa ham, gapimizni birov eshitmayaptimi, degandek u yoq bu yog'iga qarab oldi, keyin shivirlab davom etdi: – Aslida o'g'riboshi shu! Mehnatkashlarning yonini olganim uchun meni ishdan oldirib tashlamoqchi. Birorta to'g'ri ishi yo'q. Arog'-u konyak – hammasi yasama 20 gramm aroqqa 80 gramm suv qo'shmasa, kechasi u xlabel olmay chiqadi.
- Juda ochko'z ekan-ku!
- Ochko'z ham gapmi? Hozir sinab ko'rishimiz ham mumkin. Chiqib, ikki stakan aroq keltiring, men chiqsam tozasidan beradi, xumpar!
- Qalay bo'larkin?
- Yana soddalik qilyapsiz-a? – urishib bergandek boldi baxtiqaro direktor. «Sodda» degan gapni eshitib, juda ham unchalik emasligimni isbotlash uchun shartta chiqib, burni terlab turgan baqaloq bufetchidan ikki stakanni toldirib aroq keltirdim.

– Barakalla, mard yigit ekansiz! – xursand bo'lib dedi direktor. – Endi bir stakanini ichib ko'ring-a, zig'ircha maza topsangiz, betimga tupurib yuboring.

– Men umrimda aroq ichgan emasman, – e'tiroz bilda'm.

Odil aka qo'l siltadi:

– Bu aroq emas-ku!

– Baribir, icholmayman.

Odil aka hafsalasi pir bo'lgandek o'rnidan turib, teztez yurib chiqib keta boshladi:

– Men sizni mard yigit deb, sirlarimni oshkor qilib o'tiribman-a!..

Ish boshlash oldidan ishonchli yordamchidan ajralib qolishdan qo'rqib, bir stakan aroqni shartta ichib yubordim.

– Qalay? – orqasiga qaytib so'radi direktor.

– Juda bemaza narsa ekan, – dedim aftimni buj-maytirib.

– Ofarin! Hushyor yigitsiz-da, darrov sezdingiz. Boshqa joyda aroq ichsangiz, huzur qilasiz, kayf qilasiz. Bu bo'lsa, odamning ko'nglini aynitadi. Nomard, o'g'ri bo'l, insofli bo'l-da! Mang, bunisini ham ichib yuboring, oshqozon to'lsa, ko'ngil aynashingiz bosiladi, bo'lmasa kechgacha o'qchiysiz.

– Boshim aylanib ketyapti.

– Shuning uchun ham iching deyapman-da, mard yigit! Ko'ngil bosiladi. Barakalla, ofarin! Lekin azamat yigit ekansiz! Siz bilan har qanday ishni bajarsa bo'larkan. Qani, endi militsionerlarning hammasi sizdaka bo'lsa!

Bir nafasdan so'ng chindan ham boshimning aylansihi to'xtadi-yu, ko'nglim tog'dek ko'tarilib, ashula aytgim kela boshladi. Odil akaning peshonasidan o'pib:

– Sizning bu xizmatlaringizni militsiya hech qachon unutmaydi, – deb xitob qildim. – Ashula aytib beraymi?

– Shoshmay tursangiz, hali o'yingga ham tushib berasiz, uka! – degandek bo'ldi Odil aka. Keyin nima bo'lganini bilmayman.

«TUSHIMMI, O'NGIMMI?»

Ko'zimni ochib, o'zimni boshlig'imiz o'rtoq Otajonovning xonasida ko'rdim, divanda cho'zilib yotibman. Boshimdan suv quyishgan bolsa kerak, kiyimlarim ho'l. Xonada boshlig'im, meni bolakay deb chaqiradigan bo'limizning eng keksa xizmatchisi – leytenant Ortiqov, tergov bo'limidan kapitan Qoraboyevlar o'tirishibdi. Hammalari qovoqlarini solib olishgan... Tushimmi, o'ngimmi, nega men bu yerga kelib qoldim? «Rohat oshxonasingning baxtiqaro direktori qayerda qoldi? «As-salomu alaykum!» – deb sekin o'rnimdan turmoqchi bo'lgan edim, boshim tegirmon toshi osilgandek og'ir, chayqalib ketdim. Hech kim javob qaytarmadi. Demak, tush ko'rayotgan ekanman, deb o'ylab yana divanga cho'zilmoqchi bo'lgan edim Salimjon aka:

- Tirildingmi? – deb so'radi.
- Tirildim-u, lekin...
- Tur o'rningdan! – buyurdi boshlig'im. – Tashqariga chiqib, bet-qo'lingni muzdek suvgaga yuvib kel!

Bet-qo'llimni yuvib keldim, boshimning guvillashi bosilgandek bo'ldi, ko'zlarim ham charaqlab ochilib ketdi.

– Qani, bir boshdan gapirib ber-chi! – yana buyurdi boshlig'im.

- Nimani gapiro? – hayron bo'lib so'radi.
- Oshxonada qilgan bezorilicingni gapir.
- Bezarilik, qanaqa bezorilik?
- Gapni cho'zma! – Salimjon akam bu so'zni shunday bir ohangda aytdiki, beixtiyor o'rnimdan turib ketdim. Oshxonada bo'lgan voqeani o'zimdan hech narsa qo'shmay, hech narsa olib tashlamay, qanday yuz bergen bolsa, shundayligicha so'zlab berdim. O'tirganlar, tavba degandek, yelkalarini qisib, bir-birlariga ma'noli qarab olishdi. O'rtoq Otajonov Ortiqovga so'z berdi.

– Soat beshlarda, – o'rnidan turgani erinib, sekin gap boshladi Ortiqov, – oshxonadan qo'ng'iroq qilib, bizga o'rtoq Otajonov kerak, deyishdi. Men u kishi yo'q, de-

dim. Unda o'zingiz keling, xodimlaring serjant Ro'ziyev to'polon qilib, hammamizni qiyab yubordi, dedi. Darrov yetib bordim. O'rtoq Ro'ziyev divanda o'chib yotibdi, direktor qo'limga mana bu dalolatnomani berdi.

– Dalolatnomani o'qing! – buyurdi Otajonov. Leytenant dalolatnomani xuddi meni osib o'ldirish haqidagi hukmni o'qiyotgandek, g'amgin bir ovozda dona-dona qilib o'qib berdi:

«Bizlarkim, quyida qo'l qo'yib, dalolatnoma tuzuvchilar: «Rohat» oshxonasining direktori Odil Abbosov, oshpazlar O'roz Haydarov, Karim Tursunov, bufetchi Zokir Zaripovlar tuzamiz ushbu dalolatnomani shu mazmundakim, militsiya serjanti Hoshimjon Ro'ziyev oshxonaga kirib, alohida xonada ziyofat qilishimizni so'radi, yarim litr aroq keltirilsin, deb buyurdi. Aroqni paqqos ichib olib, cho'ntagidan shikoyat chiqarib, ham-mangning joning mana shu qog'ozda, g'ijimlasam o'lasan, dedi. So'ngra, agar 300 so'm naqd pul bersalaring, ishni «bosdi-bosdi» qilib ketaman, dedi. Maslahatlashib, so'ragan pulini berishga va tegishli organlarni xabardor qilib qo'yishga qaror qildik. Serjant pulni olgach, shikoyatni bizga berdi (ushbu dalolatnomaga shikoyatni ham qo'shib topshiryapmiz) va «essizgina shikoyatning bahosi 500 so'm turardi, men uni juda arzon pullab yubordim. Yana hech bo'lmasa 100 so'm topib berasizlar», deb to'polon ko'tardi.

Ushbu dalolatnomani to'g'ri deb...»

– Yolg'on, tuhmat!!! – ich-ichimdan bir hayqiriq otlib chiqdil: 'hayqiriq zarbidan, ishonsangiz, derazalar zirqirab ketgandek bo'ldi.

– O'zingni bos, – go'yo hech narsa bo'lmagandek, bir ohangda dedi Salimjon aka. – O'rtoq Ortikov, o'sha paytda Ro'ziyevning cho'ntagini qarab ko'rdingizmi?

- Yo'q.
- Hozir qarang-chi, pul bormikan?
- Xo'p bo'ladi.

Ortiqov cho'ntaklarimni titkilab gimnastyorkamning ko'krak cho'ntagidan bir dasta pul oldi. Ko'zimdan o't chiqib ketdi.

– Sanang! – buyurdi polkovnik.

Ortiqov barmoqlarini ho'llab, pulni negadir shoshmasdan sanay boshladi. O'zim ham, tag'in adashib ketmasin, dedim shekilli, ko'zimni lo'q qilib tikilib turdim.

– Roppa-rosa uch yuz so'm ekan, – dedi leytenant boshini ko'tarib.

Men, tuhmat, deb yana baqirmoqchi bo'lgan edim, negadir ovozim chiqmadi. Tishlarim tishlarimga kirihib ketibdi. Qo'llarim musht bo'lgancha qotib qolibdi. Og'zimdan oppoq ko'pik chiqayotganini sezgan polkovnik:

– Suv beringlar! – degandek bo'ldi. Suv ichgach, sal o'zimga keldim.

– Ehtimol, maxsus uyuştirilgan tuhmatdir, – xuddi o'ziga o'zi gapirgandek bir ohangda dedi polkovnik, – ehtimol, rostdir. Nima bo'lganda ham bugun Hoshimjonga dam beraylik.

Leytenant Ortiqov qo'lqiqlab, yotoqxonamgacha eltib qo'ydi. U ko'pni ko'rghan keksa xizmatchi edi. Har xil gaplar aytib, ko'nglimni ko'tarmoqchi bo'ldi. Bizning ishimizda mana shunaqa tuhmatlar ham tez-tez bo'lib turadi, qayg'urma, hammasi joyiga tushib ketadi, degan gaplarni aytди.

Nimalar bo'ldi o'zi, o'ngimmi-tushimmi, bu? Qanaqa tuhmatlarga qoldim. Odil Abbosov baxtiqaro emas, ichi qora ekan-ku! Meni shunaqangi bopladi, shunaqangi ustalik bilan qo'lga tushirdiki, nima deyishiñni ham bilmayman. Menga hech kim ishonmaydi endi!

Bir xayolim shartta ishxonasiga borib, ko'pchilikning oldida og'zidan ko'pik kelguncha savalay dedim. Unda chinakam jinoyat' hi bo'lib qolaman-ku, yo'q, bunisi ketmaydi. Yo panada poylab turib boshiga tosh bilan urib, asfalasofilinga jo'natib qo'ya qolsammikan? Yo'q, bunisi ham ketmaydi.

Oh, mening maslahatchim, sehrli qalpoqcham, qayerlarda yotibsan, axir sen yonimda bo'sang, bunchalik malomatlarga qolmas edim-ku!

O'n kungacha bo'limga kelib-ketib beish yurdim, hech qanday topshiriq berishmadi. O'n birinchi kuni bo'lim boshlig'i Ali Usmonov huzuriga to'plandik. Mening masalam ko'rilar ekan. Ma'lum bo'lishicha, «baxtiqaro» direktor OBXSS ustidan vazirlikka «Jinoyatchi, poraxo'r militsionerga nega chora ko'rilmaydi?» degan mazmunda shikoyat yozibdi.

Komissiya kelibdi.

Majlis qisqa bo'ldi.

Avval mendan eshitishdi. Bo'lgan voqeani qanday yuz bergen bo'lsa, shundayligicha so'zlab berdim. Lekin nazarimda, mening gaplarimga hech kim ishonmadi. Komissiya boshlig'i esnab o'tirgandek bo'ldi. So'ngira Odil Abbasov bilan ikki oshpazga so'z berishdi. Voybo'y, shunaqangi gapga chechan ekanki ular, og'zim ochilib qoldi-ya! «Baxtiqaro» direktor gapira turib, ikki marta yig'lab yuborsa bo'ladimi...

Ikki xil taklif tushdi: biri – meni o'z vazifamni suisiste'mol qilganim va pora olganim uchun O'zbekiston Jinoyat kodeksining bir yuz-u qirq to'rtinchisini moddasiga binoan jinoiy javobgarlikka tortish, ikkinchisi – men hali yosh bo'lganligim va bunday ishni birinchi bor qilayotganim sababli militsiyadan haydash bilan cheklanish.

– Ovozga qo'yaman, – dedi polkovnik Ali Usmonov o'rnidan turib.

– To'xtang, – shunday deb mening boshlig'im ham o'rnidan turdi. – Jinoyatchilar bilan olishamiz, tartib-buzarlar bilan olishamiz, ishimiz qaltis. Biz ko'pincha tuhmat-u ig'veoni darrov anglab yetolmaymiz. Menimcha, bu ishda ham g'oyat usta, tajribakor tuhmatchining qo'li borga o'xshaydi. Men shu kunlar davomida ba'zi bir narsalarni o'rganishga harakat qilib ko'rdim. Ikki yil ichida «Rohat» oshxonasi ustidan yuqori idoralarga yigirmata shikoyat yozilgan, bu shikoyatlar yigirma xil

yo'l bilan yo'qqa chiqarilgan. Yigirma birinchi shikoyat ham, mana ko'rib turibsizlar, yo'qqa chiqib turibdi. O'rtoqlar, men maxsus komissiya tuzilishini talab qilaman, toki bu ish sinchiklab o'rganilsin.

Ko'pchilik ovoz bilan so'nggi taklif qabul qilinib, shu yerning o'zida darhol komissiya ham tuzildi. O'rtoq Otajonov unga boshliq etib tayinlandi.

Majlisdan ko'nglim tog'dek ko'tarilib chiqdi. «Xayriyat, – deyman o'zimga o'zim, – yaxshi odamlar ham bor ekan. Endi qo'llimdan kelgancha yaxshi xizmat qilganim bo'ssin».

Yo'lakda baqaloq bufetchi bilan «baxtiqaro» direktorga duch kelib qoldim, majlisning natijasini kutib o'tirishgan bo'lsa kerak. Ikkovlarining orasidan o'ta turib, go'yo qoqilib ketgandek bo'ldim-u, tirsagim bilan direktorning biqiniga turtdim, bechoraning ko'zlari olayib ketdi.

– Ey, to'xta! – dedi ingrab.

– Shikoyat daftarining ikkovi ham bufetchida, bittasiga maqtov, bittasiga shikoyat yoziladi, – shunday deb baqaloqning qorniga ham bir turtdim. Keyin raport berGANI borayotgan militsionerga o'xshab tap-tup qadam tashlagancha tashqariga chiqib ketdim.

Yotoqxonamga bordim-u, baribir, yuragim siqilib o'tira olmadim. Buvijonim shaftoli qoqi sotib, yig'ib yurgan puliga mакtabni bitirishim munosabati bilan kostyum-shim olib bergen edi, o'shani kiydim-da, tashqariga chiqdim. Negadir ovqat ham yegim yo'q, kinoga jo'nadim. Qiziq, bu yerda ham g'ashligim tarqamadi. O'zi men juda g'alatiman. Bir xil paytlarda dunyoga sig'may ketaman, to'xtamay yurgim yoki ashula aytgim kelaveradi. Shaharda, o'zingizdan qolar gap yo'q, ashula aytib bo'lmaydi. Qishloqda bo'lsa, boshqa gap, kaftingni og'zingga likopcha qilib bir-ikki baqirib yuborsang, g'ashliging tarqaydi-ketadi.

Uyqum kelguncha ko'chalarda tentirab yurdim. Zokirni esladim. Fermada molboqar bo'lib ishlayapti u. Ishqilib, dalada uqlab qolib, mollarni yo'qotib qo'ymasa, degan fikr o'tdi boshimdan. Mirobiddinxo'ja-chi,

qarang-a, shu ham ishini o'nglab ketdi, politexnika institutida o'qiyapti.

Bir mahal qorong'i ko'chadan o'tib borayotgan edim, jarlik tomondan qiz bolaning: «Yordam, yordam bering!» – degan qichqirig'i eshitilgandek bo'ldi. Beixtiyor o'sha tomonga yugurdim, lekin ovoz qayerdan chiqdi ekan?

– Voy, voy-dod! – bu gal ovoz chinorning orqasidan chiqdi, to'rt hatlab yetib bordim. «Ob-bo', nomardlar-ey! To'rt barzangi yigit nozikkina bir qizni o'rtaga olib turishibdi. Mana endi, mulla Hoshim, o'zingni ko'rsatishing kerak. Qo'rqlama, chekinma! Butun ayblaringni yuvadigan payt keldi. Ha, sening ham kimligingni bilib qo'yishsin. Sen poraxo'r emas, balki jasoratli militsionersan. Bugun sen dadajoningning ham o'chini olasan. O'sha kamsuqum, kamgap, oyingdan hamisha gap eshitib yuradigan dadang ham xursand bo'ladi. Dadil bo'l!»

– Nima gap? – dedim ularga yaqinlashib.

– Mana bularni qarang, – yig'ladi qiz.

– Qo'yroringlar uni, – shunday deb qizning bilagidan tortmoqchi bo'lgan edim, qiz aksincha mening qo'lidan tortib davraga olib kirdi-da, o'zini bir chekkaga olib:

– Kostyumni yech! – deb buyurdi.

– Iye, ha! Axir, o'zing dodlading-ku!

G'azabdan qaltirab ketdim. Bilmadim, bu g'azabmidi, qo'rquvmidi, har qalay qaltirab tizzalarim bukilib keta-yotganini sezdim.

– Dodlasam, chopib kelaverasanmi, laqma? Kost yumni yech! – yana buyurdi qiz. Bunday atrofimga qarasam, to'rt barzangi har bittasi yarim metrdan keladigan pichoq o'qtalib, davrani qisib kelyapti. Demak, qiz o'zlarining odami ekan, nayrang ishlatishgan ekan. Mushtlashsammikan? Nari borsa ikkitasiga kuchim yetadi, qolgani-chi? Hammaside yalang'ochlangan pichoq! Yo'q, nima bo'lganda ham mushtashaman, osonlikcha taslim bo'lmayman! Oldirib ketishsa, yana yaxshi, anavi tuhmatchilardan ham bir yo'la qutulib qo'ya qolaman... Kostyuminimni yechmoqchi bo'lib xiyol orqaga tashlan-

dim-da, qarshimdagи barzangining qorniga tepdim... Yo'q, bo'lmasdi, har qalay, besh kishi besh kishi ekan-da! Yerga bosib, og'zimga kir latta tiqib, yechintirib ketishdi, bir oyog'imdagи paypog'im qolibdi, xolos.

Ha, mayli, buvijonim omon bo'lsa, shaftoli qoqi sotib, yana bir kostyum olib berar... Ammo obro'-chi? Shaftoli qoqi sotib, puliga obro' olib bo'lmaydi-ku!..

«JINNIXONAGA TUSHIB QOLDIM»

O'rnimdan turib, chang-chunglarimni qoqdim-u, ketishimni ham, ketmasligimni ham bilmay serrayganimcha turib qoldim. «Yotoqxonaga qanday yetib oldim-a?» deb o'ylardim. Yuragimni vahima bosa boshladi. Bitta tursikda shahar ko'chalarida yurib bo'lmaydi. Es-hushli odam shunday yursa, hamma kuladi, jinni yursa, hamma achinadi. Odamlarning kulgisiga qolgandan ko'ra o'zimni jinnilikka solib, ularda o'zimga nisbatan rahm-shafqat uyg'otganim yaxshi emasmi? Yoki dodlab o'tgan-ketganlarni yordamga chaqiraymi? Militsioner uchun bu uyat! O'zing militsioner bo'la turib, birovlarga yordam berish o'rniqa shu ahvolda talanib o'tirsang. Militsianing sha'niga isnod keltirasani. Bordi-yu, panalab chopib qolsam-chi? Yo'q, unda hamma seni o'g'ri deb o'laydi. Ushlab, ertalabgacha zax uyga qamab qo'yishlari hech gap emas. Yaxshisi, haligi yo'llim yo'l. O'zimni jinnilikka solib ketaveraman!

O'rta ko'chaga tushib, xuddi qizil maydondan tannali parad bilan o'tayotgan askar boladek oyoqlarimni ko'tarib-ko'tarib tashlab, qo'llarimni qulog'imgacha silkitib, jadal ketaverdim. Mashinalar signal bersa ham parvo qilmayman, ko'zlarimni chirt yumib olganman. Bir xil mashinalar meni chetlab o'tishadi. Shofyorlar:

- Karmisan! – deb qo'yadi ba'zan. Bir xillari:
- Bechora jinni bo'p qopti! – deb achinadi. Uchinchi biri bo'lsa:
- Bo'sh kelma, yigitcha! – deb kulib qo'yadi.

Bir mahal orqamdan kelgan mashina cho'zib-cho'zib ketma-ket signal berdi-da, buferini shundoqqina taqimingga qadab to'xtatdi. «Uvaz» mashinasi ekan. Biqinida-gi eshigi ochilib, ikki militsioner ketma-ket tushib keldi. Biri haddan tashqari novcha, oriq. Ikkinchisi haddan tashqari pakana, semiz. Xuddi qiziqchilik uchun birga yurishganga o'xshaydi.

- Yo'l bo'ssin, o'rtoq? – deb so'radi novchasi.
- Qovun sayliga, – dedim orqamga qaramaslikka harakat qilib.
- A?! – dedi pakanasi.
- Dushman qo'shinlari parokanda bo'lib qochmoqda, olg'a! – deb yo'llimda davom etdim.
- To'xtang! – novchasi bilagimdan ushladi.
- Tegmang, portlab ketaman, bombaman! – deb qo'ydim.

Pakanasi sheringining etagidan tortib: «Qip-qizil jinni-ku, nima qilasan, qo'ysang-chi!» – dedi. Novchasi: «Senda o'zi rahm-shafqat degan narsa bormi, bechorani mashina urib ketsa, nima bo'ladi? Qara, yoshgina yigit-cha ekan, xuddi mening ukamga o'xshaydi... Ehtimol, do'xtiri axtarib yurgandir?» – dedi. Pakanasi: «Xizmatdan kechikyapmiz axir», – dedi. Novchasi: «Yo'q, men bu sho'rlikni shunday tashlab ketolmayman, vijdonim yo'l qo'ymaydi», deb oyog'i ham uzun emasmi, ikki qadam tashlab, menga yetib oldi.

– Uka, otingiz nima? – shunday bir mehribon ohanga so'radiki, Hoshim deb yuborishimga sal qoldi. Darrov o'zimni qo'lga oldim-u, yana pala-partish javob qaytara boshladim:

- Otim – Napoleon!
- Yaxshi, yaxshi! Familiyangiz?
- Bonapart.
- Yaxshi, yaxshi! Ana, tanishib ham oldik, shu ketishda janobi oliylari qayoqqa ketyaptilar?
- Yevropani zabit etgani!
- Ofarin, ofarin!

Yo‘q, ortiq chiday olmadim. O‘zimni qancha jinnilikka solib aljirasam, militsioner shuncha rahmdillik ko‘rsat-yapti. Oqko‘ngil odamni aldash qo‘limdan kelmas ekan. Yurishdan to‘xtab, novcha militsionerga o‘girildim. Keyin ikkovimizning o‘tamizda mana bunday suhbat bo‘lib o‘tdi:

- Kechirasiz, o‘rtoq serjant, men jinni emasman.
- Men ham sizni jinni deyayotganim yo‘q, o‘rtoq.
- Unda sizdan bir iltimosim bor.
- Bajonidil.
- Agar malol kelmasa, mashinangizda meni yotoqxonamga eltib qo‘ysangiz. Shu ahvolda yurish uyat.
- To‘g‘ri aytasiz. Juda uyat. Qani, mashinaga marhamat.

Novcha militsioner, negadir, mashinaga chiqishimga yordamlashib ham yubordi. So‘ngra o‘rtog‘i ikkovi ikki yonimga jipsroq o‘tirib olishdi.

- Qani, hayda, – buyruq berdi pakana militsioner shofyorga.
- Qayoqqa hayday? – so‘radi shofyor.
- Ruhiy kasallar shifoxonasiga, – tushuntirdi novcha militsioner.
- Jinnixonagami?! – sapchib o‘rnimdan turmoqchi bo‘lgan edim, militsionerlar kuchli qo‘llari bilan pastga bosishdi, xuddi mixlab qo‘yilgandek, o‘rnimdan qo‘zg‘alolmay qoldim.

– Tashvishlanmang, uka, – mehribon, shu bilan birga, yupatuvchi ohangda dedi novcha militsioner, – o‘z uyingizga eltib qo‘yamiz. Xo‘sish, uylari qaysi tomonda?

- Militsionerlar yotoqxonasida turaman, – deb tu-shuntirmoqchi bo‘ldim.
- Yana boshlandi... – gapimni bo‘lib dedi pakana militsioner.
- Ishonmayapsizlar-a? Ochig‘ini aytsam, men ham militsiyada xizmat qilaman. Katta serjant Hoshimjon Ro‘ziyev bo‘laman.
- Ehtimol, polkovnikdirsiz? – kulib dedi pakana militsioner. Men ham hazilga hazil bilan javob qaytardim:

– Chindan ham yaqinda polkovnik bo'lmoqchiman.

Shundan so'ng jinni emasligimni isbotlash uchun ko'p harakat qildim. Birga ishlaydigan militsiya xodimlari, boshlig'im o'rtoq Otajonovning nomini tilga oldim. Lekin nima sababdan ko'chada bitta tursikda ketayotganligimni aytmadim. Qo'rqoq degan nom olishdan or qildim.

– Bugun chiqqanmidingiz? – yana haligidek yumshoq bir ohangda so'radi novchasi.

– Qayoqdan?

– Shu kasalxonadan-da.

– Men, kechirasiz, soppa-sog'man, deyapman.

Faqat...

– Nima faqat?

– Faqat o'g'rilarga uchrab qoldim: xoh ishoning, xoh ishonmang, gapning ochig'i shu: ular meni yechintirib ketishdi.

– Qo'rqmang. Men davolovchi shifokoringizga yotig'i bilan tushuntiraman. Axir siz bezorilik qilganingiz yo'q, to'polon ko'tarib, birov larning oynasini sindirganingiz yo'q. Shunchaki shaharni aylangani, tomosha qilgani chiqqansiz. Shunday emasmi?

– Aslida shunday edi, shaharni aylangani chiquvdim.

– Ana endi o'zingizga keldingiz, uka.

– Lekin men jinni emasman.

– Men ham sizni jinni deyayotganim yo'q. Soppa-sog'siz.

– Sog' bo'ssam, qo'yvoringlar, axir!

– Baqirma! – jerkib berdi chap tomonimda mudrab ketayotgan pakana militsioner.

Ish rasvo bo'ldi. O'zimga o'zim qildim. Uyi kuygan yolg'onchining o'zginasi bo'lib qoldim. Siz o'qigansizmi yo'qmi, lekin men to'rtinchi sinfdagiligidamda bir she'r o'qigan edim. So'zlari esimda yo'g'-u, lekin mazmuni taxminan mana bunday. Bir odam qo'ni-qo'shnilarining o'ziga bo'lgan sadoqatini sinab ko'rmoqchi bo'lib, uyiga o't tushmagan bo'lsa ham, «O't tushdi, yordam beringlar», – deb dodlabdi. Qo'ni-qo'shnilar to'planib

kelishsa, o't yo'q. Nega dodlading, deb so'rashsa, uy ega-si: «Hazillashdim», – debdi. Qo'ni-qo'shnilar xafa bo'lib tarqalishibdi. Ertasiga haligi odamning uyiga chindan ham o't tushibdi. Tomga chiqib, shu dodlarmish, shu dodlarmish, qani endi birov yordamga kelsa. «Yana aldayapti bizni», – deb hech kim loaqal uyidan ham chiqmabdi. Yolg'onchining uyi kuyib kul bo'libdi.

Men ham hozir o'sha yolg'onchining ahvoliga tushib qoldim. O'zimni ming ko'yga solmay, baribir ishonish-maydi endi. Hoshimjon Ro'ziyev – jinni tamom-vassalom! Bo'lar ish bo'ldi. Xo'sh, yana bir-ikki soat jinni bo'lsak, nima bo'pti dedim-da, yana har xil qiliqlar ko'rsata boshladim. Maqsadim – ularni g'aflatda qoldirib, darvoza oldida mashinadan tushayotganda qo'llaridan chiqib qochish.

- O'yinga tushib beraymi? – deb so'radim.
- Iye, hali o'yinga tushishni ham bilasizmi?
- Andijon polkasini qiyib yuboraman.
- Hozircha qo'ya turing. Keyin o'zimiz alohida kelamiz.

Mana, uyingizga ham kelib qoldik.

Mashina darvoza oldida to'xtadi. Darvozaning tepe-siga katta-katta harflar bilan: «Shahar ruhiy kasallar shifoxonasi» deb yozib, ikki tomoniga lampochka osib yoritib ham qo'yishibdi. Darvozaning qanotlari ovozsiz ochilib, mashina ichkari kirdi.

Novcha militsioner ancha mahal yo'q bo'lib ketdi. Nihoyat, pastakkina uydan oq xalat kiygan bir ayol bilan chiqib kelishdi. Mashinadan tushirishayotganda:

- Voy, oyog'im! – deb qichqirdim.
- Nima bo'ldi?

– Bosib oldingiz, – pakana militsioner beixtiyor yerga engashdi. Bir siltanib qo'lidan chiqdim-u, o'zimni qorong'ilikka urdim. Bir soat chamasi berkinmachoq o'ynadik. Kasalxonaning ichi bir gektarcha keladigan bog' ekan, daraxtzor orasida rosa quvlashdik. Uchovlariga-ku, tutqich bermasdim-a, ammo ko'pchilik bo'lib ketishdi-da. Yana ikkita shifokor, ikkita qorovul, beshta o'zimga o'xshagan jinni qo'shildi. Ayniqsa, jinnilarning

bittasi – men bilan tengquri xuddi tozi itdek chopog‘on ekan. Chopganda ham uloqni yoppa qilgan chavandozdek «He-he-hee!» – deb qiyqirib chopadi, deng. Ana shunisidan hech qutulolmay, oxiri qo‘lga tushdim. Ikki qo‘limni orqamga qayirib, qabulxonaga olib kirishdi. To‘rt kishi qo‘l-oyog‘imdan bosib turdi. Katta singlim Oyshaxondek keladigan, ikki beti tarang olmadek qip-qizil bir qizcha yumshoq joyimga ukol qilgandi, butun vujudim jimirlashib ketdi-yu, to‘satdan uxbab qoldim.

QANOTLI ODAMLAR

Ertasiga uyg‘ondimmi, indinisiga uyg‘ondimmi, ehtimol, bir haftadan so‘ng uyg‘ongandirman, bunisini aniq aytolmayman-u, har qalay, tong pallasida uyg‘ondim, yig‘i-sig‘i, dod-voy, shovqin-surondan uyg‘onib ketdim. Uyg‘ondim-u, dastlab qayerda yotganimni bilib olish maqsadida atrofimga nazar tashladim: xonani xuddi tong g‘ira-shirasiga o‘xshab ketadigan ko‘kimtir nur yoritib turibdi. Meniki bilan to‘rt karavot bor, sheriklarim uxbab yotishibdi. Bir kishi xona o‘rtasida osmonga tikilgancha qotib qolibdi. Xonaning devorlariga chiroylisuratlar solingan, bittasida dengiz sohili tasvirlangan. Dengiz suvi to‘qinlanib, qirg‘oqqa uryapti. Qirg‘oq bo‘yida yam-yashil archalar gurkirab o‘sib turibdi, ko‘m-ko‘k osmonda qushlar charx urib uchadi... Boshqa bir rasmida ikki tog‘ orasidagi keng vodiy tasvirlangan, yo‘q, vodiy emas, poyonsiz lolazor! Lolalar qiyg‘os ochilgan, tog‘ ortidan endigina ko‘tarilib kelayotgan quyosh lolalarga qizil nur to‘kyapti, butun vodiy alvon nur ichida, yal-yal yonayotgandek. O‘n-o‘n bir yoshlardagi bir qizcha lola terib yuribdi. Negadir shu paytda yuragimga shodlik, quvonch to‘lgandek bo‘ldi. O‘sha qizchaga o‘xshab lolazor oralab chopqillab ketgim kelib qoldi. «Bu yer o‘zi jinnixonami yoki kurortmi?» degan fikr o‘tdi boshimdan.

Haligi odam xona o‘rtasida hamon qotib turibdi, nazarimda, xurrak ham otayotganga o‘xshaydi.

Tashqarida shovqin-suron yana kuchaydi. Oppoq choyshabga o'ralib, o'sha yoqqa oshiqdim. Katta chinor daraxti ostida besh-olti kishi cho'zilib yotibdi, chinorning baland-past shoxlarida ham to'rt-besh kishi – birovi ko'ylagidan, birovi ishtonidan osilib qolgan. Do'xtirlar har tomonga yugurgan, hamshiralar shoshgan, kimdir chinorga narvon tirayapti.

– Voy, siz uyg'ondingizmi? – dedi orqamdan kimdir. O'girilib qaradim. Menga ukol qilgan hamshira qiz kulib turibdi.

– Uyg'ondim, – dedim men ham kulishga harakat qilib.
– O'zingizni yaxshi sezyapsizmi?
– Otdekman. Ko'p uxladimmi?
– Ikki sutka, xolos.
– Rosa maza qilibman-da... Bu yerda nima bo'lyapti o'zi?
– So'ramang, fofija yuz berdi, – yig'lamsirab dedi qiz.
– Yuring, palataga kiramiz. Katta do'xtirlar ko'rsa, ikkovimizni ham urishib berishadi.

– Yo'q, avval bilaylik, nima bo'lyapti o'zi?
– O'zim ham bilmayman hali, qani, yuring tezroq.

Bu voqeanning tafsilotini ertasiga bildim. Men yotgan palatadan to'rt xona narida o'n kishilik yana bir palata bor ekan, tartib-intizomi biznikiga qaraganda qattiqroq ekan. U yerdagi kishilarning bir xillari ikki yil, bir xillari uch yildan buyon shu yerda davolanishar ekan. Oxiri, qochib ketmoqchi bo'lishibdi. Tolib aka degan odam qochish rejasini puxtalab tuzib chiqibdi. «Qanot chiqarib uchib ketamiz, to'ppa-to'g'ri oyga borib qo'nib, u yerda do'kon ochib, faqat teshikkulcha bilan savdo qilamiz», – debdi. Har kim o'ziga oq choyshabdani qanot, adyoldan qirqib, uzun-qisqa dum yasabdi. Yotish oldidan Tolib aka tayyorgarlikni tekshirib, osmonda yorug' yulduz ko'rinishi bilan, uni mo'ljalga olib parvoz qilamiz, deb tayinlabdi. Navbatchi shifokor uxlagach, sharpasiz daraxtga chiqib, yorug' yulduz ko'rinishini poylab o'tirishibdi. Nihoyat, yulduz ham ko'rinishibdi.

– Parvoz! – deb qichqirib komanda beribdi Tolib aka.

Yettitasi shaloplab yerga tushibdi, uchtasi daraxtga ilinib qolibdi. Xayriyatki, chinor osti vodoprovodning suvi toshib, uch-to'rt kundan buyon loy bo'lib yotgan ekan, hech biri o'lmasdi.

Hali nima deyayotgan edim, ha, hamshira palataga kiring deb qistadi, deyayotgan edim, shekilli. Shunday qilib, hamshira meni palataga qaytarib olib kirib ketdi. Xonamga kirayotganimizda qulog'imga pichirlab:

- Bu odam tikka turib uxlaydi, – deb qo'ydi.
- Nega? – dedim men ham shivirlab.
- Yotsa, og'ziga ilon kirib ketarmish... Qorningiz ham ochgandir?
- Ochgan-da qandoq.
- Menda ozgina patir bor, yeysizmi?
- Agar bir piyola choy ham bo'lsa... – dedim tortinibroq.

Qiz hozir dedi-yu, chiqib ketdi. Xiyol o'tmay menga kiyim-bosh keltirdi-da, «kiyinib, orqamdan yuring», – deb buyurdi. Hamshiralar xonasiga o'tdik. Non, bosh barmoqdan sal kattaroq termosda choy keltirdi. Bitta kichikroq piyolachadek keladigan apelsin bilan ikkita qurtlab qolgan shokolad ham uzatdi. O'ziyam ochqab qolgan ekanman, ko'z yumib-ochguncha bergenlarini tushirib bo'ldim. Qiz nariroqda zimdan meni kuzatib o'tirardi. Men birpas gaplashmoqchi edim, ammo u ko'n-may, hali turadigan vaqtingiz bo'lgani yo'q, o'rningizga kirib yoting, deb iltimos qildi.

O'rninga kirib yotdim. Haligi odam hamon haykal-dek qotib turibdi, oyog'i tolmadimikan? Bechoraga juda qiyin ekan, bordi-yu, yiqilib tushsa, unda nima bo'ladi?

Uxlab qolibman. Tushimga avval Zokir kirdi. Ho'kiz minib, mol boqib yurgan emish. Ho'kizning usti shunaqangi keng emishki, men bir chekkasiga sartarosh-xona qurmoqchi emishman. Keyin Mirobiddinxo'jani ham ko'rdim. Boshiga o'ttiz chelak suv ketadigan xum kiyib olibdi. Nega bunday qilding desam, bolalar boshimga uraverib, rosa qiy nab yuborishdi, xum kiysam

urisholmaydi, deydi. Oyijonimni ham ko'ribman. U meni rosa kutibdi-da, oxiri, men boravermagach, shu men yotgan kasalxonaga shifokor bo'lib ishga kiribdi, sochlarimni silarmish, oyoqlarimni uqalarmish...

– Oyi, oyijonim! – deb baqirib yubordim.

O'zimning ovozimdan o'zim uyg'onib ketdim. Yo'q, tushim emas ekan, o'ngim. Oyoq tomonimda yelkasiga oq xalat tashlab, boshiga chuchvara nusxa xalta kiyib olgan, aft-angori oyijonimga juda, juda ham o'xshab ketadigan bir ayol o'tiribdi.

– Oyijon! – dedim uni quchoqlab olmoqchi bo'lib talpinib. Ayol sapchib o'rnidan turib ketdi. Yo'q, oyim emasga o'xshaydi. Oyim bo'lganda bunaqa qilib qochmagan bolardi.

– Uyg'ondingizmi, yangi mehmon? – eshik oldida turgancha qo'rqa-pisa so'radi ayol.

Men angrayib qoldim.

– Kirib yuvining, nonushta mahali bo'lib qoldi, – dedi yana ayol.

Keyin bilsam bu ayol – mening davolovchi shifokorim – Fotima Salohiddinovna ekan, nonushtadan so'ng kabinetiga kirganimda bildim. Onam deb yanglishmagan ekanman, negaki onamdan ham mehribonroq muomala qildi u. Bir soat chamasi gaplashib o'tirdik. Boshqa do'xtirlarga o'xshab, kasallik varaqasiga bo'lar-bo'lmas narsalarni yozib, savol ustiga savol yog'dirib, boshimni ham qotirib o'tirmadi. Qayerlik ekanligim, oilamizda kimlar borligi, oyim bilan dadajonim qanaqa kasal bilan og'iganligi, ko'proq nimadan qo'rqqanim, nimani yaxshi ko'rishim – tamom, vassalom. Oxirida analiz uchun ko'rsatkich barmog'imdan uch tomchi qon, ozgina tupuk olib, miyamni suratga tushirdi.

– Lekin opajon, meni tezroq chiqazib yuboring. Ko'rib turibsiz-ku, soppa-sog'man! – deb yolvordim.

– Men ham shu fikrdaman. Sizda hech qanday kasallik yo'qqa o'xshaydi, – ko'nglimni ko'tardi Fotima Salohiddinovna. – Bugun-erta chiqarib yuboraman.

Palataga qaytib kirib, xoh ishoning, xoh ishonmang, ajoyib bir voqeaning guvohi bo'ldim – hamxonalarim konsert qo'yishmoqda edi. Kechasi tikka turib uxlaydigan amaki, asli childirmachi bo'lganmi deyman, bo'shidagi marg'ilon nusxa do'ppisini qo'liga olib, «Vohay, bola»ga urib turibdi. Eshik tagidagi karavotda uxlaydigan qari amaki qo'llarini qisirlatib, yelkalarini uchirib, muqomlar qilib o'yinga tushyapti. Bir ko'zi sal qisiqroq, o'ttizlar atrofidagi yigit alyumin qoshiq bilan karavotning poyasiga urib, baqirib ashula aytyapti:

*Do'konchiga qiz bermang, vohay bola!
Rastrati bor ekan, vohay bola!*

Ochig'ini aytsam, uch-to'rt kundan buyon dilsiyohlik ustiga dilsiyohlik bo'laverib, yuragim qon bo'lib ketgan edi, beixtiyor o'yinga qo'shilib ketdim. Pollarni lipillatib, o'yinni endi avjga chiqarmoqchi bo'lib turgan edim, kechasi tikka turib uxlaydigan amaki:

– Qoch, ilon keldi! – deb baqirib yubordi-da, bir yo'lakka chiqib ketdi. Qari amaki karavotga yotib, boshini adyol bilan o'rab oldi. Ko'zi qisiq yigit o'tirgan o'rnida bir nuqtaga tikilib, xuddi sehrlangandek qotib qoldi. Shu ko'yi yarim soatcha o'tirgach, nihoyat menga yuzlanib:

- Oting nima? – deb so'radi.
- Hoshimjon.
- Ko'rinishingdan kasal emasga o'xshaysan.
- To'g'ri, kasalim yo'q.
- Unda nega yotding?
- Yanglishib olib kelishdi.
- Olma yeysanmi?
- Mayli.

Yigit ikkita olma olib, mening karavotimga tashladi-da, engashib qulog'imga shivirlay boshladi:

- Senga ishonsam bo'ladimi?
- Bo'ladi.
- Sotqinlik qilmaysanmi?
- Yo'q.

– Qulq sol, bo'lmasa, – yigit gapimizni hech kim eshitmayaptimikan degandek, atrofga bir nazar tashlab oldi, – mana shu kasalxonani mening otam qurban. Uylardan birining shiftiga, panerning ostiga bir xalta oltin berkitgan. O'layotganda bu sirni menga aytib ketgan edi. Ana shu oltinni olish uchun yotibman bu yerda.

- Shu uydaligini qayerdan bilasiz?
- Boshqalarini qarab ko'rdim.
- Topilmadimi?
- Yo'q.
- Demak, shu uyda ekan-da?
- Shu uyda.
- Oltinni topsangiz, nima qilasiz?
- Sotqinlik qilmaysanmi?
- Yo'q, dedim-ku!
- Ikkovimiz qochib, Afg'onistonga o'tib ketamiz.
- U yerda nima qilamiz?
- Yengil mashina ishlab chiqaradigan zavod quramiz.
- Yo'q, men borolmayman, – dedim uzil-kesil qilib.
- Borasan!
- Bormayman!
- Hali shunaqami?!

Yigit shartta o'rnidan turib, yoqamga yopishib, mahkam siqa boshladi. Nafasim chiqmay xirillab qoldim. Jon achchig'ida bir silkingan edim, yoqam yirtilib, bir parcha latta yigitning qo'lida qoldi. Yana hezlanib kelayotgan edi, yuragini mo'ljallab kalla urdim, shilq etib karavotiga yiqildi. Yotgan joyida xonani boshiga ko'tarib kulib yubordi.

- Hazillashgan edim, jinni.
- O'zing jinni ekansan.
- Lekin Hoshim, meni sotmaysan-a?
- Sotmayman.
- Oltinni olishga yordamlashasanmi?
- Yordamlashaman.
- Olma yeysanmi?
- Olmang boshingda qolsin! – deb xalatimni yelkamga soldim-da, yo'lakka chiqib ketdim.

Ammo sariq oltin jinnisi niyatiga yetolmadi. Kechqurun viloyat militsiyasining jinoyat-qidiruv bo'limidan ikkita xushbichimgina leytenant kelib, uni kiyintirib, olib chiqib ketishdi. O'n daqiqalardan so'ng eshik yonidagi karavotda yotadigan qari amaki ham men bilan qo'l berib xayrashib, jo'nab ketdi.

Men kechasi bilan o'ylab o'yimga yetolmadim. Ko'zi qisiq yigitni militsionerlar nega olib ketishdi, nega anavi amaki ham to'satdan yo'q bo'lib qoldi, shu haqda rosa o'yladim-u, lekin baribir, javob topa olmadim. Bu savollarga ertasiga hamshira qiz Faridadan javob oldim. Farida negadir menga uylaridan ovqat olib kelibdi.

– Iye, nega bunday qildingiz? – deb so'radim o'zimni jindek noqulay sezib.

– O'zim, shunday... – dedi qiz yerga qarab.
– Chuchvarani yaxshi ko'rishimni qayoqdan bilasiz?
– Voy, rostdan ham chuchvarani yaxshi ko'rasizmi?
– Jon-dilim chuchvara. Oyim chuchvara qiladigan kuni ertalabdan ashula boshlayman.

– Mening dadam ham chuchvarani yaxshi ko'radilar.
– Bo'lmasa, qaynatam ham o'zimga o'xshar ekan-da! – deb xonani boshimga ko'tarib, huzur qilib kuldim. Farida kulmay:

– Siz shu yerlikmisiz? – deb so'radi.
– Yo'q. Farg'ona tomonganman.
– Shu yerda o'qiysizmi?
– Militsiyada ishlayman.
– Palatanglar o'zi militsionerlar palatasi bo'lib qopti.
– Nega unday deysiz?

– Anav... suikning yonidagi karavotda yotadigan Orif aka ham militsioner ekan, – shunday deb Farida menga hamma gapni aytib berdi.

Bir ko'zi qisiq yigitning oti Olim bo'lib, mashhur jinoyatchi, ashaddiy tovlamachi ekan. Uch bor qamalib, har gal qamoqdan chiqqanda mehnat daftarchasini yangilab, xuddi qamalmagandek ish boshlayverar ekan. Oxiri u tumandagi kattakon vino zavodiga omborchi bo'lib olib-

di-yu, shaykalari bilan birlashib, vino deysizmi, spirt-u aroqlar deysizmi, hammasini tashqariga pullayveribdi. Juda usta bo'lgani uchun betayinroq bir shifokor bilan til topishib, o'zini ruhiy xasta sifatida unga ko'rsatib boribdi. Kasallik tarixiga, falon yildan buyon shu kasal bilan og'riydi, deb qayd qildirib qo'yibdi. Omborda o'g'irlangan ichimlikning qimmati sakson ming so'mga yetganda haligi shifokorning yordami bilan shu kasalxonaga joylashibdi. Bu nayrangdan militsiya xabardor ekan. G'ilay chindan ham ruhiy kasalga chalinganmi, chalingan emasmi, u kimlar bilan muomalada bo'ladi, sheriklari qanaqa odamlar o'zi, ana shularni aniqlash uchun viloyat militsiya boshqarmasining xodimi Orif aka Asomov ham o'zini ruhiy kasal qilib ko'rsatib, shu kasalxonaga joylashibdi va olti oy davomida haligi ko'zi g'ilay jinoyatchini rosa o'rganishibdi, sheriklarini aniqlabdi. Bir ko'zi g'ilayning oltin haqidagi gaplari shunchaki bir aldov ekan.

– Buni kimdan eshitdingiz? – shoshilib so'radim Faridadan.

– Fotima Salohiddinovna aytdilar, – shunday deb Farida u yoq bu yog'iga qarab oldi.

– Sizni ham shunaqangi bir ish bilan kelganga o'xshaydi, deyaptilar.

– Ehtimol... – deb qo'ydim men ham mujmalroq qilib.

– Militsionerlar shunaqangi irodali bo'lishar ekan-a! Bechora Orif aka jinniligi to'g'risida shubha tug'dirmaslik uchun, men otman, deb olti oy davomida xona-ma-xona to'rt oyoqlab chopib yurdilar, ba'zan kechalari kishnab, yer tepinib, hammani uyg'otib yuboradilar... Sizning ham shunaqangi irodali bo'lishingizni istardim.

– Buning uchun har kuni bir tog'ora chuchvara yeb turish kerak! – deb hazillashdim Faridaga. Lekin uning javobini eshitolmadim. Nega desangiz, xuddi shu paytda palataga Fotima Salohiddinovna kirib keldi, qo'lida tugun. «O'rtoq Ro'ziyev, kiyinib, bosh shifokorning xonasiga kirar ekansiz», – dedi-yu, yana orqasiga qaytib chiqib ketdi u.

Shoshilib tugunni yechdim, qiziq! Yangi kostyumshim, yangi ko'ylak, yangi tuqli, yangi botinka, yangi do'ppi, yangi mayka, yangi paypoq – hammasi yangi.

– Voy, Hoshim aka, tinchlikmi? – hayron bo'lib so'radi Farida.

– Siz ham tez kiyining, hozir ZAGSga boramiz, – dedim jo'rttaga qovog'imni solib.

– Hazilingiz qursin! – Farida uyaldi shekilli, chopqillab tashqariga chiqib ketdi.

Apil-tapil kiyinib, bosh shifokorning kabinetiga yugurdim. Hoynahoy yo oyim, yo buvijonim kelgan. Bechora buvijonim-ey! Mehribon oyijonim, bekorga tushimga kirmagan ekansiz, hozir borib bag'ringizga otilaman, yuzingizdan, ko'zlariningizdan o'paman, to'yib-to'yib hidlayman; hidingizni yaxshi ko'raman!

Bosh shifokorning xonasiga kirib, to'satdan o'ti o'chgan motordek taqqa to'xtadim. Qaynoq bir hayajon vujudimga yoyildi-yu, tomirlarim lovullab yonib ketgandek bo'ldi. Yuragim urib ketdi, tomog'imga nimadir tiqilib, ko'zimga yosh keldi. Yig'lab yubordim. Qarshimda qulochini keng yozib, kulimsiragancha Salimjon aka Otajonov turardi!

– Yig'lama, tentak! – dedi u men tomon yurib, – ke, bir achenlashaylik. O', barakalla! Endi Sur'at akang bilan ko'rish. U sendan kechirim so'ragani keldi. Borib aytmaganida, men seni qochib ketdiga chiqarib yura-verar ekanman.

O'zimga kelib qarasam, bosh shifokorning shundoqqina yonginasida iljaygancha tunov kungi novcha militsioner o'tiribdi. Ko'rishib, hol-ahvol so'rashdik, birgalashib kulishdik. Bir piyoladan issiq-issiq ko'k choy ham ichdik.

Nihoyat, Sur'at aka o'rnidan turdi:

– Ketdikmi?

Yuragim shuv etib ketdi:

– Qayoqqa?!

– Yevropani zabit etgani! – dedi kulib Sur'at aka. Men ham o'rnimdan turdim:

- Yo‘q, men endi bormayman!
- Nega? – kulimsiradi Sur’at aka. Jinnixonani zabt etganim ham yetar!
Yana kulishdik.

«MEHMONGA BORDIM»

Shunday qilib, mana, o‘zingiz ham ko‘rib turibsizki, ishlarim yana yurishdi-ketdi. Omadimni qarangki, Sur’at aka vijdonli va men ta’rifini hech keltira olmaydigan darajada rahmdil bir kishi ekan. Meni jinnixonaga eltib qo‘ygach, ehtimol, chindan ham o‘g‘ri talagandir, ehtimol, chindan ham militsiya xizmatchisidir deb o‘ylab, rosa uch kun o‘zi bilan o‘zi munozara qilibdi. Va nihoyat, bugun ertalab mening boshlig‘im huzuriga kirib: «Shunday-shunday yigit sizda ishlaydimi», – deb so‘rabdi.

- Ishlaydi, – degan javob bo‘libdi.
- O‘zi sog‘midi? – deb so‘rabdi yana.
- Sog‘likka-yu, sog‘ edi-ya, tinchlikmi? – degan javob bo‘libdi yana. E, boringki, ishim o‘z-o‘zidan o‘nglanib ketibdi-da.

Osma ko‘prik oldiga yetganimizda Sur’at aka, o‘g‘limni bog‘chadan olmoqchiman, deb mashinadan tushib qoldi.

- O‘rtoq Ro‘ziyev, yana bir marta uzr so‘rayman, – dedi u qo‘limni siqib xayrlasharkan.

– Men esa sizga yana bir marta rahmat aytaman, – dedi Salimjon aka mening o‘rnimga javob qaytarib.

- Siz chinakam militsioner ekansiz!

Salimjon aka bilan ancha mahalgacha jim ketdik. «Volga» mashinalarni quvib o‘tib, silliq yo‘ldan uchib boryapti. «Rostdan ham o‘g‘rilarga uchrab qoldingmi?» – xuddi o‘zi bilan o‘zi gaplashgandek ohangda so‘radi boshlig‘im.

- Uchrab qoldim.
- Yechin desa, yechinaverdingmi?
- Yo‘q, avval mushtlashdim.
- Mushtlashib yaxshi ish qilbsan. Haqiqiy militsioner osonlikcha taslim bo‘lmaydi.

- Ular besh kishi edi-da.
- Besh kishi dedingmi? – hushyor tortib qayta so‘radi boshlig‘im. – Oralarida ayol kishi ham bormidi?
- O‘scha ayolni qutqaraman, deb shu balolarga qoldim-da.
- Shu hafta ichida sen bilan ikki kishini talashdi. Ular har qalay bizning shahardan emas – gastrolga kelisthganga o‘xshaydi... Ha, mayli, qo‘lga tushib qolishar. Shofyor bola, to‘ppa-to‘g‘ri biznikiga haydayver.

Salimjon aka boshqa gapirmadi, o‘rindiqning orqa suyanchig‘iga boshini qo‘yib, ko‘zlarini yumib oldi. Kim biladi, nimalar haqida o‘ylab ketdiykin? Haligi o‘g‘rilarni ushslash rejasini tuza boshladimi yoki men bilmagan boshqa narsalar xususida o‘layaptimi, bilib bo‘lmastdi.

Mashina shag‘al to‘kilgan torgina ko‘chaga burilib, ko‘rimsizgina, rangi o‘chgan ko‘k darvoza oldida silkinib to‘xtadi. Boshlig‘im ko‘zini ochib, qani tush, dedi menga. So‘ng shofyorga, ertalab soat yettida kelgin, yana uxbab qoldim deb bahona qilsang, taloningni teshib beraman, deb hazil qildi.

Qo‘ng‘iroq tugmasini galma-gal olib uzoq bosdik. Nihoyat, darvozaning bir tabaqasi ochilib, 45 yoshlarda-gi, oq lo‘ppi yuzli bir ayol ko‘rindi. «Sigir sog‘ib o‘tiruvdim, eshitmabman», – dedi-da, salom berib, ko‘rishish uchun yelkamga ikki qo‘lini baravar tashladi.

Ichkari kirdik. Sakkiz sotixcha keladigan hovli, hovlida bir tup ham daraxt ko‘rinmaydi. Ammo ikki ming desam-ku, lof bo‘lib ketar, har qalay bir yarim ming tup keladigan rang-barang atirgullar gurkirab o‘sib yotibdi.

– Polkovnik o‘rtoq Otajonovning kulbayi oliy maqomi shu bo‘ladi, – dedi Salimjon aka kulib.

- Lekin gullarni rosa xillabsiz!
- Yur, avval yechinib chiqaylik, gul haqida bafurja gaplashamiz.

Shu payt qo‘shni hovlidan o‘rtadagi kichkinagina eshikchani sharaqlatib ochib, bir-birini itarishib, bir yo‘la besh bola yugurib chiqdi. Kattasi, yetti yoshlardagi

mallasoch bola oldinda, eng kichigi, ikki yoshlardagi, xuddi yelim qo'g'irchoqqa o'xshab ketadigan qizcha orqada chopib kelardi. Polkovnik hammalarini galma-gal achomlab, shokolad ulashib chiqdi.

– Bahrom, sen nega kelmayapsan? – deb chaqirdi so'ngra.

Gulzorning orasidan yosh bolaning ovozi eshitildi.

– Mening ishtonim yo'q-ku!

– Sen hech ishtonga yolchimading-da, – kului Salimjon aka. – Avvalgi kuni shim olib beruvdim-ku?

– Uningizni ho'l qilib qo'ydim.

Salimjon aka unga ham bitta shokolad berib yubordi.

– Qo'shnimizning bolalari, – deb tushuntirdi Salimjon aka menga. – Bechoraning o'n bitta bolasi bor. O'zi do'konchi, ammo juda halol, pok yigit! Boshqalar bir-ikki yil do'konda ishlasa, dang'llama uchastka qur-gan, mashina olgan, bosar-tusarini bilmay qoladi. Bu bo'lsa, yigirma yildan buyon do'konda-yu, bolalariga ishton olib berolmaydi!

Polkovnik o'rtoq Otajonovning kulbayi oliy maqomi to'rt xonali uy va bir oynavand ravondan iborat. O'n metrcha keladigan, tramvayning vagoniga o'xshash ravonning kunga betgay tomoniga ham har xil tuvak-larda gullar qo'yilibdi. «Gul jinnisi ekan», deb o'yladim ichimda. Lekin menga o'xshab bolalarni ham yaxshi ko'rар ekan, degan fikr ham o'tdi boshimdan. Buvijonim, bolajon odamning yuragi toza bo'ladi, shunaqa kishini uchratsang, etagidan mahkam ushla, der edi. «Etagidan mahkam ushlayman», deb o'yladim yana.

Salimjon aka ichkaridan ola-bula shalvar kiyib, xuddi Afrika o'rmonlarida yashaydigan zebra qiyofasiga kirib chiqdi-yu:

– Boshlig'im nega meni uyiga olib keldi, deb o'ylayot-gandirsan? – deb so'radi.

– To'g'ri, xuddi shunday deb o'ylab turuvdim, – dedim shoshilib.

– Yolg‘iz turaman. So‘qqaboshman. Uy olguningcha men bilan tura tur. Senga o‘xshagan o‘g‘lim, juda mehribon xotinim bor edi... Yur, ularni senga ko‘rsataman.

Ichkari uyda, yaltiroq stol-stullar, yaltiroq shkaflar, rang-barang vazalar qo‘ylgan xonada ikki surat yonma-yon osig‘liq turardi.

– Kelinoying, – dedi Salimjon aka ovozi qaltirab, – qara, xuddi o‘limgandek! Nega kechga qoldingiz, qorningiz ham ochgandir, deb so‘rayotgandek. Bunisi o‘g‘lim – Karimjon! Hozir qamoqda.

Boshlig‘imning ko‘zlarida miltillab yosh tomchilari ko‘rindi, ovozi bo‘g‘ilib gapirolmay qoldi. Shoshilib tash-qariga yurdi. Men ham orqasidan ergashdim.

Tokqaychi bilan gullarning eng chiroyli ochilganlari-dan qirqib, kattaligi non qutichadek keladigan dastali savatni to‘ldirdi-yu, indamasdan ko‘chaga chiqib ketdi. Haligi oq lo‘ppi yuzli ayol katta qora patnisda har xil qand, tandirdan yangigina uzilgan non, bug‘i ko‘tarilib turgan choy olib chiqib, ravonga qo‘ydi-da:

– Ichib o‘tiring, tortinmang. Salimjon akam qabris-tonga ketdilar, chog‘imda. Orasi yaqin... Bechoraga juda jabr bo‘ldi-da, har kuni boradi... – deb yana iziga qaytdi.

Xotini nega o‘ldi? Xo‘s, u-ku qarib qolgan bo‘lsa, ajali bilan o‘lgandir, o‘g‘li-chi, nega qamaldi ekan? Tavba militsiya polkovnigining o‘g‘li ham qamaladimi? Butun shaharda uni tanimaydigan militsioner yo‘q, hamma uni ustoz deb chaqiradi. Hammalari birlashib, o‘g‘lini qamoqdan chiqarib yuborishsa bo‘lmaydimi? O‘g‘lini qamagan odam meni ham qamashi hech gap emas-ku! Anavi oshxonanining «baxtiqaro» direktori yozgan shikoyat tasdiqlanib qolgan bo‘lsa-ya.

– Hoshimjon, zerikib qolmadingmi? – degan ovoz eshitildi hovlidan. Salimjon aka qaytib kelibdi, haligi g‘amginligidan asar yo‘q, yuz-ko‘zi charaqlab kulib turibdi. Yo‘l-yo‘lakay do‘konga ham kirib chiqqanga o‘xshaydi – savat to‘la mayda-chuyda.

– Palov qilishni bilasanmi?

– Bilaman.

– Yechin bo'lmasa. Bir qo'l bola osh damlaylik.

Ikkovlashib oshga unnab ketdik. Zirvakni pishirgach, boshlig'im, tarelkada ozgina go'shtdan olib kel, deb buyurdi. O'zi haligi savatchadan bitta konyak chiqardi.

– Ichasanmi?

– Yo'q, og'zimga ham olgan emasman.

– Yaxshi qilasan, og'zingga olma, bu zaharni! Men ham ellik yoshimgacha og'zimga olmadim. Keyin tan-tanali kunlarda dilxushlik uchun uncha-muncha tatib ko'radigan bo'ldim... Xo'p, mayli, o'lim bo'lmasin! Bay-bay-bay, buncha badxo'r-a, bu! Shuni pulga olib ichamiz-a?.. Rahmatli kelinoyingning menga qilgan yaxshiliklaridan bittasi shu bo'ldiki, meni ichkilikdan saqladi. Mana endi, meni yetimcha qilib tashlab ketdi. Go'ring to'la nur bo'lgur, ajoyib ayol edi!.. Ke, tag'in bir ichay, bunisi sen uchun, militsiyada unib-o'sishing, polkovnik bo'lishing uchun ichaman.

– Kelinoyimning vafot etganlariga qancha bo'ldi?

– Bir yilcha bo'ldi, o'g'lim.

– Karim akam nega qamaldilar?

– Aytaman, hammasini aytaman. Aytsam dardim yengillashadi. Ob-bo', Hoshimjon-ey, nechaga kirding?

– O'n sakkizga.

– Karim yigirmaga kirdi hozir. O'zimga o'xshagan pahlavon, zabardast yigit bo'luvdi. Yelkalari keng, ko'kragi irg'ib chiqqan, xipchabel... Bor, qozonning o'tini tortib qo'y. Barakalla! Ichasanmi?

– Yo'q.

– Ichma, bu zaharni! Men ham, hali aytdim-ku, ellik yoshimgacha yaqiniga yo'lamadim... Karimni o'zim qamadim. Kelinoying uni deb o'lib ketdi. Demak, u bechoranining o'limiga ham men sababchi bo'ldim. Farishtadek beozor ayol edi-ya! Tabiatimdag'i yumshoqlik, rahmdillik o'shandan yuqqan. Qattiqqo'lligim, nazarimda, otamdan yuqqanga o'xshaydi... Bechora, yosh ketdi! U meni odam qiluvdi, buzilishdan,adolatsiz bo'lishdan saqlab, o'ttiz yil

tarbiyaladi. Men endi odam boldim deganimda, u meni tashlab ketdi... Mayli, senga gapirib beraman, hammasini gapirib beraman. Gapisam, yengil tortaman.

POLKOVNIK O'Z O'G'LINI NEGA QAMADI?

– U paytlarda tog'li tumanda yashardik, tergov bo'limida ishlardim. Tuman markazidagi pilla qabul qiladigan bir punktda katta jinoyatlar bo'layotganini sezib qoldik. Uni fosh qilishni menga topshirishdi, sezdirmasdan ish olib borish kerak edi. Ko'p ovora boldim. Nihoyat, bir kun jinoyatchilarining iziga ham tushdim. Shahardagi shoyi to'qiydigan kichkina artellar bilan aloqalari bor ekan. Artellar, o'z navbatida, do'konlar bilan muomalada bo'lib, yashirinchcha to'qilgan atlaslarni o'sha do'konlarga chiqarib, pullashar ekan. Yigirmaga yaqin odam qamalishi kerak edi. Men militsiya xizmatiga kirganimdan buyon bunaqangi katta jinoyatni ochishga hech qo'l urmagan edim, ilhom bilan juda berilib ishlardim. Bir kun pochtadan xat kelib qoldi. «Salim, bizni tinch qo'y, bo'lmasa, avloding bilan qirib yuboramiz. Axir, hammamizni qamay olmaysan-ku!» deb yozilibdi unda. Boshlig'imiz Makarov degan chol edi, uni Makar buva deb chaqirardik... Qozzonning o'tini o'chirib qo'yganmisan?

– O'chirib qo'yganman.
– Xatni Makar buvaga ko'rsatdim. O'qib, ko'zlarini yumgancha, barmoqlari bilan stolni chertib, uzoq mulohaza qildi:

– Qo'rqyapsanmi? – dedi nihoyat ko'zini ochib.
– Qo'rqyapman, – dedim ochiq iqror bo'lib.
– Qo'rqma, sen bilan meni butun xalq, qudratli hukumat himoya qilib turibdi, – deb Makar buva ko'nglimni tinchitgan bo'ldi.

O'sha kechasi shahar militsiyasidan yordam chaqirib, jinoyatchilarining hammasini qo'lga oldik. Endi mening ishim asosan tugagan edi. Tergovni viloyat militsiyasiga o'tkazdik. Kelinoying o'sha paytlarda ham ishlar, uyimiz

tibbiyot punktining shundoqqina biqinida edi. Ikkita qizimiz bor edi. Biri uchda, ikkinchisi beshda, biram chiroyli, biram do'mboq ediki, tillarining biyronligini aytmaysanmi! Ishga bormay, kun bo'yil gaplashib o'tirsam, derdim.

Xufton mahalida begona bir odam hakkalab uyga kirib kelibdi, aft-basharasi, tizzalari qop-qora qon emish.

– Siz hamshiramisiz? – so'rabdi u entikib.

– Hamshiraman, – debdi kelinoying.

– Tez bo'ling, buloq boshida mashina avariya bo'ldi, hammayoq qon, odamlar o'lyapti.

– Voy, to'xtang! Qizlarimni qo'shnikiga olib kiring qo'yay! – debdi bechora kelinoying. Begona odam: «Oyog'im singanga o'xshaydi, yurolmayman. Siz kelguncha uyni poylab turaman, keyin menga ham dori-darmon qilasiz», – debdi. Kelinoying ko'p oqko'ngil ayol edi, laqqa tushibdi! Bechoraga o'sha paytda yangigina velosiped olib bergen edim. O'shani minib, buloq boshiga jo'nab ketibdi. Haligi yovuz qizchalarimni uyga kiritib, ketidan qulflab, kerosin quyib, o't qo'yib qochib-di... O'sha kuni men navbatchi edim. Kimdir menga qo'ngiroq qilib, «Qanaqa odamsiz, uyingizga o't qo'yishdi-yu, yalpayib o'tirishingizni qarang-a!» – dedi. Mashinamiz yo'q edi. Otga minib, uchib bordim.

Qishloqqa yetguncha yo'l anhor yoqalab boradi, o'ng tomon qir, o'rirkzor. Bir mahal ostimdag'i ot munkib ketdi-yu, nimagadir osilib qoldim. Chilvir! Meni yiqitish uchun yo'lni chilvir bilan to'sishgan ekan. Hali o'zimga kelmasimdan turib, odamlar ustimga yopirilib, bosimga ho'l chakmon yopishdi. Ayni yetilgan paytim, o'zimniyam ho'kizdek kuchim bor edi. Boshimdagini olib tashlash uchun ko'p harakat qildim, bo'lmasdi! Qo'l-oyog'imni chilvir bilan bog'lab tashlashdi. Chuqurga irg'itishganini, ustimdan shaldirab suv tusha boshlaganini ham es-es bilaman... Qiziq, o'zim o'lib boryapman-u, bechora qizlarim o't ichida qolmadimikin, onasiga nima bo'ldiykin, deb tashvishlanaman... Keyin o'zimdan ketib qolibman.

Bir mahal ko'zimni ochsam, tepamda entikib, o'n to'rt-o'n besh yoshlar chamasidagi bir bola turibdi.

– O'zingizga keldingizmi? – dedi u shivirlab.

– Kimsan? – deb so'radim.

– O'rningizdan tura olasizmi? – dedi bola yana. Turmoqchi bo'lgan edim, gandiraklab yuzim bilan yerga yiqildim. Yiqildim-u, qiziq, negadir darrov o'rnimdan turib ketdim.

O'rikzor oralab qishloq tomonga yugurdik. Bola qo'shni qishloqdan, Odiljon muallimning o'g'li ekan, tegirmonga yuk tashlab qaytayotgan ekan. Men uning oldidan ot choptirib o'tibman. Meni darrov tanib, ot urib ketmasin deb o'zini chetga olibdi. Ikki yuz metrcha narida men to'satdan yiqilibman, borib yordamlashmoqchi bo'lgan ekan, odamlar meni har tomondan qurshab, qo'l-oyog'imni bog'lashayotganini ko'rib, qo'rqib, o'zini chetga olibdi. Chuqurga tashlashganini, ustimga suv ochib yuborishganini ham ko'rib turibdi. Keyin haligi odamlar otga minib, o'rikzor oralab tog'ga qarab ketishibdi. Bola bir amallab meni chuqurdan chiqarib, yonidagi pichoq bilan chilvirni qirqib, yuragimga qulq solsa, tirik emishman. Oyog'imdan sudrab, o'rikzorga olib o'tibdi.

– O'sha bola hozir hayotmi? – deb gapni bo'ldim.

– Hayot. Hozir qishloq kengashining raisi, – shunday deb, hikoyasini yana davom ettirdi Salimjon aka: – Daraxtzor oralab uyga yetib borsak, atrofga odam degani sig'may ketibdi... Bechora qizchalarim butunlay kuyib ketibdi... Kelinoying... qo'shnimizning uyida behush yotardi... Ertalabgacha sochim oppoq oqarib ketdi.

– Uyga o't qo'ygan odamni topdinglarmi?

– Afsuski, topilmadi.

– Yo'lto'sarlarni-chi? Ularni ham topisholmadimi?

– U paytda militsiya hozirgidek kuchli emasdi.

– Keyin-chi, keyin nima bo'ldi?

– Keyinmi, keyin kelinoying kasal bo'lib yotib qoldi.

Uni davolataman deb shaharga keldim-u, o'zim ham shu yerda qolib ketdim. Militsiyadan ketmoqchi bo'luvdim,

rahmatli kelinoying ko'nmadni. «Ichki dushmanlar bilan olishish o'rniga ulardan qo'rqib, ishni tashlab ketish yigitning ishi emas, – dedi bechora. – Jinoyatchilarni fosh qilib, bevaqt o'lib ketgan qizchalarimizning ruhini shod qilasiz», – deb turib oldi... Shuning uchun ham men jinoyatchilarga nisbatan shafqatsizman, qattiqqo'lman! Menden zirillashlarining boisi ham mana shunda. Meni berahm deyishadi. Yolg'on! Yuragim rahm-shafqat bilan limmo-lim to'la!.. Ammo jinoyatchini ko'rganimda, u otam bo'lsa ham, ayamayman, zarur bo'lsa, o'g'limni ham qamayman!

Salimjon aka katta mushti bilan stolga bir urdi-yu, o'rnidan turib ketdi. Vodoprovodga shlanka ulab, gulzorga suv ochdi, o'choq boshiga borib, qozonga o't yoqdi.

– Tur, guruchni yuv! – dedi negadir menga zarda bilan.

Fe'li aynab qolganini ko'rib, hikoyaning davomini so'ragani botina olmadim.

Salimjon aka oshni damlab, qaytib o'rniga o'tirdi-da, yarim bo'lgan butilkani qo'lliga olib, negadir, chayqatib ko'rdi.

– Qolganini ichib qo'yganim ma'qulmi yoki endi bas qilaymi? – deb so'radi mendan.

– Endi ichmay qo'ya qoling.

– Har kuni ichadigan odatim yo'q, – deb boshlig'im ichimlikning qolganini stakanga qulqullatib quya boshladi. – Ba'zan bir oyda, ba'zan ikki oyda ko'ngil qurg'ur mana shunaqa tortib qoladi. Ichsam, yig'layman, yig'lasam, ko'nglim bo'shaydi. Lekin hammaning oldida ham ko'z yoshi to'kib bo'lmaydi. Chayqovchining oldida yig'lab ko'r-chi, eshak qilib yelkangga minib oladi. Sen o'g'limni eslatib yubording. U ham senga o'xshab sal yolg'onchiroq edi. Qolidan kelmaydigan ishni buyursang ham, «xo'p bo'ladi», deyaverardi. Osh qilishni bilmas ekansan-u, qiyib yuboraman deysan. Nazarimda, guruchni ham yuvmasdan solding.

– Chelakda suv tugab qolgan ekan, – deb o'zimni oqlamoqchi bo'ldim.

– Ha, mayli, lekin oqko'ngil bola ekansan... Hikoyamiz nimaga kelib to'xtagan edi? Ha, shaharga ko'chib keldik deyayotgandim, shekilli... Xalqqa, hukumatga sodiq o'g'il bo'lishga harakat qildim. Viloyat militsiya bo'limida avval tergovchi, keyin bo'lim boshlig'i bo'lib ishladim. Boshqarmaga boshliq etib tayinlamoqchi bo'lib turishgan edi, kimdir ustidan tuhmat yozib qolsa bo'ladi? Haq joyida qaror topguncha bir yilcha fursat o'tib ketdi, o'g'lim.

Bu orada Karimjon tug'ilib, onasi ikkovimizga ovunchoq bo'lib qoldi. Yakka o'g'il emasmi, uni shunaqangi papalab katta qildikki, oxiri, bola rasvo bo'ldi. Injiq, sirkasi suv ko'tarmaydigan, ishyoqmas, hali aytganimdek, jindek yolg'onchiroq bo'lib o'sdi. Shunday bo'lsa ham uni onasi ikkovimiz yer-u ko'kka ishonmas edik, hadeb erkalatardik. Sakkizinchи sinfni tugatgach, o'qishni butunlay tashlab yubordi. Uch yilcha salanglab bekor yurdi. Shu bekor yurgan paytlarida bola tamom bo'lgan ekan, sport to'garagiga qatnashib, boksni o'rganyapman deb, bizni laqillatib yurgan ekan.

Bir kun ertalab tursam, yotoqxonamdagи yozuv stolining tortmasi ochilib qopti. Bu yerda mening shaxsiy to'pponcham saqlanar edi, uni menga marhum vazirimiz o'sha pilla punktidagi jinoyatni ochgan yilim mukofot sifatida taqdim etgan edi. Kalit menda-ku, tortmani kim ochdi ekan, deb o'yadim. Lekin to'pponcha o'rnida-yu, bitta o'q yetishmaydi. Yuragim urib ketdi. Hovliqib, Karimning xonasiga kirdim.

Uxlab yotibdi. Shimiga ko'zim tushdi! Pochasiga loy yopishgan, loy hali qurimagan. Demak, u yaqinda qaytibdi. To'pponchani shu olgan! O'jni kimga otdi ekan?

Yutinib, orqamga qaytdim. Nonushta mahalida o'zimni hech narsa bilmaganga solib o'tirdim. Karim negadir nonushta qilmadi, mazam bo'lmayapti, deb yotoqxonasiga kirib yana yotib oldi... Ishxonada tilla do'kon qorovulini do'konning yonida emas, Egarchi mahallasida, jarlikka tushaverishda otib ketishganini

eshitdim. Kechga tomon qorovul to'pponcha o'qidan o'lganligi ham ma'lum bo'lib qoldi. Butun shahar militsiyasi qotilni axtarishga tushdi.

Kechqurun Karimni yotoqxonamga chaqirib, tortmamdan to'pponchani oldim-u, oldiga tashladim.

– Ma, qolgan o'q bilan avval meni, so'ngra onangni ham ot!

Karim boshini egib oldi.

– Yaxshiyamki, qorovul o'lmabdi, – dedim sekin gap olish uchun. Karim yalt etib menga qaradi. Ko'zida ta'rifga sig'mas bir dahshat bor edi.

– Qorovul seni tanib qolibdi... – dedim yana.

– Men otganim yo'q! – qichqirib yubordi Karim.

– Kim otdi?

– Tolib!

– Nega otdi?

– Cho'ntagida yigirmata oltin tanga bor edi.

– Oldilaringmi?

– Olishdi.

– Qani oltinlar?

– Tolibda.

– To'pponcha nega uning qo'liga tushib qoldi?

– Karta o'ynovdik. Agar yutqizsam, bir kechaga sizning to'pponchangizni o'g'irlab olib borib berishim kerak edi.

– Yutsang-chi?

– Menga tranzistorini berardi.

– Hozircha bu haqda onangga hech narsa dema!

– Yaxshi!

Kechasi bilan uxlayolmay, ilon chaqqan kishidek to'lg'anib chiqdim. Onasining yuragi kasal, eshitsa, chiday olmay, bir gap bo'lib qolishi mumkin. Bu sirni berkitib yuborish ham mumkin emas, vijdonim yo'l qo'ymaydi bunga... Ehtimol, qotilni topisha olmas, axir undan hech bir nishona qolmagan-ku? Sirni oshkor qilsam, Karim qamaladi. Uning alamiga chidayolmay onasi bechora ham... farzand dog'ini endi ko'tarolmaydi u.

Ertalab voqeani onasiga aytdim. Bechora jim o'tirib tingladi-yu, oqarib ketdi. Dori ichirdim, o'ziga kelib:

– Ko'pga qamashmaydimi? – deb shivirladi...

Yana ikki kun azobda o'tdi. Oxiri bo'lmasdi, vijdon qo'ymasdi, o'g'lim!

Karimni yetaklab, vazirimizning huzuriga chiqdim.

Ozod Azimovich ham xuddi senga o'xshab mening qo'linda tarbiya topgan, rahmatli kelinoyingni ham yaxshi bilardi. Oldiga ishdan bo'shatishlarini so'rab yozgan arizamni, to'pponchamni qo'ydim, bo'lgan voqeani og'zaki so'zlab berdim.

– Juda xunuk ish bo'pti! – dedi Ozod Azimovich boshini chayqab. – Hozircha Karim ochiqda yura tursin. Lekin siz ishdan ketmaysiz.

– Ketaman, endi ishlay olmayman.

– Ishdan ketish-ketmasligingizni siz emas, vazirlar hal qiladi.

– Yo'q, men vijdonom buyurganini qilaman! – shunday deb xayrashmasdan ham chiqib ketdim, uzoq o'tirishga yuzim chidamadi.

Lekin Karimni sudgacha qamashmadi, vazirning buyrug'i shunday bo'lgan ekan. Bechora o'g'lim ostona hatlab ko'chaga chiqmay, uch oy bemor onasining yonda o'tirdi. Biror marta bolsa ham betimga qaray olmadi, sho'rlik. Qilgan ishiga ming bor pushaymon bo'lgan edi u. Ammo jazolanishi kerak edi! Har qanday jinoyat qaysi asosda yuz berishidan qat'i nazar, jinoyatchi jazolanishi kerak! Eshityapsanmi, jazolanishi shart!

Sud belgilangan kuni kelinoyingning ahvoli ancha og'ir edi, borolmasdi. O'zim bordim, besh yil berishdi. Qaytib kelsam, bechora kelinoying, mening maslahat-chim, hamdardim, yotgan o'rnida o'lib qolibdi! Xayrlasholmay qoldim, eshityapsanmi, Hoshimjon, qirq yillik qadrdonimning oxirgi so'zini eshitolmay qoldim-a!

– Qo'ying, yig'lamang! – deb, negadir o'zim ham yig'lab yubordim.

– Qo'y, o'g'lim, bir yig'lab olay, to'yib-to'yib yig'lasam, yozilaman. Yoshlikdagi kuch-g'ayratim yana qaytgandek bo'ladi. Ertaga yana chayqovchi, tovlamachi, yulg'uch-lar bilan jangga kirishib ketaveraman, haqiqat uchun kurashaveraman. Haqiqatni bilasanmi, o'g'lim?

– Bilaman.

– Bilsang, haqiqat bitta bo'ladi. Ammo uni chayqovchi o'zicha tushunadi. Yulg'uch ham birovning cho'ntagini mo'ljalga olib turadi-yu, ammo men haqman, haqiqat men tomonda, deb o'ylaydi. Qo'rg'a tushib qolsa, miliitsiya bilan tikkama-tikka olishadi! Biz haqiqatning yuziga dog' tushiruvchilarga qarshi urishamiz, to'g'rimi?

– To'g'ri.

– Ozgina quyib beraymi?

– Men ichmayman.

– Barakalla, ichma! Kel, o'g'lim, bir achomlashaylik. Hiding ham, tavba qildim-ey, xuddi Karimning hidiga o'xshaydi! Karim kelguncha men bilan birga turasan, endi sen ham o'g'limsan. Ikkovingni bir kunda uylanti-raman, uylanasanmi?

– Buvijonimdan so'rashim kerak!

Salimjon akam kulib o'rnidan turdi-da, oshni suzish uchun o'choq boshiga qarab ketdi.

JINOYAT KODEKSINING 197-MODDASI

Yuragim g'ash, ko'ngil tashvishda. Bugun-erta qamab qo'yishlari ham mumkin. Axir, o'rtoq Ortiqovning aytishicha, ba'zan tuhmat bilan qamalib ketganlar ham bo'lgan-ku! Polkovnik o'z o'g'lini qamagan, kerak bo'lsa otamni ham qamayman, deyapti. Ehtimol, meni chuqurroq o'rganish uchun o'z uyiga olib borgandir? Menga ko'rsatilgan mehribonchiliklarning hammasi yasama bo'lsa-ya?!

Komissiya uch kundan buyon rosa tekshir-tekshir qilyapti. O'sha «baxtiqaro» direktor-u oshpaz Tursunov-u

baqaloq bufetchigacha rosa so'roq qilishdi, o'sha-o'sha gap – o'rtoq Ro'ziyev pul so'radi, berdik, tamom-vassalom!

Bugun komissiyaning ikki a'zosi kelmadi, qarang, ikkovi ham gripp bo'lib qolibdi. Polkovnik bo'g'ilib, garchi kabinetining bo'yи bilan eni qancha ekanligi o'ziga avvaldan ma'lum bolsa ham, oyog'ini metr qilib, yana o'lchashga tushib ketdi. Nazarimda, ellik martacha o'lchab chiqdiyov! Nihoyat, bu mashg'ulot joniga tegib ketdi shekilli, yurishdan to'xtab:

– Qani ketdik! – dedi shoshilib.

– Qayoqqa?

– Oshxonaga boramiz. Ko'nglimga bir gap kelib qoldi, – dedi boshlig'im ko'tarinki bir kayfiyatda. – Umuman, sen men qanday ish olib borishimni ko'rganing yaxshi. Bu senga bir maktab bo'ladi. Kerak bolsa, men qo'ydek yuvosh bo'laman, kerak bolsa, tulkidek ayyor bo'laman, sharoit taqozo qilsa, sherdek hamla qilaman... Oralarida bittasi sal oqko'ngilroq... O'shandan ish chiqishi mumkin.

Oshxonaga soat o'n birlarda yetib bordik. Negadir xo'randa juda oz. Ozg'in kassir ish yo'qligidan bolsa kerak, qalamtarosh bilan tirnog'ini tozalab o'tiribdi. Direktorning xonasiga o'tdik, yo'q ekan. Bufetchi orqali osh-paz O'roz Haydarovni chaqirtirdik. O'roz xuddi Zokirga o'xshab oq lo'ppi yuzli, qo'yko'zları doim kulib turadigan, yigirma ikki-yigirma uch yoshlardagi yigit bo'lib, kishi bilan gaplashganda uyning shiftiga qarab turar ekan.

– Xo'sh, O'rozboy, hali ham kechagi gapingda turibs-sanmi? – so'radi polkovnik.

– Men haqiqatni aytdim, – dedi O'roz.

– Ko'z! ... esa «yolg'on» deb turibdi.

– Yolg'on bolsa, tekshirib ko'ring.

– Shunday qilib, yuz so'm bergenmisan?

– Ha.

– Maoshing qancha?

– Sakson so'm.

– Maoshing sakson so'm bolsa, yuz so'm cho'ntaginga qayoqdan kelib qoldi?

- Men uni yig'ib yuruvdim.
 - Biror narsa olmoqchimiding?
 - Televizor olmoqchi edik.
 - Anchadan buyon yig'ayotganmiding?
 - Uch oydan buyon.
 - O'sha poraga bergen yuz so'ming qanaqa pullar, uch so'mlikmi, besh so'mlikmi yo o'n so'mlikmidi?
 - Qanaqa deysizmi?
 - Ha, qanaqa pullar edi, deyapman.
 - Qanaqaligi... hozir esimda yo'q.
 - Uch oy yoningda saqlaysan-u, qanaqa pullar ekanligini bilmaysanmi? O'rozvoy, ko'rib turibmanki, halol, rostgo'y yigitsan, yolg'on gapirib o'rganmagansan. Shuning uchun ham ko'zingni olib qochyapsan. Ko'zlarining esa, hamma gapni aytib turibdi. Qani, ko'zingni olib qochmay tur-chi, ha, barakalla!
 - Bolalaring bormi?
 - Fotima-Zuhra qizlarim bor.
 - Ota-onang hayotmi?
 - Ha.
 - Qamalsang, shularga jabr bo'ladi! Ochiq iqror bo'l-sang, qamoqdan saqlanib qolishing mumkin. Sheriklaringdan bittasi hamma gapni yozib berdi. Ma, o'qib ko'r. Faqt imzosini men berkitib turaman, sir saqlashga va'da bergenman.
- Oshpaz xatni bir emas, ikki marta o'qib chiqdi. O'qib chiqdi-yu, bu gal ko'zini shiftga emas, yerga qadab:
- Bilib qolsa, direktor meni tiriklayin ko'madi! – deb pichirladi.
 - Sen direktorni emas, qizlaringni, xotinингни, qari ota-onangni o'yla!
 - Sir saqlashga so'z berasizmi?
 - So'z beraman.
 - Oshxonadaneson-omon bo'shab ketishimga yordamlashasizmi?
 - Yordamlashaman.
 - Menga qog'oz bering, bo'lmasa.

O'rozvoy ikki yildan buyon oshxonada yuz berib kela-yotgan barcha kirdikorlarni, menga qilingan tuhmatni, direktor nima deb tayinlaganigacha – hamma-hammasini bat afsil yozib berdi. Chiqib ketgach, men boshlig'imdan:

– Uning sheri gi chindan ham biror narsa yozib ber-ganmidi? – deb so'radim.

– Yo'q, bu qalbaki xat edi, o'zim yozuvdim, – kulib dedi Salimjon aka. – Senga hali aytdim-ku, shu bola ko'nglimga sal ma'qul tushib qoldi deb... So'roq boshlash oldidan avval odamning psixologiyasini o'rganish kerak. Bufetchi bo'lsa, tajribali, uni aldab bo'lmaydi. Unga temir qopqon tayyorlab keldim. Boshqasiga ilinmaydi. Baqaloq bufetchi ikki qo'lini ko'ksiga qo'yib, xiyol egilib, odob-nazokat bilan kirib keldi. Kirdi-yu, qo'llarini ko'ksiga qo'yganicha, o'tirmay tik turaverdi. Xona uncha issiq bo'lmasa ham, avval burni va peshonasida, so'ngra semiz, sergo'sht yuzida ter ko'rinish, bora-bora, xuddi hammomga tush-gandek pishillab ketdi. U goh menga qarab qo'yadi, goh boshini ko'tarmay, hamon bir narsalarni yozib o'tirgan polkovnikning yelkasiga salom beradi.

– O'tiring! – buyurdi polkovnik.

– Rahmat. Men hurmatli boshliqlar huzurida tik turishga o'rganganman.

– Ismingiz?

– Kecha aytuvdim-ku, hurmatli boshliqqqa zarur bo'lsa, yana aytishim mumkin.

– Ismingiz deyapman?!

Bufetchi bir sakrab tushdi:

– Zokir Zaripov, xuddi shunday.

– O'rtoq Zaripov, siz qamoqqa olindingiz!

Bufetchi bir chayqalib ketdi. Uch daqiqa chamasi og'zi ochilgancha, qoshlarini kerib, angrayib turdi. So'ngra «qamoqqa» deb pichirladi o'ziga o'zi. Uning butunlay dovdirab qolganini ko'rib, polkovnik o'z hujumini yana ham shiddatliroq davom ettirdi. Kecha men Salimjon akani juda dilbar, rahmdil bir qiyofada ko'rgandim. Hozir u shunday bir vajohat va dahshat bilan boqardi-

ki, ishonsangiz, bu boqishlardan o'zim ham dovdirab qolayotgandek bo'ldim.

– Kechiradilar, – dedi nihoyat bufetchi tilga kirib, – qamalishimning sababini bilsam bo'ladimi?

– Shu yilning 22-martida shahar savdo inspeksiyasi bufetingizdan o'n to'rt butilka qalbaki konyak topgan, shundaymi? – metindek og'ir bir ohangda so'radi polkovnik.

– Yo'q, yo'q, bir anglashilmovchilik bo'lgan edi!

– Mana dalolatnomasi! – Salimjon aka dalolatnomani uzatmoqchi bo'luvdi, bufetchi yana dovdirab qoldi shekili, negadir, orqasiga tisarilib, yelkasini devorga urib oldi.

– Ha, aytganday, shunday bo'luvdi, lekin chora ko'rishgan. Hayfsan olganman.

– Siz O'zbekiston Jinoyat kodeksining bir yuz-u o'n yettinchi moddasiga asosan jinoiy javobgarlikka tortilishingiz kerak.

– Lekin men halol mehnatim bilan o'z aybimni yuvganman.

– O'ninchи fevral kuni drujinachilar tomonidan tekshiruv o'tkazilganda, bir xaridorni bir so'm yigirma ikki tiyinga aldagansiz.

– Yo'q, yo'q, o'rtoq polkovnik, men yanglishib ketganman. O'sha kuni kasal edim, isitmam bor edi!

– Mana, o'zingiz qo'l qo'ygan dalolatnoma.

– Lekin men o'rtoqlik sudida uzr so'raganman, hayfsan berishgan.

– Siz O'zbekiston Jinoyat kodeksining bir yuz-u yetmisht yettinchi moddasi bilan jinoiy javobgarlikka tortilishingiz kerak. O'rtoq Zaripov, siz qamoqqa olindingiz!

Baqaloq bufetchi, nazarimda, shu paytda juda, juda ham ingichka tortib ketgandek bo'ldi. Dadasidan qo'rqqan yosh boladek burchakka tiqilib, tizzalari dag-dag' qaltiray boshladi. Haligi ter bosgan sergo'sht yuzi endi sovuq urgan pomidordek gezarib ketdi. «Ke-ke-ke...» dedi-yu, tili tutilib, yana jim bo'ldi. Yig'lamsiragancha, xuddi yordam kutgandek bir menga, bir derazaga qarab,

ko'zlarini mo'l tiratib turaverdi. Nihoyat, kostyumi ichida yo'q bo'lib ketgan bo'ynini sal cho'zib:

– Kechirasiz, bir narsa so'rasam maylimi? – deb so'radi.

– So'rang! – jerkib bergandek bo'ldi polkovnik.

– Shu dalolatnomalarni qayerdan olganligingizni bilsam bo'ladimi?

– Kecha kechqurun direktoringiz Odil Abbosov olib borib berdi.

– Nomard!

– Gap tamom. Bufetni quflang! – shunday deb, Salimjon aka o'rnidan turib, stol ustidagi qog'ozlarini yig'ishtirib, portfelia joylay boshladi.

– To'xtang! Bir narsa aytmoqchiman! – shoshilib dedi bufetchi.

– Keragi yo'q. Kecha hamma gapni aytgansiz, – eshik tomonga yura boshladi mening boshlig'im.

– Yo'q, yo'q, kecha men sizni va butun komissiya a'zolarini aldagani edim, yolg'on so'zlagandim. U meni sotganda, men qarab turamanmi?! Men o'rtoq Ro'ziyevga tuhmat uyuşhtirilganidan xabardorman. Odil emas, kazzob, muttaham u, uchiga chiqqan poraxo'r u. Shahar savdo inspeksiyasiga ham, drujinachilarga ham tuhmat qilgan. Bechoralar tekshirgani kelgani bezillashadi.

E, ha, hamma gap bu yodda ekan-ku, deb o'yladim.

Baqaloq bufetchining aytishicha, «baxtiqaro» direktor uchiga chiqqan tuhmatchi, uchiga chiqqan poraxo'r ekan. Shaharning ikki mavzesida ikkita dang'llama uchastkasi, birovning nomiga olingan qora «Volga»si bor ekan. Har kuni bosh oshpazlardan ellik so'mdan, shu ko'ksiga mushtlab so'zlayotgan bufetchidan 60 so'm olar ekan. So'ralgan pulni bermasa, oshpazlarni kechasi olib qolib, perashka pishirtirib, vokzalga olib chiqib sottirarkan. Tuman oshxonalar trestining boshlig'i «baxtiqaro» direktordan shunaqangi qo'rkar ekanki, boshqa oshxonalariga direktor tayinlanayotganda shu bilan maslahatlashar ekan.

«Baxtiqaro» direktordan bufetchi ham qo'rkar ekan, o'g'rilikka o'rgatgan ham, qalbaki konyak tayyorlashga majbur qilgan ham shu yeb to'ymas direktor bo'pti. Agar bufetchi uning qo'lidan eson-omon chiqib ketsa, avval elektromontyor bo'lgan ekan, yana o'z kasbiga jon-jon deb qaytishga tayyor ekan...

– Bolalaring bormi? – to'satdan gapni bo'ldi polkovnik.
– Oltita qizim bor, o'rtoq boshliq.
– Xotining ishlaydimi?
– Ishlamaydi, o'rtoq boshliq. Kasal, nafasi qisadi.
– Aytgan gaplaringni yozib bera olasanmi?
– Yozib beraman. U nomard meni sotibdi: endi men ham ochib tashlayman hammasini! Qo'lingizdagi dalo-latnomalarни «bosdi-bosdi» qilaman, deb mendan pul olgan. Xotinimni kurortga jo'nataman, deb bir amallab putyovka topuvdim, nomard, drujinachilarga beramiz, deb o'shani ham olib qo'ydi. Men... men...

– Yig'lama! – dedi Salimjon aka hamon avvalgi vah-shatidan tushmay.

– Yo'q, men...

Bufetchi Salimjon akaning o'rniga o'tirib, tushuntirish xati yoza boshladi. Avval qo'llari qaltirab, ishi yurishmadi, yozganining ustidan o'chiraverdi. Keyin bir stakan suv ichib olgach, qaltirog'i bosilib, ravon yoza ketdi. Nihoyat, o'rnidan turib:

– O'rtoq boshliq, agar ruxsat bersangiz, qizlarim bilan xayrashib kelsam, – deb iltimos qildi.

– Hozircha seni ochiqda qoldiraman, – deb Salimjon aka chiqib ketish uchun unga ruxsat berdi.

– Rostdan qamamaysizmi?
– Faqat halol ishlagin, qalloblik qilmagin.
– Halol ishlayman, qalloblik qilmayman!
– Lekin o'rtamizda bo'lgan bu gaplarni direktoringga aytma.

– Aytmayman, peshonamga to'pponcha qadashsa ham aytmayman.

Baqaloq bufetchi oyog'i yechib yuborilgan parranda-dek sakrab-sakrab chiqib ketdi. Salimjon akadan o'sha dalolatnomalarni chindan ham direktor eltib bergenmidi, deb so'ragan edim, u kulib: «Sen direktorni o'zingga o'xshagan laqma deb o'layapsan shekilli», – deb meni andak koyib ham berdi. Dalolatnomalarni u shahar savdo inspeksiyasi bilan militsiya idorasidan olgan ekan, bufetchidan gap olish uchun ataylab, direktoring aytib berdi, degan gaplarni aytgan ekan.

Direktordan hamon darak yo'q. Oshpazlardan biri kirib, u kishi kelmas ekanlar, gripp bilan og'rib qolibdilari, deb chiqib ketdi. Ikkinchi oshpaz Karim Tursunov tungi smenada ishlarkan, uni kutmay bugungi ishni tugatib qo'ya qoldik.

Ko'nglim biroz taskin topgandek bo'ldi. Xayriyat, haq joyida qaror topadigan bo'ldi, bu g'alvadan ham eson-omon qutulib ketadigan bo'ldim, deb o'yladim. Boshlig'imga, sizga mingdan-ming rahmat, sizga, militsiyaga o'la-o'lguncha sodiq bo'laman, dedim.

– Rahmat deyishingga hali erta, – dedi Salimjon aka o'yga tolib.

– Nega endi, hammasi besh qo'ldek ayon bo'ldi-ku?

– Odil Abbosov qari tulki, uni osonlikcha qo'lga tu-shirib bo'psan. Sen bilan men to'plagan faktlarni, bir hamla bilan yo'qqa chiqarib qo'yishi mumkin! Bilaman, u bugun kasal emas, uyida ham yotgani yo'q. Shahar prokuraturasida og'aynisi bor, o'sha bilan maslahat qilgani ketgan. Qani endi sehrgar bo'lsam-u, ko'zga ko'rinxaydig'an bo'lib olib, ovoz yozadigan apparatimni qo'ltilqlab, ularning huzuriga kirib, hamma gaplarini oqizmay-tomizmay yozib olsam... Afsuski, sehrgarlik qo'lidan kelmaydi-da. Ammo bu sariq shaytonlar bilan oxirigacha olishish qo'lidan keladi! Nima deding, Hoshimjon, olishamizmi?

Men indamadim. Negaki, shu paytda sehrli qalpoq-cham haqida o'ylardim. Bordi-yu, Salimjon akamga ochig'ini aytsam-chi?.. Yo'q, yaxshisi, aytmasdan borib olib

kelaman. Bu g'alvalar tinchisin, uch-to'rt kunga javob olaman-u, borib albatta olib kelaman. Ana undan so'ng sariq shaytonlar-u sariq devlarning ta'zirini beramiz.

- Qorin qalay? - so'radi boshlig'im.
- Juda och!
- Yur, bir kabobxo'rlik qilaylik.

POLKOVNIKNING O'N BIR NABIRASI

Ertasiga Salimjon akam ham gripp bilan og'rib qoldi. Do'konchining xotini – o'n bir bolaning onasi Lutfi xola unga qarab turadigan, men idoraga borib, yozuv-chizuv ishlari bilan mashg'ul bo'ladigan bo'ldim.

Kechqurun qaytsam, qo'shnimizning Botir, Bobur, Sobir, Bahodir, Bahrom, Baxtiyor, Sevar, Sarvi ismli bolalari mening ustozimni har tomondan o'rabi, chug'ur-chiqdek chug'urlashib, boshini qotirishyapti.

– Amaki, oyog'ingizni uqalab qo'ysam, menga rogatka olib berasizmi? – deydi ishtonsiz yuradigan Bahrom.

– Olib beraman, – deydi Salimjon akam ham ko'zini ochmay.

– Amaki, bo'lkaning yumshoq joyidan chaynab, kaftimda dumalatib, qurt yasab beraymi? – deydi to'rt yoshli Baxtiyor.

– Mayli, yasab ber, – degan javob qaytardi unga ham.

– Amaki, peshonangizga latta ho'llab bosaymi? – deb so'raydi Bahodir.

– Hozir bosding-ku?

– Tag'in bosgim kelyapti-da.

– Ha, mayli, bossang bosa qol.

Sakkiz yoshli Sevar bilan to'qqiz yoshli Sarvi yeng-larini shimarishib olib, hammayoqlarini ho'l qilib, pi-shillashib pol yuvishyapti. Botir hovliga shlankada suv sepish bilan mashg'ul.

Suvni hovliga sepyaptimi, boshidan quyayaptimi, bilib bo'lmaydi, nega desangiz, xuddi suvgaga tushgan mushukdek hammayog'i shalabbo.

- Amaki, menga nima olib berasiz? – deb so'raydi Sarvi.

- Sochingga lenta olib beraman.

- Menga-chi? – erkalanadi Sevar.

- Sen kimsan o'zing?

- Men Sevarman-ku!

- E, anavi dadasi do'kondan sotib olgan qizmi?

- Yo'q, meni oyim tuqqan.

- Ha, mayli, senga yelim qo'g'irchoq olib beraman.

Salimjon aka shu yotishda kasalga emas, qishlog'i-mizdag'i bog'chaning enagasiga o'xshardi, katta-kichik bolalar chug'urlashib, u yoq bu yog'idan tortqilashib, unga hech tinchlik berishmasdi. Achchig'im chiqib: «Qani, uylaringga jo'nab qolinglar, – deb urishdim ularni, – bo'lmasa gripp yuqib qoladi». «Biz gripp bo'lib o'tganmiz, endi yuqmaydi», – deb chug'urlashdi bolalar. Qo'llimga supurgi olib, xuddi urmoqchi bo'lgandek o'dag'aylab hammalarini haydab solmoqchi bo'luvdim, Salimjon akam: «Qo'y, haydama, o'zim chaqirtirib chiqdim, shularni ko'rsam, kasalim yengillashadi», – deb ko'njadi. Hamshira ukol qilgani kelgan edi, unga ko'zimni qisib: «Avval bolalarga nina tiqarkansiz, Salimjon akam aftyaptilar», – dedim.

Bolalar shataloq otib qochib qolishdi, hovli suv quy-gandek jimjit bo'lib qoldi. Ikkita chinni kosada mastava ko'tarib, do'konchi Ne'mat aka chiqdi.

- Tuzukmisiz? – dedi u Salimjon akaning oyoq tomoniga o'tirayotib.

- Isitmam tushdi shekilli, o'zingning ishlaring qalay?

- Bugun yana mushtlashib ketishimga oz qoldi.

- Bo'lar-bo'larmasga mushtlashaverar ekansan-da.

- Bo'lar-bo'lmasga emas. Hoshimjon, bor, ikkita qoshiq olib chiqqin... Salimjon aka, shu mastavani iching, terlaysiz. To'xtang, mana bu dorini avval ichib yuboring, buyam terlatadi shekilli, menam shundan tuzaldim... Bo'lar-bo'lmasga mushtlashma, deysiz. Shu battollar bilan mushtlashmay bo'larkanmi? Ertalab yuz qop un

kelib qoldi. Ekspeditor unni tushirmay, qopiga bir so'm-dan berasan, deb turib oldi, bir tiyin ham bermayman desam, bo'lmasa bir qop ham un ololmaysan, dedi. Olaman dedim, ololmaysan, dedi. Oz qoldi mushtlashib ketishimizga.

– Unni tashlab ketdimi, axir? – g'ijinib so'radi polkovnik.

– Bermadi. Sizga yuz marta aytdim, shularning popugini bir silab qo'ying, deb.

– Ulgurmayapmiz-da.

Salimjon akam mastavani qaynoq-qaynoq ichib, o'ralib yotib oldi. Do'konchi bo'shagan kosalarни olib chiqib ketdi. Men bo'sam boshlig'im haqida o'ylay boshladim. Bechoraga juda qiyin, hatto kasal yotganida ham poraxo'rlar haqida shikoyat qilishib, tinchlik berishmaydi. Jinoyatchilar bolsa, kuchaygandan-kuchayib boryapti.

Uch kunda o'n to'rtta shikoyat tushdi. Hali bittasiga ham qo'l urGANIMIZ yo'q. Birini tugatsang, ikkinchisi chiqadi. Kim biladi, hozir anavi «baxtiqaro» direktor meni javobgarlikka tortish uchun qanaqa tadbirlar ko'rayotgan ekan. Ishqilib, Salimjon akam tezroq tuzalsinlar-da, bo'lmasa, ular meni naq asfalasofilinga jo'natishlari hech gap emas.

Salimjon akamning eski, shalog'i chiqqan, uzoqdan qarasangiz, o'rmalab ketayotgan qo'ng'izga o'xshab ko'rinadigan «Moskvich»i bor ekan. Raysobesning shofyori ikkovimiz uch kun o'ynab, uni oyoqqa turg'azdik. Shanba kuni edi. Salimjon akam kasaldan butunlay sog'ayib, yana avvalgidek quvnoq, avvalgidek hazilkash bo'lib qoldi. Ne'mat akaning bolalarini sirkka olib boradigan boldi.

– O'zimiz boraversak bo'lmaydimi? – deb so'radim. Salimjon akam, sen nimani tushunasan, degandek bir ohangda kulib qo'ydi.

– Dadasiga achinmaysanmi? – deb so'radi oxirida.

– Nega achinar ekanman, soppa-sog'-ku!

– Sog'likka-yu sog'-a, lekin unga juda qiyin. O'n bitta bolani katta qilaman deb, har kuni ikki smenada

ishlaydi bechora, – shoshmasdan tushuntira boshladi boshlig‘im. – Ularni sen bilan men o‘ynatmasak, stadi-onga borib, butilka yig‘ishadi, bezorilarga qo‘silib ketishadi. Karim akangga o‘xshab, rasvo bo‘ladi... Undan keyin, hali senga aytdim-ku, shu bolalar bilan birga bo‘lsam, o‘zim ham yayrayman. Karimning qamalga-nini, kelinoyingning vafot etganini biroz bo‘lsa ham unutaman... Ne’mat akang yaxshi odam... Rahmatli kelinoying ham bu chug‘urchiqlarni jon-dilidan yaxshi ko‘rardi. Hammasini o‘zi tug‘dirgan. Kindagini ham o‘zi kesgan. Rahmatli, xo‘p ajoyib ayol edi. Sen bolalarning sochini olib tur.

– Siz-chi?

– Do‘konga boraman. Bolalarga ko‘ylak olib bermoq-chiman. Bu pullarni saqlab, qabristonga olib ketarmi-dim? To‘g‘rimi, o‘rtoq serjant?

– To‘g‘ri aytasiz, o‘rtoq polkovnik. Iloji bo‘lsa, menga ham bitta ko‘ylak olib bering, – deb qo‘ydim.

Bolalar mening sartarosh ekanligimni bilishmas ekan. Avvaliga, boshimizni kesib olasiz, deb ko‘nish-madi. Men kim sochini oldirmasa, Salimjon akam sirkka olib bormas ekan, degan edim, qiziq tomoshadan mah-rum bo‘lishdan qo‘rqishdi shekilli, oldin men oldiraman, oldin menikini olasiz, deb navbat talashib qolishdi.

– Amaki, siz militsiyada sartarosh bo‘lib ishlaysizmi? – deb so‘radi Botir.

– To‘g‘ri, sartarosh bo‘lib ishlayman.

– Amaki, siz soch bo‘yashni ham bilasizmi? – deb so‘radi Bobur.

– Bilaman.

– Mening sochimni qoraga bo‘yab bering.

– Nega endi qoraga bo‘yar ekanman?

– Hammasi meni mallavoy deb chaqiradi.

– Seni kim mallavoy desa, o‘tkir ustaram bor, o‘sha bilan shartta qulog‘ini kesib tashlayman.

– Ikkala qulog‘ini ham kesasizmi?

– Ikkovini ham kesaman.

Bu gapdan Bobur juda xursand bo'lib ketdi shekilli, ishlatilmaganidan zanglab, tishlari o'tmaslashib qolgan mashina qaychi sochlarini yulib olsa ham, bo'ynini ichiga tortgancha, jim o'tiraverdi.

Bir soat o'tar-o'tmas chug'urchiqlarning boshini tarashlab tashladim. Bu orada Salimjon akam ham oladiganini olib qaytib keldi. Yangi ko'yylaklarni ko'rib, bolalar shunaqangi sevinib ketishdiki, bu cheksiz quvonchlarni men hech ta'riflay olmasam kerak. Hamisha ishtonsiz yuradigan Bahrom o'ziga atalgan yangi shimni qo'llitig'iga qisganicha irg'ishlay boshladи. «Nega kiymaysan?» – desam: «Kerak bo'lganda tugmasini yecholmasam, shimimni ho'l qilib qo'yaman», – deb sirkka ishtonsiz jo'nash payidan bo'ldi.

Yo'nga chiqdik. Men rulda, polkovnik oldingi o'rindiqda, chug'urchiqlardan yettitasini orqa o'ringa o'tqizib, bitta sal kattarog'ini bagajnikka yotqizdik; bagajnikda u o'tgan yili ikki marta lola sayliga ham borib kelgan ekan. Yo'nga chiqishimiz bilan men negadir juda, juda ham xursand bo'lib ketdim. Butun shahar militsionerlari ustoz deb hurmat qiladigan e'tiborli bir odam bilan mana shunday yonma-yon o'tirib, tomoshaga ketayotganimdanmi yoki o'zim ham bilmagan boshqa biror sababdanmi, har qalay o'zimda yo'q xursand, qalbim g'urur, iftixor hislari bilan limmo-lim to'lgan edi.

– Bolalar, ashula aytishni bilasizlarmi? – deb so'radim orqamga o'girilib.

– Yo'q, she'r o'qishni bilamiz, – deyishdi chug'urchiqlar.
– Qani, boshlanglar bo'lmasa!

*Uzumlar, uzumlar,
Lazzatli, sharbatli uzumlar...*

deya bir-biriga gal bermay she'r o'qib yuborishdi bolalar. Mashina yo'lning qoq o'rtasida pat-pat qilib tutun chiqardi-yu, taqqa to'xtab qoldi. Startyorni shuncha bossam ham o't olmadi. Benzin qolmayaptimikan deb,

karbyuratorni qaragan edim – hammasi joyida. Ehtimol, tok uzilgandir, deb babinani paypasladim – tok ham bor.

Salimjon aka ham tushib, mashinaning u yoq bu yog‘ini ko‘zdan kechirgan bo‘ldi-yu, «hammasi joyida-ku», deya yelkasini qisib qo‘ydi.

– Akkumulyator kuchsizlanibdi, itarish kerak, – deb taklif qildim. Maslahatim polkovnikka ham ma’qul bo‘ldi. Bolalar tushib, xuddi shirali bir narsaga yopishgan pashshadek har tomondan mashinaga yopirilishib, uni choptirib ketishdi. Besh metr, o’n metr... Mana, ikki yuz metrcha yurib qo‘ydik hamki, qani endi zormanda o‘t olsa! Boshlig‘im bolalarni olib, yo‘lovchi mashinada sirkka jo‘naydigan, men mashinani tuzatib, orqalaridan yetib boradigan bo‘ldim.

Yana ko‘p unnab ko‘rdim. O’tkinchi mashinalarning menga qaraganda xiyla tajribaliroq shofyorlari ham bir ish chiqarisholmay, «bu shaloq aravani temir-tersaklar do‘koniga topshirib, o‘rniga ov miltig‘i olsa, yaxshi bo‘lardi...» – deb maslahat berib, o‘tib ketishaverdi. Oxiri ko‘mir tashiydigan aravaga sudratib, uyga qaytib ketdim. Gullarga suv quygan bo‘ldim, cho‘ltoq supurgi bilan hovlini supurib chiqdim. Lutfi xolam bir lagan moshkichiri olib chiqqan edi, uni pok-pokiza tushirib olgach, kayfiyatim yana o‘z-o‘zidan ko‘tarilib ketdi. O‘zi men doim shunaqaman, biror narsadan xafa bo‘lib turganimda to‘yib ovqatlanib olsam, xafagarchiligidim tarqaydi-ketadi. Hushtak chalib, xonani aylanishga tushdim. Biror narsa o‘qish niyatida javonni ochgan edim, Salimjon akamning yozuvlariga ko‘zim tushib qoldi. Birovning xatini o‘qish aslida odobdan emasku-ya... lekin men begona emas, Salimjon akamning tutingan o‘g‘liman-ku, nega endi o‘z dadamning yozganlarini o‘qishga haqqim bo‘lmash ekan!

Boshlig‘im yosh militsionerlar uchun kitob yoza-yotganini eshitgan edim. Bu yozuvlar o‘scha kitobning qo‘lyozmasi ekan. Tozaroq yozilgan bir joyini topib, o‘qiy boshladim:

«Sen militsiyaga ishga keldingmi, demak, xalqqa, hukumatga xizmat qilishga bel bog'labsan.

Endi mulohazang chuqur, o'zing sovuqqon bo'l. Mehrli, shafqatli, qalbi qaynoq bo'l. Sof bo'l, egriqo'l bo'lma!

Sen hukumat nomidan gapirasan, endi shunga loyiq bo'l.

Odamlarga ishon, odamlardan yordam kut.

Adashganlar ko'p, yordam qo'lingni tut.

Maqsading – qamash emas, qamoqdan olib qolish.

Odamlarga baho berishga shoshma, baho berdingmi, so'zingdan qaytma.

Sening obro'ying – militsyaning obro'yi. Militsyaning obro'yi – hukumatning obro'yi. Obro'yingga ehtiyot bo'l.

O'zing tartibli bo'lmasang, o'zgadan tartib kutma.

Qattiqqo'llik qil-u, odil bo'l. Shunda hurmatli bo'lasan».

Bilasiz-ku, ko'p o'qisam, uyqum keladigan odatim bor, qo'lyozmaning u yog'ini o'qiy olmadim. Faqt, bu menga bag'ishlab yozilganga o'xshaydi, deb pichirlashga ulgurdim, xolos. Peshonamni qo'lyozmalarga qo'yganim-chi dong qotib uxlab qoldim.

«BAXTIQARO» DIREKTOR YANA HUJUMGA O'TDI

Jang qizib ketdi. Bir tomonda «baxtiqaro» direktor boshliq tuhmatchilar yenglarini shimarib, tinim bilmay ishlab turishibdi. Bir tomonda polkovnik o'rtoq Otajonov boshliq adolat komissiyasi ish ko'ryapti. Adolat komissiyasi o'rtoq Ro'ziyevga, ya'ni menga tuhmat qilgan oshxona direktori va uning qora qilmishlari xususida ikki papka hech rad qilib bo'lmaydigan hujjat yig'di. Mehnatkashlar tomonidan yuqori idoralarga yozilgan yigirma bir shikoyatning asl nusxasi so'rab olindi, oshxonadagi qalloblikni qayd qiluvchi shahar savdo inspeksiyasi, militsiya va xalq nazoratidan olingen dalolatnomalar, bir oshpaz, baqaloq bufetchining tilxat va yana men bexabar bo'lgan qanchadan-qancha dalolatnomalar-u faktlar jamuljam qilinib, papkalarga joylandi.

Bularning hammasini rad qilish uchun «baxtiqaro» direktor ham bir papka material to'plab, quyidagi da'volarni o'rtaga tashladi.

Birinchidan, miliitsiya bo'limi qattiq turib himoya qilayotgan serjant Ro'ziyev aslida ruhiy kasal, yaqinda besh sutka jinnixonada yotib chiqdi (spravkaga qaralsin).

Ikkinchidan,adolat komissiyasiga boshchilik qilayotgan polkovnik Otajonovning o'zi ham pok emas, o'g'li ashaddiy jinoyatchi bo'lgan. Qamoqxonada yotibdi (spravkaga qaralsin).

Uchinchidan, poraxo'r serjant Ro'ziyev polkovnikning tug'ishgan jiyani bo'ladi. Uni o'z uyiga olib borib olgan (mahalla komissiyasi bergen spravkaga qaralsin).

To'rtinchidan, polkovnik o'rtoq Otajonov komissiya a'zolarining kasal bo'lib qolganligidan foydalanib, oshxonaga borib, o'z xizmatini halollik bilan o'tab turgan bufetchi Zokir Zaripovning peshonasiga to'pponcha qadab: «O'rtoq Ro'ziyevga tuhmat qilgan edim, direktor yomon odam, tuhmatni o'sha uyuştirdi...» – deb yozib berasan, bo'lmasa, otib tashlayman, deb do'q urgan (bufetchi Zokirovning rayispolkom raisi muovini nomiga yozgan shikoyatini ilova qilamiz).

Xullas, ana shunday da'volardan yana yettitasi keltirilib, oxirida, biz bu adolat komissiyasiga endi ishonmaymiz, boshqa, chinakam adolatli komissiya tuzilishini so'raymiz, deb yozishibdi.

Mana bugun adolat komissiyasi o'zining eng oxirgi majlisiga to'plandi. Yana bir necha soatdan so'ng mulla Hoshimning ishi yo u yoqli, yo bu yoqli bo'ladi. Bu yoqli bo'lsa, nur ustiga nur, yana o'ynab-kulib, sheriklarini ham kuldirib, miliitsiyada ishini davom ettiraveradi. Bordi-yu, u yoqli bo'lsa-chi, tamom. Mehribon buvijoni qamoqxonaga sovg'a-salom tashiyverib, oyoqdan qoldi, deyavering.

Salimjon aka bugun har kungidek quvnoq emas, g'amgin o'tiribdi. Ko'zları o'ychan, sertashvish boqadi. Aftidan, baqaloq bufetchining ikkiyuzlamachiligi uni

o'ylantirib qo'yganga o'xshaydi. Adolat komissiyasining ikkinchi a'zosi kapitan Karomat Hoshimova avval qanday bo'lsa bugun ham shunday, qovog'idan chakillab zahar tomib turibdi. Uni juda qattiqqo'l deyishadi, o'zi shu militsiya bo'limidagi jamiki yoshlarning boshlig'i. Shuncha vaqt ishlab, bir marta ham kulganini ko'rgan emasman. Ishga yangi kelgan mahalimda unga «kelin-oyi» deb murojaat qilib, naq baloga qolganman.

Adolat komissiyasining uchinchi a'zosi Jamol Qoraboyev xuddi kechasi yaxshi uxlamagan kishidek mudrab ahyon-ahyonda esnab qo'yayapti. Uning g'alati odati bor – hech qachon, hech kimga e'tiroz bildirmas ekan. Salimjon akam biror fikrni o'rtaga tashlasa:

– To'g'ri, ajoyib fikr, – deb qo'yadi u. Kapitan Hoshimova Salimjon akamga e'tiroz bildirib, boshqa fikrni bayon qilsa:

– To'g'ri, bunisi ham ajoyib fikr, – deb qo'yadi Qoraboyev. Goho mening boshlig'im bo'g'ilib:

– Sizda tayinli bir fikr bormi o'zi? – deb so'raydi.

Jamol Qoraboyev beozorgina kulib:

– Adolatga ozor yetmasin, deyman, – deydi.

Shunday qilib, uchovlari jamuljam bo'lib o'tirishibdi. Kapitan Hoshimova «baxtiqaro» direktoring papkasini uzoq varaqladidi, nihoyat, boshini ko'tarib:

– Yotib qolguncha otib qol, qabilida ish tutishyapti. Xo'sh, Salimjon aka, endi nima qildik? – deb so'radi.

– Menimcha, bufetchini chaqirish kerak.

– To'g'ri, – dedi Hoshimova. So'ng Qoraboyevga murojaat qildi: – Siz qanday fikrdasiz?

– Men ham chaqirish tarafdoriman, – deb sekingina esnab qo'ysi Qoraboyev.

Baqaloq bufetchini telefonda chaqirishgan edi, qanot bog'lab uchib keldimi, o'n besh daqiqadan so'ng ostonada hozir bo'lib, ikki qo'li ko'ksida egilib salom berdi.

– Sen nega o'z fikringdan qaytding? – so'radi polkovnik. – Menga direktoringning kirdikorlarini yozib bergen eding-ku! Mana bu xat senikimi?

- Meniki, hurmatli boshliq.
- Nega fikringdan qaytding?
- Siz o’sha kuni meni qo’rqitdingiz.
- Nima deb qo’rqitdim?
- Otaman dedingiz.
- Men umuman to’pponcha taqmayman-ku!
- O’sha kuni qo’lingizda o’qlangan to’pponcha bor edi.

Polkovnik qaltirab ketdi. Hayajonlansa, oq oralagan qalin qoshlari past-baland bo’lib, bir ko’zi xiyol qisilib, boshqasi olayib ketardi. Hozir ham shunday bo’ldi. Salimjon aka boshini keskin ko’tarib:

– Qani, mening ko’zimga to’g’ri qara-chi, barakalla! Ana shunday turib javob berasan. O’sha kuni mening qo’limda to’pponcha bormidi? – dedi.

- Bor edi! – baqrayib turib dedi bufetchi.
- Qanaqa to’pponcha edi? Ko’zingni olib qochma, qanaqa to’pponcha edi, deyapman?
- Qanaqaligi... esimda yo’q.
- Rangi oqmidi, sariq midi?
- Esimda yo’q.
- Ehtimol, oqdir?
- Ha, oq edi, shekilli.
- Yolg’on! Men doim sariq to’pponcha taqaman.
- Ha, ha, sariq edi!
- Yolg’on! Hamma to’pponchalarining rangi qora bo’ladi!

– Qo-qo, qo-qo... – bufetchi Salimjon akaning yuziga qaragancha dag-dag’ qaltirab, xuddi tuxum qilishga ketayotgan ona tovuqqa o’xshab, «qo-qo»lay boshladi. Unga suv shirmoqchi bo’lishgan edi, tishlari stakanni taraqlatib, suvni to’kib yubordi. O’tkazib qo’yishuvdi, qaltirog’i bosilish o’rniga battar kuchayib ketdi, stollarni ham qisirlata boshladi. Nihoyat, o’ziga kelib:

- Meni otmoqchi bo’lib qo’rqitgansiz, boshqa gapim yo’q! – dedi-da, shartta o’rnidan turib, xuddi birov orqasidan quvlayotgandek, yugurib chiqib ketdi. O’tirganlar sharaqlab kulib yuborishdi.

– Bechoraga juda qiyin! – dedi kapitan Hoshimova chindan ham rahmi kelib. – U yoqqa borsa, boshlig'i qo'ymaydi, bu yoqda sizning ko'zingizdan qo'rqiadi... Lekin Salimjon aka, xafa bo'lmanq-ku, ko'zingizda al-laqanday bir kuch bor. Ochig'ini aytsam, astoydil tikilib qarasangiz, men ham qo'rqiib ketaman.

– Men ham qo'rqaman, – deb yana esnadi Qoraboyev.

– Bu ko'zlarimda yaxshilar uchun shafqat, yomonlar uchun dahshat bor, – kulib qo'ydi polkovnik. – Astoydil tikilsam, irodasi bo'shroq odamni uxlatib qo'yaman... Lekin bufetchi boplab qochib qoldi... Baribir haqiqatni aytishga majbur qilaman uni.

Maslahatlashib, oshpaz O'rozni ham chaqiradigan bo'lishdi. O'roz kabinetga kirishi bilan darrov uyning shiftiga qarab, o'sha yerdan ko'zini uzmay:

– Siz borgan kuni kechasi direktoring uyida ham-mamiz to'plandik. Men o'rtoq polkovnikka hech narsa yozib bergenim yo'q, dedim.

– Direktoring uyida yana kimlar bor edi? – shoshilib so'radi Hoshimova.

– Ikkita begona odam ham bor edi.

– Siz ularni tanimaysizmi?

– Yo'q. Har qalay obro'li kishilar bo'lsa kerak. Yaxshi kiyinishgan edi. Yana bir narsa aytmoqchiman.

– Xo'sh?

– Bog'ot ko'chasidagi qirqinchi uyda direktoring yuz qop o'g'irlangan uni bor.

– Shuncha unni nima qiladi u?

– Kechasi perashka pishirtirib, vokzalga chiqarib sottiradi.

Polkovnik xursand bo'lib ketdi shekilli, o'rnidan turib, hamon shiftga tikilib turgan oshpazga yaqinlashib, uning yelkasiga qc'iini tashladi.

– Sening vijdonli yigit ekanligingni birinchi uchra-shuvdayoq sezgan edim. Sen bu iflos odamlar orasiga tasodifan tushib qolgansan. Halol yigit bo'lganining uchun

mukofot tariqasida boshqa oshxonaga o'tishingga yordamlashaman. Oshxonaga bosh oshpaz bo'lib o'tasan.

– Men ketsam maylimi? – so'radi oshpaz.

– Sizlarda boshqa savol yo'qmi? – komissiyaning boshqa a'zolaridan so'radi polkovnik. Ma'lum bo'lishicha, ikkovlarida ham hech qanday savol yo'q ekan.

O'rozdan so'ng «baxtiqaro» direktorni chaqirtirishdi.

Qiziq, men bu odamga ilgari sinchiklab qaramagan ekanman. U doim ko'zlarini qisib, kishiga xuddi mazax qilayotgandek boqar ekan. Lablari bir-biriga mahkam yopishib, oldiga xiyol cho'chchayib turganidan, xoh ko'ring, xoh ko'rmang, xuddi oyoq ostida qolib ezilgan anjir shaftolining o'zginasi deysiz. Do'ng peshonasining yiltirab turishi, yuzining sergo'shtligi, burnining baqaga o'xshab yalpoqligi aftini xuddi dovuchcha chaynab olgandek bujmayib turishi, bir qarashda, odamning rahmini keltirib yuboradi. Yana bir qarashda esa, achchig'ini chiqaradi. Savol-javob uzoqqa cho'zilmadi. «Baxtiqaro» direktor, «men bu komissiyaga javob bermayman,adolatliroq komissiya tuzilishini talab qilaman», – deya xayr-ma'zurni nasiya qilib chiqib ketdi.

– Sizning fikringiz? – Hoshimovadan so'radi polkovnik.

– Bu osonlikcha taslim bo'ladiganlar xilidan emas, – dedi Hoshimova.

– Siz nima deysiz? – Qoraboyevga murojaat qildi mening boshlig'im.

– Men ham shu fikrga qo'shilaman, – degan javob qaytdi kapitandan.

Uzoq maslahatlashishgandan so'ng, nihoyat, oshpaz bergen ma'lumotga asosan, uchta tezkor guruh tuzib, oshxonani, vokzalidagi perashka sotuvchi g'ildirakli aravachalarni, Bog'ot ko'chasidagi qirqinchi nomerli uyni tekshiruvdan o'tkazadigan bo'lishdi. Tekshirish kech soat o'nga belgilandi.

Drujinachi yigit-qizlardan, keksa pensionerlardan ko'proq olishdi-yu, negadir, meni hech qaysi guruhga qo'shishmadi.

– Men-chi? Men kim bilan boraman? – so'radim boshlig'imdan.

– Sen shu yerda shtab boshlig'i bo'lib qolasan, – dedi Salimjon akam. Hazillashib aytdimi, chindan aytdimi, bunisini surishtirib o'tirmay, o'sha kuni tungi soat o'n ikkilargacha idorada qoqilgan qoziqdek qimirlamay o'tirdim. Birinchi bo'lib, Salimjon akamning tezkor guruhi qaytdi.

– Qo'ng'iroq qilishmadimi? – hovliqib so'radi polkovnik.

– Yo'q, – dedim uyqusirab.

– Hoshim, meni tabriklasang bo'ladi. Juda katta ishni ochib keldim. Un, yog', shakar, qop-qop mayizlar deysanmi! Bu hazilakam gap emas, o'g'lim!

Ikkinch bo'lib Karomat kelinoyimning guruhi qaytdi.

– Ishlar zo'r! – dedi u o'zini divanga tashlab. – Mingtacha perashka, olti yuztacha korjik, hammasi fakturasiz! Voy, nomardlar-ey! Voy, nomardlar-ey! – Salimjon aka, endi men boray, emizikli bolam bor. Yig'layverib, dadasi sho'rlikni qiy nab yuborgandir. Mana dalolatnomalar, sotuvchilardan faqat bittasi qo'l qo'y madi... Men ketdim.

Eng oxirida kapitan Qoraboyev boshliq guruh qaytdi. U ikkita ishbilarmon, tajribali pensioner chol bilan oshxonadan oshpazlarning tugun ko'tarib chiqishini poylashgan ekan. Oshpazlar buni sezib qolishib, orqa eshikdan chiqib, juftakni rostlab qolishibdi.

– Ishni rasvo qilibsiz! – dedi polkovnik bo'g'ilib.

– O'zim ham shu fikrdaman, – afsuslanib, bosh chayqab qo'ydi kapitan.

YURAKKA XANJAR URISHDI

Mana endi, qimmatli do'stlarim, hamma narsa kundeck ravshan bo'ldi hisob. Mulla Hoshimjonning bo'yniga qo'yilgan ayblarni olib tashlash soatlari ham yaqinlashdi. «Baxtiqaro» direktorning o'zi o'g'riboshi ekan, yashirincha pishirilgan taomlarning pulini paqqos cho'ntagiga urarkan. Bugun adolat komissiyasi hisobot yozib, ikki

nusxada ko'chirtirib, birini boshlig'imiz o'rtoq Usmonvoga, ikkinchisini vazirlikka jo'natib yuborsa ham bo'lardi-yu, ammo o'rtaqa bir xayrli ish tushib qoldi-da.

No'monjon Nasimov degan leytenant uylanadigan bo'lib qolibdi, to'y komissiyasi tuzilib, kapitan Hoshimova unga rais bo'libdi. Men ilgari militsionerlarning to'yini hech ko'rmagan edim, hammayoqni pogonlilar bosib ketib, bir-birlariga chest berishaverib, to'y ham to'ydek bo'lmas, deb qo'rqqan edim, yo'q, unaqa bo'lmadidi. Mehmonlarning hammasi naftalin bilan atirning aralash hidi anqib turgan chiroyli kostyumlar, yaltiroq tuflilar kiyib kelishibdi. Men Salimjon akamning topshirig'iga ko'ra, to'yxonada yugurib-yelib xizmat qilar edim. Qo'l-oyog'i chaqqongina yigit emasmanmi, goh oshxonaga yuguraman, goh o'choq boshida paydo bo'lib qolaman, goh samovarga o't qalab ketaman. O'rganib qolgan ekanman, unvoni o'zimnikidan kattaroqlarga hadeb g'oz turib chest beravergan edim, to'yboshi kapitan Hoshimova:

– To'uda chest berilmaydi, Hoshimjon! – deb shivirladi qulog'imga.

– Xo'p bo'ladi, kelinoyi! – deb unga ham chest berib qo'ydim.

Ammo-lekin to'yxonani ham qoyilmaqom qilib bezab yubordik-da! Buvijonim ishlata digan angishvonadek keladigan lampochkalardan rang-barang gullar yasab, chor tomonga osib qo'yanmiz. Salimjon akamning hovlisidan keltirilgan quchoq-quchoq anvoyi gullar noz-ne'matlar to'la stollarga husn berib turibdi. Bir militsioner yigit ola-bula tarvuzlardan chiroyli savatchalar yasarkan, o'sha savatchalarning yonlariga ham atirgullardan sanchib, stollarga terib qo'yanmiz. Bizning qishloqlarda to'ppa-to'g'ri qovurib yoki pishirib yejilaveradigan qo'y go'shtlarni ham tarelkalarga yulduzsimon qilib terishib, o'rtasiga allaqanday narsalar qo'yisharkan bu yerda.

Noz-ne'matlar mo'lligidan uzun stollarning beli naq egilay deb turibdi.

Nihoyat, mehmonlar kelib bo'lgach, to'yboshi Karomat opa bazmni ochib, kelin-kuyovlar baxtiga qadah ko'tarishlaringizni so'rayman, dedi. Men qadah degan so'zni eshitib, bir qadah aroq tufayli boshimga qanday tashvishlar tushganini esladim-u, yugurganimcha tash-qariga chiqib ketdim. Eshik oldida bir kishiga qornim bilan urilib ketdim. Bunday boshimni ko'tarib qarasam, yopiray, o'ngimmi-tushimmi, qarshimda kulimsiragan-cha, o'sha jinnixonada tanishganim – kechasi bilan ot bo'lib kishnab chiqadigan Orif aka turibdi.

– Assalomu alaykum! – dedim ko'rishish uchun qo'limni uzatib. – Qani, ichkariga marhamat!

– Yigitcha, sizni qayerdadir ko'rganga o'xshayman? – so'radi amakim. – Tag'in Napoleon Bonapartning o'zi bo'lmaning!

– Yo'q, men qirchang'i otman, bir kishnab beraymi? – deb kulib yubordim. Kulisha-kulisha, Orif akani ichkari olib kirib, o'z obro'yi, o'z mavqeyiga mos bir joy tanlab o'tqizdim.

Uni tinchitgunimcha bo'lmay, hurmatli mehmonlar kelishyapti, deb hamma gur etib o'rnidan turdi. O'girilib qarasam, Salimjon akam bilan shahar militsiya bo'limining boshlig'i, huv birda men soqolini hafsalal bilan olib qo'yanimda, «sendan qanaqa militsioner chiqishini aytolmayman-ku, ammo yaxshi sartarosh chiqadi», – degan general kirib kelyapti. Shoshmasdan boshlarini qimirlatishib, goh o'ngga, goh chapga salom berishib, kelin-kuyovning o'ng tomoniga o'tib o'tirishdi.

Shoshib qoldim. O'zimning sartaroshxonada emas, balki militsiyada ishlayotganligimni hurmatli generalga bir ko'rsatib qo'ygim kelib ketdi. Oldilariga qanday borsam ekan? Ha, topdim, oshxonaga kiraman-da, qovurilgan, qaynatilgan, dimlangan go'shtlardan bir lagan bosib chiqaman...

Laganni oldilariga qo'yayotib, odob bilan salom ber-gandim, general boshini ko'tardi.

– Soqolingizni olib qo'ygandim, esingizda bormi?

- Bu, haligi kursant bola-ku! – deb general kutilma-ganda menga qo'l uzatib qoldi.
- Qalay, o'qishlarni tugatdingmi?
- Tugatdim, o'rtoq general.
- Sartaroshxonada ishlayapsanmi?
- Yo'q, menda ishlayapti, – gapga aralashdi Salimjon akam, – birga ishlayapmiz.
- Juda g'o'r-ku! – dedi general.
- G'o'rlikka g'o'r-a, lekin o'zim pishirib olaman.
- Adash, sening shu odating yaxshi, hammaga umid bilan qaraysan.

Xuddi shu paytda to'y kechasiga raislik qilayotgan Karomat kelinoyim mikrofonga yo'talib, shirin suhbatimizni bo'lib qo'ydi.

- Navbat sozandalarga!!

Shahar militsiyasi boshqarmasi qoshidagi yigirma ikki kishidan iborat badiiy havaskorlik to'garagi a'zolari tashrif buyurishib, ikki karavotni liq to'ldirib, sozlarini sozlashib, tomoqlarini ham oz-ozdan moylashib o'tirishgan edi. Ashula boshlab yuborishdi, ashula ketidan ashula, mashq ketidan mashq ulanib ketaverdi. Hammaning ko'z-qulog'i, butun diqqat-e'tibori karavotlarda bo'lib qoldi.

Bir mahal, so'rida o'tirgan sozandalardan biri sheringining tizzasiga qo'lini tirab o'mnidan turdi-da, mehmonlarga qarab negadir bir kulib qo'ydi:

– Ruxsatingiz bilan, navbat serjant Sur'at Oripovga! Sur'atjon ajoyib iste'dod egasi, ham she'r yozadi, ham kuy yaratadi, ham ashula aytadi. Sur'atjon, mehmonlar sizni kutib qolishdi!

E-ha, hamma gap bu yoqda ekan-ku, deb o'yladim ichimda. Shu paytda negadir juda xursand bo'lib ketdim. Sur'at aka faqat kechasi yoldan adashganlarni jinnixonaga eltip qo'yish bilangina shug'ullanmas ekan, she'r yozarkan, kuy yaratarkan, qani bir eshitaylik-chi!

*El uchun, xalqim uchun, tun-u kun xizmatdaman,
Shul sabab qadrim oshib, e'zozdaman, shuhratdaman.*

*Yong'in chiqsa suv bo'lib, suv toshsa g'avvos bo'lib,
Elda tartib o'matib, har kuni hurmatdaman.*

Niyatim shu, intizom har yerda barqaror bo'lsa,

Katta-kichik, siz-u biz – hurmatda barobar bo'lsa.

Sokin o'tsa, postimiz, ham g'alvasiz o'tsa tunlar,

Ko'ngillar ham misli tong – begard-u beg'ubor bo'lsa.

Sur'at aka tanbur chertib, shunaqangi bir zavq bilan kuylardiki, yoqimli to'lqinlar hatto o'choq boshidagi osh-pazlarni ham sehrlab qo'ydi. Ular qo'llaridagi kapgir-u chovlilarni qozonga tashlab, bo'yinlarini cho'zishib, o'rta ga tiqilganlaricha shamdek qotib qolishdi. Kuy hammadan ham generalni mahliyo qilib qo'ygandi. U o'zi ham sezmagan holda, ashula balandlasa, sekin o'rnidan turadi, pasaysa, yana sekin, o'rniga o'tiradi. Ashula to'xtashi bilan shunaqangi bir qarsak yangradiki, nazarimda, tepamizdag'i lampochkalar-u, daraxtlarning yalang'och novdalari ham odamlarga qo'shilib qarsak chalib yuborgandek bo'ldi.

– Ofarin, uka, ming ofarin! – general o'rnidan turib, Sur'at akani chaqirib, yonidan joy berdi. Haligi Sur'at akaga navbat bergen sozanda yana o'rnidan turib:

– Qimmatli mehmonlar! – deya odamlarni o'ziga qaratib oldi. – To'yda o'yin-kulgi, xursandchilik yarashadi, deyishadi. O'ynagani, kulgani to'planganmiz, bu yerga. Mana, davramizda hurmatli akaxonimiz Jamol Qoraboyev o'tiribdilar. Navbatni shu kishiga bersak.

Jamol akaning sozandalar bilan o'tirganini ko'rvudim-u, ammo u ham shularning guruhidan ekanini bilmagan ekanman. Men shunchaki choy-poy quyib berib, ularga xizmat qilib o'tirgan bo'lsa kerak, deb o'ylovdim.

Kapitan o'rnidan turib, qo'llari bilan ikki sonini shapalab:

– Qu-qu-qu! – deya qichqirib yubordi. Odamlar avvaliga ovoz qayoqdan kelganini payqamay, bir xillari tomga, yana bir xillari daraxtlarning shoxiga ko'z tashlab

olishdi. Kapitan ikkinchi marta qichqirgan edi, davrada gur etib kulgi ko'tarildi.

Kulgi bosilguncha kapitan o'rtaga chiqib oldi va:

– Onam tovuqboqar bo'lib ishlardi, bolaligim tovuqlar orasida o'tgan, – deya mehmonlarga murojaat qildi. – Tovuqlarning ovoziga taqlid qilishni o'shanda o'rgan-ganman... Mana, dakang xo'roz don topib, makiyonlarni chaqiryapti...

Nazarimda, shu paytda Jamol aka chinakam xo'rozga aylanib qolgandek bo'ldi. Uning ovozi va harakatlari odamlarning ko'z o'ngiga haqiqiy xo'rozning o'zginasini keltirib qo'ydi.

Qarsak yangradi.

– Ferma mudiri tovuq sho'rva ichgisi kelib, ona tovuqni ushlamoqchi bo'lyapti, ona tovuq lapanglab, mana bunday qilib qochyapti...

Davrada avval kulgi, qiyqiriq, so'ng yana qarsaq yangrab ketdi.

– Fermamizda ikkita kaklik ham bo'lar edi, bir kuni yonlaridan o'tib keta tursam, mana bunday qilib sayrashayotgan ekan...

Yana kulgi, yana qarsak, yana ofarinlar yog'ildi! Jamol aka chinakam san'atkor ekan. Nazarimda, uning qorniga har xil parrandalar joylashib olib, galma-galdan sayrashayotganga o'xshaydi. Goh bulbul nolish qilyapti, goh bedanalar «bitbildiq» otib ketishyapti... Yo'q, siz nima desangiz deng-u, lekin men bunaqasini hech ko'rmanman. Mehmonlar qotib-qotib, tizzalariga urib-urib kulishardi. Kulib bo'lishgach, raislik qiluvchi:

– Kelin-kuyovni tabriklash uchun hurmatli mehmonimiz Salimjon aka Otajonovga so'z beriladi! – deb e'lon qildi.

Salimjon aka ikki qo'lini stolga tirab, kulimsiragan-chi o'rnidan turayotgan edi, ko'cha eshik yonidagi uzun o'rindiqda mahalla ayollari davrasida o'tirgan yoshgina bir juvon qo'lidagi chaqalog'ini chinqiratib o'rtaga chiqdi-da, Salimjon akani mo'ljalga olib kelaverdi.

Hammaning ko'zi chaqaloq ko'targan juvonda bo'lib qoldi.

- To'xta, gapirma! – dedi juvon boshlig'imga do'q urib.
- To'ylarda gapirguncha avval bolangni boqib olsang, bo'lmaydimi?

Shunday deb, noma'lum ayol «ingalab» yig'layotgan chaqaloqni Salimjon akamning oldiga tashladi. So'ng odamlarga o'girilib, ko'ksiga mushtlab, dard-alam bilan gapira ketdi:

– Odamlar, nega qarab turibsiz, nega bu zolim xotinbozni tartibga chaqirib qo'yamsizlar?! Bola shuniki! Aliment bermasa, kiyim-bosh olib bermasa, bu qanday bedodlik, axir? Xotinim o'lsa, uyimga olib borib olaman degan edi, mana, xotinining o'lganiga ham bir yildan oshdi... Hamon tutqich bermay qochib yuribdi... Ol endi, bola kerak bo'lsa, o'zing boqib ol!

– Siz kimga gapirayapsiz?! – hayron bo'lib so'radi Salimjon aka.

– Hali tonarsiz ham?! – Salimjon akaning yuziga baqrayib turib dedi juvon.

– Jinnimi bu?! – yelkasini qisib atrofiga qarardi Salimjon aka. – Men seni umrimda ko'rghan emasman-ku!

– Ol, bolangni, o'zing katta qilib ol!

Ayol ikki qo'li bilan yuzini berkitib, yig'laganicha ko'chaga yugurdi.

Ana to'yu, ana tomosha! Odamlar hang-u mang, to'yxonada faqat chaqaloqning yig'isigina eshitiladi. Haligi ayol bamisol hammani sehrlab qo'ygandek. Barchaning boshi xam, katta-yu kichik sukutda!

Birinchi bo'lib to'yboshi Karomat Hoshimova o'ziga keldi. U, go'yo tez yursa, odamlarni uyg'otib yuborishdan qo'rqqandek, bitta-bitta bosib, chinqirib yig'layotgan chaqaloqqa yaqinlashdi. Qo'liga olib, «Boringlar, onasini qaytarib kelinglar!» – deb buyurdi.

Besh azamat bir-birini quvlashib, ko'chaga chiqib ketishdi. Yo'q, ayol allaqachon g'oyib bo'lgan ekan, azamatlar shalvirab qaytib kelishdi.

To'y azaga aylandi. Odamlar, negadir, bir-biriga qovusholmay qoldi. Bir xillar achingandek yer ostidan Salimjon akaga qarab-qarab qo'yishadi, bir xillar bo'y-nini cho'zib, o'choq boshida chinqirayotgan chaqaloq tomonga nazar tashlashadi, boshqa bir xillari pichirlashib, o'zlaricha har xil taxminlarni aytishadi:

- Polkovnik ham qariganda aynibdi-da!
- Men bu odamni juda pokiza deb yurardim.
- Odamning olasi ichida, deb shuni aytishsa kerak-da.
- Be, bu qip-qizil tuhmat-ku!
- Tuhmatligini qayoqdan bila qolding?!
- Men bu shallaqi ayolni taniyman. Chorsudagi oshxonada ofitsiantka bo'lib ishlardi.
- Menimcha, juda o'ylab qilingan tuhmat bu.
- Lekin nima bolganda ham, bechora Salimjon aka ning yuragiga xanjar urishdi-da!
- Men ham achinyapman.
- Hammaga yordam qilardi u.
- Lekin o'zining bolasiga aliment bermagani chakki bo'libdi-da! – shunday deb mehmonlardan ikkitasi ovoz chiqarmaslik uchun og'zini yumib, qornini silkitib kula boshladi.
- Valerianka bormi? – deb qichqirdi kimdir. Qarasam, Salimjon akam o'ng qo'li bilan yuragini changallaganicha, o'tirgan stulining suyanchig'iga boshini qo'yib, o'zidan ketib qolibdi.

ZARBA USTIGA ZARBA

Boshlig'im tuni bilan uxlamadi.

O'layapti, tinmay o'layapti. Nimalar haqida o'layotgan ekan. Hoynahoy, tuhmatchilar haqida o'layotgandir...

Qiziq, oqshomgi ayol kim o'zi, nega bunaqa qildi?
Salimjon akam to'yda nega o'zidan ketib qoldi?
Jumboq, hammasi jumboq...

Uxlab qolibman. Bir mahal ko'zimni ochsam, tash-qarida tong yorishay deb qolibdi. Salimjon akam o'rnida yo'q. Shoshilib hovliga chiqdim – bu yerda ham ko'rindadi. Qiziq, bu mahalda qayerga ketdi ekan? Yo do'konchi olib chiqib ketdimikan?.. Eshikchadan Ne'mat akanikiga o'tdim. Derazadan asta mo'ralab qarasam, katta-kichik bolalari birining oyog'iga biri boshini qo'yib, pishillab, quyon bolalaridek beozorgina uxlab yotishibdi...

Ne'mat akani turtkilab uyg'otdim. Avvaliga uyqusirab, meni katta o'g'li deb o'yladi shekilli, uxlatasanmi, yo'qmi, deb bir poy botinkani qo'liga olib urmoqchi bo'ldi, keyin men ekanligimni bilgach, kulib, yelkasini qashidi.

– Tinchlikmi?

Salimjon akam yo'q bo'lib qolganlarini aytdim.

– Qabristonga ketgandir, – dedi Ne'mat aka og'ziga kaftini tutib esnab. – Ba'zan shunaqa odati bor. Kechasimi, kunduzimi, xotinining oldiga boradi... Yur-chi...

Ketma-ket qabristonga yugurdik. Shinamgina ishlangan shiyponga uzoqdan sim tortib kelib lampochka tushirilgan ekan. Salimjon aka ana shu shiypon ostida o'tirardi. Gulzorga qo'yilgan marmar kursichada boshini ikki qoli bilan changallab, butun borliqni unutib, o'yga tolib o'tirardi u. Bizni ko'rib, gunohkor odamdek kulimsirab, o'rnidan turdi:

– Sizlarni tashvishga qo'yibman-da?

– Tashvishga-ku, qo'yaningiz yo'g'-a, lekin mana shunaqa paytda bir og'iz aytib ketsangiz, yaxshi bo'lardi, – ta'na ohangida dedi Ne'mat aka.

– Bu yerga qanday kelib qolganimni o'zim ham sezmay qolibman... Kelinoying bilan bir ishni maslahatlashgani keluvdim. Boshimga qanaqa mushkul ish tushsa, hamisha menga hamdard bo'lardi, aqli maslahatlar berardi. «Ruhingiz tushmasin, dadil bo'ling», – derdi!

– Qanaqa mushkul ish tushdi yana? – tashvishlanib so'radi do'konchi.

– Hoshim aytib bermadimi?

– Hech narsa degani yo'q.

– Aytmagan bo'lsa, keyinroq bilib olarsan, qo'shni, lekin bplashdi meni! Bu hammasi Odil Abbosovning ishi, ofarin, tan berdim unga! Olishsang, mana shunaqasi bilan olishsangda! «Pus» desang tovuqqa o'xshab pusaveradigan jinoyatchini uncha xushlamayman. Bunaqangi jinoyatchilar militsiyani dangasa qilib qo'yadi... Pistafurush ham jinoyatchi bo'libdi-yu? To'g'rimi, o'rtoq serjant?

– To'g'ri aytasiz, o'rtoq polkovnik, – dedim shoshapisha, – qurutfurushlar ham jinoyatchi emas.

Gap bilan bo'lib uyga yetib kelganimizni ham sezmay qolibmiz. Nonushtaga Lutfi xolam jizzali non yopdi, yangi olingan qaymoqlar keltirdi, kulisha-kulisha nonushta qildik. Salimjon akam biror qarorga kelib olgandan so'ng, mana shunaqangi dilbar, qiziqchi, harakatlari keskin, jiddiyroq bo'lib qoladi. Shoshilib ishxonaga jo'nadik. Boshlig'im shunday tez va katta qadam tashlardiki, men uning ortidan deyarli yugurib borardim. Yo'lovchilar «tinchlikmi?» degandek orqamizdan qarab qolishardi.

Kabinetga kirgach, boshlig'im po'lat sandiqni ocha turib, xuddi tok urib olgandek sapchib o'rnidan turib ketdi:

- Seyf ochilib qolibdi-ku, Hoshim!
- A! – men ham bir sapchib tushdim.
- To'xta, to'xta, hujjatlar ham yo'q!
- Qanaqa hujjatlar?
- «Rohat» oshxonasiga tegishli jami hujjatlar sariq papkada edi. Sariq papka yo'q! Yugur, odamlarni chaqir!!!

Hovliqib yo'lakka chiqdim. Avval katta boshlig'imiz polkovnik o'rtoq Usmonovga xabar berdim. U ham, nazarimda, xuddi tok urgandek bir sakrab tushdi. Keyin o'zimni kapitan Karomat Hoshimovaning kabinetiga urdim. Qiziq, bu shumxabarni kim eshitsa, bir sapchib tushaverdi.

Kabinetimizga qaytsam, allaqachon besh-olti chog'li odam to'planib qolibdi. Salimjon akamni, negadir, divanga cho'ziltirib yotqizib qo'yishibdi. Rangi dokadek oqorgan, qo'llari ikki tomondan shalvirab osilib yotibdi... Nima bo'ldi o'zi? Nahotki... nahotki, dadamdan ham mehribon bir kishimdan ayrilib qolgan bo'lsam!

– Salimjon aka! – dedim-u, ho'ngrab yig'lab yubordim.

«BAXTIQARO» DIREKTORNING XAZINASI

Qishloqdan qaytyapman. Jomadonimda ikki banka qaymoq, olti bosh husayni uzum, sakkizta qatlama, bir hovuch jiyda, bir hovuch shaftoli qoqi, bir hovuch turshak – bularning hammasini buvijonim berib yubordi, boshlig‘ingga bergen, kasalxonadan tuzalib chiqquncha yonidan jilmagin, yaxshi kishi ekan, odam bo‘lguningcha etagini mahkam ushlagin, deb tayinladi.

Xursand qaytyapman. Oyijonim, dadajonim, jondan aziz singillarim bilan maza qilib dam oldim. O‘zlariyam rosa sog‘inishgan ekan, yuz-ko‘zlarimdan o‘paverib, naq hamma yog‘imni shilib yuborishdi-ya! Ammo qimmatli do‘stim Zokirni ko‘rolmaganim chakki bo‘ldi. Viloyatga ilg‘or buzoqboqarlar kengashiga ketgan ekan. Qaytayotganda avtobusda uqlab qolib, yana o’sha avtobus bilan viloyatga qaytib ketib qolibdi bechora.

Shaharga tushishim bilan qimmatli qalpoqchamni boshimga kiyib, o‘zimni bir sinab ko‘rmoqchi bo‘ldim. Mana, kiydim... mana, ko‘zdan g‘oyib ham bo‘ldim.

- Salom, qalpoqcham! – dedim quvonib.
- Salom, Hoshimjon, – dedi do‘stginam.
- Meni rosa kutdingmi-a?
- Betoqat kutdim, Hoshimjon.
- Menga yana yordaming kerak.
- Niyating yaxshi bolsa, hech narsani ayamayman.
- Men jamiki jinoyatchilarni tugatmoqchiman, aziz qalpoqcham!
- Men hamisha yordamchingman, quvnoq Hoshimjon.
- Ishni nimadan boshlay, dono maslahatchim?
- «Baxtiqaro» direktoring orqasidan bor, qiziqchi do‘stim.
- Rahmat, qalpoqcham.
- Arzimaydi, Hoshimjon.

Ha, ha, deb yenglarimni shimarib, kaftimga tupurib, g'ayratim jo'shib, o'zim ham ruhlanib, Salimjon akamning uyiga qarab yugurdim. Sovg'a-salomimni uyimga qo'yib chiqqanimni Lutfi xolamga ma'lum qildim-u, to'ppa-to'g'ri «Rohat» oshxonasini mo'jalga oldim. Kech kirib qolgani uchun oshxonada ham ishlar tugab, bosh oshpazlar hisob-kitob qilish uchun «baxtiqaro» direktorning huzuriga yig'ilishgan ekan.

- Hech kim shikoyat qilmadimi? – so'radi direktor.
- Shikoyat qilganning tishini qoqib, qo'liga beryapmiz-ku! – dedi oshpazlardan biri.
- Barakalla, bundan keyin ham xuddi shunday qilinglar! – ko'ngillarini ko'tardi direktor. – Majlis yopiq.

Odil Abbosov hammaga javob berib, xonaning ichidan berkitdi. Po'lat sandiqni ochib, bir dasta o'n so'mlik, bir dasta besh so'mlik, bir dasta uch so'mlik olib, portfeliga joyladi-da, keyin shoshmasdan tashqariga chiqdi.

Uning ham, qishlog'imizdagи «Bodom» qori amakiga o'xshab, yo'l yurganda o'zi bilan o'zi gaplashib yuradigan odati bor ekan. Mana hozir ham xilvat ko'chalardan ket-yapti-yu, xuddi tushida aljiragan odamga o'xshab javrab boryapti: «....Ha, Salim, ahvoling qalay endi? Polkovnik emish! Mening qo'limda o'yinchoqsan-ku! Istagan ko'yimga o'ynatishim mumkin seni, yo'q, o'ynatmayman, tiriklay ko'maman seni. Yo'q, ko'mmayman, avval rosa joningni qiynayman! Sen oqko'ngilsan, soddasan. Men tulkiman, ayyor tulkiman! Bundan o'ttiz besh yil oldin men pilla zavodida tarozibon bo'lib yurganimda mening ikki akamni, otamni qamading! Uch tonna pilla o'g'irlaganimiz uchun butun oilani vayron qilding. O'shanda biz seni ogohlantirgan edik, o'ch olamiz deb qasamyod qilgan edik. Ammo sen, hukumatning erka o'g'li, bizning yo'limizga yurmading, uyingga o't qo'ydirib, ikki qizingni kuydirgan men bo'laman! Qamoqda o'lgan akam, o'ligi janozasiz ko'milgan marhum otam haqqi, senga tinchlik yo'q, hech qachon!..

Sen oqko'ngilsan, soddasan. Meni tanimaysan. Men bo'ssam seni o'ttiz besh yildan buyon quvaman, oromingni o'g'irlab, baxtingga chang solaman. O'g'ling Karimni jinoyatchilarga qo'shgan, uyingdan to'pponcha o'g'irlatib, o'sha to'pponcha o'qi bilan qorovulni ottirgan ham men bo'laman.

Sen hukumatga sodiqsan, men jinoyatchilarga so-diqman. Sen jinoyatchilarni tugatish payidansan, men ularni parvarishlab, boshini silab, ko'paytirish payidanman. To'g'ri, jinoyatchilar oz qoldi. Oz-u, lekin sozi qoldi!.. To'yda qo'lingga chaqaloq tutqazib, el o'rtasida sharmandangni chiqargan ham, po'lat sandig'ingdagi hujjatlarni o'g'irlatgan ham men bo'laman!.. Yo'q, men seni haliveri o'ldirmayman, joningni azoblayveraman! O'ligi janozasiz ko'milgan otam haqqi, sendan o'ch ola-veraman!..

Umr bo'yi qo'limda jaraq-jaraq pul o'ynadi; qo'sha-qo'sha uchastkalar qurdim, qo'sha-qo'sha mashinalar oldim, bir sandiq oltin yig'dim. Qani, qo'nga tushira olma-ding-ku! Chunki men yovuzman. Men jamiki sarqitlar yig'indisidan tashkil topgan Odil battol bo'laman!..

Yo'q, aziz do'stim, ortiq chiday olmadim. Vujudimni qaltiroq bosib, ixtiyorimni yo'qotdim-u, aljirab borayot-gan Odil battolning beliga qarab tepib yubordim. To'g'ri, xato qildim, juda katta xato qildim. Militsiya xodimi uchun birovni urish qat'yan man etilgan. Lekin boshqa ilojim yo'q edi... Qo'ltig'idan olib, o'rnidan turishiga ko'maklashib yubordim. Odil battol, «tavba», degandek, u yoq bu yog'iga qarab, yelkasini bir qissdi-yu, etagini qoqib, yo'lida davom etdi. Ammo qaltirog'im hamon bosilgani yo'q, ishqilib, yana tepib yubormasam go'rga edi, deya o'zimdan-o'zim qo'rqibroq boryapman.

Odil battol qo'sh qanotli temir darvoza oldida to'xtab, tepadagi sariq tugmachani bosgan edi, darvozaning eshikchasi ochilib, yigirma besh yoshlardagi xushro'y-gina, kiyim-boshidan muattar atir-upalar hidi ufurib turgan bir juvon ko'rindi.

– Assalomu alaykum! – dedi u boshi yerga yetguncha ta’zim qilib.

– Hech kim yo‘qlab kelmadimi? – so‘radi «baxtiqaro» direktor.

– Yo‘q, hech kim kelmadi, – dedi juvon darvozaning ichidan berkitayotib. – Daragingiz bo‘lmadi, juda xavotir oldim.

– Katta kundoshingnikida edim, – jerkib dedi direktor.

Yo‘lakda men ayolga boshdan-oyoq razm solib chiqdim, o‘ttiz ikkita tishini ombur bilan sug‘urib olib, o‘rniga tilla tish qo‘yishibdi. Qulog‘ida, har littasi chaqaloqning shapalog‘idek keladigan oltin sirg‘alar, o‘n barmog‘ida o‘n uzuk – o‘ntovi ham tilladan, yoqut bo‘lsa kerak, yal-yal yonib turibdi. Oppoq bilaklaridagi tilla bilaguzuklarning sanab sanog‘iga yetolmadim. Bunday egilib qarasam, yopiray, oyoqlaridagi xushbichim kavushchalar ham tilla suvi yuritilgan zardan tikilgan ekan... Yo‘q, kechirasiz, men «baxtiqaro» direktorning kichik xotini turadigan uyga emas, buvijonim aytib bergen ertaklardagi podsholarning qasriga kelib qolganga o‘xshayman. Ha, ha, xuddi qasrning o‘zi! Sakkiz xonali uyga sakkiz rangda bo‘yoq berilgan, uylarning shiftiga oltin suvi yuritib, rango-rang rasmlar solingan. Shiftlarning to‘rt burchiga, men nomini bilmaydigan, lekin billurga juda ham o‘xshab ketadigan yaltiroq oynalar qo‘yilgan. Qandillarni aytmaysizmi! Sakkiz uyga sakkiz rangli billur qandillar osilgan. Qora-qizg‘ish shkaflar, qimmatbaho vazalar, to‘rt uyda to‘rt xil televizor, qizil-sariq gilamlarning sanog‘i yo‘q, shkaflarda qimmatbaho, oltin suvi yuritilgan choynak-piyo!. .., lagan-u taqsimchalar bamisol yengil sa-noat buyumlari ko‘rgazmasi tashkil etilganga o‘xshaydi.

– Oyog‘imni uqalab qo‘y! – dedi direktor atlas ko‘rpa-chaga o‘tirayotib.

Ayol uning oyog‘ini uqalay boshladi.

– Belimga yostiq qo‘y! – buyruq bo‘ldi yana. Ayol beliga yostiq qo‘ydi.

– Ovqatingni olib kel!

Shoshilinch ovqat keltirildi.

- Bir piyola konyak quy!

Konyak quyildi.

Jimgina ovqatlanishga tushdi. Men ham, ochqab qolgan ekanman, tovoqdagi bug'i chiqib turgan mantini ko'rib, o'zimni tutolmay, cho'kkalab bir boshdan tushira boshladim.

- Sal sekinroq yesang o'lasanmi?! - o'shqirdi direktor.

Xotini bir cho'chib tushdi.

- Voy, men yeganim yo'q-ku!

- Yana yolg'on gapiradi-ya! Bor, yana suzib kel, - ko'zining paxtasi chiqib dedi direktor. Xotini g'izillab borib, yana bir tovoq manti keltirdi, uni ham birgalashib yedik.

- Darvozani qulflab kel, - buyurdi direktor. Darvozaga qulf solindi.

- Itni qo'yib yubor! - buyruq bo'ldi yana.

It ham qo'yib yuborilgach, hovlidagi chiroq o'chirildi, atrof go'ristondek qop-qorong'i bo'ldi-qoldi...

Odil battol ko'mirxonaga qarab yo'l olgan edi, har qaylay bir shum niyati bor-ku, deya sekin uning orqasidan ergashdim. Qo'l fonari bilan yo'lini yoritib, ko'mirxonadagi latta-luttalar bosilgan oxurni uzoq paypasladи. Nihoyat, bir tugmachani topib bosgan edi, uy o'rtasidagi ko'mir bir tomonga surilib, yuz kilogrammli choy yashigidek keladigan, to'rt burchakli chuqurcha paydo bo'ldi. Chuqurchaga tushib kafti bilan devorning bir chetini qattiq bosgan edi, ichkariga eshik ochilib, yana to'rt burchakli bir eshikcha paydo bo'ldi. Qo'l fonari yorug'i-da Odil battol tepadan osilib turgan arqonchani arang topdi. Arqonchani yechib, chap tomondagi ipni uch bor tortgan edi, nazarimda, qarshimizdagi devor ichkariga qarab qulab tushgandek bo'ldi. O'ng tomondagi ipni uch bor tortgan edi, chiroq yonib, ichkari yorishib ketdi. Zax hidi kelib turgan yerto'laga kirdik. Yerto'la uncha katta emas, nari borsa o'quvchi bolalarning darsxonasigacha keladi, xolos. Yashiklarda konyak, aroqlar. Bitta yashikda liq to'la shoyi atlas, yana bir yashikda

yuz metrcha qora baxmal. Yerto'laning devorlari sement suvoq qilingan. Tagi negadir sementlanmagan, tuproq. Odil battol eshik oldidan yigirma poy o'lchadi-da, engashib, qo'llari bilan tuproqni bir tomonga sura boshladi. Yana yaltirab turgan knopka ochildi, knopkani o'rnidan sug'urib, teshikchaga sim tiqib buragan edi, yerto'laning chap tomondagi devori asta-sekin yerga yota boshladi. Ichkarida katta-kichik o'ntacha tokcha bor ekan. Bir tokchadagi jomadonni olib ochgan edi, angrayib qoldim: ichi to'la 50 so'mlik, 100 so'mlik pullar! Umrim bino bo'lib, bunaqangi ko'p pulni ko'rgan emasman. Odil battol hali ishxonasida sumkasiga solib olgan pullardan taxminan yarmini jomadonga joyladi-da, uni o'rniqa qo'yib, boshqasini ochdi. Bunisi liq to'la oltin ekan. Besh so'mlik, o'n so'mlik so'lkavoylar, har xil taqinchoqlar, yaxlit oltin parchasidan yasalgan, og'irligi ikki kilocha keladigan guldor lagan ham turibdi... Uch dona oltin tanga olib, jomadonini yana o'rniqa qo'ydi.

Uchinchi jomadon ochilganda, ishonsangiz, men haddan tashqari qo'rqb ketdim. Jomadonda xuddi Salimjon akamnikiga o'xshab ketadigan uchta to'pponcha sovuq yaltirab turardi... Yuragim urib ketdi. Qo'rqtyapmanmi, unisini aniq bilmayman-ku, lekin dag'-dag' qaltiray boshlaganimni sezib turibman. Bir xayolim battolning beliga yana bir tepib, qo'l-oyog'ini bog'lab, to'g'ri militsiyaga olib borayin ham dedim-u, ammo katta bir jinoyat ochilishi oldida ishning pachavasini chiqarib qo'yishdan qo'rqedim.

Battol to'pponchalardan birini olib, cho'ntagiga soldi. Salimjon akam aytgandek, og'ir bo'lishga harakat qildim, tishimni tishimga bosib, izma-iz uning orqasidan chiqdim. Yarim soatlardan so'ng ikkimiz taksiga o'tirib, noma'lum tomonga jo'nadik.

- Rahmat, qalpoqcham! - deb shivirlayman.
- Rahmatga hali erta, - deydi qalpoqcham ham shivirlab, - ishning kattasi mana endi ochiladi...

YERTO'LADAGI MAXFIY KENGASH

Taksida shahar chekkasiga qarab uchib borardik. Qing'ir-qiyishiq, pastqam ko'chalardan, o'g'ri topmas tor yo'llardan yurib, nihoyat, jarlik yoqasiga borib to'xtadik. «Baxtiqaro» direktor mashinadan tushib shofyorga bitta o'n so'mlik uzatdi:

– Soat birda, xuddi shu yerda meni kutasiz.

Shofyor men tengi yigitcha ekan, o'n so'mlikni ko'rib, surati bor tomonidan o'pdi-yu, cho'ntagiga soldi:

– Aytgan vaqtningizda kelaman! Atrof shunaqangi qorong'i, shunaqangi vahimaliki, kim biladi, boshimda sehrli qalpoqcham bo'limganda, dodlab qochib qolarmidim? Axlat to'kilgan tepalikdan o'tib, suvi qurib qolgan anhor ichidan yarim kilometrcha yurib borib, o'ng qirg'oqqa chiqdik. Katta jarlikning tubida atrofi paxsa devor bilan o'rالgan kichkinagina qo'rg'oncha bor ekan, o'shang a kirdik. Uy eshigini, yoshi yetmishda desammi, to'qsonda desammi, ishqilib, nechaga kirganini hech aniqlab bo'lmaydigan bir kampir ochdi. Kampir qaddi bukilib, hassaga suyanib qolibdi. Yurganda xuddi emaklayotganga o'xshaydi. Og'zida bitta ham tishi bo'limgani uchun gapirganda hushtak chalib yuboradi. Xoh ko'ring, xoh ko'rmang, ertaklardagi yalmog'iz kampirning o'zginasi deysiz.

– Kechga qolding, bo'talog'im?

– Taksi topib bo'lmadni, – dedi Odil battol. – Hammalari kelishganmi?

– Seni kutib o'tirishibdi, bo'talog'im.

Yalmog'iz kampir bizni dahlizga olib kirib, umivalnikni bir tomonga sekin surgan edi, pastga yo'l ochildi. Zinadan gilamlar bilan bezatilgan katta yerto'laga tushdik. Xona issiq bo'lgani uchunmi, mehmonlar ko'yaklarini yechib, maykachan atlas ko'rpachalar-u paryostiqlarda yonboshlashib yotishibdi. Bu shubhali odamlarni birinchi bor ko'rayotganim uchun, keyinchalik yana uchratsam yanglishib o'tirmay deb, militsiyaga xos ziyraklik

bilan hammalarini ko'zdan kechirib, asosiy belgilarini, yuz tuzilishlarini yodda saqlab qolishga harakat qildim.

To'rda barmog'i bilan bodom chaqib yeb o'tirgani, yoshi qirqlarda, o'zi xuddi Ivan Poddubniyga o'xshagan pahlavon, bo'ynidagi go'shtlari irg'ib chiqqan, baq-baqalari osilib ketgan, qoshlari xuddi jundan to'qilgan arqonga o'xshab, haddan tashqari quyuq gapirganida pishillab qo'yayapti u. Pahlavonning o'ng tomonida beti xuddi yog'ochdan yo'nligandek sip-silliq, sochi ham qirtishlab olingan, uzoqdan qarasangiz ham xuddi yelim qo'g'irchoqqa o'xshab ko'rinaligan bir odam o'tiribdi. Yuz-ko'zlariga moy surtgan bo'lsa kerak, peshonasining ikki chakkasi xuddi xiragina chiroq osib qo'yigandek yal-tirab ko'rinyapti. Pahlavonning chap tomonida o'tirgan o'ttiz yoshlardagi yigit bokschimi deyman, bilagidagi muskullari dirkillab o'ynab turibdi. Betida uzun chandig'i bor, boshi xuddi otning kallasidek cho'zinchoq, badanida bo'sh joy qolmagan, hammayog'iga tush bilan har xil rasmlar solingan: bo'g'ma ilon deysizmi, pichoq o'qtalib turgan yigit deysizmi...

O'ng yelkasiga esa bir ayolning surati chizilib, ostiga «Ne zabudu mat rodnuyu», deb yozib qo'yilibdi. Bu yigitdan quyiyoqda bir semiz odam o'tiribdiki, bay-babay, haligi biz tushgan teshikka qanday siqqaniga o'zim ham hayronman. Qorni shunaqangi kattaki, bir aravaga bemalol yuk bo'ladi. Bechora nafas ololmay, burnidan hushtak chalyapti.

Eng poygakda cho'kka tushib, yana bir yigit o'tiribdi. Shu darajada ozg'inki, bechoraning o'n ikki qovurg'asi o'tirganlarga bemalol ko'rinish turibdi. Olmaning savog'idek ingichka bo'yni katta kallasini ko'tarolmayapti shekilli, u xuddi qo'g'irchoq o'ynayotgandek boshini silkitib o'tiribdi.

– Ana, ustoz ham keldilar! – deb hammalarini «duv» etib o'rnilaridan turib, qo'llarini ko'ksilariga qo'yib, boshlarini egib, ta'zim bajo keltirishdi. Odil battol hammadan yuqoriga, baxmal ko'rpa chalar to'shalgan o'rindiqqa

o'tirgach, boshqalar ham o'tirib, haligi oriq odam fotiha uchun qo'l ko'tardi:

- Militsiya hamisha g'aflatda qolsin!
- Allohu akbar! – deyishdi hammalari.

Shundan so'ng ular bir-birlaridan hol-ahvol so'rashga, bola-chaqalarining sog'lig'ini surishtirishga tushib ketishdi. Gap aylanib borib, shahardagi yangiliklar, odamlar o'tasidagi mishmishlarga taqaldi. Semiz kishi burnidan hushtak chalib, hozir militsiya kuchayib, yoniga drujinachilar-u xalq nazorati vakillarini to'plab, jamiki jinoyatchini yo'q qilishga astoydil bel bog'laganligi, ketma-ket tadbiriylar choralar ko'rayotganligini aytib, zorlandi. «Bizga juda qiyin bo'lib qoldi», – deb uf tortdi.

- Qo'rqoqlik qilaverma! – urishib berdi Odil battol.

So'ng yonidagi yigitga buyurdi:

- Mutal, tur o'rningdan!
- Xo'p bo'ladi! – sapchib o'rnidan turdi Mutal.
- Men aytgan ishni bitirdingmi?
- Bitirdim, sarkor.
- Hujjatlar qani?
- Portfelimda, sarkor.

Mutal deraza yonidagi kattaligi lo'labolishdek keldigan qizil portfeli olib, ichidan «Rohat» oshxonasiiga tegishli jamiki hujjatlarni chiqargan edi, o'zimni yo'qotib qo'yay dedim. Bu o'sha Salimjon akamning po'lat sandig'idan o'g'irlangan hujjatlarning aynan o'zginasi edi. Nima qilay, papkani qo'lidan tortib olib, g'izillaganimcha Salimjon akam yotgan kasalxonaga borib, boshlig'imdan suyunchi olsammikan? Yo'q, sabr qilishim kerak. Bizning ishimizda sabr-toqat hamma narsani hal qilib beradi.

- Gapir! – buyurdi battol.
- Nimani gapiray, ustoz? – shoshilib so'radi Mutal.
- Hujjat o'g'irlash operatsiyasini qanday bajarganining ni gapir, do'stlaring eshitsin.
- Xuddi siz o'rgatgandek bo'ldi, sarkor. Kechasi militsiya mayori libosini kiyib, militsiya bo'limiga bordim. Keksagina bir serjant navbatchilik qilayotgan ekan,

o'zimni viloyat miliitsiya boshqarmasidan deb aytib, gubernomamni ko'rsatgan edim, serjant: «Xizmatingizga tayyorman, o'rtoq mayor!» – deb chest berdi. Men navbatchilik qanday o'tayotganligini surishtirgan bo'ldim. Xuddi shu paytda sherigim – u ham miliitsiya libosida edi, qo'lida bir quchoq gul, oldimizga kirib keldi-da:

– Kechirasizlar, shu atrofda bir miliitsioner uylanayotgan edi, to'yxonani topolmay turibman, ko'rsatib qo'ya olmaysizlarmi? – deb so'radi. Serjant:

«Men postdaman, borolmayman», – degan edi. Men:

– Darrov birga borib, to'yxonani ko'rsatib qo'ying, bir-birlaringga yordam berishni o'rganinglar, tokaygacha sizlarga o'rgatish kerak, deb urishib berdim. Keyin serjant qaytib kelguncha, polkovnikning po'lat sandig'ini ochib, hujjatlarni olib qo'ydim.

– Ofarin! – sekingina qarsak chalib qo'ydi Odil battol. – Endi polkovnikning qo'liga chaqaloqni qanday topshirganingni gapir!

– Uni Sharifa bajardi.

– Sharifa, qaysi Sharifa?

– Siz uni taniysiz, mening guruhimda ishlaydi. Ilgari oshxonada ofitsiantka edi, hozir idorama-idora yurib, palto o'g'irlaydi. Ersiz tug'ib qo'yib, isnodga qolib, boshi qotib yurgan edi. «Shahar markazidan ikki xonali uy olib beramiz, uch ming so'm pul ham beramiz», – deb siz aytganingizdek taklif qilgan edim, darrov ko'ndi.

– Sharifa hozir berkindimi? – so'radi «baxtiqaro» direktor.

– Ha, berkindi.

– Ayt, ochiqqa chiqsin. Bo'lmasa, ish rasvo bo'ladi. Har kuni miliitsiyaga borib, aliment talab qilaversin! – topshiriq berdi Odil battol. – Biz hali polkovnikdan pul ham undiramiz, uni xonavayron qilamiz!.. Mana bu, Sharifaga va'da qilingan pul. Mana bu oltinlar – seniki. Tilla tish qo'ydirasanmi, xotiningga uzuk yasatib berasanmi, ixtiyor o'zingda. Men o'z do'stlarimni hech

qachon aldamayman, va'da qildimmi – bajaraman...
«Sallabodroq», tur o'rningdan!

«Sallabodroq» deganlari haligi pahlavon ekan, shoshmasdan, inqillab o'rnidan turdi.

- Aravang g'ildirab turibdimi?
- Yurib turibdi, sarkor.
- Unlarni eltib berdingmi?
- Aytganingizdek bo'ldi, sarkor.
- Shakarni-chi?
- Olib chiqishning iloji bo'lindi.
- Shu kechasi tinchit!
- Xo'p bo'ladi, sarkor.
- Shoyi arteliga bordingmi?
- Bordim.
- Oldingmi?
- Siz aytgan joyga eltib tashladim.

– Ma, mukofotingni ol! – shunday deb «baxtiqaro» direktor sumkasidan bir dasta pul chiqarib, «Sallabodroq»qa uzatdi.

«Qanaqa joyga kelib qoldim o'zi, bular kimlar? – deb o'ylanib qoldim. – Nahotki, hozir ham shunaqangi odamlar yashab kelayotgan bo'lsa? Biri o'g'ri, biri poraxo'r, biri tuhmatchi, jamiki sarqitiar makoni ekan-da, bu yer. Demak, men odamlarning halovatini o'g'irlab, militsiyaga tun-u kun tinchlik bermaydigan sariq devlar huzuriga kelib qolibman-da!»

- Chayqovchilar boshlig'i, Orif, tur o'rningdan!

Ozg'in yigit qo'lini yerga tirab, arang o'rnidan turdi, turayotib bir munkib ham ketdi.

- Gapir!
- Ishlar chatoq, sarkor.
- Nimasi chatoq?
- Chayqovchilar kamayib ketyapti.
- Nega?
- Militsiya, chayqovchi urug'i borki, ushlab qamayapti.
- Sen o'z kadrlaringni saqlab qolish choralarini ko'r mayapsanmi?

- Ko'ryapman. Maxsifurush xotinlar nomidan tuhmat uyushtirib, uchastkavoy militsionerni ishdan oldirtirdim.
- Yaxshi, shunga o'xshash ishlarni yana davom ettir! Kadrlarni ehtiyot qil. Xo'sh, bozorda narx-navo qalay?
- Ko'ngildagidek, sarkor. Yigirma bir so'mlik atlas ellikka ketyapti!
- Eshitdingmi, semiz? – so'radi Odil battol. Semiz kishi o'tirgan o'rnila «imm» deb qo'ydi.
- Bir yuz ellik so'mlik gilam ikki yuz ellikdan pul-lanyapti, – axborot berishda davom etdi chayqovchilar boshlig'i.
- Buni ham eshit, semiz! – yana buyurdi Odil battol. Semiz kishi yana «imm» deb qo'ydi.
- Andatra qalpog'ining bahosi hozir oltmishta... Chayqovchilar boshlig'ining so'zi og'zida qoldi; «baxtiqaro» direktor birov oyog'ini bosib olgandek sapchib o'rnidan turib ketdi. Borib, xo'ppa semiz amakinining yoqasidan tortib, o'rnidan turg'izdi-da, bo'g'ib:
 - Sen semizga qachon aql kiradi? Qalpoqning bahosi yuz so'mga chiqquncha omborda saqlab tur, degan edim-ku, nega do'konlarga chiqarib yubording, men mollarni osonlik bilan topib kelganmidim?! – deb uning betiga tarsaki tortib yubordi...
 - Axir, do'konchilar to'polon ko'tarishdi-da, – o'zini oqlamoqchi bo'lib dedi xo'ppa semiz amaki.
 - Nima deb to'polon ko'tarishdi?
 - Molni ber, bo'lmasa, OBXSSga boramiz, deyishdi.
 - OBXSSdan endi qo'rmasang ham bo'ladi! – tutaqib dedi «baxtiqaro» direktor. – Uning boshlig'i hozir o'lim to'shagida yotibdi. Xudo xohlasa, yaqinda hammamiz janozasiga boramiz... Va'da qilingan pulni olib keldingmi?
 - Yarmini, – shunday deb, yana tarsaki tushib qolishidan cho'chib, ikki qo'li bilan ikki betini berkitib oldi xo'ppa semiz amaki.
 - Qolgani-chi?
 - Aytdim-ku, pora olish qiyinlashib ketyapti, deb.

– Yolg'on aytyapsan, itvachcha! Pora olishni ikki barobar kuchaytirganingdan xabrim bor. Tushgan pullarni shahar tashqarisidagi uyingga berkitib qo'yaningni ham bilaman... Mutual!

- Labbay, sarkor?
- Bugun kechasi tintuv o'tkazasan.
- Xo'p bo'ladi, sarkor.

– Kechirasiz, ustoz, – xo'ppa semiz amaki oyog'i kuygan tovuqdek pitillab qoldi, – pullarning hammasini olib kelgan ekanman, endi esimga tushdi. Chap cho'ntagimda edi, ha, ha, chap cho'ntagimda...

Semiz amaki shosha-pisha cho'ntagidan beliga ensizgina oq qog'oz yopishtirilgan ikki dasta pul olib, sarkorning oldiga qo'ydi.

– Laxtak do'konining tadbirkor direktori Qayum, tur, do'stlaringga hisob ber.

Peshonasi yaltiroq amaki dik etib o'rnidan turib, buyru-g'ingizga tayyorman, degandek qo'l qovushtirdi.

- Firmalardan kelgan mollarni sotdingmi?
- Yarmini sotdim.
- Yarmi-chi?
- Filiallarimga chiqarib yubordim.
- Qo'lga tushib qolishsa-chi?
- Chorasini ko'rdim. Avval laxtakka bo'lib, so'ng chiqardim.
- Ofarin! – qarsak chalib qo'ydi sarkor. – Bizga tegishli pulni olib keldingmi?
- Olib keldim, ustoz...

Xuddi shu payt yerto'laning qopqog'i ochilib, inqlaganicha yalmog'iz kampir tushib kela boshladi. O'n beshtacha bilqillab pishgan tovuqni katta tog'orada arang ko'tarib kelardi u.

– Chiq bittang, konyakni olib tush! – dedi Odil battol tamshanib. Peshonasi yaltiroq amaki g'izillaganicha tepaga chiqib, o'n butilka konyak olib tushdi.

Ziyofat boshlandi. Xuddi qaroqchilarga o'xshab, har bittasi bittadan tovuqni butunicha qo'liga olib, chinni

kosalarga to'ldirib konyaklardan qulqillatib quyib, lablarini chapillatishib, pishillashib, bir-birlariga hazil-mutoyiba so'zlar aytishib, ovqatlana boshlashdi.

Ora-chora dasturxonga men ham qo'l uzatib turdim.

Bora-bora, o'tgan-ketgan gaplardan, qiyinchiliklardan ham gapira boshlashdi. Gaplaridan shu narsa ma'lum bo'ldiki, shaharda jinoyatchilar kamayib ketavergach, militsiya ta'qibidan bir amallab jon saqlab qolgan mana shu jinoyatchilar bir-birini himoya qilish, bir-biriga suyanish, bir-biriga ko'maklashish, bir-biriga foydali, foydasiz maslahatlar berish maqsadida bir necha oy muqaddam birlashib olishibdi. Odil battol hammasining boshlig'i bo'lib, uning har bir so'zi mana shu chapillatib tovuq go'shti yeyayotganlar uchun qonun ekan. Tarsaki yegan xo'ppa semiz amaki tuman matlubot jamiyatining omborchisi, oriq yigit – Orif – bozorda pattachi, Mutal – yigirma ikkinchi bazada shofyor, peshonasi yaltiroq Qayum – laxtak do'konining direktori ekan.

Boshliq militsiyadan ehtiyot bo'lish, drujinachilarga qanday qilib chap berish haqida foydali maslahatlar berdi. Shubhali tuyulgan har bir kishini iloji boricha qo'lga olish, qo'lga olib bo'lmasa, undan qanday qilib qutulish yo'llarini o'rgatdi: «Tuhmat qilish, mishmishlar tarqatish eng yaxshi qurolimiz bo'ssin», – degan gaplarni aytди.

– Navbatdagi uchrashuvimiz shu oyning yigirma yetinchi sanasida, soat o'nda bo'ladi, – deb gapini tugatdi Odil battol. – Eng muhimi, hushyor va dadil bo'laylik, hushyorlik va dadillik shiorimiz bo'ssin. Orifjon, qani uka, shu yerdan o'tgan-ketganlarning arvohiga bir tilovat qilib yubor.

Chayqovchilar boshlig'i cho'kka tushib, xuddi bolasi-ni yo'qotib qo'ygan ona echkining ma'rashiga o'xshash ovozlar chiqarib, tilovat qila boshladi. Oxirida:

– Iloho omin! – deb ikki qo'lini chiroqqa yetgudek qilib baland ko'tardi. – G'animlar g'aflatda bo'ssin, ishimizga rivoj bersin, tadbirkor boshlig'imiz Odiljon akamlar hamisha salomat bo'sinlar!

– Oblohu akbar! – deb hammalari o'rinalaridan turishdi.

Hujjatlarni qayerga berkitishini ko'rish maqsadida, men Odil battolning orqasidan ergashdim. Boyagi taksi kutib turgan ekan. O'tirishimiz bilan mashina qushdek uchib ketdi.

«Baxtiqaro» direktor orqa o'rindiqda yonboshlab, haddan tashqari xursand bolsa kerak, o'zicha xirgoyi qilib boryapti. Men bo'sam Salimjon akamning so'zlarini eslayman. «Bilasanmi, Hoshimjon, – derdi ba'zan u, – yuz minglab vijdonli halol yashayotgan kishilar ichida ba'zan bitta-ikkita turqisovug'i ham uchrab qoladi-yu, hammaning dilini siyoh qiladi, oromini o'g'irlaydi. Sen bilan mening vazifamiz – ana shu turqi sovuqlarni topib, yaxshi yo'lga solish, yo'limizga yurmasa, boplab ta'zirini berishdan iborat...» «Xayriyat, – deb o'ylayman yana o'zimcha, – tumanimizda turqi sovuqlar uncha ko'p emas, bor-yo'g'i oltita ekan. Mana, men ularning iziga tushib ham oldim. Navbat bilan hammasini qo'lga olamiz...»

«Baxtiqaro» direktor oshxonaga tegishli hujjatlarni yer ostidagi xazinasiga berkitganini o'z ko'zim bilan ko'rgach, ko'nglim tinchib, yarim tunda uyimizga jo'nab ketdim.

UYQUSIZ O'TGAN BIR KECHA

Qo'ng'iroqni har qancha jiringlatganim bilan Lutfi xolam baribir uyg'onmasa kerak, deb o'ylab, Salimjon akamning hovlisiga devordan oshib tushdim. Hovliga tushgach, boshimdan qalpoqchamni olib, ko'zga ko'rinarigan bo'lib oldim. Qiziq, tushimmi, o'ngimmi?! Salimjon akam gulzor oralab, tokqaychi bilan gul qirqib yuribdi. Axir u men ketayotganda shahar kasalxonasida yotuvdi-ku, do'xtirlar ahvoli ancha og'ir, deb aytishayotgan edi-ku!

– Assalomu alaykum! – dedim yaqiniga borib.

– Iye, Hoshimjonmisan? – dedi boshlig'im qaddini rostlab. – Osmondan tushdingmi, yerdan chiqdingmi?

– Devordan oshib tushdim, – dedim, – o'zingiz-chi? O'zingiz qayoqdan paydo bo'lib qoldingiz? Oqshom yo'q edingiz.

– Kasalxonadan qochdim, – deb Salimjon akam ne-gadir o'zini o'zi oqlay boshladi. Bilasanmi, o'g'lim, men umrimda kasalxonada yotgan emasman. U yerda ka-salim og'irlashsa og'irlashadiki, lekin tuzalmaydi. Do'x-tirlarga bu gapni hech tushuntirolmadim. Bu yoqda, ko'rib turibsan-ku, ishlar chalkashib yotibdi... Bunaqa paytda kasalxonada yotib bo'larkanmi?.. Hammasini uxlatib, sekin qochib qoldim. Bilasanmi, Hoshimjon, men qanday xulosaga keldim?

– Yo'q, bilmayman.

– Mening po'lat sandig'imdag'i hujjatlarni o'g'irlashni Odil Abbosov tashkil qilgan.

– To'g'ri aytasiz.

– Chunki bu hujjatlarni yo'qotishdan faqat shu odam-gina manfaatdor. Lekin o'g'irlikni o'zi qilmagan.

– To'g'ri aytasiz. O'g'irlikni o'zi qilmagan.

– Bu odam sen bilan men o'ylaganchalik sodda emas. Tuzalmaydigan xilidan ekan... Yaxshi yo'lga tushib olar, deb men unga qancha yaxshiliklar qildim. U bo'lsa, doim meni aldash payida.

– Siz Odil Abbosovni ko'pdan taniysizmi?

– O'n yilcha bo'ldi taniganimga.

– Pilla zavodidagi jinoyatchilar orasida u ham bormidi? Eslay olasizmi?

– Esimda yo'q, o'g'lim. Sal kam qirq yillik gap yodimda turadi deysanmi? Nega bularni so'rayapsan?

– O'zim... shunday...

Yo'q, «baxtiqaro» direktordan eshitgan gaplarimni hozir aytishning mavridi emas. Boshlig'imning yuragi kasal, yana yotib qolishi mumkin. Unga faqat xursand qiladigan gaplarnigina aytishim kerak. Hujjat qayer-daligini aytSAM, hoynahoy, sevinganidan kasali ham tuzalib ketishi mumkin.

– Salimjon aka, divanga o'tiraylik, – dedim mumkin qadar jiddiy bo'lishga harakat qilib.

– Biron muhimroq gaping bormi?

– Muhimdan ham muhim!

Ketma-ket ayvonga chiqib, divanga o'tirdik. Sehrli qalpoqcham haqida hech narsa demay, qishloqdan qaytib oshxonaga bordim-u, direktorning ketidan tushdim, deb sekin gap boshladim. So'ngra shu kechasi nimani ko'rgan bo'sam, nimani eshitgan bo'sam, oqizmay-tomizmay so'zlab berdim.

– Nahotki, seni sezishmagan bo'lsa? – gapimga ishon-qiramay so'radi polkovnik.

– Men ko'zdan g'oyib bo'lish yo'lini bilaman.

– Yo'g'-e! – yana ishonmadi boshlig'im.

– Rost aytyapman. Ishonmasangiz, sinab ko'rishingiz mumkin. Ko'zingizni yuming-a...

Polkovnik istar-istamay ko'zini yumdi. Boshimga qalpoqchamni kiyib, g'oyib bo'ldim. O'rnimdan turib:

– Endi meni ko'ryapsizmi? – deb so'rading.

– Rostdan ham ko'rinxay qolding! Ovozingni eshit-yapman... tavba... bu qanaqasi bo'ldi? Tag'in sen sehr-gar bo'limgan?

– Yo'q, men sehrgar emas, serjant Hoshimjon Ro'ziyev bo'laman.

– Tavba, tavba! Qani, yana ko'zga ko'rinx-chi!

– Bo'lmasa, ko'zingizni yuming.

– Mana yumdum.

– Endi oching.

– Ey, tavba, ey, tavba! Hoshim, bu o'zingmisan? Yo men tush ko'ryapmanmi! Ey, tavba! Sen qip-qizil fokus-chi ekansan-ku! Qanaqa qilib, ko'zdan g'oyib bo'lding-a?

– Dorisini ichdim.

– Qani, o'sha doridan bir kap menga ham ber-chi!

– Bu dorini boshqa odam ichsa, til tortmay o'ladi.

– Yo'g'-e!

– Rost. Keyin bu sirni uchinchi bir kishi eshitsa, eshitgan zahoti uchovi ham o'ladi.

- Tavba, men tush ko'rayotganim yo'qmi?
- Yo'q, o'ngingiz, Salimjon aka.
- Bo'lmasa, fokusiningni yana bir takrorla-chi!
- Ko'zingizni yuming.

O'n-o'n besh daqiqa chamasi ayvonda berkinmachoq o'ynadik, ovozim chiqqan joyga borib, meni topa olmagach, Salimjon akam xonani boshiga ko'tarib, kulib yuborardi.

Nihoyat, yana divanga o'tirdik.

– Bu dorini sen qayerdan topding? – hamon hayrati oshib borardi boshlig'imning.

– Buvijonim berdi.

– Buvijoning alximikmi, deyman?

– Nima dedingiz?

– Katta olimmi, deyapman?

– Shunaqaroq.

– Buvijoningni bu kashfiyoti uchun, menimcha, davlat mukofotiga taqdim etish kerak.

– Mumkin emas.

– Nega endi mumkin bo'lmas ekan? – biroz ranjigandek bo'ldi boshlig'im. – Axir, bir xil odamlar otashkurak yasasa ham, mukofot berasan, deb to'polon ko'taradi-ku, sen bo'sang?..

– Bu sir oshkor bo'lgan kuni buvijonim ham o'ladi.

– Yo'g'e!

– Rost aytayapman.

– Demak, bu sirni birovga aytib bo'lmaydi, degin?

– Ha.

– Qiziq... – boshlig'im o'rnidan turib, xonada u yoqdan bu yoqqa yura boshladi. – Xalq orasida qadim zamonlardan buyon sehrgarlik ilmi yashab keladi, deyishadi. Men bo'sam, ishonmas edim. Bundan uch yil oldin Leningradga seminarga bordik. Bir qizchani ko'rsatib, ko'zi shunaqangi o'tkirkni, yetti qavat po'lat sandiq ichidagi narsalarни ham bemalol ko'ra oladi, deyishdi. Men ishonmadim. Qizcha yonimga kelib: «Sinab ko'rishingiz mumkin, amaki», – dedi. Cho'ntagimda pasportim-u,

kelinoying bilan Karim birga tushgan rasm bor edi. «Qani, cho'ntagimda nima bor, top-chi?» – dedim. Qizcha ko'ksimga tikilib turib: «Pasport bilan ikki kishining birga tushgan rasmi turibdi», – desa bo'ladimi!.. Kim biladi, sening buvijoningda ham hali fanga ma'lum bo'limgan biror ilm bordir...

- Salimjon aka! – murojaat qildim boshlig'imga.
 - Nima deysan? – ham so'zlashdan, ham yurishdan to'xtadi boshlig'im.
 - Siz meni yaxshi ko'rasizmi?
 - O'g'limdan ham a'lo ko'raman.
 - Men o'lib qolsam, og'ir ahvolga tushib qolasizmi?
 - Unday dema, tentak! Shu gapingni eshitiboq, yuragim o'ynab ketdi.
 - Unda bu sirni birovga ayta ko'rman. Sir oshkor bo'lgan kuni avval men o'flaman...
 - Sir saqlashda menga teng keladigani yo'q, o'g'lim. Qirq yildan buyon militsiyada ishlab, qirq yildan buyon odamlarning sirini saqlab kelaman. Lekin o'g'lim, sendagi bu sehr bilan mendagi tajriba qo'shilsa, jinoyat chilarga qiron kelardi-da!
 - Shuning uchun ham qishloqqa borib keldim-da.
 - Barakalla, o'g'lim! Endi ishga kirishaylik. Hozir men hujjatlar qayerda turganini polkovnik Ali Usmonovga xabar qilay. Lekin qo'rhma, siringni ochmayman, bu sir endi men bilan birga qabrga ketadi.
- Soat uchdan oshib qolgan edi. Salimjon akam telefon qoqib, Ali Usmonovning xotinidan, eringni uyg'otib ber, deb iltimos qildi. Biroz vaqt o'tgach, telefonga Ali Usmonovichning o'zi keldi shekilli, Salimjon akam: «Kasalxonadan emas, uydan gapiryapman. Qochib kelganim yo'q, do'xtirlar ruxsat berdi. Senga muhim bir gap aytmoqchiman, o'g'irlangan hujjatlar qayerdaligi aniqlandi. Hozir boraman deysanmi, yaxshi bo'lardi...»
- deb gaplashdi.

Yarim soatlardan so'ng, polkovnik Usmonov o'zi bilan birga jinoyat qidiruv bo'limining boshlig'i, hali yosh

bo'lishiga qaramay sochlari oppoq oqarib ketgan mayor Xoliquovni boshlab, hovliqqancha kirib keldi.

Ravonga dumaloq stol qo'yib, to'rtovimiz uning atrofiga o'tirdik.

— So'z sizga, o'rtoq Ro'ziyev! — dedi polkovnik Usmonov.

O'rnimdan turib, nima ko'rgan bo'lsam, nima eshitgan bo'lsam — haligi jinoyatchilarning ism-familiyasiga cha hamma-hammasini so'zlab berdim.

— Aqling bovar qilmaydigan gaplar-a... — o'yga tolib dedi polkovnik Ali Usmonov.

— Men o'rtoq Ro'ziyevning gaplarini to'liq tasdiqlayman, — kutilmaganda mening foydamga gapirib qoldi mayor Xoliqov. — Jarlikda shubhali odamlar onda-sonda yig'ilib turishi haqida bizda ma'lumot bor. Laxtak do'koni esa, hozir bizning nazoratimizda. Shoyi arteli bilan aloqada bo'lgani uchun ishni ochmay turibmiz. Men o'rtoq Ro'ziyevning ma'lumotlarini to'liq tasdiqlayman va bu yosh yigitchani jasorat ko'rsatgani uchun tabriklayman!

Shu gapdan so'ng jinoyatchilarni qanday qo'lga olish rejasini tuzishga kirishdik. Men bu kechasiyoq «baxtiqaro» direktorning uyiga borib, hujjatlarni olish kerak degan edim, bu rejami hech birlariga ma'qul bo'lmadi. Sheriklarini hurkitib qo'yamiz, deyishdi. Jinoyatchini jinoyat ustida qo'lga tushirish zarurligini aytishdi. Qolgan besh jinoyatchining iziga tushishi, ularning qora qilmishlarini puxtalab o'rGANISH, yana sheriklari bo'lsa, ularni ham aniqlash va navbatdagi yig'inlarida hammalarini o'sha jarlikdagi yerto'laning o'zida qo'lga olishga qaror qildik.

— Xo'sh, bu operatsiyaga rahbarlik qilishni kimga topshirsa? — so'radi Ali Usmonov.

— Serjant Ro'ziyevning o'ziga topshiramiz, — dedi to'satdan mening boshlig'im.

— Serjant yoshlilik qilib qolmasmikanlar? — ikkilanib qoldi Ali Usmonov.

— Seni o'z o'rnimga tuman militsiyasiga boshliq qilib tayinlashlarini so'raganimda, — qoshlarini kerib, har bir so'zini ta'kidlab gapira boshladi Salimjon akam,

– boshqalar ham, «bu ona suti og‘zidan ketmagan yigitcha nima karomat ko‘rsatarkan?...» – deb kulishgan edi. Lekin men senga ishongan edim, yanglismagan ekanman. Mana, leytenantlikdan polkovnik darajasiga ko‘tarilding. Tumanda tartib o‘rnatding. Odamlarga ishonish kerak, polkovnik! Men Hoshimjonga xuddi o‘zimga ishongandek ishonaman.

– Salimjon aka, siz mening ustozim bo‘lasiz, – kulib qo‘ydi Ali Usmonov, – militsiyaning alifbesini sizdan o‘rganganman. Har bir so‘zingiz men uchun qonun! O‘rtoq Ro‘ziyev, sizni birinchi mas’uliyatli topshiriq bilan tabriklayman!

– Xizmatga tayyorman, o‘rtoq polkovnik! – dik etib o‘rnimdan turib, chest berdim.

– Lekin, – so‘zida davom etdi polkovnik, – har bir qadamingizni men va Salimjon akangiz bilan maslahatlashib tashlaysiz.

– Xo‘p bo‘ladi, o‘rtoq polkovnik.

Tong otib qolgan edi, samovarga tarasha tashlab, stol ustiga buvijonim berib yuborgan noz-u ne’matlarni kelтирib qo‘ydim. Chaqchaqlashib o‘tirib, nonushta qildik.

Ishning bu yog‘i juda tez yurishib ketdi, ha, ha, juda tezlashib ketdi. Salimjon akam bilan ikkovlashib, operatsiyani qanday amalga oshirish rejasini tuzib, unga shartli ravishda, «Sariq devni quvib», deb nom berdik.

– O‘rtoq serjant, – dedi boshlig‘im o‘rnidan turib, – endi xo‘ppa semiz poraxo‘rning izidan tushasan.

– «Baxtiqaro» direktor-chi, o‘rtoq polkovnik?

– Uni nazorat qilish uchun ham ishxonasiga, ham uyiga qorovulni o‘zim qo‘yaman.

– Juda soz, o‘rtoq polkovnik!

– Oq yo‘l, serjant bolam!

Fotoapparatni yelkamga osdim, militsiya xodimlari uchun maxsus ishlangan ixchamgina magnitofonni qo‘ltig‘imga qisdim-u, qayerdasan xo‘ppa semiz poraxo‘r, deb tuman matlubot jamiyatining omborxonasiga jo‘nab ketdim.

Ana boylig-u, mana boylik! Uzunligi ikki yuz metr, balandligi 20 metr keladigan katta omborxona har xil mollar bilan limmo-lim to'lal! Ipak gilamlar-u, devorga qoqiladigan gilamchalar, gulli shoyilar-u, rang-barang tovlanib turgan – «Qizi kiyib, kelini kuyib o'lsin», deb nomlanadigan atlaslar, buvijonim hech yoqtirmaydigan muzlatkich-u, oyijonim izlab topolmay yurgan yaltiroq javonlar... Yo'q, yo'q, bilasiz-kul!, men so'zga uncha chechan emasman, barchasini nomma-nom aytib berolmayman, yosh bolalarning bejirim kiyim-boshlarini aytsam, jersi paltolar qolib ketadi. Paxta gulli choynak, piyolalardan gap ochsam, uyilib yotgan andatra qalpoqlari-yu, toy-toy qilib bog'langan jun ro'mollarga navbat kelmaydi.

Omborga shundoqqina kiraverishda yuk tashiydigان mashinaning kabinasidek keladigan kichkinagina bir xona bor ekan, ochiq eshidan bunday qarasam, xo'ppa semiz amaki shu yerda o'tiribdi. Boshida shlyapa, bo'ynida tuguni mushtdek keladigan gulli galstuk. Qovog'i ayron xaltasidek osilgan. Iyagini ko'kragiga tirab, kirgan odamni suzib olmoqchidek, peshonasini eshikka o'qtalib, cho't qoqyapti. Tashqarida o'n-o'n besh chog'li do'kon mudirlari, ichkari kirgani yuraklari betlamay, sen boshla, sen boshla, deb bir-birini itarishib turibdi.

Magnitofonni ovoz yozishga shay qilib, fotoapparatimi ham tayyorlab turdim.

– Assalom alaykum! – dedi nihoyat bittasi ichkari kirib.

Javob bo'lindi.

– Qalay, kayfiyatningiz yaxshimi? – yana so'radi kirgan kishi.

Xo'ppa semiz amaki nihoyat boshini ko'tardi. Uning shu paytdagi vajohatini ko'rib, do'konchi u yoqda tursin, mening o'zim ham qo'rqib ketdim, bay-bay-bay, bir odamning vahshati ham shunday bo'ladimi?

– Men, men... – deb do'konchi duduqlanib qoldi.

– Nima «men», «men», – jerkib berdi xo'ppa semiz amaki.

- Molga keluvdim.
 - Mol yo'q.
 - O'tgan safar ham ololmovdim.
 - Xudo xohlasa, bu safar ham ololmaysan!
 - Jon, xo'jayin, besh-o'n ming so'mlik berib turing.
- Rejani hech bajarib bo'lmayapti.

- Nima kerak o'zi?
 - Kecha atlas, gilam kelibdi, deb eshitdim.
 - Ularning xarajati bor.
 - Xarajatiga biz ham sherik, xo'jayin.
 - Qancha berasan?
 - Yuz so'm.
 - Yuz ellik cho'z, o'nta gilam beraman.
 - Yuz o'n berayin, xo'jayin.
 - Ha, mayli, yuz qirq bera qol, sen o'zimning ukamsan.
 - Yuz yigirma beray, axir, akamdek bo'lib qolgansiz.
- «Aka-ukalar» bozordagi ziqna chayqovchi bilan puli oz-u, lekin molni yoqtirib qolgan xaridorga o'xshab rosa talashib-tortishishdi. Oxiri, bir yuz yigirma besh so'mga kelishib, do'konchi pulni uzatdi, xo'ppa semiz amaki qo'llini cho'zdi. Xuddi shu paytda mulla Hoshimjon ularni esdalik uchun suratga ham tushirib qo'ydi.

Odob, nazokat bilan salom berib, yana bir do'konchi kirdi. Hali pora olayotganida xo'ppa semiz amakining chehrasi gul-gul yashnab, labida iljayish desa iljayishga, tabassum desa tabassumga o'xshamaydigan allaqanday ifodalar paydo bo'lgan edi. Ular hozir qayoqqadir yo'q bo'ldi-yu, o'rnini dovuchcha chaynab olganda paydo bo'ladigan bujmayishga o'xshash bir ifoda qopladi.

- Assalomu alaykum! – dedi do'konchi yigit.
- Nima? – boshini ko'tarmay so'radi amaki.
- Salom deyapman.
- Gapingni aytaver.
- Biz ham molga keldik.
- Shakar beraman.
- Shakar do'konda tiqilib yotibdi.
- Yuz qop tuz ol, bo'lmasa.

- Tuzni boshimga uramanmi?
- Boshqa hech narsa yo'q.
- Kecha apelsin, hind choyi kelibdi, deb eshitdim.

O'shalardan bering. Xaridirlarni bir xursand qilay.

- Men-chi? Meni kim xursand qiladi?
- Kelinoyim xursand qilsinlar.
- Sen aytgan narsalar yo'q!
- Bor. Kecha kelgan.
- Ularning chiqimi bor.
- Bo'lмаган gap.
- Yo'qol!
- Ustingizdan arz qilaman, OBXSSga boraman!!!
- Yo'qol deyapman! Sen xalq dushmani, savdoga dog' tushirib yurgan provakatorsan! – shunday deb xo'ppa semiz amaki stolni mushtlab, o'rnidan turib ketdi. Ikki qo'lini ikki tomonga yozib, xuddi jo'jasini himoya qilgan ona tovuqdek hurpayib, do'konchining ustiga bostirib bora boshladi. – Sen tayyor mollarni olib borib sotmasdan davlat rejasingin bajarilishiga zarba beryapsan. Sen yot unsur, ichki dushmansan. Seni javobgarlikka tortish kerak, qamash kerak! Sen xaridorlar haqqiga xiyonat qiluvchi ashaddiy yulg'ichsan!

– Baqirma, senga pora beradigan ahmoq yo'q! – dedi yigit ham, mushtlashsam mushtlashay dedi shekilli, qo'lini musht qilib.

- Yo'qol deyapman!

– Mening yigitlarim halol ishlashadi, ulardan bir tiyin so'rashga or qilaman. Mol berasanmi, yo'qmi?

Yigit azamat ekan, xo'ppa semiz amakining do'qidan qo'rqlmay, qo'liga stol ustida turgan cho'tni oldi.

- Hozir boshingni yoraman.

Omborchi amaki orqasiga tisarildi-da, o'rniga o'tirib qoldi. Keyin kutilmaganda xaxolab kulib yubordi.

- Hazillashdim, tentak. Qancha choy kerak?
- To'rt yashik.
- Apelsindan-chi?
- Berganingizcha.

– Ob-bo, tentag-ey, hazilni ham bilmaysan-a? Bolarlaring yaxshimi?

– Yaxshi.

– Kelin bola o‘qiyaptimi?

– O‘qiyapti.

– Lekin uka, hech bo‘lmasa, yigirma so‘m berasan.

Irimi shunaqa, bo‘lmasa, kasal bo‘lib qolaman.

– Bir tiyinim ham yo‘q.

– Hech bo‘lmasa, bir so‘m ber, tushlik ovqatim chiqsin.

– Yonimda avtobusning abonentidan boshqa hech vaqo yo‘q.

– Ha, mayli, o‘shani bera qol.

Yigit ikki dona abonent uzatib, mol yozilgan fakturani olib chiqib ketdi. Omborchi amaki: «Bo‘sman, lattaman!» – deb negadir o‘z biqinini chimdib-chimdib ola boshladi...

Keyingi kirgan do‘konchilar uncha savdolashmay, omborchi so‘ragan pulni uzatib, aytgan mollarini olib chiqib ketaverishdi. Omborchi ham xursand, do‘konchilar ham xursand, magnitofon-u fotoapparati yaxshi ishlab turgani uchun Hoshimjon ham xursand, xayrli ishga yordami tegib, militsiya oldidagi o‘z burchini o‘tayotgani uchun sehrli qalpoqcha ham xursand.

Hammayoq xursandchilik!

Xo‘ppa semiz amaki kimdan qancha pora olgani, qanaqa mol bergenini daftariga qayd qilib borarkan. U yozib boryapti-yu, men bo‘sam daftarni suratga tushirish bilan ovoraman. Omborchi pulni sanayotib, xirgoyi ham qila boshladi. So‘ng pul solingan sumkani bag‘riga bosib, bir-ikki o‘pdi. Po‘lat sandig‘ini ochish uchun engashgan edi, sekingina sumkasini olib qo‘ydim. Bu pullar poraga tushgan, olishga haqqi yo‘q, uning. Shu bilan birga, ularni olib ketish uchun menga ham ruxsat berilmagan. Salimjon akam bilan maslahatlashaman, ungacha omborxonaning tomiga berkitib qo‘yganim yaxshi.

Pulni tomga berkitib tushsam, xo‘ppa semiz amaki omborxonada oyog‘i kuygan tovuqdek, har tomonga zir

yugurib yuribди. Mol taqsimlayotgan yigitchani yoqasi-
дан bo'g'ib, oyog'ini yerga tekkizmay, zing'illatgancha
o'z xonasiga olib kirdi.

- Pulni ber! – dedi so'ng negadir kulib.
- Qanaqa pul? – yelkasini qisdi yigitcha.
- Hozir olding-ku!
- Tavba!
- Yelkangni qisma, ko'rib turuvdim.
- Xudo ursin, agar pulingizni olgan bo'ssam, – deb
yigitcha yig'lab yubordi.

Xo'ppa semiz amaki kechgacha o'zining xonasi-yu,
omborning ichkarilarini titkilayverib, garang bo'lib ket-
di. Boshlariga mushtlab, biqinlarini chimchilab, «Endi
xotinimga nima deyman?» – deya, ishonsangiz, jindek
ko'z yoshi ham qilib oldi.

Salimjon akam, jinoyatning iziga tushdingmi, uni
oxiriga yetkaz, deb ta'lif bergan. Boshlig'imning ana
shu so'ziga amal qilib, xo'ppa semiz amakining uyigacha
kuzatib borishga ahd qildim. «Baxtiqaro» direktorning
yer ostidagi xazinasiga o'xshash, ehtimol, buning ham
berkitib qo'ygan xazinasi bordir.

Xotini Odil battoldan qo'rqardi, xo'ppa semiz amaki
xotinidan qo'rqar ekan.

– Bo'rimi, tulki? – deb so'radi xotini omborchi uyiga
qadam bosishi bilan.

- Tulki... – chaynalib dedi xo'ppa semiz amaki.
- A, tulki? Bekorlarni aytibsiz! – yenglarini shimarib
eriga qarab o'dag'aylab kela boshladи xotini. – Kecha
mol kelmadи, deb bahona qildingiz, bugun «tulki» deysiz.
Yo'q, bunaqasi ketmaydi!..

- O'g'irlatib qo'ydim, axir, ishonsang-chi!
- Siz bo'lasiz-u, pul o'g'irlatasizmi?! Yo'q, uyga qo'y-
mayman. Ovqat ham yemaysiz. Bu yoqda qovoqlarim
bo'shab yotibdi-yu, topgan bahonalarini qarang-a!

Qovoq, nega qovoq bo'sh qolarkan? Chindan ham bu
hovlida bedana qovoqlar shunaqangi ko'pki, olmalarga,
so'rilarga qatorlashtirib ilib tashlagan. Yigirma chog'li

bedana bir-biriga gal bermay, «vovolag‘u pitbildiq»ni avjiga chiqarishyapti. Qiziq, nahotki, bedana pul yesa! Yo‘q, nima bo‘lganda ham bir tekshirib ko‘rish kerak. Militsiya xodimining vazifasi – shubhali tuyulgan har bir narsani tekshirib ko‘rishdan iborat. Ayvonga yigirma beshtacha gulli to‘rqovoq osilgan, ikkitasida bedana borligi aniq. Negaki, to‘rqovoqlar bilinar-bilinmas silkinib turibdi. Qolganlar-chi? Narvonni qo‘yib, bittasining yopkichini ko‘tarib, sekin mo‘ralagan edim, ana xolos, ana hangoma-yu, mana hangoma! Yashavorsinlar-ey! Ketma-ket boshqalarini ham ko‘zdan kechirdim. Olmalarga, qari tutning ustiga ham chiqib tushdim. Ellik to‘rqovoqning yigirmatasida sayroqi bedana-yu, qolganida liq to‘la pul, oltin taqinchoqlar, tangalar!

«Baxtiqaro» direktor boyligini yer ostida saqlasa, bedanavoz kelinoyim osmonda, to‘rqovoqlarda saqlarkanlar!

Yashavorsinlar-ey!

Jamiki to‘rqovoqlarni shoshilinch suratga tushirib, it quvgan soqovdek, kechirasiz, juda shoshilib demoqchi edim, halloslaganimcha idoraga qarab yugurdim. Laboratoriya ga kirib, kun bo‘yi olgan suratlarimni chiqardim. Keyin o‘ttizta surat, har xil suhbatlar yozilgan 18 metr plyonkani ko‘tarib, boshlig‘imning huzuriga kirib bordim.

– Ishlar qalay, serjant? – o‘rnidan turib so‘radi Salimjon akam.

– Ko‘ngildagidek, o‘rtoq polkovnik.

Keltirgan sovg‘a-salomimni boshlig‘imga uzatdim. Ularni ko‘rib, avval Salimjon akam, o‘n besh daqiqalar dan so‘ng polkovnik Usmonov sevinganlaridan andak bo‘lmasa qichqirib yuborayozishdi. Magnitofonni qo‘yib, polkovnik Ali Usmonov bir nafas yoqimli musiqa tinglatgandek chayqalib o‘tirdi-yu, oxirigacha chiday olmadi shekilli, o‘rnidan turib:

– Ofarin, o‘rtoq serjant! – deb xitob qildi. – Salimjon aka, siz, to‘rqovoqli uyni darrov nazoratga oling.

– Xo‘p bo‘ladi! – o‘rnidan turib, dedi mening boshlig‘im.

- O'rtoq Ro'ziyev, ombordagi eng ko'p molni o'n oltinchi do'kon direktori oldi dedingizmi? – so'radi Ali Usmonov.
- O'ziyam poraning ko'pini o'sha berdi-da.
- Do'konne kuzating! Lekin o'rtoq Ro'ziyev, yana bir marta rahmat. Siz favqulodda iqtidor egasi ekansiz. Sizga tuman militsiya bo'limi nomidan tashakkur e'lon qilaman va unvoningizni oshirishlarini so'rab, bugunoq vazirlikka tavsiyanoma yozaman.

«MAHSUM POCHCHA, QALAYSIZ?»

Men sal uyquchiroq bo'lganim uchun o'rnimdan hamisha kech turaman. Boshimni ko'tarsam, Salimjon aka yo'q – allaqachon ishga ketib bo'libdi. Boshlig'im doim shunaqa. Ikki soat oldin bormasa, ko'ngli joyiga tushmaydi.

Apil-tapil nonushta qilib, idoraga jo'nadim. Yo'lakdan o'tayotganimda yoshlар tashkilotining kotibasi kapitan Hoshimovaning xonasidan Salimjon akam ikkovlarining qattiq-qattiq gaplashishayotgani eshitilib qoldi, nima gap ekan, deb sekin mo'ralagan edim, Hoshimova:

- Kiravering, – deb taklif qildi.

Kirib, bir chekkaga o'tirdim. Kapitan so'zida davom etdi:

- Shunday qilib o'sha sizga chaqaloq topshirgan juvonning iziga tushdim. Oti Sharifa ekan. Bundan uch yil oldin Chorsudagi oshxonada ofitsiantka bo'lib ishlab yurgan paytida kamomad keltirib chiqarib, u yerdan qochgan. Bir yilcha poyezda provodnik bo'lib ishlagan. Keyin betayin odamlarga qo'shilib, sayoq yura boshlagan.

- Siz u bilan yuzma-yuz uchrashdingizmi? – betoqat bo'lib so'radi Salimjon akam.

- Uchrashdim, ikki marta uchrashdim, – davom etdi kapitan. – Keyingi uchrashganimizda, singlim, chaqaloqning qoni bilan polkovnikning qonini solish-tirib ko'rdik, hech qanday o'xshashlik yo'q, demak,

chaqaloqning otasi boshqa odam. Menga ochig‘ini ayt, men ham onaman, senga yordam beray, axir, – dedim.

– U nima dedi? – yana so‘radi polkovnik.
– Yig‘ladi, uzoq yig‘ladi. Mana qog‘oz, mana qalam, hammasini yozib ber, dedim. U juvon, uyda yozib kelaman, hammasini yozib beraman, dedi.

– Xo‘s, nima deb yozibdi.

– Afsuski, u qochib ketdi.

– Qochdi?!

– Ha!

– Ish yana chalkashibdi, kapitan. Chaqaloq qayerda?

– Bolalar uyida.

Suhbat xuddi shu yerga yetganda, men qo‘lim bilan «hozir kelaman», degandek ishora qilib, tashqariga chiqib ketdim. Chunki mening zimmamga bundan ham muhimroq vazifa yuklatilgan. Uni tezroq bajarsam, ehtimol, Sharifaning tuhmati o‘z-o‘zidan ochilib qolar.

Boshimga qalpoqchamni kiyib, ashqol-dashqollarimi ko‘tarib, aralash mollar do‘koniga yo‘l oldim. Borib birinchi qilgan ishim omborxonaga o‘tib, kecha katta pora evaziga keltirilgan mollar butmi, but emasmi, shuni tekshirib ko‘rish bo‘ldi. Xayriyat, hammasi joyida ekan.

Direktoring xonasiga kirdim. Direktor ellik yoshlarda-
gi qosh-ko‘zi qop-qora, yuzi ham qora turdan kelgan, o‘zi
yoqqa pishirilgan bo‘g‘irsoqdek dum-dumaloqqina bir ki-
shi ekan. Sochini tarashlab ustarada oldirib, boshiga qora
duxoba do‘ppi kiyib olibdi. Kichkinagina mo‘ylovchasiga
yaltiroq moy surtgan bo‘lsa kerak, uzoqdan qarasangiz,
ustki labida ikkita qora qo‘ng‘iz o‘rmalab ketayotganga
o‘xshaydi. Kecha xo‘ppa semiz amaki unga «Mahsum
pochcha», deb murojaat qilgan edi, ishi ham nomiga
munosib ekan, pichirlab, har xil duolardan o‘qib o‘tiribdi.

– Iloho omin, – dedi bir mahal Mahsum pochcha qo‘l
ko‘tarib, – el-yurtga qut-u baraka ato qilginki, yuki bizga
ham tegib tursin. OBXSSga insof berginki, uch-to‘rt kun
do‘konni bosmay tursin. Qaytim olmaydiganlar ko‘payib,
shikoyatchining qo‘li kalta bo‘lsin, oblohu akbar!

– Oblohu akbar! – deb yuboribman men ham beixtiyor.

Mahsum pochcha cho't qoqib, bir narsalarni hisoblashga tushdi. Men do'konga o'tdim. O'ttizta sotuvchining hammasi xotin-qizlar, savdo shunaqangi avjiga chiqibdiki, qo'l qo'lga tegmaydi. Bitta qog'ozga: «Dugonajon, hushyor bo'ling, bugun OBXSSdan tekshiruv bor», – deb yozdim-da, ikki beti naqsh olmadek qip-qizil bir sotuvchining oldiga tashladim. Sotuvchi xatni o'qib, rangi sal oqarinqiragandek bo'ldi. Sherigiga bir narsa deb pichirlagan edi, sherigi o'ng tomonidagi ayolning qulog'iga shivirladi. Ko'z ochib-yumguncha o'ttiz sotuvchi bir-biriga nimalarnidir shivirlab chiqishdi. Shu paytda deng, sotuvchilarning hammasi ta'riflab bo'lmaydigan darajada samimiyl, sertakalluf, serjilva bo'lib qolsa bo'ladi! Bir xillari ichkaridan xalat kiyib chiqqan, bir xillari sochini tuzatgan, bittasi negadir, labiga chaplab qizil bo'yoq ham surtib oldi. Eshik oldida xaridor ko'rinsa, hammalari birdan egilib, salom berishadi, deng. Xaridorlar chiqib ketayotganda qollarini ko'ksiga qo'yib:

– Xush ko'rdik!

– Kelib tursinlar!

– Pulni begona qilmasinlar! – deb kuzatib qo'yishadi.

Mahsum pochcha do'konga kirib, seksiya mudirlari navbat bilan mening xonamga kirsin, deb qoldi. Direktorning huzuriga birinchi bo'lib, trikotaj seksiyasining mudiri, o'zi ayol bo'lsa ham, mushtlashib qolgudek bo'lsa, ikkita erkakni bermalol yumaloq yostiq qilib tashlaydigan pahlavonnamo Anvara opa kirdi.

Magnitofonni o'rnatib, fotoapparatimni shay qilib turdim.

– Savdo qalay, Anvaraxonim?

– Yomon emas, Mahsum pochcha.

– Qovog'ingiz osilganroq ko'rindi?

– O'zim shunday...

– Sizni bir xursand qilaymi?

– Ixtiyorингиз.

– Bo'limingizga besh ming so'mlik mol chiqarib beraman.

– Rahmat.

– Uch yuz so'm chiqimi bor.

– Qo'ying shunaqa gaplarni, jonimga tegdi! – pahlavon Anvara opa o'rnidan turdi. – U yoqda OBXSS, bu yoqda siz. O'rtada qolib, qaytaga yurak o'ynoqi bo'lib qoldim. To'g'rima-to'g'ri ishlatsangiz, ishlayman, bo'lmasa, yo'q! Xudoga shukur, erim fan kandidati, topish-tutishi yomon emas, davlatimiz to'rt xonalik uy berib qo'ygan... Yo'q, endi chiqimli ishgaga hech yurmayman.

– Esingiz joyidami? – hayron bo'ldi Mahsum pochcha.

– Joyida.

– Quruq oylik bilan ishlab bo'larkanmi?

– Boshqalar ishlayapti-ku!

– Bor, chiqib ket! – baqirib berdi Mahsum pochcha.

Pahlavon Anvara opa chiqib ketgach, o'yinga tushayotgandek, barmoqlarini qirsillatib, boshqa juvon kirdi.

– Ke, qizim, – yumshoqqina qilib dedi Mahsum pochcha.

– Keldim, dadajon, – eshik yonidagi stulga omonatgina o'tirdi juvon.

– Savdo qalay?

– Rasvo, dadajon.

– Nega rasvo bo'larkan, opoq qizim?

– Xaridorbop mollarni omborga qulflab o'tiribsiz-ku!, opoq dada.

– Shaddodsan-da, Shohista, shaddodsan! Lekin bugun seni xursand qilaman. Jersi paltolar keltirdim...

– Jersi! – xursand bo'lib o'rnidan turib ketdi Shohista.

– Andatra qalpog'idan besh yuzta.

– Voy, dadajonim-ey! – Shohista yugurib kelib, Mahsum pochchaning peshonasidan ikki marta cho'lpillatib o'pib oldi, qollarini qirsillatib o'yinga tushdi.

– Besh yuz so'm chiqimi bor, ona qizim.

– Yo'q, yo'q, yo'q! – Shohista qaytib borib, o'rniqa o'tirdi. – Jinoyatdan qo'rqaman, qamalib ketsam, erimga Nigora tegib oladi. Meni tinch qo'ying, dadajon.

– Valdirama!

– Yo‘q, yo‘q. dadajon, OBXSSdan qo‘rqaman. Qamalsam, erginam shimiga dazmol bosolmay yig‘lab yuradi.

– OBXSS, OBXSS! – direktor jahl bilan o‘rnidan turib ketdi. – Hammangning og‘zingdan shu gap tushmay qoldi. OBXSSning boshlig‘i mening cho‘ntagimda!

– Qani, dadajon, ko‘rsating-chi? – qiziqib qoldi Shohista.

Direktor cho‘ntagidan bir dasta pul olib, «tap» etkizib stol ustiga tashladi.

– Mana, OBXSSning boshlig‘i!

– Shu pullaringizni yeb, maza qilib yuravering, dadajon.

Shohista o‘rnidan turib, chiqib keta boshladi. Ajoyib qiz ekan u. Bu yoqda direktor alamidan sochini bittalab yulgudek bo‘lib o‘tiribdi-yu, u bo‘lsa qo‘llarini qirsillatib:

*«Do‘konga mol keldi,
Bir dunyo g‘alva keldi,
Taram-tararam...»*

deb ashula aytib chiqib ketdi.

Quvnoq qiz ekan.

Direktor uchinchi ayolni chaqirib:

– Ehtimol, sen ham noz qilarsan? – deb piching qildi.

– Chiqimi bo‘lsa, kerak emas! – gapning oxirini ham kutmay chiqib ketdi ayol.

Direktor tutaqib, quturgan sherning o‘zginasi bo‘ldi-qo‘ydi. Pechka oldidagi ko‘mir to‘la chelakni shunaqangi bir zarb bilan tepdiki, chelak taraqlaganicha eshiklarni ochib, hovliga chiqib ketdi. «O‘zim ahmoqman, – deb Mahsum pochcha xona o‘rtasida tik turib, artistlarga o‘xshab, monolog o‘qiy boshladi, – bo‘sh qo‘ydim, taltaytirib yubordim hammasini. Ta‘lim-tarbiya ishlari susayib ketdi... Halol ishlarmish, halol ishlab bo‘psan! Chiqimsiz ishlarmish. Chiqimsiz mol bor ekanmi, bu dunyoda?...»

Mahsum pochcha yarim soatcha monolog o'qigach, nihoyat, charchadi shekilli, eshikni qiya ochib:

- Xolto'rayeva! – deb chaqirdi.
- Labbay, – degan ovoz eshitildi narigi xonadan.
- Bu yoqqa kiring!

Ostonada keksagina bir ayol ko'rindi.

– Tushki ovqat mahalida hamma sotuvchilarni mening xonamga to'playsiz. Anvara Odilovani ishdan bo'shatish haqida buyruq tayyorlang. Ish rejalarini bajmay kelayotganligini ko'rsatib o'ting.

Tushki ovqat mahaligacha direktor g'azabdan tushib, yana avvalgidek mo'min-qobil, quyon bolasidek beozorgina bo'lib qoldi. Kabinetiga to'plangan ayollarning har biri bilan qo'l berishib, alohida-alohida so'rashib chiqdi. Keyin shoshmasdan juda uzoqdan gap boshladi:

– Savdoda ishslash hozir juda og'ir bo'lib ketgannish, bazada shunaqangi katta ajdarho o'tirgan emishki, og'zi g'ordek kelarmish... Unga bir narsa bermasdan mol olish juda mushkul emish... Bir do'kon mudiri ishga yangi kelgan sotuvchisiga: «Akasi, menga ikki gramm go'sht tortib bergin», – debdi. Yosh sotuvchi go'shtni olib kelgan ekan, mudir uni tortib ko'rsa, rappa-rosa ikki gramm emish. «Yo'q, akasi, mendanki yuz gramm urib qololmadingmi, sendan sotuvchi chiqmas ekan», – deb ishdan bo'shatib yuboribdi.

– Mana shunaqa gaplar, – dedi Mahsum pochcha, ta'lim-tarbiyaga bag'ishlangan nutqining birinchi qismini tugatib.

Ayollandan hech qanday sado chiqmadi, boshlarini egib olishgan, uqlab qolishganga o'xshaydi. Mahsum pochcha chiroyli nutqining ikkinchi qismini boshlab yubordi. Masalan, bir sotuvchi kuniga, o'rta hisobda, ikki yuz xaridor bilan muomala qiladi. Har biridan molning bo'yisi va enidan chegirib, qaytimini bermay, o'rtacha hisobda, besh tiyindan olganda ham, kuniga o'n so'm bemalol ishlaydi. Buni na OBXSS sezadi, na xalq nazorati. Ishlashni bilish kerak, muomalangiz

yoqimli, so'zlarining shirin, harakatlaringiz nazokatli bolsa, xaridor sizga mahliyo bo'lib, bir-ikki so'm ortiq tashlab ketganini o'zi ham sezmay qoladi...

- To'g'rimi, qizim?

- Noto'g'ri! – dedi Mahsum pochchaning qizi.

- Nima, nima, nima?! – sekin o'rnidan tura boshladi direktor.

- Ha, noto'g'ri! – umumiy xor bo'lib takrorlashdi qizlar. Direktor o'rnidan turib ketdi, qizlar ham qo'zg'alishdi. Siz bir yonda, biz bir yonda degandek, direktor bir taraf, jamiki sotuvchilar bir taraf, o'rtalarida tortishuv boshlandi.

D i r e k t o r: Nima, nima?

Q i z l a r: Hech qaysi do'konda yulg'ichlik yo'q, faqat siz o'rgatyapsiz?

D i r e k t o r: Bo'limgan gap!

Q i z l a r: Qarshimizdagi do'kon-chi? Ular hech qanday chiqimsiz ishlashadi-ku?

D i r e k t o r: Shuning uchun ham hech ish rejalarini to'lmaydi.

Q i z l a r: Yolg'on! O'tgan oyda oylik mukofotni ham olishdi.

D i r e k t o r: Jim bo'linglar, zaxchalar! Mening aytganimni qilasanlar!

Q i z l a r: Qilmaymiz! Halol ishlaymiz!

D i r e k t o r: Hali shunaqami? Xolto'rayeva, buyruqni o'qing!

X o l t o 'r a y e v a: O'qimayman!

Tortishuv xuddi shu yerga yetganda, qizlar direktorni har tomondan qurshab kela boshlashdi. Beshtasi qo'lidan, beshtasi oyog'idan, beshtasi belidan ko'tarib, hovliga olib chiqishdi-da, tuzlangan baliq solinadigan kattakon bochkani avvaldan tayyorlab qo'yishgan ekan, direktorning dod-voyiga ham qaramay, qo'l-oyog'ini bog'lab, bochkaga solishdi.

- Bizni yulg'ichlikka o'rgatadigan hali sizmisiz? – deyishdi qizlar.

– Hammangni ishdan bo'shataman! – baqirdi direktor.

Qizlar chug'urlashib, qiqirlashib kulishib, bir-birini itarishib bechora Mahsum pochchaning ustidan chelakkab suv quya boshlashdi. Direktor dodlagan edi, haligi shaddod qiz, Shohista yugorganicha ichkaridan terisi burishgan bir childirmani olib chiqdi-da, do'pillatib chala ketdi. Qizlar bochkani o'rta ga olib, sakrashib, o'ynashib, ashula aytib, direktorning ovozini yo'q qilib yuborishdi:

Mahsum pochcha qalaysiz?

Qaymoq bersa yalaysiz!

Chiqimsiz mol ber, desak,

Bobov bo'lib talaysiz!..

– Qizlar, – buyruq berdi bittasi, – kechgacha tegmanglar! Bir ta'zirini yesin. Endi yuringlar, do'konni ochaylik, tanaffus ham tugadi.

Qizlar qilgan ishlaridan mammun bo'lishib, kulishib, bir-birlarini chimchilashib, do'konga kirib ketishdi. Mahsum pochcha tomog'igacha suv ichida dag'-dag' qaltirab, bochkaning ichida qolaverdi. Asta oldiga borib:

– Iloho omin, – deb o'ziga o'xshatib fotiha o'qidim, – mana shunaqa shaddod qizlar ko'payib, sizga o'xshagan ta'magirlarning tazirini beraversin, OBXSSning ishi yengillashaversin, oblohu akbar!

Ochqab qolgan ekanman. Ko'chaning narigi yuzidagi oshxonaga qarab yugurdim.

O'G'RI BILAN CHAYQOVCHI MILITSIYAGA CHAP BERDI

Oshxonada o'tirib, cho'zma lag'mon yeypman-u, nazarimda, men lag'monni emas, lag'mon meni yeyayotganga o'xshaydi. Xayolim Mahsum pochchada. Havo ayoz, izg'irin shamol esib turibdi. Bechora muzlab qolsa nima bo'ladi, deb o'ylayman. Xullas, ovqat yeganday bo'lmadim.

Do'konning hovlisiga chiqsam, kimdir Mahsum poch-chani bochkadan olib, quruq kiyim-bosh ham keltirib beribdi. Idorasida o'tirib, tishlari taraqlab, «me-me-me», «se-se-se», «ke-ke-ke» deydi-yu, qaltiroq zo'rligidan gapini eplab gapirolmaydi. Nazarimda: «Men senlarga ko'rsatib qo'yaman», demoqchi bo'lyapti shekilli. Bochkadan chiqarib olgan odam kosada qaynoqqina sho'rva bilan bir stakan aroq keltirib:

– Tezroq ichib oling, – deya maslahat berdi. – Lekin juda boplashibdi-da!

– Ku-ku-kulma! – o'shqirib berdi Mahsum pochcha.

Aroqni bir ko'tarishda ichib, sho'rvani ham pok-pokiza tushirib olgan Mahsum pochchaning rangiga qon yugurdi.

– Senlarga bir so'mlik ham mol bermayman! Do'kon tomonga qo'lini musht qilib, o'dag'ayladi u. Keyin po'lat sandiqlarni qulflab, do'konning orqa eshigi bilan ko'-chaga chiqdi. Bir shum niyati bor-ku, deb o'yladim-u, sekin orqasidan ergashdim.

Direktor chayqov bozoriga borib, qo'lda to'qilgan jun paypoq sotib yurgan semiz kampirdan: «Pattachilar boshlig'i Orifni qanday topsam bo'larkan?» – deb so'ragan edi, kampir kulib: «Orqangizda turibdi-ku, bolam!» – dedi.

Pattachi bilan suvg'a pishilgan do'konchi quchoqlashib uzoq so'rashishdi, negadir bir-birlarini yerdan ko'tarib ham qo'yishdi.

– Senga hech et bitmadi-da, novcha terak! – deb qornini silkillatib kului Mahsum pochcha.

– Go'shtini o'zlarining yeb, suyagini menga tashlaysizlar, qa: ... qilib et bitsin? Vah-vah-vah! – osmonga qarab og'zini katta ochib kului Orif.

– Xudo xohlassa, bugun xursand bo'lasan.

– Xushxabar olib keldim, deng?

– Bir chekkaga chiqaylik...

Xoliroq joyga borib olgach, Mahsum pochcha ko'zini baqraytirib turib, yolg'on gapira boshladi: «Kecha bazadan 20 ming so'mlik kamyob, xaridorgir mol keltirdim. Sotuv-

chilarim, tezroq bizga bering, ikki-uch ming so'm chiqarib beramiz, deb hol-jonimga qo'ymay, orqamdan quvlab yurishibdi... Lekin uka, senga bir yaxshilik qilay dedim. Bu dunyoda bir-birimizga qilgan oqibatimiz qoladi...»

– Men o'g'il bolaman, birovning yaxshilagini unutmayman, – deb qasam ichib yubordi Orif chayqovchi. Keyin, «birovning yaxshilagini unutmaydigan o'g'il bola» bilan hozirgina suvgaga pishilgan do'konchi o'tasida savdolashish boshlandi. Mahsum pochcha har o'n so'mlik molga bir so'mdan foyda berasan dedi, chayqovchi uncha emas, buncha beraman, dedi. Do'konchi yo'q, meni juda yerga urib yubording, deb jo'nab ketayotgan edi, chayqovchi uning etagidan tortib:

– Oltmis besh tiyindan! – dedi.
– Yo'ldan qo'yma meni, – etagini siltab tortib dedi do'konchi.

– Oltmis yetti tiyindan.
– Jersi paltolar, andatra qalpoqlari!.. Xayr, salomat bo'l!

– Yetmish!
– Ob-bo', sen-ey, qo'ymading-da. Bor, baraka.

Do'konning omborida turgan mollar shu yo'sin chayqov bozorida pullanadigan bo'ldi. Pattachi Orif soat beshlarda, do'konda savdo ayni avjga chiqqan bir pallada orqa darvozadan mashina olib keladigan bo'ldi.

Lekin o'zi aytganidek, bir so'zlik yigit ekan u. Va'da qilgan vaqtida ustiga brezent qoplangan yuk mashinasini darvozadan olib kirdi. Rulda... yo'g'e, ehtimol, yanglishayotgandirman, yo'q, o'sha, xuddi o'shaning o'zginasi! Kuni kecha ko'rgandim, yelkasiga, ^{NE} zabudu mat rodnuyu», deb yozdirib olgan Mutual! Shapkasini peshonasigacha bostirib kiyib olibdi, hamma narsaga beparvo, loqayd qarab, bir kelib keting qishlog'imizga ohangida hushtak chalyapti.

Hozir bularni qo'lga olib bo'lmaydi, ishni buzib qo'yaman. Polkovnik Ali Usmonov aytganidek, hozir mening vazifam – esdalik uchun suratga tushirish, ovozlarini

yozib olish, kuzatish, kuzatish va faqat kuzatishdan iborat. Qani, molni qayoqqa olib borisharkin, shuncha gazmol, shuncha kiyimlikni bu chayqovchilar boshlig'i qayerga joylar ekan. Lekin yurakdan ham bor ekan-da, zig'ircha tap tortmaydi-ya, qoyil-ey!

Mashinaga chiqib, Mutual bilan Orifning gaplarini eshitib ketish niyatida kabinkaga yaqinroq o'tirdim. Omadimni qarangki, mashinaning orqa oynasi singan ekan, ularni bemalol ko'rish, ovozlarini ham baralla eshitish mumkin. Bir kilometrcha yurgan edik. Mutual:

- Izimizdan bir mototsikl yo'lga chiqdi! – deb qo'ydi.
- Orif chayqovchi eshikni qiya ochib, orqaga mo'raladi:
- Miliitsioner! – dedi u kabinkanining eshigini qarsillatib yopib.
- Fuqarolik kiyimida-ku?
- U ko'pincha formasiz yuradi, – tushuntirdi chayqovchilar boshlig'i.

Men qani kim kelayotgan ekan deb, orqaroqqa borib brezentni sal ko'targan edim... nimalar bo'lyapti o'zi, nima balo, bugun barcha og'aynilarim bilan ko'risha-digan kunmi deyman!.. Mototsiklda boshini egib, peshonasi bilan havoni suzib kelayotgan mening tanishim, yaqinda unvoni oshirilib, shu atrofga uchastkavoy etib tayinlangan Sur'at aka edi.

«Demak, u ham chayqovchining iziga tushibdi-da. Xayriyat, yolg'iz emas ekanman, zarur bo'lsa, ikkovla-shib harakat qilamiz», deb o'yladim-u, o'zimdan-o'zim sevinib ketdim.

- O'ngga bur! – qichqirdi chayqovchi.
- Ko'chaning boshi berk! – o'sha ohangda javob qaytardi shofyor.
- Chapga ol, bo'lmasa.
- Yo'l tor, mashina sig'maydi.
- Gaz ber, gaz!
- O'zingni bos, o'pka! – parvosiga ham keltirmay dedi o'g'ri.

Tekis, ravon yo'lga chiqqach, mashinaning spidometri yuzni ko'rsata boshladi. Chayqovchi qo'rqqanidan dast-molqovoqdek burishib boryapti, Mutal bolsa pinagini ham buzmay, hushtak chalib ketyapti.

– Hozir miyasini anjirdek ezaman! – dedi hushtak chalishdan to'xtab u.

– Urmoqchimisan?

– Yo'q, mototsiklini yaqinroq keltiraman-da, to'satdan tormoz beraman.

– Tadbirkor yigitsan, Mutal.

– Bunaqa ishni birinchi bor qilayotganim yo'q.

Shoshib qoldim. Nima qilsam ekan? Yaqinlashib kelayotgan xavfdan, men uchun juda qimmatli bo'lgan Sur'at akani qanday ogoh qilsam bo'larkan? Boshimdan qalpog'imni olib, o'zimni tanitib, ehtiyyot bo'ling, deb baqiraymi, ha, ha, shunday qilaman, shunday!

– G'iyyyyqq! – teskari ag'darilib tushdim. – Demak, tormoz berildi. Kech qoldim, kech! Bechora Sur'at aka-yey! Jonholatda brezentni ko'tardim, qiziq. Sur'at aka yo'q. Sakrab pastga tushdim. Uchastkavoy ikki yuz metrcha oldinda mototsiklini o'qdek uchirib boryapti. Behuda tahlikaga tushgan ekanman. Sur'at aka men o'ylaganchalik sodda emas ekan. To'satdan tormoz berib qolishlarini hissobga olib, mototsiklini sal chaproqdan haydab kelayotgan ekan. Qoyil! Sur'at aka! Bekorga uchastkavoy qilib ko'tarishmagan ekan.

– Orqaga! – entikib dedi Orif chayqovchi.

– Baqirma. Sen aytmasang ham bilaman.

Mashina ko'z ochib-yumguncha orqasiga burildi. Men ham ko'z yumib-ochguncha ustiga chiqib oldim. Yuz metrcha yurgach, o'ngga burilib, sertuproq yo'ldan keta boshladik. Orqadan burqsib shunaqangi chang ko'tarildiki, hech narsani ko'rib bo'lmay qoldi. Sur'at aka biz tomonga burildi-yu, nazarimda yurolmay, turgan joyida to'xtab qoldi. Yarim soat chamasi qing'ir-qiyshiq ko'chalardan yurgach, kutilmaganda shahar chekkasidagi asfalt yo'lga chiqib oldik. Ilon izi bo'lib, buralib-buralib

chang ancha joygacha bizni quvib kelgandek bo'ldi. Bir mahal Sur'at akaga ko'zim tushib qolsa bo'ladi! Mototsikli yo'q. Piyoda. Halloslagancha asfalt yo'l tomon intilardi u. Aslida, unga mototsiklning keragi ham yo'q ekan. Nega desangiz, bechora mototsikldan tezroq, soatiga taxminan 100 kilometrga teng keladigan tezlik bilan yuguryapti... Ana, asfaltga ham chiqib oldi. Ustiga taxta yuklangan pritsepli mashinaga qo'l ko'tardil! E, attang, mashina to'xtamadi. Sur'at aka taxtaning uchini ushlab, biroz yugurib bordi-da, sakrab, mashinaning ustiga chiqib oldi. Qorni bilan surilib, kabinaga yaqinlashib kelyapti, ana, kabinkaning tomiga kafti bilan urdi. Mashina to'xtadi. Sur'at aka kabinkaga tushib oldi. «Xayriyat, xayriyat!» – deb qichqirib yubordim. Pritsepli mashina sherdek o'kirib, bizni quvib kela boshladi.

– Gaz ber, – yolvordi chayqovchi.
– Motor eski, bundan ortiq tortmaydi! – tishlarini g'ijirlatib dedi Mutual.

– Qo'lga tushdik!
– Tirik qo'lga tushadigan ahmoq yo'q!
– Rasvo bo'ldik, tamom bo'ldik!
– Yig'lama, hajiqiz! – shunday deb Mutual chayqovching ko'kragiga tirsagi bilan bir turtgan edi, uning yuragi ga tegdi shekilli, ko'zлari olayib, ovozi ichiga tushib ketdi.

Pritsepli mashina yonimizdan pishqirib o'tdi-yu, yo'lning o'rtafiga tushib, orqa chiroqlarini barobar yoqib «to'xta» degandek, ketma-ket signal bera boshladi.

– Yonidan borib uraman! – qora terga botib dedi o'g'ri.
– La iloha illallohu... – kalima keltira boshladi chayqovchi.

– Yo Jamshid! – degan hayqiriq eshitildi. Mo'jiza yuz berdi, ha, ha, mo'jiza! Qattiq tormoz qilingan mashina chirpirak bo'lib bir aylandi-yu, orqasiga o'girilib qoldi. Chayqovchi ko'zini ochib:

– Hazrati Bahovuddinga yetti tanga atadim! – deb qo'ydi.
– Menga-chi? – so'radi o'g'ri.

- Sening kira haqingga yana ellik bola qo'shdim... Faqat raqamingni bilib olgani chakki bo'ldi-da.
- Bo'lmasa, yana ellik so'm qo'sh.
- Nega?
- Men mashinaning raqamini o'zgartirib olganman.
- Rost aytyapsanmi, akasi bo'yidan?
- Orqa va oldingi raqamlar qalbaki, boshqa viloyat mashinasining raqami.
- Bo'yingdan o'rgulay, tadbirkor ukam! Yana yuz so'm qo'shdim.

Orqaga qaytib, yana bir soatcha yelib-yugurdik. Nihoyat, mashina to'xtadi. Shofyor kabinkadan sakrab tushib, raqamlarini o'zgartirib oldi. Kuzov ustiga yozilgan brezentni surib, mollarning ustiga yopdi-da, dala yo'lidan shaharga qarab kirib bordi.

Mollarni chayqov bozori yonidagi chaqaloqlarga beshik yasab sotadigan ko'rimsizgina bir do'konchaga tushirishdi.

POLKOVNIK ALI USMONOVNING REJASI

- O'rtoq Ro'ziyev, qani, suratlarni ko'rsating-chi?
- Marhamat.
- Qani, magnitofonni qo'ying-chi!
- Marhamat, eshitishlaringiz mumkin.

Ikki polkovnik bilan mayor Xoliqov Mahsum poch-chani suvga pishayotganlarida yozib olingan yo'g'on-ingichka ovozlarni eshitib, avvaliga jim turishdi-yu, keyin uchovlari baravar kulib yuborishdi.

- Obbo, shaytonlar-ey, suvga pishishdimi-a? – zavqi oshib so'radi Ali Usmonov.
- Xuddi shunday, suvga pishishdi.
- Lekin boplashibdi, ofarin!
- Azamat qizlar ekan! – deb qo'ydi Salimjon akam ham. Gap aylanib borib, beshik yasaladigan do'konga berkitilgan molga taqaldi. Ma'lum bo'lishicha, mendan bir soatcha oldin uchastkavoy Sur'at aka jinoyat-qidiruv

bo'limiga qo'ng'iroq qilib, aralash mollar bilan savdo qiluvchi do'kondan olingen kiyim-bosh va gazlamalar qo'shni viloyatga o'tib ketdi, ruxsat bersangiz, orqasidan bormoq-chiman, degan ekan. Mening gaplarimni eshitib, mayor hang-u mang bo'lib qoldi. Bu gaplarga ishonishni ham, ishonmasligini ham bilmay, biroz ikkilandi-da, nihoyat, ishonishga qaror qildi shekilli, sekin o'midan turib:

– Barakalla, o'rtoq Ro'ziyev! – deb yana o'rniga o'tirib oldi.

Beshik yasaladigan do'konga berkitilgan molni shu kechasiyoq tappa bosib, chayqovchi bilan o'g'rinii qo'lga olish kerakmi yoki sabr qilish to'g'riroq bo'ladimi, shu xususda bahs boshlanib ketdi. Agar mol bugun qo'lga olinsa, biz iziga tushgan boshqa jinoyatchilar hushyor tortib, yashirin qo'ygan tuzoqqa ilinmay qolishlari mumkin. Bordi-yu, unga tegilmasa, bir mashina xaridorgir, noyob atlas-u shoyilar, palto-yu kiyimliklar chayqovchilar qo'liga o'tib ketishi mumkin.

– Men bu chayqovchilarga bir metrini ham bermayman! – qizishib dedi mening boshlig'im.

– To'g'ri, chayqovchiga sharoit yaratib berib, tomoshabin bo'lib o'tiraverishimiz o'rinli emas, – shoshmasdan gapira boshladi Ali Usmonov. – Lekin shu bir mashina molni deb, katta bir ishni barbod qilib qo'ymasmikanmiz? Men shundan qo'rqaqman.

– Ba'zan mehnatkashlarning kayfiyatini ham hisobga olishimiz kerak, polkovnik!

– Biron gap eshitdingizmi, ustoz?

– Jinoyatchilar yallo qilib yurishadi-yu, militsiya ko'rib ko'rmaslikka oladi, deyishyapti...

– Salimjon aka, siz meni hamisha sovuqqon bo'lisinga o'rgatib kelardingiz, shundaymi? – kulib so'radi Ali Usmonov. – Lekin bu gal o'zingiz qizishyapsiz.

– To'g'ri aytding.

– Chunki, – deb davom etdi Ali Usmonov, – sizga tuhmat qilishgan. Tezroq uni fosh qilib, el oldida yuzim yorug' bo'lsa, deysiz.

– Bu gaping ham to‘g‘ri. Ochig‘i, shu kuniarda ko‘chaga chiqolmay qoldim.

– Lekin sabr qilishdan o‘zga choramiz yo‘q. Keyin, hurmatli Salimjon aka, – biroz o‘ylanib qoldi tuman militsiya bo‘limining boshlig‘i, – ochiq aytganim uchun xafa bo‘lmang, kuzatuvchilaringiz landovur ekan. Odil Abbosov uch kundan buyon shaharda yo‘q, qayerdali-gini hech kim bilmaydi.

– Komandirovka qog‘ozi bo‘yicha aytadigan bo‘lsak, – gapga aralashdi mayor, – direktor oshxonaga go‘sht olish uchun viloyat markaziga ketgan.

– Shaharda go‘sht tiqilib yotibdi-ku! – e’tiroz bildirdi Ali Usmonov.

– Go‘sht bir bahona, – o‘z fikrini bayon qildi Salimjon akam, – aslida o‘g‘rilik mol axtarib ketgan.

– To‘g‘ri aytasiz, – tasdiqladi Ali Usmonov, – aftidan, uning hamma shaharlar bilan aloqasi borga o‘xshaydi.

– Men ham shuni aytmoqchi edim, – tasdiqladi mayor Xoliqov.

Xullas, beshik yasaydigan do‘konga berkitilgan mollarga qorovul qo‘yiladigan bo‘ldi. Ya’ni do‘konning yaqinida bir militsiya xodimi hech yoqqa jilmay, shu bilan birga, do‘konda mol borligidan mutlaqo bexabar bir kishidek, har xil narsalarni bahona qilib, shu atrofda o‘ralashib yurishi kerak, degan xulosaga keldik. Xo‘sish, bunday vazifani kim uddalay olishi mumkin?

– Shu kechasi o‘sha do‘konning qarshisiga avtoins-peksiyaning posti tashkil etilsa, qanday bo‘larkin?

– Shu soatda, shu soatning o‘zida! – deb sevinganidan o‘rnidan turib ketdi Salimjon akam. – Lekin Ali Usmonovich, topqir yigitsan-da! Rejalaring hamisha kutilmagan, favqulodda rejalar bo‘ladi.

O‘sha kungi kengashimizda yana bir narsani muhokama qilib chiqdik. Kapitan o‘rtoq Hoshimovaning aytishicha, chaqaloqning onasi Sharifa to‘satdan yo‘q bo‘lib qolgan. Uni sir ochilishidan qo‘rqib, o‘ldirib biron chuqurga ko‘mib yuborishgan bo‘lishlari ham mumkin...

Lekin oshxona direktori ham uch-to'rt kundan buyon yo'q. Bordi-yu, qayoqqa bo'lsa ham, birga ketishgan bo'laysia-chi?.. Birga ketdi, deb faraz ham qilaylik, unda ikkoblari birlashib qanaqa ish bajarishlari mumkin? Nima bo'lganda ham, oshxona direktori ustidan nazorat olib borayotgan kishi ishni rasvo qilgan, endi unga bunaqangi mas'ul vazifani ishonib topshirib bo'lmaydi.

- O'rtoq Ro'ziyev! – menga murojaat qildi Ali Usmonov.
- Eshitaman, o'rtoq polkovnik!
- Siz...
- Bu ishning ham uddasidan siz chiqasiz, demoq-chimisiz?
- Hushyor yigitsiz-da, Hoshimjon!
- Salimjon akamning tarbiyasini olganman-da.
- Rahmat, uka, ishonamanki...
- U sariq dev hozir qaysi tog'da makon qurbanini ertagayoq bilib beraman, ketsam maylimi?
- Yo'lakka chiqib turing, lekin ketib qolmang.

Yo'lakka chiqdim-u, o'ylanib qoldim. Nega endi meni chiqarib yuborishdi yoki mendan yashiradigan biron gap chiqib qoldimikan? Eshikka yaqin kelib, kalitning o'rniga qulog'imni tutdim. Ali Usmonovich:

– Bu yigit keltirayotgan qimmatli hujjatlar meni dovdiratib qo'ydi. Esimni taniganimdan buyon biron militsiya xodimi ishni bunaqangi qoyillatganini bilmayman. O'zingiz o'ylang. Jinoyatchining har bir odimini suratga tushirish, har bir so'zini yozib olish, bu oson ish emas! Axir ular ham anoyi odamlar emaski, rasmini oldirib qarab turaversa! Yo'q, bu yigit yo sehrgar, yo favqulodda iste'dod egasi... – degan edi, Salimjon akam:

– Gaping to'g'ri, Hoshimjon katta iste'dod egasi. Esingda bormi, avvalgi yili Leningradda bir qizni ko'r-dim, ko'zi shunaqangi o'tkirk, yetti qavat po'lat sandiq ichidagi hujjatlarni ham bemalol ko'ra oladi, degan edim. Hoshimjonda ham o'shanaqangi, sen bilan mening aqlim yetmaydigan bir qobiliyat bor. Yaxshisi, unga ishonib, undan foydalanim qolaylik, – dedi.

Shu payt bir qiziqchilik qilgim kelib qoldi. «Kun bo'yи peshonalarini tirishtirib, tartibbuzarlar-u jinoyatchilar haqida o'ylab, yuraklari qon bo'lib ketadi, tushlarida ham jinoyatchilar bilan olishib chiqishadi. Bir kuldirib, charchoqlarini tarqatay», dedim-da, boshimga qalpoq-chamni kiyib, huzurlariga kirib bordim. Uchovlari ko'ksilarini berib suhbatlashayotgan stol ostiga kirib, boshidan qalpog'imni olib, chaqirishlarini kutib turdim.

Salimjon akam eshikni qiya ochib:

- Hoshimjon! – deb chaqirib qoldi.
- Men bu yerdaman! – deb stol ostidan chiqib keldim.
- Ovozlariningizni yozib o'tiruvdim...

Avval haykaldek qotib qolishdi, keyin bir-birlariga qarab yelka qisishdi, oxirida, xaxolab, baravariga kulib yuborishdi.

Mayor Xoliqov juda qattiq kularkan, o'ziyam tug'ilganidan buyon mana shunaqangi tizzalariga shapatilab urib, ko'zlaridan yosh chiqib, huzur qilib kulishi birinchi marta bo'lsa kerak.

SHARIFA O'LIMGA HUKM ETILDI

Bugun, negadir, barvaqt uyg'onidim. Uyg'onishga uyg'onidim-u, o'mimdan turgim kelmay, shirin-shirin xayollar surib, qiladigan ishlarimning rejalarini tuzib, jimgina yotaverdim. Siz qanaqaligingizni bilmayman-ku, lekin mening miyam yurayotganidagiga nisbatan, oyog'imni uzatib yotganimda yaxshiroq ishlaydi. Mana hozir ham ajoyib bir fikr boshimga kelib qoldi. Bor-di-yu... ha, ha, xuddi shunday qilaman. Lutfi xolam stolga qo'yib ketgan sutni, o'ziyam qaynoqqina ekan, bankasi bilan ko'tarib ichdim-da, yo'l-yo'lakay lab-lun-jimni artib, telefonga yugurdim.

Tuman matlubot jamiyatining omborchisi, xo'ppa semiz amakining raqamini topib, qo'ng'iroq qildim.

– Eshitaman! – xuddi burnidan chiqqanga o'xshash manqa bir ovoz bilan dedi amaki.

- Assalomu alaykum! – dedim cho‘zib.
- Gapingni aytaver, kimsan?
- Ana shunaqa ovozimizni ham tanimay qolasiz-da,
- deb o‘pkalandim.
 - Har kuni mingtang telefon qilasan, qaysi biringning ovozingni eslab qolaman.
 - «Rohat» oshxonasing soyayi davlatingizda o‘ynab yurgan bufetchisiman.
 - Zokir baqaloqman, degin? Lekin ovozing juda ingichka-ku!
 - Xo-xo-xo-xo! – qotib-qotib kulgan bo‘ldim jo‘rttaga.
 - Askiyalaringizni yaxshi ko‘raman-da, akaxon!
 - Ha, nima gap?
 - Odil akam men kelguncha biron muhim gap chiqsa, shu akaxoning bilan maslahatlash, degan edilar...
 - O‘zi bugun qaytadi-ku! – xo‘ppa semiz amakining yoniga birov kelib qoldi shekilli, past ovoz bilan «birpas chiqib tur, ahmoq», deb urishdi-da, so‘ng yana menga gapira boshladi: – Kechasi telefonda gaplashdik... Oshni qachon yeymiz?
 - Qanaqa osh? – dedim hech narsa tushunmay.
 - OBXSSdan eson-omon qutulganingga osh qilib bermaysanmi, xasis?
 - Osh ham gapmi, – deb xaxolab kuldim yana, – shohna ziyofat qilib beraman!
- Shunday deb, xayr-ma’zurni ham nasiya qilib, go‘sakni o‘rniga qo‘ydim.
- Tushdan so‘ng olis safardan qaytayotgan «baxtiqaro» direktorni izzat-hurmatini joyiga qo‘yib kutib olish uchun aeroportga yo‘l oldim. Andak bo‘lmasa, kechikib qolayozibman. Odil battol taksiga o‘tirmoqchi bo‘lib turgan ekan, birgalashib oshxonaga qaytdik. Xodimlari bilan qo‘l uchida so‘rashdi-da, charchadim, birpas mizg‘ib olay, deb eshikning ichidan berkitib, allakimga telefon qila boshladi. So‘ragan kishisi yo‘q ekan, jahli chiqib:
 - Itvachcha! – deb qo‘ydi.

Keyin xona o‘rtasida tik turganicha, bir ko‘zini xiyol qisib, ostki lablarini tishlab, o‘yga tolib ketdi.

Telefon jiringladi.

– Kim kerak? – so‘radi Odil battol ovozini tishlarining orasidan chiqazib.

– Eson-omon qaytdingizmi? – quvnoq ovoz eshitildi go‘sakdan.

– Eh, omborchi, senmisan? Qalay, ishlaring yaxshimi? Mollarni tarqatib oldingmi? – bahri-dili ochilib ketdi direktorning. – Shaharda tinchlikmi?

– Juda tinchlik ham emas, juda betinch ham e’nas.

– Tushunarli.

– Qalay bo‘ldi ishlaringiz?

– Bizning oshig‘imiz hamisha olchi-da! – ko‘zlarini qisib, yengilgina kulib qo‘ydi direktor. – O’n besh kundan so‘ng omboring molga to‘lib ketadi. Suyunchini tayyorlayver...

Xo‘ppa semiz amakidan so‘ng Mutal o‘g‘ri qo‘ng‘iroq qilib, «Juda muhim maslahat bor, telefonda aytib bo‘lmaydi, uyingizga borsam maylimi?» – degan edi, Odil battol biroz o‘ylanib turdi-da: «Bo‘lmasa, kech soat to‘qqizda Muqimiy parkining orqa eshigi oldida uchrashamiz, o‘zing bilan «Sallabodroq»ni ham olib kel», – deb tayinladi. Shundan so‘ng uch-to‘rt joyga qo‘ng‘iroq qilib, allakimlar bilan hech tushunib bo‘lmaydigan, qilib gaplasha boshladi. «Somonxonaga xashak tashlayman», dedi, «hamma joyda shamol», «ko‘z ochib bo‘lmaydi», dedi, «quruq qoshiq og‘iz yirtadi», degandek ham bo‘ldi...

Men sabrsizlik bilan qorong‘i tushishini, «Sallabodroq», Mutal o‘g‘rilari bilan bo‘ladigan uchrashuvni kutardim. Har qalay, muhim bir gap bo‘lsa kerak. Odil battol ancha-muncha joyga boradigan bekorchilardan emas, u har bir qadamini o‘lchab bosadi, foydasi tegmaydigan joyga otib yuborsangiz ham bormaydi.

Kech kira boshladi. Maydalab yog‘ayotgan yomg‘ir qorga aylanib, daraxtlarning yalang‘och novdasi, tomlar oppoq oqarib qoldi. Birgalashib chiqib, taksi kuta bosh-

ladik. Shamol turib, daraxtlarning shoxini bir-biriga ishqab, qorlarni to'kib, ko'z ochirtirmay qo'ydi. Elektr simlari uzildi shekilli, ko'chada chiroqlar o'chib, atrof-ga shunaqangi bir qorong'ilik tushdiki, tag'in yo'qotib qo'ymay, deb qo'rqqanimdan «baxtiqaro» direktorning o'ngiridan ushlab olishga majbur bo'ldim. Havo sovuq, ikkimiz ham dag'-dag' qaltirab turibmiz.

Parkning orqa darvozasi oldida taksidan tushdik. Odil battol sumkasidan to'pponcha olib, o'qi bor-yo'qligini tekshirib ko'rdi-da, otishga shay qilib, qoltig'iga solib qo'ydi. Ana, huv narida ikkita qora ko'rindi. Devdek bahaybatlisi, hoynahoy, «Sallabodroq» bo'lsa kerak. Yonidagisi, sovuq qotganidan bo'ynini ichiga tortib kelayotgani Mutual, albatta.

Sovuqqina ko'rishib, bir-birlaridan hol-ahvol so'rashgan bo'lishdi.

– «Sallabodroq», – murojaat qildi Odil battol.

– Eshitaman, ustoz.

– Bugun kechasi somonxonaga yem-xashak kelib tushadi, – direktor u yoq bu yog'iga nazar tashlab oldi,
– ertaga yarmini katta sigiringga olib borib berasan.

– Xo'p bo'ladi, ustoz.

– Qolgan yarmini ikkiga bo'lib, bir qismini buzoq-changga eltib tashla.

– Qolganini-chi? – shoshilib so'radi «Sallabodroq».

– Qolganini ho'kizingga ber.

Qiziq, nega bular bunaqa qilib gaplashishadi. Axir, «baxtiqaro» direktor buzoqchalar boqiladigan fermaning mudiri emas, boshqa shaharlarga ham xashak tayyor-lagani borgani yo'q-ku! Axir, mana bu qora dev ham hech molboqarga o'xshamaydi!

– Xizmat haqini qachon olaman? – sal tortinibroq so'radi «Sallabodroq».

– Yigirma yettinchida, – deb direktor yana u yoq bu yog'iga qarab oldi. – Endi nariroqqa borib tur. Mutual bilan gapimiz bor, sharpa sezsang, hushtak chal!

Odil battol Mutal o'g'rini qo'ltiqlab, parkka kirib ketdi. Ustini qor bosgan temir o'rindiqqa o'tirib, portfelini tizzasiga qo'ydi-da,sovqotgan qo'llarini bir-biriga ishqalab, andak isitgan bo'ldi. Shamol kuchaygandan-kuchayib, qor uchqunlarini yuz-ko'zlarimizga urib turibdi. Daraxt-larning shoxi bir-biriga tegib, allaqanday vahimali ovozlar chiqaradi, simyog'ochlarga tarang tortilgan elektr simlari, nazarimda, hushtak chalayotganga o'xshaydi. Butun borliq vahima ichida qolgandek.

Magnitofonni naq tumshuqlarining ostiga keltirib turdim. Qani endi ovozlarini radioga ulab, butun viloyatga eshittirsang, degan fikr o'tdi boshimdan.

– Tinchlikmi? – paltosining yoqasini ko'tarayotib so'radi Odil battol.

– Sharifani qamab qo'ydim, – axborot berdi Mutal.

– Qayerga?

– Toshbuloq ko'chasidagi yigirma ikkinchi uyga, ikkinchi qavatning oltinchi xonasida turibdi hozir.

– Nega qamading?

– Fe'li aynigan.

– Sotmoqchimi?

– Shunga o'xhash...

– Nega aynib qoldi, sababini surishtirmadingmi?

– Nazarimda, kapitan Hoshimova yo'ldan urganga o'xshaydi. Aytishlaricha, kapitan birovlarning ko'ngliga qo'l solishga juda usta emish. Sharifa bilan ikki-uch bor uchrashdi-yu, ishning rasvosini chiqardi. Sharifani ishga kiritishga, hamma ayblarini bo'ynidan olib tashlashga, kelasi yil bir xonali uy ham olib berishga va'da qilibdi. Hatto, bolangni bog'chaga joylab, o'zingni kechki maktabga o'qishga kiritaman, degan gaplarni ham aytibdi.

– Niyati buzilganini qayerdan bilding?

– Kechasi uyiga kirib, mana bu xatni topib oldim.

– Ko'p narsa yozibdimi?

– Ha.

– Agarda u iqror bo'lsa, hammamiz rasvo bo'lamiz!

– Shuning uchun qamab qo'ydim.

– Uni... tinchitish kerak! – o'rnidan turib ketdi Odil battol. – Xoinning jazosi – o'lim!

Mutal o'g'ri ham o'rnidan turdi:

– Men ham shu fikrdaman, ustoz!

Ikkovlari bir-birlariga tikilishib, jim qolishdi. Entikib, chuqur-chuqur nafas olishyapti. Qani endi, ularning sirini ochmoqchi bo'lgan Sharifa shu yerda bo'lsa-yu, go'shtini tiriklayin yeishsa!

– O'ldirish kerak, – xuddi o'ziga o'zi gapirgandek g'o'l-diray boshladi «baxtiqaro» direktor, – shu kechasidan qoldirmay gum qilasan! Iloji bo'lsa, bo'g'ib o'ldirib, so'ng anhorga tashlaysan. Lekin shoshmay tur... Bordi-yu, uning o'limidan foydalanib qolsak-chi, ha, foydalanamiz! Uning nomidan polkovnikka xat yozib qoldiramiz.

– Xat yozishga ko'nmasa-chi? – tashvishlanib so'radi o'g'ri.

– Xatni sen yozasan, ikki nusxa yozasan. Bir nusxasi cho'ntagiga solib qo'yasan. Ikkinci nusxasini vazirlik nomiga bitib, shu kechasidan qoldirmay, pochta qutisiga tashlaysan.

– Nima deb yozaman?

– Nima deb yozsa bo'lar ekan-a?.. Nima bo'lganda ham ishonarli qilib yozish kerak. Hamma aybni polkovnikka to'nkab: «Mana, nomard er, murodingga yetding! Bolangni boqmasang, menga qaramasang, el o'rtasida sharmanda-yu sharmisor bo'ldim! Bunday benomus bo'lib yashagandan o'lganim ming marta yaxshi! Xayr, ey, yaxshi odamlar! Hamma umidim sizlardan, men uchun, o'n gulidan bir guli ochilmay isnodga qolib o'lgan yetimcha qiz – Sharifa uchun polkovnik Salim Otajonovdan o'ch olinglar! Uning gaplariga ishonmanglar, menga o'xshab sizlarni ham aldab qo'yadi... Xayr, ey, bevafo dunyo!» – deb yozasan.

– Bu gaplaringiz esimdan chiqib qoladi.

– Ishqilib, shunga o'xshatib yozasan-da.

– Yaxshi.

Magnitofonim tasmasi uzilib, hushtak chalganga o'xhash g'alati ovoz chiqargan edi, bu hushtakni «Sal-labodroq» chalyapti, deb o'ylashdi shekilli, battol bilan Mutual o'g'ri ko'z yumib-ochguncha o'rindiqning ostiga kirib ketishdi. O'sha yerda yotib, bir-biriga peshonasini tirab, gaplasha boshlashdi:

– Vazirlikka yozgan xatni ishni bitirganingdan keyin pochta qutisiga tashla!

– Xo'p.

– Lekin xatni shu kechasi, albatta tashla!

– Yaxshi.

– Xatni qayerda yozasan?

– Uyda.

– Demak, Sharifaning oldiga soat o'n birlarda borar ekansan-da?

– Ha.

– Anhor bo'yiga olib chiq.

– Yaxshi.

– Anhor bo'yiga yetguncha niyatining sezdirma.

Bazmga boramiz, o'ynatib kelaman, de.

– Xo'p.

– Hushyor bo'l!

– O'rgatmang.

Engashib, o'g'rining cho'ntaklarini kovlagan edim, o'ntacha kalit topib oldim. Birortasi Sharifa berkingan xonaga to'g'ri kelib qolar, deb o'yladim-u, parkning darvozasiga qarab yugurdim.

«YODGORBEGIM TIRIKMI?»

Nima qilish kerak, nima qilsam, Sharifani o'limdan qutqarib qolishim mumkin? Avval idoraga borib, bu shumxabarni Ali Usmonov bilan hurmatli boshlig'im Salimjon akamga yetkazaymi yoki avval Sharifa qamal-gan uyg'a yuguraymi? Tavba qildim-ey! Buncha shoshib, entikmasam!

– Xo'sh, qalpoqcham, sen qanday fikrdasan? – deb so'radim qadrdonimdan.

– Toshbuloq ko'chasiga qarab yugur! – maslahat berdi qalpoqcham.

– Bemaslahat ish tutib, boshliqlarimni ranjitib qo'y maymanmi?

– Aksincha, xursand bo'lishadi sendan.

– Rahmat, qalpoqcham!

– Tezroq, tezroq yugur, Hoshimjon!

Taksi to'xtaydigan bekatga yugurdim. Ana xolos, bunisi necha puldan tushdi endi! O'g'ri Mutual mendan oldin yetib kelibdi-ku! Nima balo, u ham menga o'xshab sehrgarmi, deyman. Shartta boshimdan qalpog'imni olib, o'g'riga yaqinlashdim:

– O'rtoq, soat necha bo'ldi?

Mutal o'ng qo'lini cho'ntagiga soldi. Nazarimda, to'pponchasi borga o'xshaydi, o'shani paypaslab:

– O'rtoq serjant, kechirasiz, soat taqmayman, – deb o'rni bo'lmasa ham, xi-xilab kulib qo'ydi.

– Taksi kutyapsizmi? – so'radim yana.

– Ha, aeroportga chiqishim kerak edi. Ustida oppoq qori bilan «Volga» kelib to'xtadi. Ikkovimiz baravar eshik-ka intilgan edik, Mutual:

– O'zingiz militsiya xodimisiz-u, tartibni buzasiz-a, – deb o'qraydi menga. – Avval men ketaman!

– Kechirasiz, men ham aeroportga bormoqchiman.

– Unda bemalol, men boshqasida ketsam ham bo'la-di, – deb Mutual menga yo'l berdi.

Qor yog'ib, shamol esib turgani uchun Toshbuloq ko'chasi dagi yigirma ikkinchi uyni topguncha naq ona sutim og'zimga keldi. So'ray desam, ko'chada hech zog' yo'q, o'zim topay desam, bu atrofdagi uylar yangi tush-gani uchun hali raqami osilmagan ekan. Bu yoqda esa, vaqt yaqinlashib qolyapti...

Hamma uylarda chiroq bor, ikkinchi qavatdag'i bir xona qop-qorong'i. Tavakkal qilib, o'sha xonaning eshigi ni qoqdim. Javob bo'lmagach, meni o'g'ri deb militsiyaga

ushlab berishsa berisha qolsin, dedim-da, haligi kalitlar-
dan biri bilan eshikni ochdim. Ichkari ham go'ristondek
qop-qorong'i, paypaslab chiroqni arang topdim

– Voy! – bir ayol divande yotgan ekan, qo'rqib choy-
shabni tortib oldi boshiga.

Kech resiz, Sharifa Usmonova shaxsini? – yaq-
ning bucht... ra'adi

– Ushbu yangi qidim go'zo to'vuzni o'mingridan
mildigen, lek hafif, soni orqaga quritdi hechida. – Bi
mota yangi o'gil hissantsaranning bog'ini qiladi. Odil
zondil Shum xabar qilganda kelavdidi.

– Yodgor begini o'ki r? – ayol bor qalqa, boshini
keltardi. Oq chowilishabiq, trahb oigani uchunni, shu
turi bida, o'xuddi teburdi, boshini ko'targan murdaga
oxshab ko'rindi. – Ha, qo'nga tushmay ke'chi deb
o'yladim-u.

– Meri kerayotganda tirik edi, – deb yana oroamga
cavtarmi.

– Tirik edi, nima qildi unga?

– Bir militsionerning to'pponchasini o'ynab o'tirgan
ekan, o'zini o'zi otib qo'yibdi.

– Voy, sho'rim!

– Qo'rwmang, to'pponcha o'yinchoq to'pponcha ekan,
hech narsa qilmabdi...

Borib, eshikni ichidan qulflab keldim. Divanning bir
chekkasida o'tirib, Mutal o'g'ri bilan Odil battol uni o'l-
dirishga qaror qilganlarini aytgan edim, ayol men unaqa
odamlarni tanimayman, baxtsiz bir ojizaman, meni tinch
qo'yib, marhamat qilib chiqib keting, deb turib oldi.

– Ishonmayapsizmi? – andak bo'lmasa baqirib yu-
borayozdim.

– Iltimos, meni tinch qo'ying!

– Ovozlarini magnitofonga yozib olganman. Marha-
mat, eshititing.

Magnitofonni qo'yib bergen edim, ayol jim yotib eshit-
di. Tugagach, nozik qo'llari bilan boshiga mushtlab:

«Muncha baxtsiz bo'lmasam!» – deb ingradi. Ishonsangiz, bu ovozdan o'zimning ham yurak-bag'rim ezilib ketgandek boldi, o'lim oldida aytilgan so'z juda ham ayanchli eshitilar ekan.

– Turing o'rningizdan! – buyurdim.

Ayol boshidagi choyshabni olib, nari irg'itdi... Yo'q, hali to'g'ri aytgan ekanman, ayolning aftiga chindanam murdaning nuxsi urib qolibdi: haddan tashqari ozib, yuzlari sarg'ayib ketgan, sochlari to'zg'igan, ich-ichiga botib ketgan ko'zlarini aytmaysizmi, shu turishida tirik odamga hech o'xshamaydi u.

– Ochiq aytинг, Yodgorbek tirikmi? – g'alati bir ohanda so'radi Sharifa.

– Men sizga hazil qiluvdim...

– O'rtoq serjant, mening bu dunyoda shu boladan boshqa hech ovunchog'im yo'q.

– Tezroq kiyining bo'lmasa.

– Olib ketmoqchimisiz?

– Bo'lmasa, o'ldirib ketishadi.

– Nomardlar, nomardlar-ey! Hamma qora ishlarini birovlarning qo'li bilan qilib, o'zlari oppoq bo'lib yuri-sha-veradi... Yodgorbegin tirikmi?

– Maza qilib uqlab yotibdi.

– Hozir borib ko'rsam bo'ladimi?

– Bo'ladi, faqat tezroq kiyining.

Nima bo'lganda ham ona ekan-da, Sharifa shoshib, entikib qoldi. Ayol kishi o'zi juda g'alati bo'lar ekan, bir nafas kechiksak, biror kori hol bo'lishi aniq bo'lib turibdi-yu, u bolsa, toshoyna oldida turib olib, goh u ko'ylagini kiyib ko'radi, goh bunisini... Tavba qildim-ey, hatto, shu paytda labiga qizil surtib o'tiribdi-ya!

– Men tayyorman, – dedi nihoyat, qora sumkasini qo'liga olib.

Mutal bilan Odil battol qalbaki xat yozib, militsiyani, odamlarni chalg'itmoqchi bo'lishdi, bordi-yu, biz ham Sharifa nomidan qalbaki xat yozib ketsak-chi?

– Qog'ozingiz bormi?! – so'radim Sharifadan.

- Nima qilasiz?
- Xat qoldirib ketamiz.
- Kimga?
- Qotillarga!
- Hozir mening miyamga hech narsa kelmaydi.
- Men aytib turaman. Yozing: «Qimmatli M. Bu xatni senga qoldiryapman. O'glimdan ayrildim. Sening ishon-chingdan mahrum bo'ldim, endi yashadim nima-yu, yashamadim nima! Sir ochiladigan bo'ssa, hammamiz nobud bo'lamic! Senga va boshqa do'stlarimga bo'lgan sadoqatimni isbotlash uchun o'zimni o'ldirishga qaror qildim. Hammalaringga xayr endi! O'limim oldidan sendan bir narsani iltimos qilmoqchiman, o'zimni anhorga tashlayman, o'ligim topilsa, hurmat bilan ko'minglar! Xayr, ey, bevafo dunyo! Sharifa».

Xatning ustiga bugungi sanani qo'yib, stol ustiga tashladik-da, eshikni qulflab, ketma-ket ko'chaga otildik. Chunki soat roppa-rosa o'n bir bo'lgan edi. Bu atroflarga avtobus kelmas ekan, markazgacha piyoda ketishga to'g'ri keldi. Sharifa mening oldimda jimgina boryapti. Negadir indamaydi. Men bo'ssam u haqda o'ylayman. Bechoraga qiyin, juda qiyin. Hech kim mana shunaqa yo'ldan adashmasin, adashdimi tamom, yomon odamlar qo'lida o'yinchoq bo'lib qoladi. Qabih ishlarga buyurishadi, o'limga mahkum etishadi...

- Meni ko'pga qamashadimi? – to'satdan o'girilib so'radi Sharifa.
- Salimjon akam o'z aybini bo'yniga olgan kishini qamashga ruxsat bermaydi.
- Kapitan Hoshimova ham shunday degandi.
- Nima degandi?
- O'rtoq Otajonov senga o'xshab yo'lidan adashganganlarning ko'piga yordamlashdi, bir xillari yaxshi odam bo'lib ketishdi, ba'zilari bilan haligacha bordi-keldi qiladi. Bag'ri keng, saxovatli odam. Aybingga iqror bo'lsang, boshingni silaydi, degandi.
- Ota-onangiz bormi?

– O'lib ketishgan, – xo'rsinib qo'ydi Sharifa, – bolalar uyida katta bo'lganman. Ota mehriga ham, ona mehriga ham qonmadim...

– Bo'lmasa, Salimjon akam sizga chinakam ota bo'lishga arziyidigan odam. Karomat opani esa onam deyavering.

– Kechirasiz, sizni qo'ltiqlab olsam maylimi, yurolmayapman. Rahmat... To'g'ri aytdingiz, mehribon ayol ekan, ishga kiritib qo'ymoqchi edi.

– Haliyam o'z fikrida turibdi.

– Endi foydasi yo'q.

– Nega?

– Baribir, meni o'ldirishadi, – yana xo'rsindi Sharifa,

– Mutal bilan Odil akaning qamoqxonada ham odamlari bor. Qamoqdaligimni eshitmaydi deysizmi, ertagayoq eshitishadi.

– Miliitsiya sizni ehtiyot qiladi.

– Miliitsiya oldida yuzim qora-ku! Tuhmat qildim-ku!

– Shuni bilingki, miliitsiya kek saqlamaydi, odamlardan o'ch olmaydi, balki tarbiyalaydi. Bizning nizomimizda shunday deb yozilgan.

– Siz ham kek saqlamaysizmi?

– Nega endi kek saqlar ekanman?

– Biz sizni, esingizda bo'lsa kerak, kechasi yechintirib ketgandik.

– Esimda yo'q.

– Familiyangiz Ro'ziyevmi?

– Ha.

– O'sha kechasi fuqarolik kiyimida edingiz.

– Qo'ying, shularni eslamaylik... – o'g'rirlarga talangan kunimni ko'z oldimga keltirib, ishonsangiz, shu paytda etlarim jimirlashib ketdi. Demak, yordam bering, deb dodlab meni aldagani shu ayol ekan-da...

– O'sha ishni ham mana shu qotil Mutal topshirgan edi. Sizni ikki kun izma-iz yurib, poylagan edik, obro'yin-gizni to'kishmoqchi ekan...

– Sheriklaringiz shu yerlikmidi?!

- Boshqa shahardan kelishgan edi...
 - Men allaqachon unutib yubordim, endi siz ham ununting.
 - Yo'q, hech unutolmayman, hammasini ochiq aytaman endi. Jonimga tegdi! Men ham boshqalarga o'xshab yashasam deyman. Na uyqungda halovat bor, na yeganichganingda... O'rtoq Ro'ziyev, ezmalik qilmayapmanmi?
 - Yo'q, gapiravering.
 - Rahmat... – nimanidir o'ylab Sharifa biroz jim qoldi. – Men ularga xizmat qildim, ular bo'lsa, mana, meni o'limga mahkum etishdi. Miliitsiyaga tuhmat qildim, miliitsiya bo'lsa meni o'limdan qutqaryapti... Buning uchun kimga rahmat aytishimni ham bilolmay qoldim.
 - Hukumatga rahmat, deng.
- Idoraga yetgach, Sharifa o'g'limni bir ko'rsating, deb talab qila boshladi. Men kechasi bolalar uyiga borish noqulay bo'ladi degan edim, u hiqillab yig'lashga tushdi. Kapitan Hoshimovaning uyiga telefon qilib, shundoq-shundoq, degan edim, «navbatchi mashinadan foydalaning, darhol mushtipar onaga o'z o'g'lini ko'rsating», – deb topshiriq berdi. Xizmatchilik ekan, yo'q deyolmay, kechasi borib, tarbiyachilarning shirin uyqusini buzib bo'lsa ham, chaqaloqni olib kelishga majbur bo'ldim.
- Sharifa yig'lab turgan o'g'ilchasini qo'liga oldi-yu, ho'ngrab: «Onaginang o'rgilsin!» – deya yuz-ko'zlaridan o'pa boshladi. Butun vujudi to'lqinlanib ketgandek bo'ldi. U tishlarini g'ijirlatib, bolani bag'riga mahkam bosar, to'yib-to'yib hidlar, o'par: «Onaginang o'rgilsin, tirikmisan? Endi seni hech kimga bermayman, bermayman!» – deya entikar, yig'lar edi...
- Shu paytda negadir mehribon oyijonimni esladim-u, men ham o'zimni tutolmay yig'lab yubordim.
- Bolam, bolaginam! – deb yig'laydi Sharifa.
 - Oyim, oyijonim! – deb yig'layman men ham.
- Qonun bo'yicha bolali ayolni qamab bo'lmaydi. Shuni hisobga olib, ertalabgacha Sharifa ikkimiz boshlig'imning xonasida o'tirib chiqdik.

«SALLABODROQ» AMAKI

- Oshxona direktori somonxonaga xashak keladi dedimi?

- Ha, shunday dedi.

- Somonxonasi qayerda ekesdi?

- Bilemay qoldim.

- Salabodroqni lug'at olibni kima?

- Yaq.

Uyi minusiyet uorasini tuz qo'sha etti.

Buras esa qanday.

Ammo burni ham qolga tushiruvningda a'itiq shabolardi-da, or'gili...

- Albatta tushiramani...

Salimjon akam ikkovimiz shu vo'sin gapiashib otribmiz. Kechagi shamoi tingan, hovliur, tomilar, devorlarning usti oppoq qor. Asta-sekin ko'tarilib kelayotgan quyosh nurlari qor ustida o'ynab, ko'zni qamashtiradi. dillar quvonadi. Tashqariga chiqib, qorbo'ron o'ynagan, yugurging, chopging keladi.

Ko'nglim tog'dek ko'tarilgan, kayfim chog'. Ishlarim yaxshi ketayotgani uchun katta-yu kichik menga havas bilan qaraydi, qo'llimni qisib, rahmat aytadi. Polkovnik Ali Usmonovning po'lat sandig'ini yashirinchaliging su-ratlar-u, magnitofon tasmalari bilan to'ldirib yuborayot-ganim uchun, endi menga katta ishonch va umid bilan qarab: «O'rtoq Ro'ziyev kelajakda katta qahramonliklar ko'rsatadi...» – deya sheriklariga ikki-uch bor maqtab ham qo'ydi.

«Sallabodroq», Salimjon akamning aytishicha, ilgari ko'mir olib-sotib, chayqovchilik ustida bir qo'lga ham tushgan ekan. Hozir bog'chada aravakashlik qilib, bo'sh vaqtlarida ko'chama-ko'cha yurib, sallabodroq sotarkan.

– Lekin... somonxona deganlarida bir sir bor-ku, to'g'ri-mi, Hoshimjon? – deb sekin o'rnidan turdi boshlig'im.

– To'g'ri aytasiz, – deb men ham o'rnimdan turdim.

«Sallabodroq»ni tezroq topib, jumboqni tezroq yechish uchun shoshilib uning uyiga jo'nadim. Chindan ham hovlisi militsiya idorasi bilan tutash ekan. Kirsam, issiqqina tanchaga bag'rini berib, nonushta qilib o'tiribdi. Oldida bir tog'ora tuxum, xotini bir boshdan archib ber-yapti, u og'ziga solib, xuddi don tiqilib qolgan xo'rozdek, bo'ynini bir cho'zib, tuxumni butunicha yutib turibdi. Elliktacha tuxumni eson-omon yutib olgach, xotini tog'orada elliktacha somsa keltirdi. Somsadan so'ng yana o'sha tog'orada limmo-lim qilib ilitma moshxo'rda olib chiqdi – hammasi katta qoringa tushib ketdi. «Yo'q, bu odam emas, dev! Buvijonim aytgan ertaklardagi qora devning o'zginasi, – deb o'yadim, – bo'lmasa odam bolasi ham ovqatni shunaqa ko'p yeydimi?»

Devqomatli pahlavon o'rnidan turib, qo'llarini kerib, uch marta kerishdi, buzoqchaning ma'rashiga o'xshatib, cho'zib-cho'zib kekirdi, so'ng tikka turgancha, yarim chelak suvni ichib, aravasini qo'shib, yo'lga tushdi.

Mol egasiga o'xshamasa, harom o'ladi, deganlari paqqos rost ekan. «Sallabodroq»ning oti ham xuddi devlarning otidek bahaybat, oyoqlari shunaqangi yo'g'onki, naq Afrika o'rmonlarida daydib yuradigan fillarning xartumidek keladi. G'ildirak o'rniga mashinaning balonini qo'ydirib olgan usti ochiq aravasining ichi shunaqangi kattaki, bir mahallaning ko'ch-ko'roni bemalol joylashib ketad', desam ishonavering.

– Chu, toychog'im! – deb qamchi urdi otiga devqomatli pahlavon.

Aravada uch savat sallabodroq, yarim qop pufak, yarim qop loydan xo'rozga, qushchaga o'xshatib yasalgan, ichiga suv quyib chalsangiz, bulbul bo'lib sayradigan har xil hushtaklar, yarim qop katta-kichik yelim qo'g'irchoqlar, bir qop o'yinchoq childirma, xullas, oyisi hovliga qamab, o'zi bozorga tushib ketganda bolalarga ermak bo'ladigan har balolar bor edi.

Arava shahar markazidan chiqib, shag'al to'kilgan tor yo'lga burilgach, devqomatli pahlavon qo'liga do'ppidek

keladigan childirmachani olib, chalib, uning ohangiga moslab, ashula ham ayta boshladi.

– *Kep qoling, sallabodroq,
Tugadi, qoldi ozroq.
Makkani qovurganman,
Qiyomga yo'g'irganman.
Shirin-shakar oq bodroq,
Tugab qoldi, chop tezroq.
Shishalardan olib chiq,
Puldan ko'proq solib chiq...*

Ko'z yumib-ochguncha ko'chani bola degani bosib ketdi: birining qo'lida shisha, boshqasining changalida tanga. Biri yalang oyoq yugurib kelyapti, boshqasi oyisi bilan dadasingning kavushini poyma-poy kiyib, chap qo'li bilan ishtonini ushlab chopyapti, uchinchi bir xillari akasining orqasidan dodlab kelyapti.

Savdo avjiga chiqib ketdi, shisha bilan tangalar te-paga-yu, bodroqlar pastga tushib ketaverdi.

– Shirin-shakar oq bodroq.
– Tugab qoldi, chop tezroq! – deya childirmasini chalib qo'yadi devqomatli pahlavon.
– Amaki, menga ham bitta bering! – deb yolvordi oxirida bir bola.
– Bor, shisha olib chiq, – dedi devqomatli pahlavon.
– Shisha yo'q ekan... – yig'lab yubordi bola.
– Pul olib chiq, pul!
– Uyda hech kim yo'q.
– Bekorga berilmaydi.
– To'xtang, bo'lmasa, – bola g'izillagancha uyiga kirib, bir tovoq tuzlangan go'sht ko'tarib chiqdi. Devqomatli pahlavon engashib, go'shtni tovoq-povog'i bilan oldi-yu, bolaga ikkita sallabodroq uzatdi. So'ng:

– Chu, toychog'im! – deb otiga yana qamchi urdi.
Ot yo'rtib ketdi, bolalar orqada qoldi, childirma yana ishga tushib, ashula ham boshlandi:

*Qushlarim bor sayroqi,
Qo'g'irchoqlar o'ynoqi.
Mana bunday o'ynaydi.
Mana bunday o'ynaydi –*

degencha devqomatli pahlavon yelkalarini uchib
belorini burab, bushitaklar chalib, o'yinga ham tush
o'shladi. Bitpesde orjamizdan o'g'irchoq olaman
dadusiden pu'l olyen qizchalar, roqatka yasab, el
qiziq ovlayman. deb bug'un muktabga bormay muxlis
du berkinib o'tigan bolalar ergashib qolishdi.

*– Sumaychay-yu, sumaychay.
Ko'proq olgin, hoy, qizcha!
G'u-g'u sumayim.
Vag'-vag' sumayim...*

Devqomatli amakim mahalladagi jamiki bolalarning
yuragiga o't yoqib, sotganiga sotib sotmaganiga qoshim
qoqib, muqomlar qilib ketaverdi.

Bir mahal bunday qarasam, shahar tashqarisiga
chiqib qolibmiz. Kolxozlararo bo'rdoqichilik fermasining
katta devor qo'rg'oni oldida turibmiz. Mollarga yem
tarqatadigan qo'sh darvozali ombor yonida echki soqolli
bir odam o'ralashib yurgan ekan, bizni ko'rishi bilan:

– Pahlavon, ho' polvon! – deb chaqirdi.

Devqomatli pahlavon otning boshini o'sha yoqqa burdi. Yaqiniga borgach, aravadan tushib, echkisoql bilan
bir narsalar to'g'risida gaplasha boshladи. Men gaplarini
yaxshi eshitolmay qoldim. Nega desangiz, xuddi shu
paytda ularni suratga tushirish bilan ovora edim-da.
Devqomatli pahlavon aravani katta darvozali keng om
borxonaga haydadi. Men sezmagan ekanman, aravaning
ichi ikki qavatli bo'lib, o'yinchoqlar tepasida-yu, osti
bo'm-bo'sh ekan. To'rt tomoni tekis qirqilib, simlar bilan
mahkam o'rab boglangan, og'rligi taxminan yuz kilo
cha keladigan bir toy somonni devqomatli pahlavon dast

ko'tarib, aravaning tag qavatiga joyladi, ustki qismiga esa yana haligidek qilib o'yinchoqlarini terib qo'ydi.

- Bugun yana keladilarmi? – so'radi echkisoqol.
- Soat uchlarda, – javob qaytardi devqomatli pahlavon.
- Xudo yor bo'sinsin.
- Aytganingiz kelsin!

Biz yana yo'lga tushdik. Lekin men bir narsaga juda hayron bo'lib qoldim. To'g'risi, shubhaga tushib, o'zimni o'zim aldaganim uchun andak xafa ham bo'ldim. Somonxona deganlari ham to'g'ri ekan, xashak deganlari ham to'g'ri ekan, mana, olib ketyapmiz-ku, axir! Bekorga Salimjon akamning ham ko'ngliga shubha solgan ekanman... «Yo'q, yo'q, to'xta, mulla Hoshim, – deb o'ylay boshladim yana, – nega endi toy qilib bog'langan somonni yashirinchcha olib ketyapti, ochiq olib ketaversa bo'lmaydimi?! Yo'q, bunda bir sir bor. Nima bo'lganda ham boraveray-chi, tayini chiqib qolar, axir. Hech bo'lmasa, «baxtiqaro» direktor tilga olgan katta sigirni ko'rib kelarman. Yashirinchcha somon yeydigan sigir qanaqa bo'lar ekan, ehtimol, qisir yoki bo'g'ozdir, ehtimol, che-laklab sut berayotgan govmishdir!

*Qushlarim bor sayroqi,
Qo'g'irchoqlar o'ynoqi.
Mana bunday o'ynaydi,
Mana bunday o'ynaydi! –*

deb devqomatli pahlavon yana childirmasini chalib, o'yinga tushib, muqomlar qilib, orqasidan bolalarni ergashtirib keta boshladi.

Soat roppa-rosa bir yarim bo'lganda eski shahardagi laxtak do'konining oldiga yetib keldik. Peshonasi yaltiroq amaki shu yerda direktor ekanligini bilardim. Shu haqda o'yladim-u, negadir, yuragim shig'etib ketdi. Axir, bu do'konni siz kuzatmang, jinoyat-qidiruv bo'limi nazorat olib boryapti, deb menga ming marta tayinlashgan edi-ku! Intizomsiz deb, hayfsan e'lon qilib qolishsa-ya!

Ha, mayli, bo'lgancha bo'ldi, endi orqaga qaytish yo'q. Shuncha rahmatlar eshitganda, bitta hayfsan ham olsak, olibmiz-da...

Do'kon direktori tushlikka o'tirgan ekan, qo'lida somsa, lunji to'la ovqat, yugurib chiqdi-da:

– O-o... – deb ko'zlari olayib, bir yutinib oldi. – Orqaga! Orqaga olib o'ting.

– Yaxshi, – deb qo'ydi devqomatli pahlavon somsaga qarab yutinib. Aravani orqaga olib o'tib, haligi toy qilib bog'langan somonni ehtiyotlik bilan do'konning omboriga tushirdi.

– Qorin qalay, polvon? – so'radi peshonasi yaltiroq amaki.

– Ochman!

– Shuhrat, yugur, ellikta kabob buyurib kel.

O'n daqiqalardan so'ng, kabob tayyor bo'ldi shekilli, men tengi bir yigit kelib, devqomatli pahlavonni boshlab chiqib ketdi. Shu paytda juda ochqab, qornim quldirab turgan bo'lsa ham, somonni poylab, omborxonada o'tiraverdim.

Peshonasi yaltiroq amaki eshikni ichkaridan qulflab, somon o'ralgan simlarni jon-jahdi bilan bo'shata boshladi. Simlar yechilgach, somon har tomonga to'kilib, o'rtasidan qora choyshabga o'ralgan sandiqdek bir tugun chiqdi. Direktor qora choyshabga pichoq soldi-yu:

– Xayriyat! – deb, nazarimda, kulib yuborgandek bo'ldi. Men bo'sam «Yo'g'-e!» deb o'rnimdan turib ketdim, ha-ha, o'rnimdan turib, hang-mang bo'lganimdan besh daqqa chamasi angrayib qoldim. Ko'z o'ngimda ming metrcha namozshom gulli atlas yal-yal yonib turardi... Boshqa shaharlarda qanaqaligini bilmayman-ku, lekin bizning shaharda namozshom gulli atlas hozir shunaqa rasm bo'lganki, ba'zi bir ayollar shu atlasni deb, eri bilan «qo'ydi-chiqdi» bo'lib yurishibdi...

Ana hiylakorlig-u, mana hiylakorlik! O'g'irlilik mollarni olib kelishning mana bunaqa yo'llari ham bo'lar ekan-u! Katta sigir bo'lmay ketsinlar-ey, yeganlari namozshom

gulli atlas bo'lsa, qaymoqlari ham xo'p yog'li bo'lsa kerak! Shunday deb, kamoli g'azabim oshganidan, o'zimni yo'qotib qo'ydim shekilli, peshonasi yaltiroq amakinining yoqasidan bo'g'ib oldim. Bo'g'dim-u, lekin nachora, xizmatchilik ekan, qovun tushirib qo'ymay deb qo'rqib, darrov qo'yib yubordim. Ketma-ket beshta surat olib, yugurib tashqariga chiqib ketdim.

O'sha kuni kechgacha devqomatli pahlavon bilan aravada kataysa qildim. O'ziyam, childirma ovozidan naq quloqlarim batang bo'lib ketdi-da. Shunday bo'lsa ham, buzoqcha bilan ho'kiz deganlari kimligini aniqlab, o'g'irlilik mollar yonida ularning ham suratini olmagunimcha aravadan tushmay yuraverdim.

«BUVIJONIM MENI MILITSIYADAN BO'SHATMOQCHI»

Bugun oyning yigirma yettisi! Shuncha kundan buyon apparat qo'ltilqlab yugurib-yelganim, uyqusiz o'tkazgan tunlarimga kattakon yakun yasaladi. Bu kunni, avvalo, sabrsizlik bilan «baxtiqaro» direktor kutyapti. Jarlikdagi yerto'лага o'zining jinoyatchilarini to'plab, yaxshi ishlaganlariga mukofot beradi, yomon ishlaganlarining yoqasidan bo'g'ib, yuziga tarsaki tushiradi, jinoyatlar qilish uchun yana yangi-yangi rejalar tuzadi, ha-ha, bu kunni u sabrsizlik bilan kutyapti. Militsiyaga tuhmat toshini otish uchun u hamtovoqlari bilan maslahat qilib olishi, ularga ish taqsimlashi kerak. Bu kunni xo'ppa semiz amaki ham kutyapti, pulimni o'g'irlatib qo'ydim, rost ayt-yapman, xudo ursin, deb qasam ichmoqchi. Devqomatli pahlavon bugun juda ehtiyyotlik bilan ishlagani uchun sarkorning maqtovini eshitadi, eng muhimmi, yalmog'iz kampir pishirgan tovuqlardan besh-oltitasini maza qilib yeb, uch-to'rt kosa konyak ham ichadi.

Chayqovchi Orif bilan o'g'ri Mutal militsiyani qanday aldab ketganlarini aytib, maqtanishmoqchi: «Ish degan mana bunday bo'pti!» – deb sheriklariga dashnom be-

rishmoqchi. Peshonasi yaltiroq amaki bugun ataylab o'ng tomonini bosib turdi, shuncha kun ishim o'ngidan keldi, bugun ham o'ngidan kelib, sarkor yana ming metr atlas hadya qilsin, deb orzu qildi.

Ha, bugun sariq devlarning bayrami. Qadim-qadim zamonlarda devlar Ko'hiqof tog'ida bayram qilisharkan, endi bo'lsa jarlikdagi yerto'lada bayram qilishadi.

Bugungi kun Yangibog' militsiyasining ham bayrami, yo'q, kechirasiz, shoshqaloqligim qursin, jindek oldinga ketib qolibman. Bugun bayramga tayyorgarlik, chinakam bayram ertaga – jinoyatchilar qo'lga olingandan keyin bo'ladi. Bugungi kun qanday yakunlanishini ishonsangiz, shahar militsiya boshqarmasida, vazirlikda ham sabrsizlik bilan kutib turishibdi. Bugun, protokollarda nomi O'g'irlik, Tuhmatchilik, Poraxo'rlik, Chayqovchilik, Ta'magirlik deb qayd qilingan illatlar bilan militsiya o'rtasida so'nggi jang bo'ladi. Janggoh – jarlikdagi yerto'la. Kim biladi, qurbanlar ham bo'lar, ehtimol, Hoshimjonga daydi o'q tegib, u buvijonisi bilan xayrasholmay nobud ham bo'lib ketar...

Biz oxirgi majlisga to'planganmiz. «Sariq devni quvib» operatsiyasida ishtirok etayotganlar: men, ya'ni serjant Hoshimjon Ro'ziyev, hurmatli boshlig'im, ya'ni polkovnik o'rtoq Otajonov, tuman militsiyasining boshlig'i, ya'ni polkovnik o'rtoq Ali Usmonov va nihoyat, jinoyat-qidiruv bo'limining g'oyat tadbirkor rahbari o'rtoq Xoliqov – hammamiz butun diqqat-e'tiborimizni to'plab, jinoyat-chilarni bezarar qo'lga olish rejasi ustida bosh qotirib o'tiribmiz. Rejani g'oyat puxta tuzishimiz va shahar militsiya bo'limini bu haqda kunduz soat o'n birgacha, albatta, xabardor ham qilib qo'yishimiz kerak.

Shoshilish, faqat shoshilish kerak!

– Hoshim, Hoshim-u-u-u-u! – degan ovoz eshitilib qoldi to'satdan qulog'imga.

Bir sapchib tushdim, yuragim urib ketdi, axir bu buvijonimning ovozi-ku! Ha, buvijonimniki!!! U yoq bu yoqqa o'ynagani ketsam, tomga chiqib, kaftini og'ziga

quvacha qilib, ana shunday ovoz bilan chaqirardi u... Lekin hozir men qayoqda-yu, buvijenim qayoqda? Ehtimol, menga shunday tuyulgandir. Axir, ba'zan sog'inganingda mehribon kishlningning ovozi qulleg'ing, eshitiliadi, deyishadi-ku!

- Hoshim-a-a-tri - degan soyuz heldi tene
 - Buvijon - dede o'miridan turin, shug'ib ve fikka
q'samaydi. U-saytida belli qoldi. Mihman
mengloq suzgec u-saytida qolma. Difitsa suzgec
kunimp - dede. U-saytida qolma. U-saytida qolma.
Mihman - dede. U-saytida qolma. U-saytida qolma.
U-saytida qolma. U-saytida qolma. U-saytida qolma.
U-saytida qolma. U-saytida qolma. U-saytida qolma.
U-saytida qolma. U-saytida qolma. U-saytida qolma.
 - Hoshim-a-a-tri
 - Buvijon: dede baqirib yubordim
 - Hoshim, toylogim!

Yomon sog'inishib qolgan ekanmiz, achaomlashamiz ko'rishib ketdik. Entikamiz, o'pishamiz, yana achaomlashamiz.

- Tirikmisan, teylog'im?
 - Tirikman, buvijon!
 - Ke, tag'in bir achomlashaylik, bolaginam, ko'zim-ning nuri, nega xat yozmaysan?
 - Xizmatchilik, buvijon.
 - Xizmating boshingdan qolsin! Yuragimni ezib yubording-ku! Bor, dadang bilan ko'tish endi.

Qaramagan ekanman, dadam nariroqda turgan ekan. Egnida qunduzli palto, oyog'ida katta kerzi etik, boshida quloqchin. Paltoning shunaqangi uzunidan olibdiki, etagi polga tegay-tegay deb turibdi, yelkasida ikki ko'zi liq to'la xurjun.

- Dadajon!

Dadam yelkasidagi xurjunni ehtiyyotlik bilan yerga qo'ydi-yu, ko'rishayotib, negadir, piqillab yig'lab yubordi. «Dada, dadajon!» – dedim-ku, men ham o'zimni

tutolmadim. Bechoraga juda qiyin, oyim bilan buvijonim ko'z ochirgani qo'ymaydi. Kun bo'yil dalada. Boshqalarga o'xshab bunday bir dam olsa-chi, qayoqda, dam olganda ham savat to'qib o'tiradi.

- Yig'lamang, dada! – dedim nihoyat o'zimni qo'lga olib.
- Qara-ya, katta yigit bo'lib ketibsan, – dedi dadam qadoq kafti bilan ko'z yoshlari artib.
- Oyim yaxshimilar?
- Jin urarmidi uni?!
- Oysha, Donolar-chi?
- Chopqillashib yurishibdi.
- Zokir-chi? Ishlari yaxshimi?
- Yaxshi. Senga rezinka tayoq berib yubordi.
- Uni nima qilar ekanman?
- O'g'rilalar bilan mushtlashganda kerak bo'ladi, dedi.
- O'b-bo, Zokir-ey!
- Medal oldi, paltosining ustidan taqib yuribdi.
Xuddi shu payt buvijonim bizga yaqinlashib:
- Ro'zi, ko'tar xurjunni, shuncha yalashganing ham yetar! – deb buyruq berib qoldi.
- O'rtoq Ro'ziyev! – deb chaqirdi yo'lakning narigi boshida turib Ali Usmonov. Ovoz chiqqan tomonga borayotgan edim, buvijonim:
- Hoshim! – deb to'xtatdi. Buvijonimga o'girilgan edim, orqamga qaytayotganimni ko'rib, Ali Usmonovich:
- O'rtoq Ro'ziyev! – dedi zarda bilan. Bir sakrab tu-shib, beixtiyor o'sha yoqqa yura boshladim.
- Qayt bu yoqqa! – buvijonim qo'lidagi irg'ay hassa bilan polni bir urib qo'ydi.

Shundan keyin, yo'lakda goh o'ngga, goh chapga burilaverib, naq garang bo'lib ketayozdim. Rahbarim oldiga boray desam, buvijonim qolib ketyapti, buvijonimga boray desam, ko'rib turibsizki, u yoqdan qo'yishmayapti.

Ali Usmonov kirib ketdi-yu, Salimjon akam chiqib kela boshladidi. «E, ha, mehmonlar kelib qolibdi-ku!» – deb, dadam bilan qo'l berib ko'rishdi, so'ngra buvijonim bilan ko'rishmoqchi bo'lib yaqinlashayotgan edi, «sehr-

garlik ilmidan xabari bor», deganim yodiga tushib qoldi shekilli, kutilmaganda orqasiga tisarildi.

– Tutingan dadang shu bo'lmasin tag'in! – deb buvijonim ko'rishish uchun qo'lini xuddi otashkurakka o'xshatib cho'zib, Salimjon akamning yelkasini mo'jalga olib, unga yaqinlasha boshladi. Salimjon akam shoshilib:

– Assalomu alaykum, xolajon! – deb negadir orqasiga tisarildi yana.

– Xayriyat, musulmon odamning bolasi ekansiz, – buvijonim boshlig'imning yelkasiga urib ko'rishgan bo'ldi, qisqagina hol-ahvol so'rashdi, hol-ahvol so'rashyapti-yu, boshlig'im, negadir qo'rqibroq turganga o'xshaydi, goh buvijonimga, goh menga nazar tashlab qo'yadi. «Hoshimjon bilan ikkovimizning maslahatimiz bor», – degan edi, buvijonim: «shuncha yil majlis qilganlaring ham yetar, Hoshimni olib ketaman, o'zimizning qishloqda ham sartaroshligini qilaveradi...» – deb turib oldi.

– Xolajon, axir... – dedi boshlig'im.

– Hoshim, bor, bularning shapkasini topshirib chiq! – deb buvijonim hassasini yerga bir urib qo'ydi. Tamom, endi buvijonimga gap uqtirib bo'psan, polkovnik emas, general kelganda ham hassasini do'qillatib turaveradi.

– Shuncha ishlatib loaqlal bitta to'pponcha bermabsizlar-a, bolamga! Soch-soqollaringni oldirgani boshqa odam qurib ketganmidi?

– Nimalar deyapsiz, xolajon? – yelkasini qisib so'radi boshlig'im.

– Butun qishloqda gap, nima deysan, Bibirobiyaning nabirasi shaharda ish topolmay, miliitsionerlarning soqolini olib yurganmish, deyishadi. Uyat-ey!

– Yolg'on! – dedi boshlig'im.

– Gapirmang! – xuddi dadamni urishgandek urishib berdi buvijonim. – Nega bo'lmasa, loaqlal bitta to'pponcha bermadilaring? Bolam sho'rlik qishloqqa ikki qo'lini burniga tiqib bordi-ya! Xotinlarning ichiga kirolmay qoldim: «Voy, qo'shni, Hoshim sizni yana aldab ketibdi,

militsiyada ishlasa, to'pponcha taqib kelmasmidi!» – deb ko'z ochirtirishmayapti.

Bilasiz-ku, Salimjon akam kulganda juda qattiq kulgandi, hozir ham deraza oynalarini zirqiratib yubordi. U kulyapti-ku, buvijonimning jag'i ochilib, ko'zlar olayib boryapti. Endi butunlay tamom bo'ldim, kengashni mensiz o'tkazishaversa ham bo'ladi. Agar buvijonimning aytganini qilmay ichkariga kirib ketsam, orqamdan kirib, «hali sen mening gapimni ikki qiladigan bo'lding-mi?» – deb, ko'pchilikning oldida hassasi bilan savalab qolishi ham hech gap emas. Eh, buvijon, buvijon-ey! Yoshligimda-ku, «sen odam bo'lmayсан», deb qulog'im-dan cho'zaverib, shal pangquloq qilib qo'ygan edingiz, mana endi odam bo'lib, qo'limdan ish kelib qolganda hassa ko'tarib kelishingizga balo bormi?

Salimjon akam ham hushyor odam emasmi, gap nimada ekanini, buvijonim kampirlarning ig'vosiga uchib, g'azabnok bo'lib kelganligini darrov payqadi. Kulimsiragancha ichkari kirib, majlisni to'xtatib chiqdi.

– Qani bo'lmasa, mehmonlar, uyga boramiz, – deb taklif qildi. – Mashina chaqirdim. Xurjunni menga bering, otingiz Ro'zivoymidi?

– Ha, – dedi nihoyat dadam tilga kirib, ammo xurjunni bermadi. Tashqariga chiqsak, idoramizning qora «Volga»si xizmatga tayyorman deb, shay bo'lib turgan ekan, o'tirib uyga jo'nadik. Buvijonim o'qib yurganimda ham ko'p kelgandi-yu, lekin bugundaqangi do'q qilmagandi: butun boshli kengashni to'xtatib qo'ydi-ya! Bordi-yu, ishingni yig'ishtir, deb turib olsa, nima qilaman?..

– Lekin Ro'zivoy, ajoyib o'g'lingiz bor ekan! – sekin gap boshladi Salimjon akam.

– Ha, endi... – mushtiga yo'talib, gapirsam maylimi degandek, buvijonimga qarab qo'ydi dadam.

– Ajoyib bo'lmay ketsin! – gapni ilib ketdi buvijonim.

– Gap sotib, hammani ishdan qo'yib yurgandir-da... Gapiga ishonmang buning, ko'pincha yolg'on gapiradi...

– Hoshimjonga hammaning havasi kelyapti hozir! – shunday deb Salimjon akam meni maqtashga tushib ketdi. Shunaqangi maqtab yubordiki, eshitib, huzur qilganimdan, andak bo'lmasa, buvijonimning tizzasiga boshimni qo'yib, uxbab qolayozibman. Men buvijonimning nasihatlarini qulog'imga olib shunaqangi xayrli ishlar qilayotgan ekanmanki, shu kunlarda obro'yim shunaqangi zo'r ekanki, hatto butun boshli bir majlis men bo'lmajanligim uchun to'xtab qolgan emish...

– Ana, aytmadimmi, Ro'zi! – dedi buvijonim to'satdan o'zgarib. – Shu Hojar manqaning gapiga kirmaylik, deb...

– Butun g'alvani o'zingiz boshladingiz-ku! – deb qo'ydi dadam qo'rqa-pisa.

– Nima qilay axir, tentagimni ko'rgim keldi-da, – deb buvijonim meni bag'riga bosib, peshonamdan o'pib qo'ydi. Qara, suqsurdek yigit bo'libdi! Inim, otingiz Salimjonmidi? Ochig'ini aytинг, rostdan ham sartaroshlik qilayotgani yo'qmi?

– Hoshimjon hozir davlat ahamiyatiga ega bo'lgan ishlarni bajaryapti, – tushuntirdi Salimjon akam.

– Xayriyat, Hoshim haqida ham yaxshi gaplar eshitarkanmiz.

– Siz nima deb o'ylovingiz bo'lmasa? – deb qaddini sal rostlabroq oldi dadam.

– Sen jim ket, anqov! – urishib berdi buvijonim. – Se ning gapingga kirib-ku, kecha kun bo'yi sarson bo'ldim.

Kecha ertalab yo'nga chiqib, stansiyaga kelishsa, bo'sh avtobus turgan ekan, dadam bechora surishtirmay-netmay, darrov ikkita chipta olib chiqibdi. Avtobus ularni butunlay boshqa shaharga olib borib tashlabdi. Yo'lda buvijonim: «Ro'zi, boshqa tomonga ketayotganga o'xshaymizmi?» – deb so'ragan ekan, dadam, «boshingiz aylanib, ko'zingiz tinayotgandir, jindek mizg'ib oling», – debdi. Xullas, kecha kun bo'yi sarson bo'lishibdi. Bechora dadam shuning uchun qo'rqiб gapirolmay o'tirgan ekan.

Bora-bora, buvijonim jahlidan tushib, mening ham sarta-roshlik qilmayotganligimga astoydil ishonib,

«eson-omon qishloqqa borsam, Hojar manqaning tilini sug'urib olaman», – deb qasamyod qildi.

– Lekin inim, bundan keyin Hoshim qishloqqa borsa, to'pponchasiz jo'natmang, – deb iltimos qildi oxiri.

– Xo'p bo'ladi, xolajon, – va'da berdi boshlig'im, – iloji bo'lsa, ikkita to'pponcha taqib jo'nataman.

– Xudoyo umringiz uzoq bo'lsin! – duo qildi buvijonim.

Uyga borgach, Salimjon akam choy qo'yemoqchi bo'lgan edi, buvijonim ko'nmadi. «Bitta choy bo'lsa, bir amallab qaynatib icharmiz, xizmatdan kechga qolmanglar, Hoshimimga gap tegib qolmasin tag'in», – dedi. Chiqib ketayotganimizda, qulog'imga shivirlab:

– Hoshim, shu mashina o'zingnikimi? – deb so'radi.

– O'zimniki! – dedim men ham maqtangim kelib.

– Qishloqqa minib borgin. Hojar manqa bir ko'rsin!

– Xo'p, bo'ladi, buvijon!

«BAXTIQARO» DIREKTORNING MASLAHATCHISI

Ishimizning ba'zi bir tomonlari mutlaqo maxfiy bo'lganligi uchun bugungi majlisimizda qanaqa masalalar ko'rilganligini, qo'lga olish, tintuv o'tkazish bo'yicha kimgardan iborat tezkor guruhlar tuzganligimizni, kechirasiz, men ham sir tutmoqchiman. Faqat butun operatsiyaga polkovnik Ali Usmonov boshchilik qilishni o'z zimmasiga olganligini qulog'ingizga shipshitib qo'yishim mumkin. Agar juda, juda ham qiziqayotgan bo'lsangiz, shuni ham asta shivirlashim mumkin: qo'lga olish guruhiga boshliq etib meni tayinlashdi. Jamoatchilik vakillari, drujinachilar va miliitsiya xodimlaridan iborat yigirma kishilik otryad tuzish haqida ko'rsatma ham oldim. Kunduz soat uchlargacha otryadni tuzib bo'ldim. Pensionerlardan Muslim bobo bilan tovlama-chilarga qarshi kurashda nom chiqargan Mergan ota, drujinachilardan aka-uka bokschilar Hasan bilan Hasan, miliitsionerlardan uchastkavoy Sur'at aka, xullas,

tanlagan kishilarimning hammasi azamat, bos desa, bosadigan xilidan. Hammasini to'plab, operatsiya rejasini g'oyat maxfiy saqlashga so'z bergenim uchun, soat o'nda shu yerda to'planamiz, viloyat markaziga konsert ko'rgani boramiz, deb qo'ya qoldim.

Ixtiyorimda hali yetti soat vaqt bor. Uyga borib, buvijonim-u dadajonim bilan, iyagimizni iyagimizga tirab olib, gaplashib, oq jo'xoridan tuyib kelishgan bo'lsa, serqatiq go'ja osh qilib ichib, maza qilib yotishim ham mumkin edi. Ammo allaqanday bir g'ashlik paydo bo'lib yuragimga g'ulg'ula sola boshladi. Bordi-yu, hamma ish tayyor bo'lib, katta-kichik oyoqqa turgan bir mahalda Odil battol qochib qolsa-ya! Sharifa, uning hamma joyda odami bor, degandi, militsiyaning rejasidan xabar topishi ham hech gap emas-ku, axir! Yo'q, nima bo'lganda ham uni ko'zdan qochirmasligim, orqasidan soyadek ergashishim kerak.

– Nima deding, qalpoqcham? – maslahat so'radim dono maslahatchimdan.

– Yaxshi o'ylading, Hoshimjon, – ko'nglimni ko'tardi qalpoqcham.

«Rohat» oshxonasiga jo'nadim. Har kungidek bugun ham odam gavjum, navbatning oxiri cho'zilib, naq ko'chagacha chiqib ketibdi. O'tirgani joy yo'q, bir xil xo'randa tikka turib ovqatlanishyapti...

Oshpazlarning oldiga o'tdim. Qo'lli-qo'liga tegmaydi, entikishib, peshonalaridan chakillab ter oqib, goh cho'michni, goh kapgirni ishga solib, ovqat taqsimlashyapti. O'roz oshpaz ko'rinmaydi. Salimjon aka o'z va'dasining ustidan chiqib, uni ishchilar oshxonasiga o'tkazib, jamiki oshpazlariga boshliq qilib qo'yganga o'xshaydi. Bufetchining ishlarini ko'rib, ochig'ini ayt-sam, unga havasim kelib ketdi: biram chaqqon, biram tez ishlayaptiki, asti qo'yaverasiz. Aroq deganga suv, konyak deganga pamil choy uzatib:

– Tez bo'ling, stakanni kutib qolishdi, – deb qistab ham qo'yadi.

«Baxtiqaro» direktor ko'ksini stolga berib, cho't qoqib, pul sanab o'tiribdi. Yirigini portfeliga-yu, maydasini stolning tortmasiga joylayapti. Xuddi shu payt eshikni kimdir qo'rqa-pisa chertgandek bo'ldi.

– Eshiq ochiq-ku! – o'shqirdi direktor.

Xiyol o'tmay ostonada o'ttiz besh yoshlardagi ozg'in-gina bir ayol ko'rindi. Orqasidan, do'konchi qo'shnimiz Ne'mat akaning o'g'llariga o'xshagan bolalar, yoshi tax-minan olti, yetti, sakkizlarda bo'lgan, sovuq qotishgandan dildirashib turgan uch bola ko'rindi. Men bu ayolni darrov tanidim. Vokzalda perashka sotardi. Huv birda kapitan Hoshimova uni jinoyat ustida qo'lga ham tushirgan.

«Baxtiqaro» direktor qovog'ini osiltirib, go'yo ayolni ko'rmagandek, o'z ishini davom ettiraverdi.

– Men yana keluvdim... – dedi ayol xuddi «uh» tort-gandek bir ohangda.

– Kelgan bo'lsang, nima qilay, ashula aytib beraymi?

– Axir, rahmingiz kelsin!

– Menga kimning rahmi keladi? Trestga bor!

– Bordim, sizning ruxsatingizsiz hech narsa qilishmas ekan, – ayol piqillab yig'lab yubordi. – Hech bo'lmasa, mana bu yetimlarning rahmini yeng.

Odil battol boshini ko'tarib, zaharxanda bilan «xe-xe»-lab kului. «Bolalarimni olib borsam, rahmi keladi, deb o'ylagandirsan-da, pismiq!» – deb yana ishini davom ettiraverdi.

Ikki tomon ham o'n daqiqalar chamasi jim qoldi.

– Eshikni topolmayapsanmi? – so'radi nihoyat direktor.

– Jon, Odil aka, bola-chaqalaringizning havasini ko'ring.

– O'rningga xaridor chiqdi, sotib yubordim.

– Axir, o'sha pulni men ham berardim-ku?

– Xo'sh, qancha olib kelding? – to'satdan boshini ko'tarib, tabassum qildi Odil battol. Ayol:

– Uch oydan buyon ishsizman, menda pul nima qilsin, eson-omon ishimni boshlab yuborsam, topganim

sizniki, – degan edi, «baxtiqaro» direktor haligidan ham achchiqroq bir tabassum bilan:

– Bilagingda oltin bilaguzuk, barmog'ingda tilla uzuk, pul yo'q, degani uyalmaysanmi? – dedi. Ayol avval bilaguzugini, so'ngra biroz ikkilanib turgach, «ha, mayli, bosh-ko'zimdan sadaqa», deb o'yladi shekilli, barmog'i-dagi yoqut ko'zli uzugini ham chiqarib berdi.

– Ertaga ishga tushsam bo'ladiimi? – so'radi oxirida.

– Ishgami? – uzukning u yoq bu yog'ini ko'zdan kechirib dedi «baxtiqaro» direktor. – Ishga deysanmi? Ishga hali erta.

– Voy, nega? – qo'rqib ketdi ayol.

– OBXSS bosgani esingdami? O'sha materiallar sudga oshirilgan. Bir yoqli bo'lsin, keyin tushasan...

«Yolg'on! Mutlaqo yolg'on! – baqirib yuborishimga oz qoldi. – Materiallar sening o'zingda – yer ostidagi xazinangga berkitib qo'ygansan! Shoshmay tursang, bugun-erta sud ham boshlanib qolar...» O'zimni qo'lga olib, tishimni tishimga bosib, ovozlarini yozib olishda davom etdim. Chiqillatib suratlarini ham olaverdim.

– Bu ishlarni tinchitdim, devdingiz-ku? – butunlay o'zini yo'qotib dedi ayol.

– Ha, tinchitmoqchi bo'luvdim... Lekin juda katta pul so'rashyapti...

Ayol goh direktorga, goh ko'zlari mo'ltilab yig'lavoray-yig'lavoray deb turishgan o'g'llariga qarab, «koshki edi, pulim bo'lsa!» – deya tizzalari bukilib dag'-dag' qal-tiray boshladi.

– Uyat, uyat-ey, – deb boshini chayqab qo'ydi Odil Abbosov, – og'zing to'la tilla tish-u, pulim yo'q, deysan-al..

Ayol yana bolalariga qaradi, qamalib ketsam, bu sho'rtumshuqlarning ahvoli nima kechadi, deb o'yladi shekilli, tishi ham omonatgina qo'yilgan ekan, pastki tomondagilarini shartta olib, stolning ustiga qo'ydi.

– Shu bilan «bosdi-bosdi» bo'ladiimi? «Baxtiqaro» direktor xuddi nordon bir narsa chaynab olgandek, aftini burishtirib:

– O'nta tish bilan yuristni qo'lga olib bo'larkanmi? – deb chala qolgan ishini davom ettirishga tutindi.

Ayol tepa tishlarini ham sug'urib, stol ustiga tashladi.

– Endi bitadimi?

Odil Abbosov xiyol kulimsirab:

– Qachon ishga tushasan? – deb so'radi.

– Hozir desangiz ham tayyorman, – sevinganidan entikib ketdi ayol.

– Ertaga tusharsan, – shunday deb Odil Abbosov o'midan turib, po'lat sandig'idan qotib, po'panak boylab ketgan bir patirni olib ayolga uzatdi: – Ma, qasamyod qil!

Ayol cho'kka tushib, peshonasini nonga tegizib, tayyor bo'lib turdi.

– Bu yerda bo'lib o'tgan gaplarni birovga aytsam, non ursin, de! – buyruq berdi «baxtiqaro» direktor.

– Bu yerda bo'lib o'tgan gaplarni birovga aytsam, non ursin!

– Tushgan foydaning yarmini bermasam, non ursin!

– Tushgan foydaning yarmini bermasam, non ursin!

– Va'dalarimni bajarmasam, boshim ketsa mayli, de!

– Va'dalarimni bajarmasam, boshim ketsa mayli!

Shuncha yoshga kirib, bunaqangi voqeani hech ko'r-magan, hatto eshitmagan edim. Poraxo'tning bunaqangi qasamyodlari bo'lar ekan-ku! Yo'q, bu chinakam battol. Ta'riflab bo'lmaydigan darajada battol ekan! Yordam so'rab kelgan bir ayolning og'zidagi tishlarini qoqib oldi-ya! Bu voqeani birovga aytsam, o'lib qolsa ham ishonmaydi. Xayriyatki, bu g'amgin ovozlarni yozib, hayajonli yuzlarni suratga tushirib turibman. Bo'lmasa, bir nafasdan so'ng o'zim ham ishonmay qolardim. Kamoli g'azabim oshganidan, qaltirab, tashqariga chiqib ketdim. Suv ichib, o'zimni bosishga harakat qildim.

Soat otilarda direktor ikkimiz noma'lum tomonga qarab yo'l oldik. Qayoqqa boryapmiz, bilmayman. Aslida buning menga ahamiyati ham yo'q. Faqat uning ortidan qolmay, har bir odimini suratga tushirib, har bir so'zini yozib olsam bas.

Eshigining tepasiga «Yuridik konsultatsiya» deb yozib qo'yilgan ko'rmsizgina bir idoraga kirdik. Xuddi Odil battolning o'ziga o'xhash og'zi haddan tashqari katta, yalpoq yuzli, serajin peshonasi eski mahsidek tirishib ketgan, ellik besh-oitmish yoshlardagi bir odam «iy-iy»-lab, sekin o'rnidan turdi:

– Qanday shamol uchirdi, Odiljon?

– Do'stlarimni tez-tez sog'inib turaman, – ko'rishish uchun qo'l uzatdi «baxtiqaro» direktor. – Kecha un eltib tashlashibdimi?

– Bir yo'la uch qop! Saxiysiz-da, Odiljon.

– Do'stlarimdan jonomni ham ayamayman.

– Umringiz ziyoda bo'ssin. Xo'sh, xizmat, do'stim?

Ikkovlarining suhbatlaridan shu narsani bilib oldimki, bu odamning oti Shokir bo'lib, Odil battolning qonundan tashqari jamiki xatti-harakatlariga yo'l-yo'riq ko'rsatib turuvchi qonunshunos ekan. Salimjon akam Odil Abbosovning shahar prokururasida maslahatchisi bor, deb noto'g'ri taxmin qilib yurgan ekan. Battolning maslahatchisi mana shu xonada, egasi ko'chib ketgandek huvillab qolgan ko'rmsizgina idorada o'tirar ekan.

– Mana bu kelinga bizdan sovg'a... – dedi Odil Abbosov haligi uch bolali ayolning barmog'idan sug'urib olgan yoqut ko'zli uzukni uzatib.

Maslahatchi sevinganidan ko'zları chaqnab, o'rnidan turib ketdi. «Qo'ying, meni uyaltirib qo'yyapsiz», – dedi-yu, tag'in qaytib olib qo'ymasin deb qo'rqi shekilli:

– Hotamtoysiz-da, hotamtoy! – deya shoshilib uzukni cho'ntagiga soldi. Bu orada «baxtiqaro» direktor portfelini asta ochib, Sharifaning o'limi oldidan yozib qoldirgan vasiyatnomasini ko'rsatdi.

– Mana bu xushxabarni ko'ring!

Maslahatchi vasiyatnomani qoshlarini chimirib, ovoz chiqarmasdan o'qib chiqdi-yu, xuddi birov bo'g'ayotgandek, xirillab kuldi:

– Tabriklayman, tabriklayman! O'lgani aniqmi?

– Aniq.

- Demak, polkovnikning kuni bitibdi endi!
- Koshki edi-ya...
- Uni ishdan olib, javobgarlikka ham tortishadi, - sevinganidan o'rnidan turib ketdi maslahatchi. - Mana, mening maslahatimga yurib, kam bo'lmaodingiz. Vasiyatnomani o'z qo'li bilan yozganmi?
- O'z qo'li bilan yozgan.
- Endi bu yog'ini menga qo'yib bersinlar. Shu kechasiyoq vazirlik nomiga imzosiz ariza yozamiz. O'n gulidan bir guli ochilmagan Sharifani isnodga qo'yib o'dirgan, poraxo'r Salim Otajonov qachongacha yallo qilib yura-veradi, deb yozamiz. Mehnatkashlar nomidan yozamiz!
- Yozgan shikoyatingizni menga ham, albatta, ko'r-sating.
- Bo'lmasa-chi, do'stim.
- Go'sht-po'sht kerak emasmi?
- Qo'ying, odam uyaladi.
- Ertalab berdirib yuboraman. Xayr, men ketdim.
- Omon bo'ling, hotamtoy do'stim, - degancha, ko'-chagacha kuzatib chiqdi maslahatchi.

Soat o'nlerda «baxtiqaro» direktorni jarlik tubidagi paxsa devorli qo'rg'onchaga kiritib yubordim-u, o'z guruhimni tezroq boshlab kelish uchun idoraga yugurdim.

QO'RQINCHLI TUN

- Qo'rqtyapsanmi, Hoshimjon?
- Qo'rqtyapman.
- Qo'rhma, o'g'lim, sening orqangda butun xalq, hukumat turibdi.
- Shundayku-ya...
- Nashani oldingmi?
- Oldim.
- Eng muhimi, shoshma, o'zingni yo'qotma!
- Xo'p.
- Hamma ishni men aytgandek qil.
- Yaxshi.

– Oq yo'l, o'g'lim! – deb Salimjon akam meni yo'lga kuzatib qoldi. O'zi ham birga bormoqchi edi-yu, lekin nachora, xizmatchilik ekan, borolmadi. Uning zimma-sida ham menikidan og'irroq vazifalar turibdi. U ham tuni bilan uqlamay yugurib-yelib chiqadi.

Yigirma kishi usti berk mashinada yo'lga tushdik. Shundan so'nggina men hamrohlarimga qayoqqa bora-yotganligimiz, bizni qanday xavf-xatarlar kutayotganligi, bajarishimiz kerak bo'lgan ish g'oyat mas'uliyatli ekanligini tushuntirdim.

– U ochofatlarni allaqachon qo'lga olish kerak edi, – g'ijinib qo'ydi pensioner Muslim bobo.

– Xayriyat, baloxo'rлarning ildiziga bolta uriladigan kunlarni ham ko'rар ekanmiz, – xursand bo'lib dedi Mergan ota.

– Hammasi sakkiz kishi dedingizmi? – tashvishlanibroq so'radi Sur'at aka. – Ancha og'ir bo'larkan...

– Qo'rqmang, – deb qo'ydi drujinachi Hasan boksyor. U o'z kuchiga ishondi shekilli.

– Ikkitasini o'zim tinchitib beraman, – dedi ukasi Husan ham.

Axlatxona yonida mashinadan tushdik. Boshqa joylarda, ehtimol, bunday emasdir-u, ammo bizning shaharda qish tushishi bilan irillab shamol esGANI-esGAN. Bugun ham qattiq shamol turib, ko'kdagi qora bulutlarni goh o'ngga, goh chapga haydab, tunni yana ham nahimaliroq, yana ham qo'rqinchliroq qilib ko'rsatyapti. Atrof shunaqangi qorong'iки, burningdan narini ko'rib bo'lmaydi. Aksiga olib, suvi qurib qolgan anhorga shu оqshom suv ochib yuborishibdi. Pensioner Muslim bobo bilan Mergan ota shaloplاب suvgaga tushib ketishdi.

– Zarari yo'q, – shivirladi Mergan ota, – dushmanlar bilan olishganimizda bundan og'irroq kunlarni ko'rannmiz.

– To'xtanglar, mening kalishim oqib ketibdi, – deb qattiq gapirib yubordi Muslim bobo.

– Jim! – shivirladi Sur'at aka.

– Kampirimdan baloga qoldim endi! – Muslim bobo kutilmaganda xaxolab kulib yuborsa bo'ladimi, ham-mamiz qo'rqib ketdik. Bir xillarimiz yerga yotib oldik.

Goh emaklab, goh panalab chopib, jar tubidagi paxsa qo'rg'onga yetib, avval kelishib olganimizdek, uni har tomondan qurshab oldik. Men ichkari kirib, hamma ish joyida bo'lsa, gugurt chaqib, bostirib kirishga signal beradigan bo'ldim.

Bir sakrab devordan oshib o'tdim. Hovli xuddi go'ris-tondek qorong'i, jimlik, tiq etgan ovoz eshitilmaydi. Faqat uyning mo'risidan ahyon-ahyonda jonsiz uchqunlar otilib chiqib, qorong'ilik qa'rida yo'q bo'lib ketyapti. Uyning eshigi berk, derazaga parda tutilganga o'xshaydi – tirqishdan nursiz yorug'lik ko'rinish turibdi. Uyga qanday kirdim endi? Eshikni kim ochib beradi? Salgina ovoz chiqsa, hammalari hushyor tortib, rejamizni chippakka chiqarishi mumkin! Shu paytda qo'g'irchoq teatrda artist bo'lib ishlaganligim juda qo'l kelib qoldi-da. Boshimga qalpoqchamni kiyib, ko'zdan g'oyib bo'ldim-u, eshikka yaqinlashib, xuddi sovqotib qolgan mushuk bolaga o'xshatib zorlanib, miyovlay boshladim, qo'llarim bilan taxtani tatalab tirmadim. Xayriyat, yalmog'iz kampir qulog'ini ding qilib o'tirgan ekan, darrov eshita qoldi.

Eshikni qiya ochib:

– Hmm, sovuq badaningdan o'tib ketdimi? – dedi. Bu paytda men lip etib uyga kirib oldim. – Kir, kiraqol, tezroq... Qo'rqyapsanmi, ha, mayli, sovqotsang, yana kelarsan, – deb, kampir eshikni ichidan berkitdi.

Doshqozonda biqirlab sho'rva qaynayapti. O'ziyam naq yigirmatacha tovuqning boshi uzilganga o'xshaydi. Nega desangiz, qozon shunchalik katta bo'lishiga qaramay, go'shtlar bir-biriga tiqilib qolibdi. Xushbo'y hid xonani tutib ketibdi. Ishtaham qo'zg'ab, tamshanib, bir-ikki bor «qult-qult» etib yutindim-u, «bor-ey, bir-pas kutishsa kutishar», deb chala pishgan bir tovuqni qo'limga olib, tikka turganimcha, «puf-puf»lab, pok-po-kiza tushirdim.

Salimjon akam ko'p tadbirkor odam-da. «Borayotgan joying juda xavfli, gapingga qaraganda, hammasi qurollanganga o'xshaydi. Ortiq urinishning nima hojati bor, ilojini topsang, taomlariga nasha qo'shib ber, garang bo'lib qolishadi, qo'lga olish osonlashadi», – deb o'rgatgan edi. Hatto, cho'ntagimdagi chaqaloqning mushtidek keladigan nashani ham o'zi topib berdi. «Baniyati shifo bo'lsin», – deb uni qozonga tashladim-u, assalomu alaykum, deya sekin yerto'laga tushib bordim.

Ana tomosha-yu, mana tomosha! Hammalari avvalgidek shirakayf, ko'zлari biyo-biyo. Maykachan bo'lib olishibdi. Taglarida atlas ko'rпachalar, shishalar ochilgan, maylar qadahlarda gul-gul yashnab turibdi. Devqomatli pahlavon o'rtada, yelkalarini uchirib, baquvvat bilallaridagi mushaklarini o'ynatib, goh o'ngga, goh chapga shox tashlab o'yinda tushyapti, qolganlari qarsak chalib, ashula aytishyapti:

*Besh kun ekan bu dunyo,
Ko'raringni ko'rib qol.
Yoshligingda xo'b o'ynab
Davri davron surib qol...*

Xo'ppa semiz amaki qarsakni negadir, erinibroq chalyapti, ashulaga ham qo'shilmayapti. Faqat ahxon-ahyonda, xuddi omonatini topshirayotgan bemorga o'xshab, iyak qoqib qo'yayapti, xolos. O'g'ri Mutal bo'lsa, go'yo birov unga qarsakni qattiqroq chalib, ashulani ham baqiribroq aytsang, mukofot olasan, deb shipshitib qo'ygandek, sheriklaridan o'zib ketyapti. Peshonasi yaltiroq amakining jazavasi tutib qolibdi: hamma narsani unutib, qora terga botib, og'zini kappa-kappa ochib, qarsakni ham boshqalardan ko'proq uryapti. Orif chayqovchi ashulaboshi ekan. Ko'zlarini chirt yumib, bo'ynini cho'zib, huzur qilayotgandek boshini chayqab, ashulani tobora avjiga chiqaryapti:

*Davron keldi sur, begin!
Qandingni ham ur, begin!
Omad keldi ot chopgin,
Savlati zo'r, zo'r begin!..*

- Yashavor, «Bodroq»! Besuyak bo'lib ketibsan-ku!
- Qiyib tashlading, uka! – deb ora-chora qiyqirishib ham turishibdi. «Sallabodroq» amaki charchab, boshi aylandi shekilli, chayqalib ketdi-yu, o'yinni to'xtatib, «baxtiqaro» direktorning qo'lidan torta boshladidi.
- Turing, ustoz!
- Ha-ha, qani-qani!
- Qo'yamsan, «Bodroq»! – deb har tomondan qiyqirib qolishdi. Yo'q, Odil Abbosov uncha tarang qilib o'tirmadi, labini cho'chchaytirib, ko'zlarini qisib o'rnidan turdi-da, ikki qo'lini laylakning qanotidek keng yozib: «Qorasochim»ga chalinglar bo'lmasa», deb iltimos qildi.
 - *Qorasochim o'sib qoshimga tushdi.
Na savdolar meni boshimga tushdi-yey!* –

deb Oriq chayqovchi ashulani boshlab yubordi. Tavba qildim-ey, nahotki bu o'sha butun shaharga jinoyat urug'ini sepib, mevasidan sheriklarini ham bahramand etib yurgan «baxtiqaro» direktor bo'lsa! Axir u tappa-tuzuk o'yinchisi ekan-ku! Qo'llarini chiroyli o'ynatishini qarang, oyoqlarining ashula ohangiga mos tushayotganini aytmaysizmi! Nima balo, yoshligida estrada teatrining o'yinchisi bo'lganmi deyman!

- Qoyil!
- Ofarin, ustoz!
- Bekorga sizni sarkorim, demaganman, axir! – deb olqishlay boshlashdi sheriklari.

O'yin to'xtadi. Charchab qolishganga o'xshaydi, chuqur-chuqur nafas ola boshlashdi.

- Mutal! – xitob qildi «baxtiqaro» direktor.
- Labbay, ustoz!

– Qadahlarni to'ldir, ukam, bugun mening eng baxtli sunim. Dushmanimning oyog'iga yana bir bolta urdim...

Biri stakanda, boshqasi kosada, biri oqidan, boshqasi jizlidan otib olishgach, ko'zlarini suzishib, chala-chulpa bo'zlar aytishib, har xil narsalar to'g'risida gaplasha boshlashdi. O'tgan safargidek, bu gal ham sarkor tobelaridan pul yig'ib, o'g'ri Mutal bilan «Sallabodroq»qa oz-oz berib, qolganini portfelia joyladi. Chayqovchini bayyorgina mollarni haligacha bozorga chiqarib sota olmaganligi uchun koyidi. Beshik yasaydigan do'konchi oldidagi avtoinspeksiya xodimlarini chalg'itish uchun uch yuz metr narida avariya uyuştirish kerak edi, deb naslahat berdi.

– Bu fikringiz juda ma'qul, ustoz, – qo'lini ko'ksiga po'yib qulluq qildi chayqovchi.

– Mashinani o'zim topib beraman! – va'da berib yubordi o'g'ri Mutal. Peshonasi yaltiroq amaki bilan xo'ppa semiz amaki, bizga yana ham ko'proq xashak bering, bozor juda avjida, deb iltimos qilishdi.

– Ovqat pishdi! – e'lon qilib qoldi shu payt yalmog'iz kampir. Chayqovchi bilan Mutal yuqoriga chiqib, bilqilab turgan tovuqlarni katta tog'oraga bosib tushishdi. Birozdan so'ng tovuq suyaklarining qirsillab sinishi, lablarning chapillashi, past-balando pishillash ovozlari, bra-chora kekirishlar ham quloqqa chalina boshladи.

– Mutal!

– Buyuring, ustoz!

– Quy, to'ldirib quy! Bugun men baxtliman!

– Sizning baxtingiz bizning baxtimiz, – chaynalib gapga qo'shildi chayqovchi.

– Siz bo'lmasangiz, biz allaqachon qo'lga tushgan bo'lardik! – deb minnatdorchilik bildirdi peshonasi yaltiroq amaki.

– Men borman, hech qaysing qo'rqma, – kimnidir tashlamoqchi bo'lgandek ko'rsatkich barmog'ini qatalib gapira boshladи «baxtiqaro» direktor, – chunki men ayyorman, tulkimан! Hammasiga chap beraman...

OBXSSmi, u mendan qo'rqadi! Yuragini olib qo'ydim, xudo xohlasa, yaqinda hammasi ishdan ketadi, hali ko'p davri davron suramiz. To'g'rimi, Mutal?

– Haq gapni aytdingiz, ustoz. Ularni hali ko'p o'ynatamiz.

– Mening tushimga har kuni OBXSSning boshlig'i kiriyapti, – yutinib qo'ydi chayqovchi.

– Men ham shunaqa tushlar ko'ryapman, – asta boshini ko'tardi xo'ppa semiz amaki. – Hozir ham tush ko'rayotganga o'xshayman, boshim aylanib ketyapti...

Peshonasi yaltiroq amaki:

– Aylanish... – dedi-yu, gapini yo'qotib qo'ydi shekilli, biroz jim qoldi. – Hammamiz aylanyapmiz, tovoqlar, shishalar, shishalar aylanyapti, yerto'la aylanyapti...

Nasha asta-sekin o'z kuchini ko'rsata boshladimi, bir-birlariga qarab iljayishib, tillari kalimaga kelmay qoldi.

– Xi-xi-xi! – kuldil bittasi.

– Ha-ha-ha! – jo'r bo'ldi boshqasi.

– He-he-he! – deya davom ettirdi uchinchisi.

Vaqtni qo'ldan boy bermaslik uchun shoshilib ularni qurolsizlantira boshladim. «Baxtiqaro» direktor bilan o'g'rida o'qlangan to'pponcha, chayqovchi bilan devqomatli pahlavonda xanjar bor ekan. Qolganlarida yo hech narsa yo'q, yoki topolmadim.

– Nasha! Tovuqdan nashaning hidi kelyapti! – baqirib o'rnidan turib ketdi devqomatli pahlavon.

– Nasha!

– Ha, ha, nashaning hidi bor! – deb yumilib bora-yotgan ko'zini kattaroq ochmoqchi bo'ldi «baxtiqaro» direktor. – Mutal, sen qildingmi bu ishni?

– Xudo ursin! – qasam ichdi o'g'ri.

– Chayqovchi, sendan shubham bor.

– Til tortmay o'lay, ustoz!

– Hozir til tortmay o'lasan! – «baxtiqaro» direktor kost-yumining cho'ntagini paypaslab qoldi, tatalab portfelini ochdi, oxiri, shimming cho'ntagiga qo'l suqib «To'ppon-

cham!» – deb baqirib yubordi. Turmoqchi bo'luvdi, munkib ketdi.

– «Bodroq», ushla o'g'rini! – dedi yotgan o'rnila xirillab.

Bir nafasdan so'ng yerto'lada, tomosha qilsang arziyidigan mushtlashish boshlandi. Devqomatli pahlavon o'g'rini, «baxtiqaro» direktor chayqovchini, peshonasi yaltiroq amaki negadir omborchini bo'g'ib oldi. Hammasi ham garang, tuzukroq mushtlashay desa, boshi aylanayotganidan qo'lini ko'targani madori kelmaydi. O'n daqiqalardan so'ng bir-birlarini bo'g'ishgancha cho'zilib qolishdi.

«Baxtiqaro» direktor boshliq jinoyatchilarning eng so'nggi bazmi shu yo'sin bir-birlarini bo'g'ish, iyaklariga musht tushirish bilan yakunlandi.

– Lekin o'g'lim, dovyurak yigit ekansan! – dedi Muslim bobo jinoyatchilarni mashinaga yuklab qaytayotganimizda. – Mana bu pahlavonning yotishini qara, loaqal, shundan ham qo'rqmadingmi-a?

– Sal-pal qo'rqedim ham, – dedim kamtarlik qilib.

Ertasiga ertalab Odil battolning yer osti xazinasidagi behisob boyliklar-u, o'g'irlangan hujjatlarni ham keltirib bergach, o'zim boshchilik qilgan «Sariq devni quvib» operatsiyasini shu bilan tugatgan bo'ldim. Ikki ming to'rt yuz dona har xil surat, suhbatlar yozib olingan to'rt ming ikki yuz metr tasmani boshliqlarimga topshirdim. Tergov ishlarini mendan ko'ra o'n barobar tajribaliroq bo'lgan mayor Xoliqov olib boradigan bo'ldi. O'sha kuni kechga tomon idoramizning qora «Volga»sida qishloqqa jo'nab ketdik.

«QISHLOQDA O'TGAN KUNLARIM»

Shunday qilib... nima deyayotgan edim, buvijonim bilan qishloqqa jo'nab ketdik deyayotgan edim shekilli, ha, xuddi shunday deyayotgan edim... O'ziyam qishlog'imizni juda sog'inib qolgan ekanman. Zokir, Orif, Mirobiddinxo'jalar ham meni intizor bo'lib kutishayotgan ekan. Agar yana bir hafta kelmasam, Zokir meni ko'rgani bormoqchi, qaytayotganda to'yga taklif qilib kelmoqchi ham ekan.

Yo'q, yaxshisi, bir boshdan gapiray. Oriq, semiz jino-yatchilar-u, ularning qora qilmishlarini isbot qiluvchi ashyoviy dalillarni topshirgan kunim ertasiga tuman militsiya boshqarmasida polkovnik Ali Usmonov rahbarligida meni, ya'ni sariq devlarni qo'lga tushirishda katta jasorat ko'rsatgan serjant Hoshimjon Ro'ziyevni qanday rag'batlantirish masalasi ko'rib chiqilibdi. Kimdir, o'rtoq Ro'ziyevga pul mukofoti bersak, yaxshi bolalar edi, degan ekan, ustozim: «Menimcha, Hoshimjonga pulning hojati yo'q, negaki pulni yomon ko'radi. Sarflashni ham bilmaydi, olgan maoshini bir kunda xarjlab, ertasiga yana qarz so'rashga tushadigan odati bor...» – deb e'tiroz bildiribdi. Shundan so'ng Ali Usmonovich: «Agar qarshilik bo'lmasa, Hoshimjonne Qrimga, militsionerlarning dam olish uyi-ga jo'natib, borish-kelish, yekish-ichish xarajatlarini o'z bo'ynimizga olsak», – degan ekan, bu taklif kamoli ma'qul bo'lganidan o'tirganlar qarsak chalib yuborishibdi.

Shunday qilib, men Qrimga jo'naydigan bo'lib qoldim.

– Nima-nima?! – dedi buvijonim qoshlarini past-baland qilib. – Qanaqa Karim chiqdi yana?

– Karimmas, Qrim!

– U yerda nima qilasan?

– Dam olaman.

- Ho'kizdek yigit karavotning poyasiga oyog'ingni tashlab yotgani uyalmaysanmi?
- Yo'q, uyalmayman.
- Hech yoqqa bormaysan! Qishloqqa olib ketaman, tappi dumalatasan!
- Tappi?!
- Bo'lmasa, to'nka yorasan!
- To'nka?!
- O'tgan yili ta'tilga bormading, avvalgi yili aldab qocheding. Uyda bir cho'p o'tin yo'q, bolam. Dadangga achinmaysanmi? Bir o'zi qaysi biriga ulgursin?
- Baribir tappingizni dumalatmayman, obro'yimga to'g'ri kelmaydi endi... Oysha bilan Dono qilishsin. Ular qoshiga o'sma, qo'liga xina qo'yib, maza qilib yurisharkan-u, biz tappi dumalatarkanmiz-da!
- Gap qaytarma! - o'shqirib qo'ydi buvijonim.
- Baribir boshlig'imiz ko'nmaydi, - deb oyog'imni tirab turib oldim men ham. O'zingiz bilasiz-ku, buvijonim bilan tortishib o'tirishning foydasi yo'q. Baribir aytgani ni qildiradi. «Hozircha men tirik ekanman, boshlig'ing o'zim bo'laman, mendan keyin ixtiyoriring o'zingda!» - deb o'rnidan turib, mening kiyim-boshlarimni yig'ishtirib, jomadonga joylay boshladi. Paradga kiyib chiqadigan shap-kam bor edi, uni dadamning xurjuniga soldi. Baxtimdan o'rgilayki, suhbatimizni Salimjon akam ayvonda eshitib o'tirgan ekan. Chiqishim bilan kulib, bosh chayqab:
 - Kampir zo'r-a! - deb qo'ydi.
 - Ko'rib turibsiz-ku! - dedim yig'laguday bo'lib.
- Birgalashib borib, Ali Usmonovichga Qrimga bora olmasligimni yotig'i bilan tushuntirdim. Lekin kim nima desa deyaversin-ku, men shu yoshta kirib, Ali Usmonovichdek mard, hotamtoy boshliqni hech ko'rgan emasman. Mening gapimga kirmading, deb xafa bo'lish o'rniliga ko'nglimni tog'dek ko'tarib yubordi. «Hali yoshsiz, dam olishga ulgurarsiz», - deb boshqarma fondidan ikki yuz so'm pul mukofoti ajratdi, o'zi minib yurgan qora «Volga»ni ixtiyorimga berib:

– Yuzimizni butun vazirlik oldida yorug' qilgan yigit-dan jonioymi ham ayamayman, – dedi.

Kunduz soat uchlarda qishloqqa jo'nab ketdik.

Rulda o'zim, yonimda dadam mudrab ketyapti, orqa o'rindiqda yayrab ketayotgan buvijonim javrab, meni odam bo'lmaydi, deb butun qishloqqa gap tarqatgan Hojar kelinoyimning go'riga g'isht qalayapti.

Dalalarda bahor boshlanib qolibdi: ariqlar bo'yidagi o'tlar ko'kargan, daraxtlar novdasi bo'rtib, kurtak chiqarishga moyil bo'lib turibdi. Traktorlar gurillab yer haydaydi, yer tekislayotgan, ariq ochayotgan erkag-u xotinlar bizga tikilib, bir xillari qo'l siltab qolishadi. Qushlar eson-omon bahorga chiqib olganlariga sevinib, osmon-u falakda g'ujg'on o'ynashadi... To'satdan, kutilmaganda, qalbimga quvonch, shodlik to'lib, ashula aytib yuborganimni o'zim ham sezmay qolibman. Buvijonim dag'al qo'llari bilan sochimni silab: «Ob-bo, tentagim-ey, ashula aytishni qachon o'rgana qolding?» – deb erkalab qo'ydi.

– Militsiya xodimi hamma narsani bilishi kerak, buvijon!

– Xudoyo seni odam qilgan militsiya u dunyo-yu bu dunyo kam bo'lmasin, – qo'lini ochib fotiha o'qidi buvijonim. – Zokir o'rtog'ing uylanyapti, eshitdingmi?

– Kimga?

– Ovsar tegirmonchining nabirasi bor-ku, Hakima.

– E, turnikdan yiqilib, oyog'i cho'loq bo'lib qolgan qizgami?

– O'shangan. Fermada sut sog'uvchi bo'lib ishlayotgan edi.

Zokir andak bo'lmasa sharmanda bo'layozdi. Hakimaga ishqil tushib qolgan ekan. Nuql fermaning tominga chiqib, ashula aytarmish, bir-ikki marta Hakimani poylab borib, ko'cha eshiklari oldida uqlab qolibdi...

Qishloqqa namozgar mahalida kirib bordik. Xuddi sirk tomoshasi kelgandek, bolalar orqamizdan quvib uygacha ergashib borishdi. Bechora oyijonim-ey, goh yig'laydi, goh kuladi. Meni o'tqizgani joy topolmay, nuql

mashina signalini eshitib, bir cho'chib tushganini gapi-radi. Singillarim Oyshaxon bilan Donoxon bo'lsa, sevinganlaridan irg'ishlashib, negadir, men bu yoqda qolib, bir-birlarini achaomlashishadi, betlarimdan o'pishadi.

Ko'z yumib-ochguncha hovlimizga odam sig'may ket-di. Bir xillari men bilan omonatgina so'rashib, ko'proq men minib kelgan mashina bilan qiziqa boshlashdi. Hatto, bittasi: «O'g'irlab kelganga o'xshaydi, qarang, Hosshimning ko'zi bejo!» – degan gapni ham aytibdi. Dadam Umurzoq qassobni chaqirib kelib, qo'y so'ydirdi, katta qozonda sho'rvva pishirishdi. Kechqurun, negadir, kolxzimizning raisi, buxgalter, agronom Anorboy tog'alar ham kelishdi. Uchastkavoy amakiga bola yuborib, uni ham chaqirtirib keldik. Bu yoqda maktabdosh do'stlarim Zokir, ta'tilga kelgan Mirobiddinxo'ja, oltinchi sinfdan o'qishni tashlab ketib, hozir traktorchi bo'lib ishlayotgan Akrom, Toshkentda qaysi bir institutda sirtdan o'qib, kolxzoda bosh tabelchilik qilayotgan Toshpo'lat, tish doktorligi texnikumini bitirib kelib, hech kimga gap bermay yurgan xumkalla Orif... e, boringki, hamma og'aynilarim ham to'planib qolishdi. Garchi hammalari meni ko'rish, hol-ahvol so'rash uchun kelishgan bo'lsa ham, gap butunlay boshqa yoqqa burilib ketdi. Erkaklar bu yil qish cho'zilib, xashak tamom bo'lib qolgani, bozorda qo'y-molning bahosi tushib, bir bog' bedaga bitta qo'zi berayotgani haqida gaplasha boshlashdi. Ayollar do'kon mudiri gardishi hallangan chinni kosa bilan paxta gulli piyolani chayqovga chiqarayotgani, xudo xohlasa, topgani o'limligiga buyurishi to'g'risida bahslashishga tushishdi. Oynisa kampir kelinini ko'z ochirmsasmish, To'ponisa kampir kuyovini o'ziga isitib olish uchun domlaga qatnayotgan emish, Xolnisa kam-pirning eri, qariganda buzilmay o'lgur, xotinining o'limlikka yig'ib qo'yan pulini beliga tugib, kurortga ketib qolgan emish... Xullas, xotinlar bir-biriga gap bermay, bir-birlari bilan mana shunaqangi shivir-shivir qilishardi. Biz, ya'ni sinfdoshlar, o'zingizdan qolar gap yo'q, kim

qayerda o'qiyotgani, kim qanaqa ishga kirgani, kim ishni uddalay olmay qochib ketgani, kim uylangani-yu, qaysi qiz erga tekkani haqida suhbatlashdik. Donga to'y may qolgan xo'rozlar qichqira boshlaganda hamma uy-uyiga tarqaldi. Dadam niyat qilib qo'ygan ekan, uchastkavoy amakiga boshdan-oyoq sarpo kiygizdi, o'g'limni yaxshi yo'lga boshlaganingiz uchun o'la-o'lguncha xizmatingizda bo'laman, deb yolg'ondan bo'lsa ham qasam ichib qo'ydi. Oxiri, ko'chada Zokir ikkovimiz qoldik.

– Ke, yana bir ko'rishaylik, – dedi u to'satdan qo'llarini yozib.

– Hali ko'rishdik-ku!

– Bir quchoqlab o'pmasam, to'y maydiganga o'xshayman, sherik. Ke, bir o'pishaylik...

Achomlashib, bir-birimizni o'pishib, yalashib, oxiri, kurash ham tushib, ayiq bolalardek rosa puypalashib oldik. Charchab, eshigimiz oldidagi supachaga o'tirdik.

– Sherik, sendan bir narsani so'rasam, ochiq javob berasanmi? – shunday deb Zokir negadir u yoq bu yog'i-ga ko'z tashlab oldi. Nima so'rashini yuragim sezib turibdi. Uylanmoqchi bo'lganini aytib, shu ishim to'g'rimi yoki noto'g'rimi, deb mendan albatta maslahat so'raydi.

– Menga qara, ochiq ayt, sen hech kimni sevasanmi?

– dedi Zokir biron nojo'ya gap aytib qo'ygandek qo'rqib.

– Yo'q, sevmayman, – deb javob qaytardim.

– Men rasvo bo'ldim...

– Yo'g'e!

– Rost, ovsar tegirmonchining nabirasi bor-ku...

– Hakimami?

– Ha, o'sha. Fermamizda sut sog'uvchi bo'lib ishlaydi.

– U cho'loq-ku!

– O'sha cho'loq oyog'ini yaxshi ko'rib qoldim-da...

Bilasanmi, Hakima sog'adigan sigirlarni ham yaxshi ko'raman. Sut quyadigan chelaklari-yu, yuradigan ko'chalarini, ko'cha eshiklari oldidagi teraklarga - hammasini yaxshi ko'raman...

– Yo'g'e!

- Rost, sherik. Kechalari, agar ishonsang, yig'lagim keladi. Kunduzlari bo'lsa, hadeb ashula aytsam deyman... O'zini ko'rsam, oyog'im qaltirab, tilim aylanmay qoladi...
 - Chatoq bo'pti-ku!
 - Oxiri chidolmay xat yozishga qaror qildim.
 - Nima deb yozding?
 - Nima deb yozganimni qo'yaver-u, sherik, bu yog'i juda rasvo bo'ldi-da. Bilasanmi, men Hakimaning familiyasini Shokirova deb yurar ekanman. Xatni yozib, pochta qutisiga tashlab yubordim. Besh kun kutdim, o'n kun kutdim, bor tavakkal, deb yana yozdim. Tegirmon boshida qahramon ona·Hakima opa bor-ku, bilasan-a, xatlarim borib o'shaning eriga tegaveribdi. Bir kun ertalab mollarni endi dalaga haydayman deb tursam, molxonaga Turon tog'a kirib keldi. Hech narsadan-hech narsa yo'q, qamchi bilan savalab ketsa bo'ladimi? «Nega urasiz?» – desam, «Ahmoq, bu xatni sen yozdingmi?» – deydi. Bunday qarasam, men yozgan xatlar. «Ishqingda kuyib yongan molboqar Zokir», deb imzo qo'yganman. Tek turaverdim. Charchaguncha savalab oxiri: «Nega yozding? – deb so'radi. – O'z tenging qurib ketganmi, o'nta bolasi bor xotinni boshingga urasanmi?»
 - Sizning xotiningizga yozganim yo'q uni! – dedim.
 - Kimga yozding bo'lmasa?
 - Ovsar buvaning nabirasiga yozgandim, – deb ochiq iqror bo'lib qo'ya qoldim.
 - Ahmoq! – dedi sal jahlidan tushib Turon tog'a. – Dadangga o'xshamay o'll! Opa-singillarning qaysi biriga oshiq bo'lganini bilolmay dadang ham sovchilarni bir yil qiyanagan edi. Anqovning bolasi ham anqov bo'larkan-da!
 - Sengami?
 - Menga.

- Teskarisi bo'pti-da?
- Shunaqa, teskari bo'ldi. Sen bo'lganda bunaqa bo'lmasdi, maslahat berarding...
- Xo'sh, keyin o'zi bilan gaplashdingmi?
- Gaplashdim, yig'ladi... Keyin menam yig'ladim, rosa yig'lashdik... Rasmini ham berdi... Sherik, sendan bir iltimosim bor, lekin yo'q demaysan.
- Xo'p, yo'q demayman.
- To'ydan so'ng Hakimani shahardagi katta do'xtirlarga olib boramiz, yordam berasan. Bitta oyog'i sal kalta, mening etimdan olib, ulasa bo'larkan. Dorixonachi aytdi. Ikkovimizni bitta karavotga yonboshlab yotqizib, oyog'imizni oyog'imizga ulab qo'yishsa, uch oyda sop-pa-sog' bo'lib ketar ekan...
- Hakima ko'narmikan?
- Ko'nadi.
- To'y qachon?
- May bayramiga qilamiz, o'yinchini shahardan o'zing olib kelasan.

Tong otib, birin-ketin yulduzlar so'na boshlaguncha gaplashib o'tirdik. Lekin shunda ham bir-birimizga to'y-madik. Hali aytdim-ku, oqko'ngil do'stimni juda, juda ham sog'ingan edim.

Shu yo'sin qishloqda maza qilib yuraverdim. Bugun Zokir bilan dardlashgan bo'lsak, ertasiga xumkalla Orif bilan hasratlashdik. Tish doktori bo'lmay ketgur, tish qo'yib berish bir bahona bo'libdi-yu, huv birda, oltinchi sinfda o'qib yurganimizda menga darslardan yordam bergen Saddiniso bor edi-ku, o'shaning boshini aylantirib qo'yibdi. Yozda, ta'til pulini olsa, Saddinisoning oyisiga ham tilla tish qo'yib berarmish.

Hammadan ham qishloqda bo'lgan kunlarimda buvijonim maza qildi. Ertadan-kechgacha mashinadan tushmay kataysa qilgani-qilgan. Ko'pincha mashina oy-nasidan boshini chiqarib yuradi, deng. Hojar kelinoyining uyi nari borsa, 400 metr keladi xolos, ishonsangiz, o'shanikiga elak yoki xamirturush so'ragani chiqsa mashinada

boradi. «Nega bunday qilasiz, buvijon?» – desam, «Ishing bo'lmashin, manqani ko'zini kuydirmoqchiman», – deydi.

Qari o'rikni kesib, g'o'la qildik. Tappi dumalatib, tom-larni to'ldirib tashladik. Sandiqdag'i turshag-u shaftoli qoqilarni tekin mashinada bozorga olib borib sotib ham keldik. Dadam ikkovimiz bog'ga chiqib, ertangi pomidor ekish uchun yer chopayotgan edik, buvijonim tarelkada turshak, qorindor choynakda choy ko'tarib kelib qoldi. Dadam choy ichgani o'tirdi. Men jon-jahdim bilan ket-mon urishda davom etdim.

– Hoshim, choy ichmaysanmi, toylog'im? – juda meh-ribon bir ohangda so'radi buvijonim.

– Hozir suv ichib oldim, – deb qo'ydim.

– Nima qilay, Hojarnikiga sovchilarни chiqaraveraymi?

– haligidan ham mayinroq, mehribonroq bir ohangda so'radi buvijonim.

– Kerak emas, – dedim negadir xuddi qitig'im kelgan-dek bir kayfiyatga tushib. – O'ziyam manqa, qizi ham manqa.

– Halcha buvining qizi-chi?

– O'rdakka o'xshab lapanglab yuradi-ku?!

– Rashidani kelin qilaylik bo'lmasa?

– Men ashulachini olmayman.

– Kimni tanlaysan bo'lmasa?

– Faridan!

– A, qanaqa Farida?

– Menga chuchvara qilib bergen Farida.

Buvijonim qoshlarini chimirib, qo'liga kesak olib, sekin o'rnidan turayotgan edi, shu payt bog'ga qishloq kengashining kotibasi hovliqqancha kirib keldi.

– O'rtoq Ro'ziyev, shahardan telefon qilishdi, zudlik bilan yetib borar emishsiz... – dedi u entikib.

«Salimjon akamga bir gap bo'lib qolgan bo'lsa-ya», deb o'yladim-u, allanechuk bo'shashib ketdim.

Shaharga uchib kelyapman. «Volga» qancha tezlik bilan yura olsa, shuncha tezlik bilan haydayapman. Nazarimda, yo‘lim hech unmayotgandek, shahar men dan qochayotgandek tuyuladi. Ehtimol, o‘lmagandir... Yo Odil battol qamoqxonadan qochdimikan, bordi-yu... battol pichoq urgan bo‘lsa-chi?.. Ustozimning ko‘chasiga burilganimcha bir-biridan qo‘rqinchli o‘ylar, poyonsiz xayollar menga tinchlik bermadi...

Salimjon akamning ko‘cha eshiklari oldi tozalab su-purilgan, suvlar sepilgan, katta-kichik odamlar uzun-qisqa bo‘lib kirib, chiqib turishibdi... Yuragim urib ketdi. Nahotki, nahotki, men uchun dunyoda eng qimmatli bo‘lgan, bag‘rikeng, saxovatli bir odam omonatini top-shirgan bo‘lsa, nahotki men uning oxirgi so‘zini eshit tolmay qolgan bo‘lsam! Yo‘q!!! E, la’nati o‘lim, dedim-u, dodlab yubordim... Qishloqlik emasmanmi, o‘zimizning odatimizga rioya qilib, «Otamma, otamma!» – deb o‘kirib, ostonaga yaqinlashaverdim. Kuyib ketgan ko‘ksimdan:

– Oxiratga safar qilgan otamma! Bizni yetim qilib tashlab ketgan, voy, otam! – degan faryodlar otilib chiqaverdi. Ostona yaqinida rang-ro‘yi o‘chib ketgan do‘konchi qo‘shnimiz yo‘limni to‘sib:

– Hoshimjon, o‘zingizni bosing! – deb yolvordi.
– Yurak-bag‘rim ado bo‘ldi, otamma! – deb yana avjiga chiqdim.

– O‘zingizni bosing, deyapman, – deb Ne’mat aka meni to‘smoqchi bo‘luvdi, uni nari itardim-da: «Meh-ribonim, voy, otam»lab ichkari kirib bordim va ostona ostida o‘ti o‘chgan motordek taqqa to‘xtab qoldim... Hovli to‘la odam. Qo‘ni-qo‘shnilar, mahallaning tekin ziyofat daragini eshitsa, tomdan tashlashga tayyor tur gan bekorchilari. Salimjon akamning uzoq-yaqindagi oriq-semiz oshna-og‘aynilari... Haligi tramvayning vagoniga o‘xshash cho‘zinchoq ravon bor edi-ku, ana o‘sha yerda pogonlarini yiltiratishib, savlat to‘kishib, militsiya

xodimlari o'tirishibdi. Karavotda o'zimizning sozandalar mashq chalishyapti. «Nima qildim endi, rosa sharmanda bo'ldim-ku!.. Yo'q, sharmanda bo'ladigan anoyi yo'q! Hozir o'zimni mastlikka solaman, hamma bema'ni ishlar mastlikda qilinadi. Hamma mast bo'lganda militsioner ham bir marta bo'lsa, nima qilibdi!..» Qo'llarimni yozib, dir-dir qaltirab turgan oyoqlarim bilan yerni gurs-gurs tepib o'yinga tushib ketdim.

– Iye, Ro'ziyev kepti.

– Qip-qizil mast-ku!

– Qarang-a, mastlik Hoshimonga juda yarasharkan.

– O'yna, yigitcha, o'ynab qol!

– O'zлari ichib olib, ko'chalarda «otamlab» yurisha-di-yu, sen bilan men yuz gramm ichsak, o'n besh sutka berishadi... – degan gaplar qulog'imga eshitilib turibdi. Men bo'ssam, parvoyimga ham keltirmay, nuqul o'yinga berilaman. Avval shahar militsiyasi pasport bo'limida ishlaydigan ikkita qizni, ketidan ikkita begona yigitni o'yinga tortib, boshqalarni ham qarsak chalishga da'vat etdim. Bir nafasda butun mehmonlar qarsak chalishib, chayqalishib, bir jon-u bir tan bo'lib ketishdi. Sekin bir chekkaga o'tirib oldim.

– Hoshim, o'g'lim! – degan ovoz eshitilib qoldi orqamdan. Bunday qarasam, odamlarni oralab, meni mo'ljalga olib quchog'ini keng yozgancha Salimjon akam kelyapti.

Meni yerdan dast ko'tarib, negadir peshonamdan o'pdi:

– Karim keldi, akang keldi, o'g'lim!

Karim aka, ilgari ustozim aytib bergandek, chinakam pahlavon yigit ekan, bay-bay-bay, qomati kelishganini qarang! Xuddi odamlarga ko'z-ko'z qilish uchun qo'l bilan yasalganga o'xshaydi.

– Yanglishmasam, Hoshimjon bo'sangiz kerak, shundaymi? – dedi Karim aka menga yaqinlashib.

– Xuddi shunday, – deb qo'ydim. O'zi men juda g'ala-timan. Bir xil vaqtarda bulbuligo'yo bo'lib gapiraverib, odamlarning miyasini qoqib qo'liga beraman. Hozir bo'l-

sa, tavba, og'zimga «alif» ham kelmasa bo'ladimi! Karim akaning aftiga qarab, iljayganimcha jim turaverdim. Xayriyat, o'zi gap boshlab qoldi.

– Dadamning yolg'izligini bildirmay juda yaxshi ish qilibsiz, Hoshimjon!

– Ha, ha, shunaqa bo'ldi.

– Dadam ikkovlaring yozgan xatni olib turdim, rahmat!

– Arzimaydi.

– Hazilni ham boplar ekansiz.

Tavba, nimalar bo'lyapti o'zi? Nega bunday bo'lib qoldim?

Yo'q, og'zimga talqon solgandek jim o'tiraversam, Karim akam uchun noqulay bo'ladi yo turib ketishim kerak, yo gapistishim kerak! Axir, u mening iljayishimni tomosha qilish uchun yonimga kelgani yo'q-ku!

– Karim aka, hali siz bilan to'yib-to'yib gaplashamiz, – dedim nihoyat o'zimni qo'lga olib, – ruxsat bersangiz, mehmonlarga xizmat qilsam...

Ichkari uydan kiyimimni almashtirib chiqdim-u, yengimni tirsagimgacha shimarib, xizmat qilishga tushib ketdim: kabob tashidim, choy keltirdim, bo'sh likoblarni yig'ib oldim, besh-o'ntasini sindirib ham qo'ydim, xullas, tungi soat birgacha mehmonlar ketib, hammayoqni yig'ishtirib olgunimizcha hech tinmadim. Salimjon polkovnikning chinakam sadoqatli o'g'li ekanligimni mehmonlarga ham, Karim akamga ham bir ko'rsatib qo'yay, dedim-da.

«YO'Q, MENGA OTALIK QILMADINGIZ!»

Ertasiga men bir yo'la uchta, yo'q, kechirasiz, to'rtta xushxabar eshitib, andak bo'lmasa quvonchdan gangib qolayozdim. Soat o'nda Ali Usmonovichning kabinetiga yig'ildik. Mana shu yerda men ketma-ket yangiliklar eshitdim va hali aytganimdek, oxiri, jindek gangib ham qoldim. Birinchidan, menga, ya'ni Hoshimjon Ro'ziyevga kichik leytenant unvoni berilibdi. Ikkinchidan, polkovnik Ali Usmonov viloyat militsiyasiga boshliqlikka tayin-

lanib, vazirlikning tasdig'idan ham o'tib kelibdi. Uchin-chidan, mening ustozim tuman miliitsiya boshqarmasiga boshliq bo'lib o'tib, roppa-rosa bir hafta ishlab ham qo'yibdi. To'rtinchidan... Kechirasiz, ochig'ini aytsam, Hoshim maqtanyapti, ba'zan juda oshirib yuboradi-da, deysiz, ochig'ini aytmasam, haqiqatni berkitgan bo'lamani... To'rtinchidan, kichik leytenant o'rtoq Ro'ziyevni OBXSS bo'limiga boshliq qilib tayinlashibdi.

Ali Usmonov biz bilan xayrlasha turib, yig'lab yubordi. Rostdan yig'ladimi yoki jo'rttaga yig'ladimi, bunisini aniq aytolmayman-ku, ammo ko'zlaridan duv-duv yosh to'kilganini hammamiz ko'rdik.

– Men sizlar tufayli odam bo'lib, obro' topdim, oddiy ishchi edim. Salimjon akamning tavsiyasi bilan miliitsiya ga keldim. Bu kishi men uchun chinakam murabbiy, chinakam ustoz bo'ldi. Men yoshlар yetakchisi, kapitan Karomat Hoshimova, kasaba qo'mitamizning raisi o'rtoq Xoliqov va butun jamoa oldida bir umr qarzdorman. Ish paytida ko'p kamchiliklarga yo'l qo'ydim, xatolar qildim, meni to'g'ri yo'lga solishdi, tarbiyalashdi. Men Sur'at Oripov, Odil Sharipov, Hoshimjon Ro'ziyev singari yosh xodimlarimizga ta'zim qilaman. Shularning sadoqatli mehnatlari tufayli mening rejalarim amalga oshdi. Men... men... bu yerdan ketish men uchun juda og'ir... – xuddi shu yerga kelgan-da, hali aytganimdek, Ali Usmonov ko'zlaridan duv-duv yosh to'kib, yig'lab yubordi.

Shu kuni garchi men uchun har tomonlama quvonchli bolsa ham, bu xushxabarlarning qaysi biriga quvonishni bilmay gangiganimdan yoki odamlar ichida: «E o'l, o'zing ham zo'rg'a turgan ekansan, buncha talta-yib, buncha ataladek suyulmasang!» deb aytishmasin, deya qo'rqqanimdan jo'rttaga qovog'imni solib, biron muhimroq narsa haqida o'ylayotgan kishidek peshonamni tirishtirib, xonada jim o'tiraverdim. Kunning ikkinchi yarmida esa, odamlar: «Obbo, amal tegmay o'lsin, qovog'ini solib, xoda yutgandek kekkayib o'tirishini qarang, amaldorlik kursisini buncha yaxshi ko'rmasa-ya!»

deyishlaridan cho'chib, xonama-xona yurib, latifalar aytib, hamkasblarimni rosa kuldirdim.

Kechqurun uyg'a qaytsam, Salimjon akam o'g'li bilan ravonda o'tiribdi. Oralaridan gap qochganga o'xshaydi, ikkovlari ham boshlarini egib olgan, bir-birlariga qaramaslik payida. Xona o'rtaida jomadon bilan Karim akamning qamoqxonadan kiyib kelgan plashi ham turibdi. Ichkarigi uyg'a kirib, yechinib chiqdim. Tarasha maydalab, samovarga o't soldim, so'ng yonlariga kelib o'tirdim.

– O'g'lim, o'y lamay ish qilyapsan, – dedi Salimjon akam uf tortgandek.

– Boshqa ilojim yo'q, – dedi o'g'li teskari qarab.

– Har holda qari otangga ham jindek achinsang bo'lardi, bir oyog'im go'rda bo'lib qoldi...

– Siz-chi? – Karim aka o'rnidan turib ketdi. – Meni qamatayotganingizda men ham sizning o'g'lingiz ekanimni o'ylaganmidingiz? Boshqalar o'g'lining boshiga tashvish tushsa, yugurib-yelib yordam berishadi, qutqarib qolishga harakat qilishadi. Siz-chi? Siz qo'l-oyog'imni bog'lab, ushlab berdingiz!

– Men o'z burchimni ado etdim, o'g'lim!

– Xalq oldida, hukumat oldida yuzim yorug' bo'lsin, vijdonimga dog' tushmasin, deb o'ylagansiz, shundaymi?

– Shunday, o'g'lim.

– Demak, siz o'z obro'yingizni o'ylagansiz-u, mening kelajagimni, o'lim to'shagida yotgan onam bechoraning hayotini o'ylamagansiz. Onamning hayoti bilan mening kelajagimni o'z obro'yingizga qurban qilgansiz!

– Lekin sen jinoyat qilgan eding-ku! – stolni mushtlab, Salimjon akam ham o'rnidan turib ketdi. – Sen qilmishingga yarasha jazo olishing kerak edi! Har qanday jinoyatchi jazolanishi kerak!

– Yolg'on gapiryapsiz.

– Tilingni tiy!

– Men siz bilan oxirgi marta gaplashyapman, – deb Karim aka sekin o'rniga o'tirdi, – shuning uchun ham-

ma gapni ochiq aytib ketishim kerak. Siz har qanday jinoyatchi jazolanishi kerak, deyapsiz. Men yolg'on deyapman. Chunki siz o'zingizga tuhmat qilgan, o'g'rilarga sherik bo'lgan Sharifa Usmonovani qamoqdan chiqarib yuborgansiz.

- Chunki u aybiga iqror bo'lgan.
- Men-chi, men ham iqror bo'luvdim-ku!
- Sen jinoyatingni men, ya'ni militsiya xodimi fosh qilgandan keyin iqror bo'lgansan.
- Baribir emasmi?
- Yo'q, baribir emas, o'g'lim. Qonunchilikda majbur bo'lganda iqror bo'lish bilan, majbur bo'limgan bir sharoitda vijdon amri bilan iqror bo'lish o'tasida yer bilan osmoncha farq bor... Keyin Sharifaning emizikli bolasi ham bor edi.
- To'g'ri, ukam borligini bilmagan ekanman!..
- Tilingni tiy! – Salimjon akam o'g'liga yaqinlashib, bir hamla bilan yoqasidan bo'g'ib oldi. Ota-bola tikkama-tikka bo'lib ketishdi. – Bu gaplarni kimdan eshitding?
- Yoqamni qo'yib yuboring!
- Gapir!..
- Qo'yib yuboring, deyapman! – Karim aka ham baquvvat yigit emasmi, bir silkinib, dadasingin qo'lidan chiqib ketdi, ammo ustozim uni yana bo'g'ib oldi.
- Kimdan eshitding, deyapman?
- Qamoqxonada xat oldim.
- Kimdan?
- Imzo qo'ymabdi.
- Qachon olding?
- Chiqayotgan kunim.
- Nima deb yozibdi?
- Otang seni qamatgan edi. Ammo o'ynashini saqlab qolishdan uyalmadi, deb yozibdi.
- Qani o'sha xat?
- Yirtib tashladim.
- Ahmoq!
- Yoqamni qo'yib yuboring.

– Sen baribir odam bo‘lmabsan, – Salimjon akam o‘g‘lining yoqasidan qo‘lini oldi-yu, bo‘sashib divanga o‘tirdi. Boshini ikki kafti orasiga olgancha jim qoldi. U jim bo‘lishi bilan o‘g‘li kuchayib ketdi. Xona o‘rtasida tik turgancha ikki qo‘lini shop qilib gapira boshladi:

– Meni odam bo‘lmabsan deyishga haqqingiz yo‘q! Men qamoqxonada o‘tirib, o‘ninchisinfni a‘lo baholar bilan bitirishga harakat qildim, kecha attestatimni ko‘rib, o‘zingiz peshonamdan o‘pdingiz. Men qamoqxonada, boshqalarga o‘xshab bekor yotmadim. Qilgan gunohimni hech bo‘lmasa mehnatim bilan yuvay deb, romsozlik kombinatida ikki-uch normadan ish bajardim, kecha maqtov qog‘ozlarimni ko‘rib o‘zingiz rahmat aytdingiz. Odam bo‘lmabsan, deyishga haqqingiz yo‘q!.. Dada, meni to‘g‘ri tushuning, baribir, sizni kechira olmayman. Onam o‘lmaganda ham ehtimol, kechirib yuborgan bo‘larmidim... Bechora onam meni deb o‘ldi, meni esa siz qamadingiz...

– Yig‘lama! – o‘shqirib berdi Salimjon akam.

– Dada, meni kechiring. Ba‘zan sizga rahmim keladi, dadam bechoraga ham qiyin deb o‘ylayman. Ba‘zan tishlarimni g‘ijirlatib, axir u menga yaxshi tarbiya bera olma-di-ku, shu tufayli og‘ir ahvolga tushib qolganimda yordam qo‘lini cho‘zish o‘rniga obro‘yimga putur yetmasin, deb meni qamatdi-ku, deb o‘ylayman-u, sizdan nafratlana-man... Yaxshisi, men ketay, birga yashay olmaymiz...

– Yig‘lama deyapman!

– Dada!

– Qayoqqa ketmoqchisan?

– Cho‘lda romsozlik kombinati ochilibdi. O‘sha yerga ishga kirmoqchiman.

– Yo‘lkirang bormi?

– Yo‘q.

– Pul bersam, olasanmi?

– Yo‘q.

Karim aka ichkari uydan marhum onasining ramkaga solingan suratini olib chiqdi-da, bag‘riga bosgancha yum-yum yig‘lab, jo‘nab ketdi.

Tashqariga chiqsam, samovar qaynagan ekan, achiqqina choy damlab keldim. Salimjon akam boshini ikki qo'li orasiga olib, divanning bir chekkasida jimgina o'tirar edi.

Ovoz chiqarmasdan, ko'z yoshi to'kmasdan yig'lar edi u.

«MUSTAQIL BO'L, O'G'LIM!»

Ertalab idoramizda jindak dilsiyohlik bo'lib o'tdi. Kasaba qo'mitasining raisi mayor o'rtoq Xoliqov mening OBXSS bo'limiga boshliq bo'lib o'tishimga juda qattiq norozilik bildiribdi. Salimjon akam bilan g'ijillashib olibdi u: «Hoshimjon har qancha jasorat ko'rsatgani bilan, hali yosh, boshqarmada ishlayotganiga ko'p ham bo'lgani yo'q. Bu yerda o'n besh yillab ishlayotgan tajribali xodimlar bor. Bo'limga o'shalardan birini o'tkazamiz», – degan ekan, Salimjon akam: «Aql yoshda emas, boshda, degan hikmatni unutmang, o'sha o'n besh yillab ishlab, biron jinoyatni ocholmagan xodimlaringizning xatosini Hoshimjon tuzatdi», – debdi. O'rtoq Xoliqov: «Men yuqoriga arz qilaman», – desa, Salimjon akam: «Men yuqoridagilar bilan maslahatlashib, ish tutganman», – debdi. O'rtoq Xoliqov: «Yuqoridagilar haqiqiy ahvoldan bexabar bo'lishsa kerak», – debdi. Salimjon akam: «Bo'limasa borib, ularning xatosini tuzatib keling», – debdi. O'rtoq Xoliqov: «Baribir men o'z fikrimda qolaman», – degan ekan, Salimjon akam: «Men ham o'z fikrimni o'zgartirmoqchi emasman», – debdi. O'rtoq Xoliqov: «Ko'ramiz», – desa, Salimjon akam: «Ko'rsak, ko'raveramiz», – debdi.

Bir mahal o'rtoq Xoliqov xonamga qovog'idan qor yog'ib, meni bo'g'ib tashlagudek bir alfozda kirib keldi. Ustozim bilan o'ttalarida bo'lib o'tgan gapdan xabardon edim. Shuning uchun men ham qovog'imni undan battarroq solintirib, stolni «Olmacha anoringga balli» ohangida chertib, jim o'tiraverdim.

– Shu ishingiz yaxshimi? – dedi nihoyat o'rtoq Xoliqov tutaqib.

- Yaxshi, – deb qo'ydim beparvogina.
- Uyalmaysizmi?
- Yo'q, uyalmayman.
- Vijdon bormi o'zi sizda?
- O'zingizda-chi?
- Maynavozchilik qilmang!
- Qilaveraman, – deb yana bo'sh kelmadim. Shundan so'ng o'rtoq Xoliqov grafindan suv quyib ichdi. Divanga o'tirib:

– Bu yerda xizmat ko'rsatgan mayorlar, kapitanlar oddiy vazifada o'tirsa-yu, kechagina kelib, siz bo'lim boshlig'i lavozimini egallab olsangiz, uyat! Men sizning o'rnингизда bo'lганимда vijdon azobida qolgan bo'lardim,

– dedi. U bosiq gapirgani uchun men ham bosiqlik bilan:

– Shu lavozim sizga kerak bo'lsa, ola qoling. Rostini aytsam, o'zimga ham yoqmayroq turibdi. Siz bilan amal talashgandan ko'ra, qishloqqa borib, tappi dumalatganim ming marta yaxshi, – dedim.

- Rost aytyapsizmi? – hovliqib so'radi o'rtoq Xoliqov.
- Rost aytyapman.
- Yozing bo'lmasa!
- Nima deb yozay?
- Kasaba qo'mitasi raisi o'rtoq Xoliqovga, men o'zimni bu vazifaga noloyiq bilaman, deb yozing.

Xuddi shu payt, ya'ni men ariza yozish uchun ruchkaga endigina qol cho'zgan paytimda kotiba qiz kirib, «sizni Karomat Hoshimova chaqiryapti», – deb qoldi. O'rtoq Xoliqovni kabinetimda yolg'iz qoldirib, Karomat kelinoyimning huzuriga shoshildim. Kelinoyim, qizchasi bugun bog'chaga bormayman, deb yo'lda xarxasha qilmaganga o'xshaydi, o'zicha kulib mamnun o'tiribdi.

– Xo'sh, o'rtoq bo'lim boshlig'i, ishlar qalay? – deb so'radi o'tirishim uchun qo'li bilan joy ko'rsatib.

- Chakki emas.
- Ishni nimadan boshlamoqchisiz?
- Ariza yozishdan.
- Ariza, qanaqa ariza?

- Shu... ishdan bo'shash haqida.
- Sizning ham hech jiddiy gapirgan vaqtingiz bo'ladi mi?
- Hozir jiddiy gapiryapman... O'rtoq Xoliqov: «Senda vijdon bormi o'zi?» – deyayapti.
- Demak, sizning oldingizga ham kiribdi-da, – Karomat kelinoyim o'midan turib, sekin menin yonimga o'tdi. – Parvo qilmang. Kecha shu haqda menga ham aytuvdi, urishib berdim... O'zi alamzada, Salimjon aka o'rniga boshliq bo'lmoqchi edi. Raykom tasdiqdan o'tkazmadi. Alamin kimdan olishini bilmay yuribdi... Bugun-erta o'ziga kelib qoladi. Aslida o'zi yomon odam emas, tajribasi zo'r... Xo'sh, reja tuzdingizmi?

- Bugun tuzmoqchiman.
- E'tiboringizni ko'proq jinoyatning oldini olishga, kishilarni tarbiyalashga qarating. Qonunchilik asoslarini tushuntirishga harakat qiling. Hozir partiyaning talabi ana shunday.
- Aytganingizdek qilaman.
- Ertaga menga tasdiqqa olib kirasisiz.
- Endi ketsam maylimi?
- Mayli...

Xonaga qaytib kirsam, o'rtoq Xoliqov hamon meni kutib o'tirgan ekan.

- Nimaga chaqirtiribdi? – qiziqsinib so'radi u.
- Vijdonimni tekshirib ko'rgani, – piching bilan javob qaytardim.
- Xo'sh, bormikan?
- Javobini kecha olgan ekansiz!

Shu gapimdan so'ng kulimsiragancha bir-birimizga tikilishib qoldik. O'rtoq Xoliqov sekin o'midan turdi. «Bir oy o'tar-o'tmas ishni rasvo qilib, muhokamaga tushmasang, otimni boshqa qo'yaman», – dedi-yu, javob berishimni ham kutmay, polni teshib yuborgudek gursillatib tepib, chiqib ketdi. Anchagacha xomush o'tirdim. Goh kulgim qistaydi, goh jahlim chiqadi. O'ylayman-u, lekin nima haqida o'ylayotganimni o'zim ham bilmay-

man. Xayolga berilib, Salimjon akamning xonasiga kirib borganimni sezmay qolibman. «Xo'sh, kichik leytenant, eshitaman», – degandan keyingina o'zimga keldim. Bo'lgan voqeani oqizmay-tomizmay so'zlab berdim. Us-tozim ko'pni ko'rgan og'ir, bosiq odam-da. Bu gaplarni parvosiga ham keltirmadi. Aksincha, kishi har qanday sharoitda ham mustaqil bo'lishga intilishi zarurligi, agar o'zingni haq deb bilsang, butun dunyo qarshi turganda ham bilganingdan qolmasliging kerakligi haqida gapirdi va oxirida bir hikoya ham aytib berdi...

Bir bor ekan, bir yo'q ekan, o'tgan zamondami yoki shu kunlardami, ishqilib, bizning Farg'ona tomonda bir chol bilan nabirasi bo'lgan ekan. Nabirasi: «Bobojon, bir xil odamlar uni qil deydi, bir xil odamlar buni qil deydi, nima qilishimni bilmay, garang bo'lib qoldim, maslahat bering», – debdi. Chol: «O'g'lim, eshakni to'qimlab chiq bo'lmasa», – debdi. Chol eshakka o'zi minib, nabirasi piyoda, guzardan o'tib borayotgan ekan, o'tirganlar:

– Obbo, berahm chol-ey, o'zi eshakka minib, yosh bolani piyoda olib ketyapti-ya, mindirib olsa, asakasi ketarmikan? – deyishibdi. Chol narigi guzarga yetganda nabirasini eshakka mindirib, o'zi piyoda ketaveribdi. O'tirganlar:

– O'z qadrini bilmagan tentak chol-ey, ho'kizday yigitni eshakka mindirib, o'zi piyoda ketyapti-ya. Mingashib olsang, eshaging o'lib qolmaydi-ku! – deyishibdi. Chol nabirasi bilan yo'l yurishda davom etibdi. Yo'l yurishibdi, yo'l yurishsa ham mo'l yurishibdi. Nihoyat, yana bir guzarga yetishganda eshakka ikkovlari barobar mingashib olishibdi. Choyxo'rlar bo'ynilarini cho'zib:

– Mushuk bolasidek eshakka ikki kishi minib olib-di-ya, biri minib, biri piyoda ketsa, bechora eshakka buncha jabr bo'lmasdi, – deyishibdi.

– Mana o'g'lim, – debdi chol uyga qaytganda, – odam-larga unday qilsang ham yoqmaysan, bunday qilsang ham yoqmaysan. Yaxshisi, yomon bo'lsa ham o'z bilganingdan qolmagin...

Salimjon akam hikoyasini tugatib, go'yo bu hikoya menga qanchalik ta'sir qilganini ko'zlarimdan bilib olmoqchi bo'lgandek, tikilgancha, jim qoldi. Shu payt qabulxona kotibasi, hamisha ustki labiga qizil surtib, ostki labiga surtishni esdan chiqarib yuradigan Liliyaxon kirib:

– O'rtoq Ro'ziyev, sizni bir qiz anchadan buyon kutib o'tiribdi, – deb negadir achchiq qilgandek, eshikni tarsillatib yopib chiqib ketdi.

– Qiz, qanaqa qiz?! – «o'ho», ishlar katta-ku!» degan ohangda so'radi ustozim.

– Keliningiz kelgandir... – deb hazilga olib, o'rnimdan turdim.

«YURAGIMNI O'YNATGAN QIZ»

Qabulxonada... yopiray, bu o'ngimmi yo tushimmi? Ko'pincha qo'lida bir tog'ora chuchvara bilan tushlarimga kirib chiqadigan, buvijonim shu yozdan qoldirmay seni uylantiraman, deb qiyin-qistovga olganda ko'z oldimdan nari ketmay yuragimni o'ynatgan... Farida o'tiribdi, Farida! U meni yo'qlab kelibdi!..

Qo'l-oyog'im qaltirab, yuzimni ter bosdi. Entikib ketdim. To'lishib, yuzlari taram olmadek qip-qizarib, o'zi ham gul-gul yashnab ketibdi... gapir, Hoshim! Farida kelibdi! Tezroq gapir axir, o'rtoq kichik leytenant!

– Hoshim aka, meni tanimadingiz-a? – dedi qiz. «Ovozlari ham biram mayin, yumshoq, erkalovchi», degan fikr o'tdi boshimdan.

– Tanidim, faqat nega chuchvara olib kelmaganingizga hayron bo'lib turibman! – dedim nihoyat o'zimni qo'nga olib.

– Voy, haliyam hazilkashligingiz qolmabdi-ya, – dedi Farida negadir ko'zini mendan olib qochib.

Mening kabinetimga kirib, divanga yonma-yon o'tirdik. Qiziq, nega men to'satdan bunaqangi uyatchan bo'lib qoldim, umrim bino bo'lib, birovdan uyalgan bola

emasdim-ku! Qo'lim, oyog'im, burnim – butun borlig'im-dan uyalib ketyapman. Qo'lim qurg'ur tinmay qaltira-yapti, qaltiragan qo'lni qizlar yoqtirmaydi, deyishardi. Hayajonlansam, burnim terlaydigan odatim bor. Qani endi o'tkir pichoq bo'lsa-yu, shu zormanda burnimni ham shartta kesib tashlasam... Qo'ng'ir sochlari biram mayin, xushbo'y hid anqib turibdi. Ko'ylagi, jemperlari o'ziga biram yarashgan. Yo'q, go'zal, juda go'zal u. Qishlog'imizdag'i hech bir qiz unga o'xshamaydi... Gapishim kerak... Nima deb gapisam bo'lar ekan-a?..

– Men, bir iltimos bilan kelgan edim, – xayriyat, sekin gap boshlab qoldi Faridaning o'zi.

– Jonim bilan, – dedim-ku, yo'tal aralash chiqqan ovozim o'zimga yoqmay, battar uyalib ketdim.

– Devoriy gazeta chiqarayotuvdik... Bitta she'r yozib bersangiz. She'r yozishni bilaman, degan edingiz-ku!..

– She'r, haligi o'qiladigan she'rmi? – dedim yana g'ul-dirab. Chindan ham jinnixonada yotgan mahalimda Faridaga bag'ishlab hazilnamo bir narsalar yozgan edim. Bir xillarini o'ziga o'qib berib, rosa kuldirganman. Yana bittasi bor, o'shani hozir oq qog'ozga ko'chirib bersam-chi.

*Jinnixona xodimi,
Juda katta odimi,
Kalaka qilmang uni,
Orqasida yo'q dumi, –*

deb o'qigan edim, Farida kulib yubordi. Qotib-qotib kuldi. She'rim ma'qul bo'lganiga sevinib, o'zim ham kulgiga qo'shilgan bo'ldim. Farida, «obbo, Hoshim aka-yey, siz aslida sirkda ishlasangiz bo'larkan», – deb hazil qilgan edi, men ham, «to'ydan keyin ishlayman», – deb hazilga hazil bilan javob qaytardim. Shunday deyishim bilan Farida yalt etib menga qaragan edi, ko'zlarimiz uchrashdi-yu va tamom... Men yana o'zimni yo'qotib qo'ydim. U yer ostidan menga qarab, shahlo ko'zlarini suzib, timqora qoshlarini chiroyli chimirib qo'yadi. Men

bo'lsam og'zimning tanobi qochib, nimadandir sevinib, nimadandir andak qo'rqib, bo'lar-bo'lmasga iljayaman. Nihoyat, Farida o'rnidan turib:

– Men boray endi... – dedi bilinar-bilinmas entikib. Shu paytda uning butun vujudi yengil qaltiraganini, shahlo ko'zлari namanganini ko'rib qoldim. Men ham shoshilib o'rnimdan turdim:

– Kuzatib qo'yaman.

Orqama-orqa ko'chaga chiqdik. Yo'lakda yonma-yon borayotirmiz. Qurib ketmagur tilim yana tanglayimga yopishib qolsa bo'ladimi? Aksiga olib, odamlarning ham ikki ko'zi bizda.

– Ha, ha, yaxshi qiz, axir qo'lga tushibsan-ku!

– O'rtoq militsioner, mana shu qiz o'g'ri bo'ladi, kecha bizning hovlimizdan o'sma o'g'irlagan!

– Xafa bo'l mang, oppoq qiz, o'zim uylaringga xabar qilib qo'yaman!

– Hoy, qiz, kalta ko'ylak kiymagin, militsiya qamab qo'yadi, demabmidim!.. – deb o'tgan-ketganlar hazil-mutoyiba ham qilib ketishyapti... Men battar uyalaman. O'zimdan, Faridadan, daraxtlardan, mashinalardan uyalaman. Nuqlu chakkamni qashlab, birov kelib «vah» deb qo'rqtib yuborayotgandek o'girilib orqamga qarayman...

Lekin nima bo'lganda ham Faridalarning uyiga yaqinlashib qoldik. Baxtimdan o'rgilayki, xuddi shu biz yashaydigan ko'chaning oxirida turishar ekan, dadasi un tortadigan kombinatning direktori bo'lib ishlar ekan.

Kuzatib qaytayotibman-u, negadir, quvonchimni ko'ksimga sig'dirolmay, baqirib ashula aytgim, yo'lov-chilarni quchoqlab, peshonasidan o'pgim, yugurib, ariqlardan sakrab o'tgim keladi. Shirin-shirin entikaman. Oxiri bo'l madi, ko'chada onasining oldida pildirab kelayotgan bir go'dakni dast ko'tarib, peshonasidan o'pdim-da:

– Farida meni yo'qlab keldi, ukajon! – deb qichqirdim.

Idoraga kelsam, hammayoq olatasir bo'lib ketibdi. Xodimlar u yoq bu yoqqa chopgan, telefonlar jiringlagan, qabulxona kotibasi Liliyaxon yo'limni to'sib:

– O'rtoq Ro'ziyev, Odil Abbosov qochibdi! – deb xabar qildi.

– Yaxshi, – dedim hech narsaning fahmiga bormay.

– Esingiz joyidami, jinoyatchilarning boshlig'i qochibdi, deyapman.

– Meni tabriklang, – dedim Liliyaxonga qo'llimni uzatib.

– Ushladingizmi? – hovliqib so'radi qiz.

– Haligi kelgan qiz Farida edi! – dedim sevinchimni berkitolmay.

Liliyaxon menga qarab angrayib turdi-da, «bekorga jinnixonaga tushmagan ekansiz», – deb orqasiga burilib chiqib ketdi.

Men bo'sam nasha chekkan bangidek hamon garang, ta'riflab bo'lmaydigan darajada mast edim.

ODIL BATTOLNING QOCHISHI YOKI XAYOLPARASTLAR MAJLISI

«Baxtiqaro» direktor boshliq jinoyatchilar ustidan tergovni o'rtoq Xoliqov rahbarligida ikki leytenant olib borayotgan edi. O'rtoq Xoliqov bundan oldin ham mana shunaqangi katta jinoyatchilarning ustidan tergov ishlarini olib borib, eng ashaddiyalarining ham aybini bo'yniga qo'yib, tavbasiga tayantirgan, odil va qattiqqo'lligi bilan shaharda nom chiqargan edi. Shuning uchun ham odamlar: «Ishing uning qo'liga tushsa yo o'lib qutulasan, yo bo'yningga olib qutulasan!» – deb yurishar edi. Odil battol bo'sa, mana eshitib turibsiz, qochib qutulibdi.

...Tergov bo'limining boshlig'i battolga burama savollar tashlab, uning butun sir-asrorlarini bilib olayotganda qo'shni xonadan bir kishi chiqib: «O'rtoq mayor, sizni rayijrokomdan so'rashyapti», – debdi. Xoliqov, o'zimga telefon qilsin degan ekan, haligi odam: «Shunday degan edim, urishib berdi», – debdi. Tergovchi Odil battolni xonaga qamab, ustidan qulflab chiqib ketibdi. Betayin bir odam o'rtoq Xoliqovni o'n besh daqiqa chamasi gapga tutib, oxiri, «jun tayyorlash rejai bajarilmasa, siz boshin-

giz bilan javob berasiz», – degan gapni aytibdi. Go'shakni qo'ygach, Xoliqov rayijirokomning kotibasiga qo'ng'iroq qilib, «Ravshanov sizlarda kim bo'lib ishlaydi», – deb so'rigan ekan, kotiba, bunaqa odam bizda ishlamaydi, debdi. Tergovchining yuragi bir narsani sezib, yugurib xonasiga chiqsa... Yuragi sezgan narsa allaqachon yuz berib bo'lgan ekan. Derazalar lang ochiq emish, stol ustida, «xudo xohlasa, Otajonov ikkovlaringning janozangizni bir kunda o'qiyimiz!» – degan yozuv turgannish.

Tuman va shahar miliitsiyasi oyoqqa turdi, hamma yelib-yugurdi. Kechasi butun respublikaga qidiruv e'lon qilinib, battolning suratidan nusxalar jo'natildi.

Bugun soat o'nga tuman miliitsiya boshqarmasining oylik, kvartal rejalarini tasdiqlashga bag'ishlangan majlisi bo'lishi kerak. Bu haqdagi e'lon uch kundan buyon osig'liq turibdi. Majlisga, go'yo hammamizning otamiz o'lgan-u, u bilan oxirgi marta vidolashish uchun to'planayotgandek g'amgin bir kayfiyatda yig'ildik. Odil battolning qochishi hammamizni tashvishga solib qo'ygan. Hammamiz o'zimizni gunohkordek bilib, boshimizni xam qilib o'tiribmiz. Boshqarmamizda yigirma olti miliitsiya xodimi bor ekan, biron kishi ham tashqarida qolmadidi. Hali majlis boshlangani yo'q, pichirlashib, Odil battolning qochish tafsilotlari haqida har xil fikrlar bayon qilib o'tiribmiz:

- Battol deganlaricha bor ekan.
- Men uning qochishini oldindan sezgan edim.
- Tashqarida odamlari bor ekan-da?
- Ehtimol, oramizda ham bordir.
- Og'zingga qarab gapir!
- Lekin qoyil! Qochish rejasini juda puxtalab tuzishgan ekan.
- Baribir qo'lga tushadi.
- O'rtoq Ro'ziyev o'zini yana bir ko'rsatar ekan-da!
- Ro'ziyevdan ustaroqlari ham bor.
- Har qalay, sha'nimizga yomon bo'ldi.
- Yuzimizga qora dog' tushdi, desang-chi!
- Ehtimol, Xoliqovning o'zi uyushtirgandir?

- Be...
- Har qalay, shubham bor.
- Xoliqov sadoqatli odam. Peshonasiga to'pponcha tirasang ham bu ishni qilmaydi u.
- To'g'ri, juda achinaman unga.
- Ishqilib, ishdan olishmasin-da...

O'tirganlar ana shunaqangi gaplardan gaplashish-yapti, birovi Xoliqovga achinadi, boshqasi: «Ajab bo'ssin, juda kekkayib ketgan edi!» – deydi. Xoliqovning o'zi bo'lsa, boshini ikki kafti orasiga olib, o'y suryapti, odamlardan ko'zini olib qochyapti. Avvaliga unga juda achinib ketdim, yoniga borib:

«Xafa bo'lmaning, mana men yordam beraman, istasangiz, bugunoq topib berishim mumkin...» degim ham keldi-yu, lekin anavi kuni, senda vijdon bormi, degani esimga tushib, yuzimni teskari o'girib oldim.

Majlisni kapitan Karomat Hoshimova ochib, prezidium saylashlaringizni so'rayman, kimda qanaqa taklif bor, deb so'radi. Men shosha-pisha qo'l ko'targan edim, parvo ham qilmadi. Oldindan tayyorlab qo'yan odami bor ekan, o'sha o'rnidan turib, Salimjon akamning, Karomat kelinoyimning, o'zining va uchastkavoy Sur'at akaning nomzodini ko'rsatib yubordi. Men o't o'chirish komandasining boshlig'i, qiziqchi, hammaga birday mehribon, o'tgan-ketganning yo'lini to'sib, yong'inning oldini olish haqida hech erinmasdan gapi raveradigan mayor Samad aka Qodirovni prezidiumga ko'rsatmoqchi edim, qo'limni ko'targanimcha qolaverdim.

Sur'at aka majlisga raislik qiladigan bo'ldi. U, kun tartibini tasdiqlatib olgach, birinchi so'zni kapitan Hoshimovaga berdi. Kapitan mana shunaqangi ko'pchilik ishtirok etadigan majlisni sog'inib qolgan ekanmi, shoshmasdan, gapni juda uzoqdan, hali men va mening dadam ham tug'ilмаган davrlardan boshladi. Shu tumanda ishlab, allaqachon omonatini topshirib ketgan militsioner bobolarimizning nomini birma-bir sanab o'tdi. Bizning boshqarmamizning esa, shu kecha-kun-

duzda yuksak talab darajasida ishlamayotganligidan afsuslandi. Pirovardida:

– Xalqqa, keng jamoatchilikka tayanish o'rniga biz ulardan qochamiz, jamoatchilikni aralashtirsak, ishni buzib qo'yadi, deb qo'rqib, ishni aslida o'zimiz buz-yapmiz, – dedi. – Oylik, kvartal ish rejalarini juda bo'sh tuzilgan, omma o'rtasida tarbiyaviy ish olib borishga e'tibor bermaymiz, rejalarimizda qonunchilik asoslarini tushuntirishga, shu yo'l bilan yuz berishi ehtimol bo'lgan jinoyatlarning oldini olishga qaratilgan tadbirlar deyarli ko'rinxaydi. Xullas, o'rtoqlar, o'zimizga ortiqcha baho berib va ortiqcha ishonib jamoatchilikdan ajralib qolganmiz, asosiy yordamchilardan mahrum bo'lganmiz. Xullas, o'rtoqlar, biz rahbariyatning ishni tubdan o'zgartirish kerakligi haqidagi ko'rsatmalarini yomon bajaryapmiz, – degan gaplarni gapirib turib, to'satdan meni tanqid qilib qolsa bo'ladimi!

– Mana, OBXSS bo'limi, – deb kelinoyim bir stakan suvni ichib olib, menga emas, o'tirganlarga qarab gapira boshladi, – o'rtoq Ro'ziyevdan umidimiz katta edi. Lekin uning tuzgan rejasi shaxsan meni o'ylantirib qo'ydi. Juda havoyi, hayotdan uzoq. O'zimizning tumanda qilinadigan ishlar boshdan oshib yotibdi-yu, u bo'lsa, qo'shni tumandagi obyektlarni nazorat qilishni rejaga kiritibdi. Kon zavodi, konditer fabrikasi, trikotaj firmasi... Axir, o'rtoqlar, bu korxonalar bizning tuman territoriyasida emas-ku!

O'rtada «gur» etib kulgi ko'tarildi. Nazarimda, o'rtoq Xoliqov hammadan qattiqroq kulayotganga o'xshadi. O'zim bo'ssam, xuddi shu paytda, tarrakdek qotib qoldim... Kallavaramligim, anqovligimdan uyalib ketdim. Kecha shuncha miyamni ishlatsam ham, baribir reja tuzolmadim. Ustozimdan so'ragani, gapning ochig'i, istihola qildim. Qo'shni tuman OBXSS bo'limining boshlig'i Mashrab aka Nazarovning rejasidan foydlangandim, korxonalarining nomini o'zgartirib qo'yish xayolimdan ko'tarilib ketibdi...

– O'rtoq Ro'ziyev, nega bunaqa reja tuzdingiz? – dedi bir mahal kapitan Hoshimova. Sekin o'rnimdan turdim. Hammaning ko'zi menda, biri mazax qilgandek kulib turibdi, boshqasi, «e, attang», degandek bosh chayqa-yapti. Nima desam ekan? Ochiq iqror bo'laymi yo biror bahona topsammikan? Bunaqa paytda ochiq iqror bo'l-sang ham baloga qolasan, bahona topsang ham yana bir gap qilishadi.

– Biz o'zaro tekshirish o'tkazmoqchi edik, – dedim nihoyat sal mujmalroq qilib. Yana «gur» etib kulgi ko'tarildi. «Bor-e, nima bo'lsa bo'lar» deb o'zim ham qo'shili-shib kulgordim. O'rtoq Xoliqov o'rnidan turib:

– Shogirdingizga reja tuzishni o'rgatmagan ekan-siz-da? – deb piching qildi ustozimga. Salimjon akam javob qaytarmoqchi bo'lib, bir taraddudlandi-yu, negadir indamay qo'ya qoldi. Oradan xiyol fursat o'tgach, mayor mendan ham og'irroq bir ahvolga tushib qoldi-ki... Men rejani birovdan ko'chirgan bo'ssam, u o'zidan-o'zi ko'chirar ekan. Kapitan Hoshimova uning besh yillik rejasini solishtirib bergen edi, shunaqangi kulgi ko'tarildiki, asti qo'yaverasiz. Tergov bo'limining boshlig'i menga qara-ganda o'n chandonroq dangasa ekan. Reja tuzayotganda faqat kunlarini o'zgartirib qo'yarkan, xolos. Mazmun bir, qilinadigan ish bir xil, yangilik yo'q. Xoliqov izza bo'lganidan boshini tizzasining orasiga berkitib oldi.

Militsiya ishiga jamoatchilik vakillarini ko'proq tortish niyatida Salimjon akam bilan Karomat Hoshimova bir so'rvonoma tuzishgan ekan. So'rvonomani majlis raisi Sur'at aka, xuddi o'zining she'rini o'qiyotgandek, yoqimli bir ovoz bilan to'lqinlanib o'qib berdi.

1. *Ism-familiyangiz?*
2. *Kasbingiz?*
3. *Ish joyingiz?*
4. *Yoshingiz.*
5. *Ma'lumotingiz?*
6. *Tuman militsiyasi ishidan mammunmisiz?*
7. *Sizningcha, qanday tadbirlarni amalga oshirsa, militsyaning ishi yanada yaxshilangan bo'lardi?*
8. *Jinoyatchilik va tartibbuzarlikni tugatishda siz qanday yordam berishni istardingiz?*
9. *Militsiya ishiga jamoatchilik asosida kimlar yaxshi yordam bera oladi, deb hisoblaysiz?*
10. *Savdo shoxobchalarida ba'zan uchrab turadigan tartibsizliklarni tugatish uchun siz qanday choralar ko'rilishini istar edingiz?..*

Hozir charchab turganim uchun so'rovnoma dagi savollarning hammasini sanab o'tirmayman, vaqt bilan qolganlarini ham aytib berarman. Faqat shuni aytmoq-chimanki, so'rovnoma bir bahona bo'ldi-yu, o'rtoq Xoliqov bilan Salimjon akam andak bo'lmasa yoqalashib ketayozishdi. O'rtoq Xoliqov so'z olib:

– Militsiya ishini muhokamaga tashlash – bu dush-manning ishi, bu, albatta, o'rtoq Otajonovdar chiqqan bo'lsa kerak! – dedi.

Salimjon akam:

– Bo'lmasa, o'zimizni o'zimiz maqtab yuraverishimiz kerak ekan-da, – deb qo'ydi. O'rtoq Xoliqov:

– Siz o'zi ish qilishdan ko'ra ko'proq maqtanishni yaxshi ko'rarkansiz! – degan edi, Salimjon akam:

– Kasaba qo'mitasi va yoshlari tashkiloti bilan maslahatlashib qilyapmiz bu ishni, – dedi.

Mayor Xoliqov butunlay qizishib, o'zini yo'qotib qo'ydi:

– Siz tashkilotlar orqasiga berkinib, zararli fikrlarin-gizni targ'ib qilib kelyapsiz!

Salimjon akam negadir qizishib, stolni mushtlab o'rnidan turib ketish o'rniga, «obbo, sen-ey, tiling buncha zaharli bo'lmasa!» – deb qo'ya qoldi. Mayor Salimjon akam past kelganini ko'rib, demak, men haq ekanman, deb o'yładi shekilli, hali kapitan Hoshimova stakanda suv ichib hisobot bergen minbarga chiqib, qo'li bilan havoni kesib, kuyib-pishib, gapira boshladi:

– Xalq o'rtasida har xil tushunchadagi kishilar bo'ladi. Do'stimiz ham, dushmanimiz ham bor. Dushmanlarimiz so'rovnama bahonasida bizni qoralab tashlaydi. Bir xil bema'nilar bo'lsa, bizga yordamlashish bahonasida oramizga kirib olib, ishning pachavasini chiqaradi. Militsiya idorasi – bu muqaddas dargoh, har kimning ham bostirib kirishga haqqi yo'q!.. – dedi-da, suv ichmoqchi bo'lib grafining qo'l cho'zgan edi, suv tugab qolgan ekan, bo'sh grafinning bo'g'zidan mahkam ushlagancha pastga, odamlar orasiga tushib ketdi. O'rniga o'tirayotib:

– So'rovnomabozlig-u majlisbozlikka chek qo'yib, amaliy ishga o'tishimiz kerak! – deb qo'ydi.

Minbarga tuman o't o'chirish komandasining boshlig'i mayor Samad akam Qodirov chiqib, gapni nimadan boshlashni bilmay, cho'ntagidan ro'molcha olib, terlamagan bo'lsa ham, avval yo'g'on, go'shtdor bo'ynini, keyin olchadek qizarib turgan yuzlarini artdi. Kulib bosh chayqab qo'ydi.

– O'rtoqlar, mana meni ko'rib turibsizlar, – dedi unihoyat, – xuddi kecha kurortdan qaytgandek semi-rib, to'lishib turibman. Yuzimdan chakillab qon tomay deydi. Chunki men hamisha yallo qilib yuraman – o't o'chirish ishlaringin hammasini xalqning zimmasiga yuklab qo'yanman. Xalq bilan birga bo'lgan kishining ikki beti menga o'xshab hamisha qip-qizil bo'ladi... Biron joyda yong'in chiqsa, biz yetib borguncha, olomonning o'zi o'chirib bo'ladi... Xalq katta kuch, o't qo'yadigan ham o'zi, o'chiradigan ham o'zi. Xalqdan foydalanish kerak, o'rtoqlar! Shunda, Xoliqov, senga ham sal et bitib, rangingga qon yuguradi. Qara, tuvakda o'sgan

guldek sarg‘ayib ketibsan. Kamroq «uh» tortib, peshonangni kamroq tirishtirib, odamlardan foydalanishga harakat qil. Ana o’shanda menga o’xshab har kuni oshxo’rlik qilib, shaxmatingni ham o’ynab yuraverasan. O’rtoqlar, mening taklifim shu, so’rovnomani tezroq tarqatish kerak. Endi, o’rtoqlar, o’zimning ham majlis ahliga aytadigan ozgina dardim bor... Tumanimizdagi ko’ngilli o’t o’chiruvchilar o’tasida muallaq narvonga tez chiqish bo'yicha musobaqa o’tkazgan edik. O’rtoq Hoshimova, siz mukofot va’da qilgandingiz, qani o’sha mukofot? Yo o’t o’chiruvchi mashinalarni mukofotga berib yuboraveraymi? Respublika ko’ngilli o’t o’chirish komandalari o’tasida bo’lgan shaxmat musobaqasida birinchi o’rinni egalladik. Siz, o’rtoq Hoshimova, komandirovka xarajatlarini to’layman, degan edingiz, qachon va’dangizning ustidan chiqasiz?

Bugungi majlisda qarsakning ko’pi Samad akaga chalindi. Mayor minbardan tusha turib, artistlarga o’xshab qarsak chalayotganlarga qayta-qayta qulluq qildi-da, Xoliqovga:

– Sal qovog’ingni ochibroq o’tir, birov arpangni xom o’rgani yo’q! – dedi.

Majlis kunduz soat uchgacha davom etdi. Notiqlar birin-ketin minbarga chiqib, biri ikkinchisini inkor qilib, rosa nutqbozlik qildi. Yetti grafin suv ichilgach, oxiri masalani ovozga qo'yishdi. So’rovnomani tarqatish taraf-dori bo’lib, o’n to’qqiz kishi ovoz berdi, yetti kishi qarshi chiqdi. O’rtoq Xoliqovning, negadir rang-qtisi o’chib, labi sovuq urgan pomidordek gezarib ketdi:

– Yo’q, men vazirlikka arz qilaman, – dedi u mushtini qisib, – militsiyani soddalashtirishga yo’l qo’ymayman!

– Otajonovning o’zi shuhratparast odam ekan! – dedi yonida o’tirgan sherigi.

– Qariganda nom chiqarmoqchi! – dedi qarshi ovoz berganlardan yana bittasi.

Ish qizib ketdi, yo'q, hazil emas, chindan ham qizib ketdi. O'ttiz ming so'rovnoma ga o'n to'rt ming javob xati olindi, hali keti tugagani yo'q. Ba'zi kunlari uch yuz, ba'zi kunlari to'rt yuztagacha xat kelib turibdi. Ularni o'qish, mazmuniga qarab har xil yashiklarga solish uchun maktab o'qituvchilaridan olti kishi yordamga kelishgan. Ha sharchilar xatlarni o'n uch guruhga bo'lib taxlashyapti. Takliflarga bir javon, tanqidlarga bir javon, mammuniyat so'zları bitilgan xatlarga bir javon, iltimoslarga bir javon degandek, hammasi bo'lib, o'n uch javon ajratib qo'yganmiz. O'n bir ming kishi, militsiya ishiga yordam berishga tayyormiz, deb yozibdi. Sotuvchilarning hammasi, oshpazlarning to'qson foizi, militsiyamiz ishidan mamnunmiz, militsiya xodimlariga ming ofarinlar bo'lsin, deb maktub yo'llashibdi. Yog'och omborining direktori militsiya boshlig'i bilan OBXSS bo'limining boshlig'iga bo'lgan cheksiz muhabbatini hech qanday so'z bilan izhor qilolmagach, yigirma qatordan iborat she'r yozib, oxirida, to'satdan bo'ladi gan tekshiruvlarni kamaytirsangiz, deb iltimos qilibdi. Yigirma to'rtinchı go'sht do'konining azamat qassoblari yoppasiga drujinachi bo'lishga qasamyod qilib, yeng shimarishibdi. O'z maktublarining so'ngida, go'shtlarni sortlarga bo'lib sotishni yo'q qilishga yordam berishlaringizni va xaridorlarga bu yilgi go'shtlar haddan tashqari sersuyak ekanligini tushuntirib qo'yishlaringizni o'tinib iltimos qilamiz, deyishibdi. O'n birinchi bog'chaning tarbiyachisi, surunkasiga aroq ichgan erkak zoti borki, bitta qoldirmay qamab yuborish kerak, degan fikr bildiribdi. Kechki ishchi-yoshlar mакtabining fizika o'qituvchisi, agar xotinimning tilini tiyishga yordam ber-salaring, o'la-o'lguncha sizlardan minnatdor bo'lardim, deb yozibdi. Shunaqangi hazil aralash yozilgan xatlar orasidan foydali maslahatlar ham birin-ketin chiqaverdi. «Vagrem» deposining ishchiları: «Ichkilikbozlikka qarshi olib borayotgan kurashlaringizdan mutlaqo norozimiz.

Ichib ko'chada balchiqqa qorishib yotgan kishini hush-yorxonaga olib borib, kuyov bolani e'zozlagandek oppoq choyshablarga yotqizib, boshiga paryostiqlar qo'yib berib, ertalab vannada ham yuvintirib hurmatlashning nima hojati bor? Bunaqa odamlarni eshakka teskari mindi-rib, bo'yniga bo'sh shishalardan besh-o'ntasini osib, shaharning gavjum ko'chalaridan olib o'tib, sazoyi qilish kerak...» deb taklif kiritishibdi. Shoyi artelining bir guruuh to'quvchi ayollari ham hech kutilmagan bir taklifni o'rta-ga tashlashibdi: «Drujinachilarni miliitsiya tayinlamasin, balki xalq ishxonada bo'ladigan umumiylajmaliy majlislarda, mahalla ahli kengashlarida ma'lum muddat bilan saylab, vaqt-i-vaqt bilan hisobini ham eshitib tursin».

E, boringki, ana shunga o'xshash xatlarning keti hech uzilmayapti, bamisolayor qordek yog'ilib turibdi. Men, Salimjon akam kuchdan qolib boryapti, deb behuda tashvishlangan ekanman, bu odam fildan ham kuchli ekan. Ishonsangiz, o'sha kunlari u ba'zan o'n besh, ba'zan o'n olti soatlab ishladi-ya! Kun bo'yi xat o'qiydi. Bo'limlarga tarqatib chiqadi: xodimlarning fikri, mulohazasini surishtiradi. Liliyaxonni takliflarni maxsus daftarga yozib borishga majbur qiladi. O'n kuncha uyga kelmay, idorada divanda yotib, kechalari ham tinmay ishladi, ovqatni ham qorovullar bilan birga yedi. Kostryulda qaynatma sho'rva qilib ichaverib, naq bo'lmasa sovug'i ham oshib ketayozdi.

Yigirma kun deganda olti bo'lim qoshida jamoat-chilik asosida ish olib boradigan yigirma to'rtta bo'lim tuzildi, bo'lim boshliqlarini o'zlarini ishlayotgan tashkilot majlisida tasdiqdan o'tkazib ham olishdi: ko'cha-ko'yda tartib o'rnatuvchilar guruhi, ichkilikbozlarga qarshi kurashuvchilar guruhi, mashina haydovchilar ustidan nazorat olib boruvchilar guruhi, telefon budkalarini bu-zib, gaz-suv apparati yonidagi stakanni o'g'irlaydigan, simyog'ochdagagi chiroqlarga panada turib tosh otadigan, mashinalar to'xtab turganda orqasidagi rezinkasini kesib qochadigan bezori bolalarning tanobini tortib qo'yuvchi

muallimlar guruhi... Xullas, mana shunaqangi «u qiluvchi», «bu qiluvchi» guruhlar, bo'limlar, angishvonadek kichkina-kichkina bo'limchalari tuzilgandan tuzilaverdi.

O'rtoq Xoliqov bir xonaga kirib:

– Meni aytdi dersiz, hammasi qog'ozda qolib ketadi, essizgina qog'ozlar! – desa, boshqa bir xonaga kirib:

– Ishimiz endi xotinlarga qolibdi! – deb dovuchcha chaynab olgandek aftini bujmaytirib chiqib ketadi. Mayor Samad aka Qodirov bo'lsa xuddi katta o'g'liga to'y qilayotgandek sevinib, o'zini qo'yarga joy topolmay:

– Militsiyaning joni kirdi. Mana endi Qumloqdag'i choyxonada oshxo'rlik qilib yotaveramiz! – deb duch kelganga maqtanadi.

Liliyaxon Salimjon akam chaqirtirganini aytib qoldi. Shoshilib kirsam, boshlig'im bir xatni o'qib, ba'zi so'zlarining ostiga qizil qalam bilan chizib o'tirgan ekan.

– Ke, mulla Hoshim, ishlar qalay? – dedi boshini ko'tarib.

– Juda yomon! – dedim o'zimni divanga tashlab.

– Xo'sh, nimasi yomon ekan?

Kecha men pensioner Muslim boboni shtatsiz OBXSS bo'limiga boshliq etib tayinlashlarini so'rab, varaqo to'ldirib kirganimda, Salimjon akam, yaramaydi, deb qaytargan edi. Shuni nazarda tutib:

– Chunki menga o'gay ko'z bilan qarayapsiz, – deb o'pkalandim.

– Nega endi o'gay ko'z bilan qarar ekanman?

– Men tanlagan odamni tasdiqlamadingiz-ku!

– Chol, shubhasiz, militsiyaga sadoqat bilan yordam berishi mumkin, – o'z odatiga ko'ra qoshlarini chimirib, bir ko'zini xiyol qisib gap boshladi ustozim, – lekin OBXSS bo'limining shtatsiz boshlig'i bo'ladigan odam avvalo yurist bo'lishi kerak. Muslim bobo yurist emas-ku! Menga araz qilib, lab-lunjingni osiltirguncha, yaxshisi, mana bu xatni o'qib chiq!

Mamaroziq Mamaraimov degan bir odam biz tarqatgan so'rovnoman ni to'ldirib, OBXSS bo'limiga yordam

berish istagini bildiribdi. Yoshi 68da, II jahon urushi ishtirokchisi, ikki oyog'ini Berlin ostonasida tashlab kelgan, viloyat miliitsiya bo'limalda yigirma sakkiz yil ishlab, yaqinda pensiyaga chiqqan bir kishi ekan. Salimjon akam uni shunaqangi maqtab ketdiki... og'zim ochilib qoldi. Cho'loq bo'lishiga qaramay, Moskvadagi yuridik institutni a'lo baholar bilan tugatgan mish. Besh tilda bermalol tergov olib bora olar emish, Moskva, Leningraddagi katta majlislarda bir necha bor nutq so'zlab, ikki oyog'i butun polkovniklarning havasini keltirgan emish... Agar men u bilan bir-ikki yil hamkorlik qilsam, ko'p narsaga ega bo'lishim mumkin emish.

– Garajdan mashinani olgin-da, uni darrov olib kelgin! – buyurdi gapini tugatib Salimjon akam. O'rnimdan otilib turdim-u, sal ijirg'anib:

– Lekin nima bo'lganda ham cho'loq ekan-da, – dedim. – U yoq bu yoqqa borsak, to'shakka o'rab, ko'tarib yuramizmi uni?

– Militsiyada oyoq emas, kalla ishlaydi, jo'na tezroq!
– urishib berdi ustozim.

Mamaroziq aka Mamaraimov shahar chekkasida, opasining tashqari hovlisida turar ekan, surishtirib arang topdim. Oldiga kirib, shundoq-shundoq degan edim, betimga tikilib turdi-da:

– Moshxo'rda ichasizmi? – deb so'radi.

– Agar qatig'i ham bo'lsa... – dedim labimni chapillatib.

Ishtaha qurg'ur ham karnay bo'lib turgan ekan, ko'z ochib-yumguncha ikki kosa moshxo'rdani pok-pokiza tushirib oldim. Mamaroziq aka yog'och oyoqlarini bog'lab, eski aravadek g'ijirlatib, mashinaga chiqa boshladi.

– Agar yanglishmasam, siz Ro'ziyev bo'lasiz, shundaymi? – deb so'radi mashina qo'zg'algach.

– Qayoqdan bildingiz?

– Ovqatdan qaytmaganligingizdan, – kulib qo'ydi cho'loq hamrohim, – sizni menga shunday ta'riflashgan edi.

– To'g'ri aytishibdi, joni dilim – ovqat.

- Ochig‘ini aytsam, uka, siz bilan tanishishni orzu qilib yurgan edim.
- Yo‘g‘-e, – dedim sal-pal uyalib.
- Odil Abbosov guruhini qo‘lga tushirganingizdan keyin, uka, siz bilan tanishishni orzu qilmagan biron ta militsiya xodimi qolmagan bo‘lsa kerak.
- Rostdanmi?
- Rost. Chinakam qahramonlik ko‘rsatdingiz. Lekin mana bu ishlaring undan ham qolishmaydi.
- Qaysi ishimiz?
- Jamoatchilikni qo‘zg‘ash uchun ko‘rgan tadbirling-da.
- Bu Salimjon akamdan chiqdi.
- Yo‘q, uka, bu hukumatning talabi.
- Bir xillar, foydasi bo‘lmaydi, deyapti.
- Keyin uyalib qolishadi...

«YULG‘ICHLARGA URUSH E’LON BO‘LIBDI»

Salimjon akam cho‘loq pensioner bilan divanga o‘tirib olib, uzoq suhbatlashdi. Yor-u do‘stilaridan qaysi biri tirig-u, qaysi biri vafot etganligi, bundan o‘ttiz besh yil ilgari seminarda birga bo‘lgan Romanovskiy degan bir ko‘zi ko‘r og‘aynilari hozir Tambov viloyatida ishlayotganligi, o‘zbek tilini suv qilib ichib yuborgan Palmin militsiyadan ketib, viloyat prokuraturasida xizmat qilayotganligi to‘g‘risida ham gaplashib olishdi. Keyin Salimjon akam:

– Roziq, sen Hoshimga yordam berasan, ish o‘rgatasan, kerak bo‘lsa, xonani ichidan berkitib olib, remen bilan yumshoq joyiga savalab ham qo‘ysan. Bugundan e’tiboran OBXSS bo‘limining shtatsiz boshlig‘isan. Hozir tasdiqdan o‘tib kelasan, seni o‘rtoq Umarov kutyapti... – dedi.

Mamaroziq aka Umarov xonasida uzoq o‘tirmadi. Af tidan, sog‘-u cho‘loqlar tasdiqqa boraverib, Umarovning ham joniga tekkan bo‘lsa kerak, darrov orqasiga qaytarib chiqarib yuboribdi. Tasdiqlashmagan bo‘lsa-ya, degan

fikr boshimga keldi-yu, tajribali yordamchidan mahrum bo'lib qolishdan qo'rqib:

– Ko'nishmadimi? – deb so'radim.

Mamaroziq aka kulimsirab, «Quchoqlab tabrikla-di-yu, muvaffaqiyat tiladi», – dedi. Yog'och oyoqlarini g'ijirlatib mashinaga o'tirib olgach: «Umarov militsiyadan chiqqan. Meni yaxshi taniydi», – deb qo'shib qo'ydi.

Idoraga qaytgach, o'ziga ajratilgan stol yonidagi stulda, go'yo stul uni qancha muddat ko'tarib turishini sinab ko'rmoqchi bo'lgandek uzoq o'tirdi. Bir mahal jonlanib, rasmiy, faqat idoralardagina gaplashiladigan bir ohangda:

– O'rtoq Ro'ziyev, – deya menga murojaat qildi, – agar mumkin bo'lsa, sizdan uchta narsani iltimos qilmoq-chiman.

– Eshitaman, o'rtoq Mamaraimov! – men ham undan battarroq rasmiy ohangda javob qaytardim.

– Iltimosimning birinchisi shuki, o'rtoq Ro'ziyev, OBXSS bo'limiga ko'maklashuvchi ko'ngillilarni mening o'zim tanlab olsam.

– Lekin o'rtoq Mamaraimov, men tasdiqlashim kerak.

– Albatta. Busiz mumkin emas, o'rtoq Ro'ziyev.

– Xo'sh, o'rtoq Mamaraimov, ikkinchi iltimosingiz nimadan iborat?

– Ikkinchisi shuki, o'rtoq Ro'ziyev, besh yildan buyon bo'limga tushgan shikoyatlarning hammasini mening qo'limga bersangiz. O'qib, xarakteri bilan tanishib chiqsam.

– Juda soz! – dedim rasmiy til bilan gaplashishga toqatim chidamay.

– Uchinchisi shuki, o'rtoq Ro'ziyev, tumandagi jamiki davlat korxonalarining ro'yxatini bersangiz.

– O'rtoq Mamaraimov, bu iltimosingiz ham bajo keltilradi. – Sakrab o'rnimdan turib, ishi boshidan oshib yotsa ham bir ko'zini yumib, hamisha mudrab o'tiradi-gan, ko'pam jonini kuydiravermaslik haqida katta-yu kichikka birdek nasihat qilishni yaxshi ko'radigan qo'shni xonadagi keksa xodimimiz Karim akani chaqirib

chiqdim. «O'rtoq Mamaramov nimani so'rasha, hammasini muhayyo qiling», – deb topshiriq berib, ikkovlarini narigi xonaga chiqarib yubordim.

«Texuchilishe»da KRU reviziya o'tkazib, anchagina kamomadni aniqlagan ekan. O'shaning dalolatnomalarini olish uchun qo'ng'iroq qilmoqchi bo'lib endi qo'llimni ko'targan ham edimki, eshik ochilib, o'yinga tushgancha, qabulxona kotibasi Liliyaxon kirib keldi.

– O'rtoq Ro'ziyev, sizga xat bor! – dedi-da, konvertni tap etkazib stolga tashlab, o'zi yalpayib divanga o'tirib oldi... Qiziq, anavi kuni Farida kelib ketgandan buyon bu quvnoq qiz menga sal g'alatiroq muomala qiladigan bo'lib qoldi. Har bir odimimni poyleydi, bo'lar-bo'lmas narsalarni bahona qilib, oldimga besh-olti marta kirib ketmasa ko'ngli joyiga tushmaydi. Mana hozir ham, ko'rib turgan-nigizdek, divarning yostiqchasiga yonboshlab, yuzini yelpib, bemalol o'tiribdi... Konvertning tepasiga... «Shaxsan polkovnik Otajonov yoki kichik leytenant Ro'ziyevga tegsin», deb yozilgan ekan. Xatni shosha-pisha ochib, endi o'qiy boshlagan edim, Liliyaxon bo'ynini cho'zib:

– Nima deb yozishibdi? – deb so'radi.

– Xozmagga labga surtagan pomada kelibdi, shuni xabar qilishibdi, – deb qo'ydim.

– Hazilingiz qursin, – dedi Liliyaxon o'ziga hech yarashmaydigan bir noz-istig'no bilan. – Tag'in nima deb yozishibdi?

– May oyidan boshlab qosh qalamning narxi oshar ekan.

– Voy, rostdanmi? – bu gal chippa-chin ishonib so'radi Liliyaxon. – Tag'in nima deb yozishibdi?

– Tag'inmi, tag'in... xo'sh, qizlar hadeb yuziga upa-elik surtishaverishmasin, upa-elik surtilgan yuz...

Hali gapimni tugatmasimdanoq, Liliyaxon shartta o'rnidan turib:

– O'ling iloyim, sizdan hech qachon jiddiy gap chiqmas ekan, – deb jahli chiqdi shekilli, eshikni tarsillatib yopib chiqib ketdi.

To‘g‘ri, kamina jiddiy gapni kamdan-kam gapiradi. Lekin qimmatli do‘stim, qo‘limdagi mana bu xat chindan ham jiddiy, chindan ham samimiyl edi. Uni qayta-qayta o‘qiy boshladim.

«Hurmatli Salimjon aka, qimmatli do‘stimiz Hoshimjon! Bizni ham odam qatoriga qo‘shib, uyimizga so‘rovnomma yuborganlaringiz uchun mingdan-ming rahmat. Sizlar mendan, miliitsiya ishidan mamnunmisiz, deb so‘rabsizlar. Bir men emas, qari otam, nuridiyda onam va keliningiz Muborak nomidan shuni aytamanki, biz o‘la-o‘lguncha mamnunmiz. Qimmatli Salimjon aka, siz meni dahshatli ajdarho og‘zidan – Odil Abbosovning changalidan qutqarib olib, to‘g‘ri yo‘lga soldingiz. Gunohimni kechirib, boshimni siladingiz. Onam xudojo‘y ayol, har kuni bomdod namozidan so‘ng: «Xudoyo xudovando mening yakka-yu yagona o‘g‘limning xaloskori Salimjon Otajon o‘g‘lini balo-yu ofatlardan o‘zing asragin, umrini ziyoda qilgin...» – deb duo o‘qiydilar. Otam omi, savodsiz bir odam. Jinoyatchilarga ilashib yurgan paytlarimda ilon chaqqan kishidek to‘lg‘onib, uh tortib chiqardi. Siz bilan bo‘lgan uchrashuvlarimni aytib berganimda, bechora ko‘ziga yosh olib: «O‘g‘lim, Xizr buvamga uchrabsan, etagini mahkam ushlagin», – deb yolvordilar menga...

Biz butun oilamiz bilan sizlardan minnatdormiz, tun-u kun duolaringizni qilamiz.

Miliitsiya ishiga qanday yordam berishingiz mumkin, deb so‘rabsizlar. Ma’qul ko‘rsanglar, vaqtı-vaqtı bilan oshxonamizdagi voqealardan xabardor qilib tur-sam, deyman. Odil Abbosov ta’siridagi oshxonalarga solishtirganda, bu yerda o‘g‘rilik yo‘q, desam bo‘ladi. Lekin umuman olganda ba’zan xo‘jayindan yashirib, uncha-muncha go‘sht, yog‘ olib ketib turishadi. Yaqinda direktorimiz hammamizni to‘plab, hozir butun shahar bo‘ylab yulg‘ichlarga qarshi urush e’lon qilindi, agar bitta-yarimtang xo‘randalarining haqiga ko‘z olaytirsang, tishingni sug‘urib olaman, dedi.

Qimmatli Salimjon aka, hurmatli Hoshimjon! Men ulfat ko'rgan yigitman. Choyxonaga tez-tez chiqib turaman. Hozir jamiki choyxo'rlar, miliitsiyaning otasiga balli, ilgariroq, shunday qilishi kerak edi, lozim bo'lsa mana, biz choyxo'rlar ham yordam beramiz, deyishyapti. Choyxonada aroq ichish taqiqlandi. Xususiy novvoylar, chakana qassoblar, popirosfurush-u pista sotuvchi mayda-chuyda chayqovichilar shahardagi vahimadan qo'rqib, in-inlariga kirib ketishdi. Mana shuning uchun ham el-yurt sizlarga rahmat aytyapti.

Xullas, meni o'zlaringga agent qilib olsalaring va iloji bo'lsa, menga ham bitta guvohnoma bersalaring.

Sizlarga tabiatning eng go'zal joyidan salom yo'llab, Chorsudagi ishchilar oshxonasing oshpazi O'roz».

Xatni qayta-qayta o'qidim-u, biror xulosaga kelolmay, Salimjon akam ham o'qib chiqsin, agar bizga agent kerak bo'lsa, maslahatlashib chaqirtirarmiz, degan o'y bilan xatni ustozimning kabinetiga qo'yib chiqdim.

Bunday qarasam, soat olti bo'lib qolibdi. Karim akam aytgandek, ish bo'lsa bir gap bo'lar dedim-da, Faridaning yo'lini poylash uchun, zora shuncha kundan buyon nasib qilmagan uchrashuv bugun nasib qilib qolsa, degan shirin orzular bilan ko'chaga otildim.

«VASLINGGA ZOR YIGITNING HURMATI SHUNCHAMIDI?»

Butun qishlog'imizda mendaqangi uyqusи qattiq, seruyqu bola yo'q edi. Buning ustiga uyqum kelib qolsa, joy ham tanlab o'tirmasdim. Ko'pincha ovqatlanib o'tirib, dasturxonning ustida, ko'pincha shundoqqina televizorning qarshisida ham uxbab qolaverardim. Mana endi bo'lsa, bir haftadirki, na kechasi uxbay olaman, na kunduzi. O'layveraman, o'layveraman. Qiziq, niman ni o'ylasam ham oxiri borib Faridaga taqalaveradi. Qayoqdan ham uning bir tog'ora chuchvarasini yegan

ekanman. Mening nafsim balodur... deb shuni aytishsa kerak-da... Ba'zan, xayolan Farida bilan anhor bo'ylab kechki salqinda sayohat qilib qolamiz. Anavi kundagidek gaplashgani gap topolmay jim ketaveramiz, ketaveramiz. Shunda nima falokat yuz beradi-yu, Farida anhorga yiqilib tushadi. Anhor esa, to'satdan, daryodek kengayib ketadi. Yovvoyi otdek o'ynoqlab o'tayotgan to'lqinlar qizni chirpirak qilib daryo o'rtasiga surib ketadi. Men juda usta suzuvchi bo'lganim uchun, formamni ham yechmay, o'zimni suvga otaman. Faridani o'ng qo'llimda dast ko'tarib, chap qo'llim bilan suzib qirg'oqqa olib chiqaman. Shunda Farida bo'ynimga osilib:

– Hoshim aka, rahmat, ming rahmat sizga! O'la-o'l-guncha unutmayman! – deb betlarimdan cho'pillatib o'pib oladi.

Men bo'sam kamtarlik qilib:

– Rahmat deyishning hech hojati yo'q. Axir bu har bir miliitsionerning burchi-ku! – deb qo'yaman...

Ba'zan xomxayollar Faridaning dadasi oldida ham mening obro'yimni ko'tarib yuboradi... Bir kun Faridaning dadasini mashina bosib ketishiga oz qoldi. Uni dast ko'tarib, yo'ldan oldim-u, ola turib, o'zim yiqilib tushdim. Mashina oyoqlarimni cho'rt kesib o'tib ketdi. Bir necha kundan so'ng Faridaning dadasi meni ko'rgani kasalxonaga borib:

– Meni deb, o'zingiz cho'loq bo'lib qoldingiz-a! Endi istasangiz ham, istamasangiz ham sizni o'zimga kuyov qilaman! – deydi. Men bo'sam qizarib-bo'zarib:

– Hojati yo'q, mening o'rnimda bo'sa, har bir miliitsioner shunday qilardi, – deyman-u, shirin-shirin entikaman.

Faridani uchratish uchun (jinnixonaga borishga yuragim dov bermaydi), uylarining oldiga to'rt-besh marta poylab bordim. Ko'cha eshiklari oldida katta chinor bor ekan. Ishga ketish vaqtida, qaytayotganida, zora, ko'zi tushib qolsa, deya chinor panasida poylab turdim. O'zini-ku, uchratmadim-a, aksiga yurib, ikki-uch bor da-

dasiga duch kelib qoldim. Hatto, bir marta, u eshikning ortida, men chinorning panasida bir-birimizga mo'ralashib, yosh bolalarga o'xshab «aji-aji» o'ynashib ham oldik.

Bir kun to'satdan, hech kutmaganimda Faridaning o'zi qo'ng'iroq qilib qolsa bo'ladimi! Xoh ishoning, xoh ishonmang, o'rnimdan turib, kamoli sevinganimdan, andak bo'lmasa baqirib yuborayozibman.

- Farida, bu sizmisiz? – dedim entikib.
- Ha, menman, – dedi Farida ham.
- Xayriyat, xayriyat!
- Hoshim aka, sizdan bir narsa so'ramoqchi edim.
- So'rang. Istaganingizcha so'rang.
- Telefonda aytib bo'lmaydi.
- Bo'lmasa, oldingizga boraman.
- «Mars»ning yonida kutaman.
- Hozir uchib boraman.
- Formada kelmang.
- Nega?
- Kelganingizda aytaman.
- Xo'p bo'ladi, – go'shakni qo'ydim-u, o'ylanib qoldim.

Iye, nega endi Farida menga formasiz keling, dedi?

Bu o'sha Faridami o'zi? Axir u: «Hoshim aka, sizga forma biram yarashadiki, hamisha forma kiyib yurishingizni istardim», – deb bir emas, bir necha bor aytgan edi-ku! Yo'q, bu yerda bir sir bor... Axir, anavi kuni Odil bat-tolni qochirishganda ham yasama ovoz bilan qo'ng'iroq qilishgan edi-ku! Formasiz borsam, demak, to'ppon-chasiz ham borgan bo'laman, to'pponchasiz borsam... Butun shahar bo'ylab yaxshilik bilan yomonlik, to'g'rilik bilan egrilik, yulg'ichlik bilan halollik, tartibsizlik bilan osoyishtalik o'tasida oxirgi jang ketayotgan bir pallada bekordan-bekorga qurban bo'lib ketish... Yo'q, mulla Hoshim ham unchalik sodda yigitlardan emas, bekorga uni OBXSSning boshlig'i qilib qo'yishgani yo'q. Boraman, lekin formada, to'pponchamni ham taqib boraman!

Navbatchi mashinada «Mars» kinoteatrining yoniga o'qdek uchib bordim. Farida chipta sotadigan kassaning

yonida xuddi chipta olmoqchi bo'lgan kishidek talpinib turgan ekan. O'zi ham nimadandir qattiq qo'rqiayotganga o'xshaydi, ko'zlari alang-jalang, tashvishlanayotganligi shundoqqina yuzidan ham bilinib turibdi...

– Nega formada keldingiz? – birinchi savoli shu boldi uning.

– Men... shunday o'zim...

– Yaqinimga kelmang, – yig'lamsirab dedi Farida, – ko'rib qolishadi.

– Ko'rsa nima qipti?

– Meni tiriklayin ko'mishadi.

Kinoteatrning orqasi xilvat ekan, o'sha yoqqa o'tdik. Farida narida, men berida, achchiq-tizziqdan iborat savol-javoblar, o'pkalash-u ginaxonliklar boshlandi.

– Biznikiga borganmidingiz? – atrofiga qo'rqa-pisa ko'z tashlab so'radi Farida.

– Borish ham gapmi, chinorning tagida ko'rpa-to'shak qilib yotib oldim-ku!

– Demak, siz... siz!

– Ha, men.

Oshiq bo'lmay o'lay men, ishni rasvo qilib qo'yibman. Erta-yu kech Faridalarning uyini poylab boraverGANIM-dan dadasi shubhaga tushib:

– Onasi, sezyapsanmi, bir militsioner bizni qattiq nazorat qilyapti! – debdi.

Onasi:

– Kecha ertalab ham poylagan edi, – debdi.

Dadasi:

– Ustimizdan chaquv tushganga o'xshaydi, – debdi.

Onasi:

– Bu Hakim novvoyning ishi, – debdi.

Dadasi:

– To'g'ri, bu ochko'z hech unga to'ymadi, – debdi.

Onasi:

– Esingizda bormi, avvalgi yili Hasan do'konching uyini ham avval militsiya poylab, keyin tappa bosgan

edi, – debdi. Shunday debdi-yu, «voy, sho'rim», deb yig'lab yuboribdi.

Dadasi:

– Yig'lama, bir ilojini toparmiz, – deb qovog'ini solib olibdi. Kechasi bilan er-xotin uylarida ko'zga tashlanadigan narsa borki, hammasini qo'shnilarnikiga ta-shishibdi. Loaqal, tish cho'tka bilan sovun qutini ham qoldirishmabdi. Hozir dadasi mashinalarini birovning nomiga o'tkazish uchun zir yugurib yurgan emish...

Men Faridaga:

– Bo'lajak qaynotamga o'zimni tanitay, mashinani mening o'zimga bera qolsin, – degan edim, u «meni tiriklayin ko'mishadi», – deb battar yig'lashga tushdi. Shaytonim qurg'ur zo'r emasmi, u yig'layapti-ku, men bo'lsam qotib-qotib kulaman. Bir mahal Farida:

– Endi mening nomimni tilga olmang, ko'chamizga qadam ham bosmang! – dedi-yu, hech narsadan-hech narsa yo'q arazlab jo'nab qoldi.

Ana xolos, endi bu yog'i necha puldan tushdi! Men u bilan to'yib-to'yib gaplashmoqchi, mabodo, anhorga qulab tushsa, o'ng qo'llimda dast ko'tarib chiqmoqchi edim-ku!.. Vaslingga zor yigitning hurmati shunchamidi, deb kinoteatrning orqasida qolaverdim.

Ishxonaga yig'lagudek bir alfovza qaytdim. Stolga o'tirib, boshimni ikki kaftim orasiga olib, o'y surib ketdim. Negadir shu paytda Zokirni ko'z oldimga keltirib, ishq savdosiga mutbalo bo'lgan do'stimga ich-ichimdan achinib xo'rsindim.

– Ko'p xo'rsinavermang, tirik qolibdi-ku! – dedi bir mahal Karim aka. O'y bilan bo'lib uning xonaga kirgанини ham sezmay qolibman.

– Nimalar deyapsiz? – dedim hushyor tortib.

– Sharifani aytyapman.

– Qanaqa Sharifa?

– Eshitmadingizmi?

– Yo'q.

- Siz o'limdan qutqargan Sharifa Usmonovani bugun ertalab pichoqlab ketishibdi-ku!
- A? - tok urgandek sapchib o'rnimdan turib ketdim.
- Orqasidan poylab kelib urishibdi... Karim aka yana bir narsalar dedi-yu, ammo qulog'imga hech narsa kirmadi...

TOBUTXONADAGI SUHBAT

Odil battolning qochishi idoramizga katta tashvish keltirdi. Shahar militsiya boshqarmasi o'rtoq Xoliqova ishonchsizlik bildirib, Odil Abbasov guruhi ustidan olib borilayotgan tergovni o'z qo'lliga oldi. Go'yo battolni Xoliqovning o'zi qochirgan emish, Xoliqov Otajonovni yomon ko'rarmish, undan o'ch olish uchun shunday qilganmish, degan tuhmat desa tuhmatga, ig'vo desa ig'voga o'xshamaydigan mish-mishlar ham tarqab qoldi. Mana shunaqangi past-u baland gaplar bo'lib turgan bir pallada Sharifaning pichoqlanishi, buvijonimning iborasi bilan aytadigan bo'sak, o'lganning ustiga tepgan bo'ldi.

Sharifa Usmonova kapitan Hoshimovaning mehribonligidan foydalanib, paypoq to'quv fabrikasiga ishga joylashib, yotoqxonadan bir xonali joy olib, suyukli o'g'li Yodgorbek bilan yoshini yashab, oshini oshab maza qilib yurgan edi.

Mana endi, u bechorani pichoqlab ketishdi. Bir xillar bu Odil battolning ishi deyishdi, bir xillar eski sheriklari qilishgan deyishdi. Uchinchi bir xillar uchinchi bir taxminni ham o'rtaga tashlashdi... Ertalab soat beshlarda Sharifa ishga ketayotganda orqasidan bildirmay kelib, yelkasiga pichoq sanchishibdi... Sharifa hozir chalajon bo'lib yotibdi. Butun shahar oyoqqa turgan, drujinachilar, yotoqxonada yashaydigan qiz-u juvonlar, mahalla ahli hammayoqni tintuv qilib yuribdi. Lekin qotilni topishning hech iloji bo'lmayapti.

Sharifaga achinib ketdim. U yig'lab, «endi boshqalariga o'xshab yashamoqchiman», - degani, o'g'lini bag'riga

bosib, faryod chekkani ko'z o'ngimdan hech nari ketmay qoldi.

- Oh, qalpoqcham, yana yordamingga muhtojman,
- dedim bir kuni ishdan qaytayotganimda.
- Men hamisha ixtiyoringga, – ovoz berdi qo'l-tig'imda turgan qalpoqcham.
- Odil battolni topishim kerak.
- Unda meni boshingga kiy, Hoshimjon!
- Aytganiningni qilaman, maslahatchim, – shunday deb qalpoqchamni o'pib, chiroyli popuklarini ko'zlarimga surtib, boshimga kiydim-u, ko'zdan g'oyib bo'ldim.
- Qani boshla, qalpoqcham.
- Masjidga yur, Hoshimjon.
- Namoz o'qiyimizmi?
- Odil battol bilan ko'rishamiz.

Eshigining ustiga «Mantipazlik» deb yozib qo'yilgan bir oshxonaga kirib, qasqonning tepasiga o'tirib olib, to'ygunimcha mantixo'rlik qildim. Ko'chaning narigi yuzidagi choyxonaga o'tib, shopirib-shopirib ko'k choy ichdim. Bu orada qorong'i ham tushib, o'n metr naridagi odamni tanib bo'lmaydigan bo'lib qoldi. Sekin o'rnimdan turib, Xoja Ahror Valiy masjidini mo'ljalga olib, yo'nga tushdim. Xufton namozi tugab, qari-qartang namozxonalar bir-birlarini suyashib, Buxorodan kelgan yosh mutavallining ilmi zo'rligi, nafasi o'tkirligi xususida gaplashib, asta-sekin chiqib kelishayotgan ekan.

– Mana, masjidga ham keldik, – shivirladim qalpoq-chamga.

– Endi biroz sabr qil, – maslahat berdi qalpoqcham.

Eng oxirgi namozxon – bechoraning ichiga piston qadalgan yap-yangi kalishini kimdir eski kalishga al-mashtirib ketgan ekan, o'sha odamni qarg'ay-qarg'ay, u ham chiqib ketdi. Bir oyog'i cho'loq, bir qulog'i yo'q, oq yaktak kiyib boshiga kichkinagina sallacha o'rab olgan 55 – 60 yoshlardagi barvasta kishi Xoja Ahror Valiy masjidi darvozasini ichidan qulfladi. Biroz tashqariga qulq solib turgach, hech kim poylamayotganligiga ishonch

hosil qildi shekilli, asta-sekin, sharpasiz qadam tashlab, tobutxonaga qarab yura boshladi. Bu odam haqida uncha-muncha eshitganman. Kishilar uni «Go'rkov So'fi» deb chaqirishadi. «Go'rkov So'fi» bu yurtga men tug'ilmasdan oldin kelib qolgan ekan. Avval go'rkovlik, keyin so'filik qilgan. Shu kecha-kunduzda esa ham go'rkov, ham so'fi ekan... «Go'rkov» tobutxona eshidagi qulflarni ochib, «Bismillahir rahmonir rahiym», deb sekin ichkari kirdi. Sham yoqib, tobutxonaning eshidiga qora parda tutdi. Tobutxonadan eski qabristonning mog'or hidi kelib turibdi. Xona o'rtaida yangigina bir tobut. Nariroqda, devor tagida ham ikki tobut. Birini ikkinchisining ustiga qopqoq qilib qo'yishibdi. «Go'rkov» sekin borib, ustidagi tobutni oldi. Pastki tobutdan bir murda asta boshini ko'targan edi, qo'rqqanimdan bir sapchib tushdim. Tobutdan murda emas, ingillagancha Odil battol bosh ko'tardi! Ha, ha, o'sha peshonasi keng, afti sakrashga chog'lanib turgan baqani eslatadigan sariq dev bosh ko'tardi... Yuragim urib ketdi, beixtiyor orqamga tisarildim.

– Ha, «Go'rkov», keldingmi? – dedi battol og'zini katta ochib esnab.

– Qalay, xaloskorim, yaxshi uxladilarmi? – deb qo'lida ko'tarib kirgan tugunchani uzatdi «Go'rkov».

– Shamni o'chir! – buyurdi battol.

– Eshikka parda tutdim, xudo xohlasa...

– O'chir deyapman!

Qarang-a, battol murdadek bo'lib tobutda yotibdi-yu, ammo buyruqlari hamon shohona, ovozi hamon avvalgidek salobatli, qilichdek o'tkir, xuddi o'z quliga muomala qilayotgan podshoga o'xshaydi-ya!

Sham o'chirilgach, xona go'ristonning o'zginasi bo'ldi-qo'ydi. Xayriyatki, boshimda qalpoqcham bor, bo'lnasa kim biladi ahvolim ne kechgan bo'lardi.

– Tugunda somsa bor, – pichirladi «Go'rkov».

– Ahmoq, topganing somsa! – o'shqirdi battol. Og'zi ham ajdarhoning og'zidek katta emasmi, lablarining chapillagani, yutingani, termosdan qultillatib choy icha-

yotgani bermalol eshitilib turibdi. Battol har yutinganda ko'zini bir yumib-ochayotgan bo'lsa kerak, ahyon-ah-yonda xonada ikkita nursiz cho'g' yonib-o'chdi...

– Gapir, – dedi battol xo'rillatib choy ho'plab.

– Nimani gapiroay, xaloskorim? – itoatkorona so'radi «Go'rkov So'fi».

– Shaharda nima gap?

– Xudoga shukur, tinchlik... Sharifa hali o'lmaabdi, – afsuslangannamo ohangda dedi «Go'rkov».

– Baribir o'ladi, – ishonch bilan dedi battol. – Uning yuragini mo'ljalga olib, xanjar urganman. Xo'sh, yana qanaqa gaplar bor?

– Shu har kungi gaplar, xaloskorim. Avvalambor sizni axtarishyapti. Inshoollo, izingizni ham topisha olmaydi. Qolaversa, shahar ko'chalarini yengiga qizil bog'laganlar bosib ketgan... Tartib o'rnatisharmish.

– Tartib o'rnatishib bo'pti! Xo'sh, anavi ishlar-chi?

– Chatoq, xaloskorim, gapirgani botinolmay turuvdim.

– Nimasি chatoq?

– Avval katta xotiningiznikiga bordim.

– Xo'sh, – cho'kkalab o'tirib oldi battol.

– Xaloskorim kasallar, darmonga kirgunlaricha besh-o'n kun boshpana bersangiz, dedim. Bu gapni eshitib, jufti halolingiz shaytonlab qoldi... Keyin, xudo til ato qilib, shunday dedi: «O'ttiz yildan buyon ustimga xotin olib, xotin qo'yaverib, el-yurt ichida meni sharmanda-yu sharmisor qildi, kuydirib ado qildi... Endi, hukumatdan qochoq bo'lganda men kerak bo'libman-da! Yo'q, hali ham o'sha arzanda xotinlarining uyiga boraversin...» Xaloskorim, xafa bo'mang. Xotin zoti o'zi shunaqa bo'ladi. Mashoyixlar it vafo, xotin jafo, deb bejiz aytmaganlar. Shuning uchun ham, kamina qilingiz xotinim bilan qizimni so'yganman-da... Xudoga ming qatla shukur, xaloskorim, o'sha paytda siz meni qutqarib qolmaganizda, allaqachonlar otilib ketardim... Jufti halolingiz shunaqa nonko'r ekan, kelmasin, dedi.

– Obbo, alvasti-yey, shunday dedimi-a?

Nazarimda, battol o'rnidan turib ketgandek bo'ldi.

– Shunday dedi, xaloskorim.

– Sen uni chavaqlab tashlamadingmi?

– Yo'q, xaloskorim, unday qilmadim. Qo'limga pichoq ushlamayman, deb qasam ichganman.

– Xo'sh, keyin-chi?

– Keyin, xaloskorim, xuddi siz aytganday qilib eng kichik jufti halolingizning uyini topdim. Siz qurib bergen dang'illama imoratni davlatga topshirib yuboribdi. O'rniga bog'cha ochilibdi. O'zi shu bog'chada tarbiyachi bo'lib ishlayotgan ekan. Avvaliga, nahotki xaloskorimdan bir yo'la qirqta chaqaloq qolgan bo'lsa deb yoqamni ushladim. Keyin gapning tagiga yetgach, xuddi siz aytganday qilib:

– Qizim, men besh yuz chaqirim yo'ldan keldim, umr yo'ldoshingiz yubordi. Kelsa, besh-o'n kun qarab, parvarish qilasizmi? – dedim. Bu gapdan so'ng, jufti halolingiz ko'p beandisha ayol ekan, militsiyaga xabar qilish uchun telefonga yopishdi.

– Nomard! – yer tepinib qo'ydi battol.

– Labbay? – shoshilib so'radi «Go'rkov Sofi».

– Tezroq gapir! – tishlarini g'ijirlatib dedi battol.

– Xudoga shukur, bir amallab qaytardim, shaytonga hay bering, dedim. Xotin kishi-da, yig'lashga tushsa bo'ladimi! Baxtiqaro ekanman, o'n olti yoshimda uning oshxonasiqa ofitsiantka bo'lib borib, shu balolarga giriftor bo'ldim, yoshligim qari cholning qo'ynida o'tib ketdi, deb yig'ladi...

– Ahmoq!

– Labbay?

– Keyin nima dedi?

– Keyin, xaloskorim, yig'lashdan to'xtab, shartta o'rnidan turib, bu yerdan tez keting, bo'lmasa, sizni ham militsiyaga ushlab beraman, dedi.

– Pul so'ramadingmi?

– So'radim, xaloskorim, o'sha nontepki xotiningiz, ham pullarni militsiyaga topshirib yuborganman, dedi.

– Yolg'on!

Odil battol qorong'i uyda paypaslanib tobut bormi, termos bormi – duch kelgan narsani tepa boshladи. Nazarimda, yanglishib, «Go'rkov So'fi»ning qorniga ham tepib yubordi shekilli:

– Bu menman, xaloskorim! – degan ovozi eshitildi uning. Battol quturgan sherdek, o'n daqiqa chamasi qorong'i xonada aylangach, nihoyat, jahlidan tushib, tobutning chekkasiga o'tirdi. Hali chiroq o'chganda xona juda qorong'idek tuyulgan edi, hozir ko'zim qorong'ilika o'rganib qoldimi yoki daydi tepki tushib qolishdan qo'rqqanidam ko'zlarim ravshanlashib ketdimi, harqalay xonadagi narsalarni bemalol ko'ra boshladim. Battol xonaning burchagiga tikilib, biroz tinch o'tirgach, yerda pachoq bo'lib yotgan termosdan choy quyib ichdi-da:

- Papiroosing bormi? – so'radi So'fidan.
- Men nos chekaman, xaloskorim.
- Bir kaft ol.

Odil battol nosni tilining tagiga tashlab olgach: «Xafa bo'lma, go'rkov, qizishib ketdim», – deb qo'ydi. So'fi:

– Nega xafa bo'lar ekanman, bir tepki ekan-ku, jognimni olganingizda ham g'ing demayman, axir siz tufayli tirik yuribman, siz bo'lмаганингизда yo allaqachon o'lib ketardim, yo umrim qamoqxonada o'tardi, – deb o'rni bo'lmasa ham hirinlab kulib qo'ydi.

– O'ziyam sadoqatli do'stim bitta sen qolding! – iljaydi Odil battol ham.

– O'la-o'lgunimcha vafodor itingizman, – deb og'ziga nos otdi «So'fi» ham. – Xudo xohlasha naygi duyyoda ham sijni deyman.

Ikkovlari ham og'izlaridagi nosni oyoqlari ostiga tuflab, yenglari bilan lab-lunjlarini artishib, chala qolgan suhabatni davom ettirishdi. «Go'rkov» yuridik konsultatsiya idorasida ishlaydigan, huv birda Odil battol bir yo'la uch qop un va'da qilganda, «hotamtoysiz, hotamtoysiz», deb ko'chagacha ta'zim qilib chiqqan Shokir maslahatchining uyiga ham borib kelibdi. Maslahatchi kechasi

soat ikkilarda qabristonda, Shayx Odil sag'anasiда uchrashishga so'z berib, «va'da qilgan narsasini olib kelsin, qayta uchrasha olmaymiz», – debdi.

– Mayli... oltinlarni bugun berolmayman, – o'ziga o'zi gapirganday dedi battol. – Meni qutqargani uchun oltinlarimni oladi-yu, ertaga militsiyaga zimdan xabar berib, u yoqdan ham mukofot undiradi. Shokirni yaxshi bilaman... U hech kimga do'st bo'limgan, bundan keyin ham do'st bo'lmaydi.

Odil Abbosovning iltimos bilan «So'fi» bir qoshiqqina achchiq qaynatma sho'rva qilish uchun o'midan turdi.

– Ichkilikka vino bolsa ham maylimi? – so'radi u eshikning pardasini tushirayotib.

– Konyak topolmasang, aroq ol! – buyurdi battol.

SHAYX ODIL SAG'ANASIDAGI TIRIK MURDALAR

Qabriston hidi anqib turgan tobutxonada Odil battol ikkovimiz qoldik. U paypaslanib, tobutlardan biriga chalqancha yotib oldi, ko'zlarini mo'ltilatib, nimalar to'g'risidadir o'ylab ketdi... Nima qilsam ekan, hozir qo'l-oyog'ini bog'lab militsiya idorasiga haydab boraymi yoki bir-ikki kun sabr qilaymi? Nazarimda, keyingisi ma'qulga o'xshaydi, biroz sabr qilib, eng so'nggi jinoyatchilarini ham qo'nga olib, hammasini haydab borganim yaxshi. Shaharda jinoyatchilar bilan eng oxirgi jang ketyapti, shu olishuvning ham qahramoni o'zim bo'la qolay... Battol qamoqxonadan bekorga qochmagan, tashqarida ancha-muncha ishlari, uchrashadigan odamlari bo'lishi kerak, ehtimol, berkitib qo'yan boyliklari ham bordir... Nima bo'lganda ham tishni tishga bosib, sabr qilishim kerak.

«Go'rkov So'fi» kostryulda sho'rva bilan yarimta sassiq aroq ko'tarib kirib keldi:

– Bay-bay-bay! – dedi u kostryulni to'nkarilgan tobutning ustiga qo'yib. – Yarimta aroqni bitta otning puliga olsam-a!

– Qorovullardan so‘ramabsan-da? – degancha Odil battol shishanining tiqinini tishi bilan sug‘ura boshladi.

– Bu drujinachilar qorovullarning ham yuragini olib qo‘yibdi, – uh tortdi «Go‘rkov», – qaysi biriga borsam, siz aytgan zamonlar o‘tib ketgan, deydi-ya... Taksida butun shaharni aylanib chiqdim...

– Bu polkovnikning ishi, o‘ziyam ichmaydi, birovni ham ichirmaydi! – tishlarini g‘ijirlatib dedi battol. – Xudo xohlasa, uni mana shu tobutga tiqaman!

– Xudoyo, aytganingiz kelsin, xaloskorim.

Biri piyola, boshqasi termosning pachaqlangan qopqog‘ida aroq ichishdi. «Xudo xohlasa, g‘animlar yer bilan yakson bo‘ladi, ishlarimiz yana yurishib ketadi, hali ko‘p davr-davronlar suramiz», – degan gaplarni aytishdi. «Go‘rkov» erkalanib: «Xaloskorim, agar yana xudo sizga omad berib, ishlarингiz rivojlanib ketsa, shu masjidning imomligini o‘zimga olib berasiz», – deb iltimos qildi. Battol aroqning qolganini simirib:

– Inshoollo! Senga ko‘p yaxshiliklar qilaman, – deganicha, kostryuldan xo‘rillatib bir-ikki ho‘plab sho‘rva ichib oldi. – Lekin «Go‘rkov», sen yana bir ishga yordamlashishing kerak.

«Go‘rkov» ko‘ksiga qo‘lini qo‘yib:

– Jonim sizga sadaqa! – deya ta’zim qildi.

– Polkovnikni yo‘qotishimiz kerak... O‘sanda shahar yana o‘zimizga qoladi.

– Xudoyo niyatizingizga yeting! – qo‘llarini ochib, fotiha o‘qidi «Go‘rkov So‘fi».

– Lekin sen yordamlashasan.

– Xaloskorim, men qo‘limga pichoq olmayman, deb qasam ichganman.

– Xudo xohlasa, uni o‘zim o‘ldiraman. Faqat sening yordaming kerak. Sen, «Go‘rkov», polkovnikning uyini o‘rganasan. Yerto‘lsasi bormi, yo‘qmi, uyi kunning qaysi vaqtida kimsasiz bo‘ladi, shularni bilib bersang bas. Uni kechasi uyqusida bosaman. Yetmish joyiga pichoq urib, alamimdan chiqmasam, bu dunyodan armon bilan

ketaman!... Lekin hozircha vaqt bor. Avval pasportni to'g'rilaylik... Ana undan keyin, ey, xudo!

– Yaratgan egam, Xoja Ahror Valiy, – «So'fi» chaqqon bir harakat bilan cho'kka tushdi-yu, qo'lini fotihaga ochib, iltijo qila boshladi, – xaloskorimning ishlariga rivoj-u kushoyish bering! Oblohu akbar!

– Oblohu akbar! – deb qo'lini yuziga surtdi battol ham. So'ng cho'ntagidan zanjirli soat olib, uchrashuv vaqtি bo'lganligini ma'lum qildi. Yana bir fotiha o'qib, Xoja Ahror Valiy arvohidan yana bir madad so'rashib, birin-ketin qabriston tomonga yo'l olishdi...

Qabristonga, ishonsangiz, kunduzi borgani ham qo'rqaman. Jin, alvasti, arvoh bor, degan gaplarga uncha ishonmayman-u, lekin shunday bolsa ham baribir qo'rqaveraman. Hozir yarim tun, butun shahar ahli shirin uyquga ketgan. Qabriston jimjit. Tiq etgan ovoz eshitil-maydi. Bu jim-jimtlik atrofni yanada vahimador qilib yuborayotgandek. Har zamonda boyo'g'lining xunuk ovozi eshitiladi. Sutdek oydin bo'lgani uchun daraxtlarning soyasi har xil shaklda ko'zga tashlanib, yurakka g'uluv soladi. Bir mahal ko'zimga qulochga sig'maydigan katta bir terak ostida ellik-oltmish chog'li murda yerga o'tirib olib, majlis qilayotganga o'xshab ko'rinish ketdi. Murdalar-ning hammasi kafanda, bir xili boshini silkitadi, boshqa bir xili qo'lini havoda o'ynatib chapak chaladi. Bitta nov-charog'i o'rtaga tushib, o'ynayotganga ham o'xshaydi...

Qo'rqib ketdim, ha-ha, haddan tashqari qo'rqib ketdim. Yuragimning gurs-gurs urganini bemalol eshitib turibman. Beixtiyor Odil battolning yelkasiga tirmashdim.

– Tavba, – dedi battol yurishdan to'xtab, – «So'fi», gavdam og'irlashib ketyapti-ya?

– Xayolot, xaloskorim, bu xayolot! – dalda berdi «So'fi». – Ko'pincha menga ham shunday bo'lib tuyuladi.

Haligi murdalar raqsiga tushayotgan katta terak os-tiga kelib to'xtadik... Soyalar qimirlab, uzoqdan menga murdadek bo'lib tuyulgan ekan, qarsak chalayotgan murdaning qo'li emas, terak barglari ekan...

Uchovimiz ham tik turibmiz. Qabriston jim, tuproq ostidagi minglab, balki o'n minglab kishilar ham jimgina yotishibdi. Hech uyg'onmaydigan uyquga ketishgan. Dunyoning hamma tashvishlarini: birovda qolgan qarzni, bitmay qolgan uyini, dadam komandirovkaga ketgan, kelsa bo'yniga osilaman, deb ko'cha eshik oldida ko'zini mo'ltilatib o'tirgan o'g'ilchasini – hamma-hamasini unutib, maza qilib uxlashyapti. Oy ipakdek mayin, sutdek oq nurlar to'kib, bu uyquga yana ham ko'proq orom bag'ishlayapti. Boyo'g'li qayg'uli bir ovozda alla aytyapti. Sukunat butun borliqni bag'riga olib, mayin qollari bilan silab-siypalab, «uxla, uxla, uxla», deb past va g'amgin bir ovozda kuylayapti...

Uch kishi uyg'oqmiz, uch niyat bilan bir-birimizni poylab turibmiz. Nihoyat, qabristonning etak tomonidan o't yonib o'chgandek bo'ldi. Battol ham gugurt chaqib, yonib turgan cho'pni boshi uzra uch marta aylantirib qo'ydi.

– «Go'rkov», har ehtimolga qarshi sen hushyor bo'lib tur, – shivirladi battol.

– Tashvishlanmang, xaloskorim, – qasam ichgandek bir ohangda dedi «Go'rkov».

Battol qabristonning o'rtarog'idagi kichikroq uydek keladigan Shayx Odil sag'anasiqa qarab yura boshladi. Yo'l-yo'lakay cho'ntagidan to'pponcha olib, otishga shaylab, yana solib qo'ydi. Qamoqdan qochganiga hech qancha vaqt bo'lgani yo'g'-u, to'pponchani darrov qayoqdan topa qoldiykin, degan fikr o'tdi boshimdan. Sag'ananing pastakkina eshididan avval battol, ketidan Shokir maslahatchi ikkovimiz kirib, bordik. Odil Abbosov cho'ntagidan sham olib yoqqan edi, sag'ananing ichi yorishib ketdi. Burchakka rahmatli Shayx Odilning suyaklarini to'plab, ustiga chirib, ilvirab qolgan kafan parchasini yopib qo'yishibdi. Bu yerda oldin hach uchrashuvlar bo'lganga o'xshaydi: oyoq ostida belomor papirosining qoldig'i, aroqdan bo'shagan shisha yotibdi.

Shokir maslahatchi, bu yerga kelgani uchun haddan tashqari qo'rqayotgan bolsa kerak, rangi ro'yi o'chib, bilinar-bilinmas qaltirab ham turibdi.

– Obbo, Odiljon-ey, salomat ko'rishdig-a! – dedi nihoyat u. Ogzini katta ochib, kulmoqchi bo'lgan edi, negadir kulolmadi, iljayib qo'ya qoldi.

– Buning uchun sizga rahmat aytmoqchiman, – deb Odil battol ham bazo'r jilmayib qo'ydi. Iljayishganicha, go'yo kim ko'p iljayishga musobaqa o'ynayotgandek, bir-birlariga tikilib qolishdi.

– Obbo, Odiljon-ey, – dedi yana maslahatchi.

– Obbo, Shokirjon-ey, – dedi battol ham.

Gaplarining mazmunidan shu narsa ma'lum bo'ldiki, bundan bir necha yil muqaddam Odil Abbosov, mabodo qamalib qolsam, kimki meni qamoqdan eson-omon olib chiqsa yoki uddasidan chiqib qochirsa, o'shangang bir kilogramm Buxoro oltini atab qo'yanman, degan ekan. Shokir maslahatchi o'sha oltinlarning umidida jonini jabborga berib, hayotini xavf ostida qoldirib, mahbusni qamoqdan qochirishga muvaffaq bo'libdi.

– O'sha va'dangizda turibsizmi? – so'radi oxirida maslahatchi.

– Turibman, – tomog'ini qirib qo'ydi Odil Abbosov.

– Demak, mening harakatlarim bekorga ketmabdi.

– Xudo xohlasa, bundan keyingi harakatlarining ham bekorga ketmaydi.

– Bo'lmasa, oltinlarni bering, men keta qolay.

– Hozir berolmayman... – shunday deb battol qiyomatli do'stidan uzr so'ray boshladi. Hammasi bo'lib uch joyda xazinasi bor ekan. Bittasi hukumat ixtiyoriga o'tib ketibdi. Qolgan ikkitasi boshqa yurtda, avlod-ajdodlarining qabriga berkitilgan ekan. Qamoqxonadan juda quvvatsiz bo'lib chiqqani va buning ustiga hamma joyda qidiruv ketayotganligi uchun o'sha yerlarga borolmabdi. Qamoqxonadan chiqqandan buyon «Go'rkov»ga qoldirib ketgan bir hovuch oltinini xarjlab turgan emish, xudo xohlasa, shu hafta ichi xazinaning bittasini bir amal-

lab ochmoqchi emish. Ammo o'sha yoqqa borib kelish uchun, albatta pasport kerak ekan.

– Men pasportning uddasidan chiqolmayman, – to'satdan jonlanib qoldi maslahatchi.

– Pasportsiz men oltinlarni olib kelolmayman, – bo'sh kelmadi battol ham, juda hushyor odam bo'lgani uchun maslahatchining fe'li aynib qolganini darrov sezdi-yu, cho'ntagidan beshta bir so'mlik oltin tanga chiqarib, uning oldiga qo'ydi. – Bittasiga har qanday pasportni sotib olsa bo'ladi, – deb kulimsiragancha so'zida davom etdi yana. – Shokirjon, men hech qachon do'stlarimni aldagan emasman.

Maslahatchi oltinlarni qo'nga olib, tag'in qalbaki bo'lmasin, deb qo'rqli shekilli, bittasini tishlab ko'rdi. Shundan keyingina murdadek oqarib ketgan rangiga sal qon yugurgandek bo'ldi... Pasport masalasini muhokama qila boshlashdi, har xil variantlarini o'ylab ko'rishdi. Oxiri, Xoja Ahror Valiy masjidining bundan o'n besh yil avval o'lib ketgan imomi Qudrat Mahsum nomiga pasport tayyorlashga qaror qilishdi. Chunki Qudrat Mahsumning aft-basharasi Odil battolga juda o'xshab ketarkan. Buning ustiga undan na bola-chaqa, na qarindosh-urug' qolgan ekan. U so'qqaboshning bu dunyoda yashab o'tganligini Odil battoldan boshqa kishilar allaqachon unutib yuborgan ekan. Haligi oltinlar suhbatga iliqlik kiritdi. Shokir maslahatchi juda samimiyl, serhazil bo'lib qoldi. Qiyomatli do'stiga foydali, foydasiz maslahatlar bera boshladи.

– Hozircha boshqa shahardan ko'ra siz uchun shu yerning o'zi bexavotirroq. Amerikada qalbaki pul yasovchilar qalbaki pul yasovchilarga qarshi kurashadigan idoraning yerto'lasida ishlashar ekan, – dedi.

Odil battol kulib:

– To'g'ri aytasiz, pashsha o'dirgich pashsha uchun xavfli, ammo pashsha uning o'ziga qo'nib olsa, uncha xavfli bo'lmay qoladi. Men yaqinda doimiy yashash uchun polkovnikning yerto'lasiga o'tmoqchiman, – dedi.

Ikkovlari ovoz chiqarmasdan, qorinlarini silkitib kulisib, xudo xohlasa, yanagi chorshanba kuni, tungi soat ikkida mana shu yerda uchrashishga va'dalashishdi.

«Go'rkov» daraxtning panasidan chiqib:

– Xo'sh, xaloskorim, ishlar bitdimi? – deb so'radi.

– Xudo xohlasa, hammasi joyida bo'ladi, – mammunlik bilan dedi battol. Keyin ikkovlari shivirlashib, bir narsa haqida uzoq maslahat qilishdi. Maslahat tugagach, So'fi battolga bir kunlik yegulik ovqat, pachoq termosda choy berib, Shayx Odil qabristoniga tiriklayin tiqib, sag'analing eshigini ustidan mixlab tashladi.

TERGOVCHILIK SAN'ATI

Kech yotganim uchun o'rnimdan ham kech turdim – soat o'n birlar bo'lib qolibdi. Salimjon akam yo'q, ishga ketib bo'pti. Hovlida qo'shnimizning ishtonsiz yuradigan o'g'li bir ona tovuqni qaqag'latib quvib yuribdi, tovuqning ovozidan uyg'onib ketibman.

– Bahrom, nima qilyapsan? – so'radim esnab. Bahrom javob qaytarmadi-yu, tovuqni ushlab qanotlarini silkitgancha mening oldimga olib keldi.

– Hoshim aka, mana buning orqasini paypaslab ko'ring-chi, tuxumi bormikan?

– Tuxumi bo'lsa, nima qilasan?

– Uyda bitta bor, ikkovini qo'shib, rogatkaga cho'zma olaman.

Bahromga cho'zmani o'zim olib kelishga va'da berib, yolg'iz nonushta qilgim kelmay, yo'l-yo'lakay ichakkachavoqdan tayyorlanadigan arzon somsadan to'rttasini olib yeb, ishxonaga shoshildim. Tunda ko'rganlarimni tezroq ustozimga aytishim, bundan so'ng nima qilishim kerakligi haqida ko'rsatma olishim kerak edi. Qabulxonaga kirib:

– Salimjon akam yolg'izmilar? – deb so'radim modalar jurnalini varaqlab o'tirgan Liliyaxondan.

- Karomat Hoshimova bilan Toshkentga ketdilar, – xuddi meni ko'rmagandek boshini ko'tarmay dedi kotiba.
- Toshkentga? Toshkentda nima qilishar ekan?
- Sizdan beruxsat kengash chaqirib qo'yishibdi.
- Salimjon akamda maslahatli ishim bor edi.
- Hamma ishni menga topshirib ketdilar, – Liliyaxon nihoyat boshini jurnaldan ko'tarib, ikki qo'lini biqiniga tirab, yasama bir jiddiylik bilan davom etdi: – Xo'sh, o'rtoq Ro'ziyev, eshitaman?
- Nikoh uyining ochilishi marosimi bo'larmish, – hazilga hazil bilan javob qaytardim men ham, – bizdan ikki kishi borib, nikohdan o'tishi kerak ekan.
- Demak, ikkovimiz borar ekanmiz-da?
- Yo'q, yigit ham, qiz ham militsioner bo'lsa, to'g'ri kelmasmish.
- Nega endi to'g'ri kelmasmish?
- Mabodo, o'g'il tug'ilsa, qip-qizil hushtakboz bo'lib tug'ilalar ekan.
- Mabodo, qiz tug'ilsa-chi?
- Mabodo, qiz tug'ilsa... modalar jurnalidan boshini ko'tarmaydigan bo'p qolarkan.

Liliyaxon xandon otib kulib yubordi. Kula-kula: «Hoshim aka, aslida siz qiziqchilik uchun tug'ilgan ekansiz...» – deb qo'ydi.

Qiziq bo'ldi-ku, Odil battolni nima qildik endi? Yo Xoliqov bilan maslahatlashib qo'ya qolsammikan? Yo'q, u alam ustida hozir borib tappa bosadi-qo'yadi... Bunaqa paytda arqonni uzunroq tashlash kerak. Axir, Odil battol tirik tuzoqning o'zginasi-ku! Bu tuzoqqa berkinib, pana joylarda pisib yotgan yana qanchadan-qancha jinoyat-chilar ilinishi mumkin... Yo'q, Odil battolning qochgani bir jihatdan yaxshi ham bo'ldi. Uning bahonasida shaharda qolgan-qutgan jinoyatichilarni ham yig'ishtirib olamiz. Salimjon akam aytgandek, sabr-toqat qila bilish – bizning ishimizda yarim g'alaba hisoblanadi.

Bo'limda ish boshimdan oshib yotgani uchunmi yoki shtatsiz o'rnbosarim Mamaroziq akamga haddan tash-

qari mahliyo bo'lib qolganim uchunmi, o'sha kuni Odil battol haqida qayta o'ylamadim. Ustozim to'g'ri aytgan ekan, militsiyada oyoq emas, ko'proq kalla ishlar ekan. Mamaroziq aka, ochig'ini aytsam, oyog'i bilan emas, kallasi bilan ishlaydigan, bundan ham ochiqroq qilib aytadigan bo'lsam, men orzu qilgan yordamchining naq o'zginasi ekan. O'n besh-yigirma kun ichida butun bo'limning ishlarini tartibga soldi. Yigirma to'rt azamatni yoniga olib, shubha ostiga olingan davlat korxonalarini, oshxonalari-yu do'konlarni yoppasiga tekshiruvdan o'tkazib chiqdi! Ha, ha, u OBXSS ishining chinakam piri, ustayi kaloni ekan. Qarang-a, shunday bir iste'dodli mutaxassis, Salimjon akam tavsiya qilmaganida, pensiya puliga choyxonada osh damlab yeb, archaning cho'pi bilan tishini kovlab yotaverar ekan.

«Texuchilishe» xo'jalik bo'limi mudiri ustidan jinoiy ish qo'zg'ab, tergovni o'zim olib borayotgan edim. Gaplashganda xo'mrayib, ko'kragiga mushtlab gapiradigan Mirsalimovni bugun birinchi tergovga chaqirgan edim. U chiqib ketishi bilan xonamga yog'och oyoqlarini g'i-jirlatib, Mamaroziq aka kirib keldi:

- Hoshimjon, bir narsa aytsam xafa bo'lma sizmi?
- Yo'q, sizdan hech qachon xafa bo'lma yaman.
- Siz hali tergovga tayyor emasga o'xshaysiz.
- Qayoqdan bildingiz?
- Hamma gapni eshitib o'tiribman.
- Ehtimol, tayyordirman, - dedim ochiq iqror bo'lgim kelmay.
- Yo'q, tayyor emassiz, - Mamaroziq aka ham bo'sh kelmay turib oldi. - Siz Mirsalimovni tergov qilganingiz yo'q, u sizni tergov qildi. Demak, sizga qaraganda u o'n barobar ko'proq narsani biladi...

Mamaroziq aka divanga o'tirib, agar malol kelmasa, tashqari xonada stul ustida sovib qolgan choy bor, shundan bir piyola quyib chiqsangiz, deb iltimos qildi. Choyni ichgach, kaftining orqasi bilan labini artib, o'bbos, Hoshimjon-ey, deb qo'ydi.

Tergov ishi ham o'ziga xos bir san'at ekanligi, tergovchi ham bamisoli o'z askarlarini hujumga boshlab boradigan komandirga o'xshab ish tutishi zarurligi haqida gapira boshladi. Komandir dushmanning kayfiyatini, kuchini, taktikasini, asosiy kuchlari qayerga joylashganligini, nihoyat, jang maydonining sharoitini: qayerda pastlik, balandlik bor, qayerda anhor yoki qiyalik bor, qayer botqog'-u qayer taqir, tekislik – mana shularni o'rganmasdan jangga kirsa, yenga olmaganidek, tergovchi ham qaysi obyektda tergov olib borishi zarur bo'lsa, o'sha obyektni tergovdan oldin sinchiklab o'rganishi, tergov berishi kerak bo'lgan shaxslarni chuqurroq tekshirib chiqishi, jinoyat bor deb gumon qilinsa, bu jinoyat qaysi sharoitda yuz bergenligi va uning tabiat qanaqaligini puxta, juda puxta o'rganishi zarurligi haqida gapirdi. Ana shundan so'nggina tergov boshlansa, tergovchi hukmron bo'larkan. Tergov berayotgan kishi qochgani joy topolmay dovdirab qolarkan. Keyin mening shtatsiz yordamchim o'zining boshidan kechirgan voqealardan ham bir-ikkitasini so'zlab berdi.

– Shunday qiling, uka, hozircha tergovni to'xtating, – dedi oxirida va yana bir piyola choy keltirib berishimni so'radi.

– To'g'ri aytdingiz, – dedim choyni keltirib bergach, – ishni hali puxtaroq o'rganganimcha yo'q edi.

– Kamchililingizni darrov bo'yningizga olar ekansiz, – bu yaxshi odat. – Mamaroziq aka choyni shoshmasdan ichib so'zida davom etdi: – Dunyoda ikki toifa odamlar bor, shulardan juda qo'rqaman. Bir toifasi hamma narsani men bilaman, boshqalar qip-qizil ahmoq deb, birovdan o'rganishni istamaydi. Ikkinchisi, o'zi hech narsa bilmaydi-yu, erta-yu kech birovlargaga aql o'rgatib yuradi... Hoshimjon, siz o'g'limdek bo'lib qoldingiz. Ba'zan shunaqangi gaplardan gapirsam, xafa bo'lmanq.

– Aksincha, hozir sizdan juda xursand bo'ldim, – dedim o'rnimdan turib. – Agar xo'p desangiz, uyingizgacha kuzatib borsam.

– Men tushovlangan tuyaga o'xshab hakkalab, juda sekin yuraman, Hoshimjon.

– Baribir boradigan joyim yo'q, – sekin Mamaroziq aka ning qo'llig'idan oldim. Yo'l-yo'lakay jinoyatning tabiat va jinotchining ruhiyati haqida gaplashib ketdik. Mamaroziq aka bundan bir necha yil oldin Rossiyaning qaysi bir shahrida malaka oshirib qaytibdi. O'sha yerda bizning shaharga qaraganda o'n barobar aholi ko'p yashar ekan. Lekin jinoyat va tartib buzilishi bir necha barobar kam bo'lar ekan. Chunki o'sha shaharda har qanday jinoyat-chi jazolanishi kerak, har qanday tartibbuzar qilmishiga yarasha mukofotini ham olishi kerak, degan bir kayfiyat hukmron ekan. Bu kayfiyat shahar ahlining ruhiga singib ketgan ekan. O'sha shaharda jinoyatchi qonundan ko'ra ko'proq xalqning nafratidan qo'rqar ekan.

– Bizning shaharda esa, – deb so'zida davom etdi Mamaroziq aka, – jinoyatchilar-u tartibbuzarlar bir amallab qutulib o'rganishgan. O'tgan yili bir maktab o'qituvchisi direktorning jinoyatini ochgan edi. Odamlar jinoyatchini emas, balki jinoyatni ochgan yigitni o'rtaga olib, «Hoy, ahmoq, yesa senikini yebdimi, davlatnikini yebdi-ku! Mana endi qamalib ketsa, bechoraning bolalarini kim boqadi?» – deyishib, choyxonadan chiqarib yuborishibdi, to'yu ma'rakaga aralashtirmay qo'yishibdi... Biz ham jinoyatchi-yu tartibbuzarlarga xalq nafratini uyg'otishimiz kerak...

– Salimjon akamning ham orzulari shu...

– Lekin Hoshimjon, menga ishoning, bizda ham ishning borishi chakki emas. Agar shunday olib borsak, bir yil o'tar-o'tmas... ha, mayli, payg'ambarlik qilmay qo'ya qolay...

ISHQ POKIZA DILGA MEHMON BO'LIBDI

Tavba deyman o'zimga o'zim, nega endi bunchalik oh-voh qilaman-u, o'z imkoniyatimdan foydalanmayman. Axir, mana bu gazetada har bir kishi o'z imkoniyatidan to'la-to'kis foydalanganidagina maqsadiga erisha oladi,

deb yozib qo'yishibdi-ku!.. Menda Faridani ko'rib kelish uchun imkoniyat yo'qmi, qalpoqcham? Boshimga kiyib, ko'zdan g'oyib bo'lib, maza qilib ko'rib kelsam bo'lmaydim! Yig'layotgan bo'lsa, yengim bilan ko'zyoshlarini artib qo'yaman, ashula aytib, qoshiga o'sma qo'yayotgan bo'lsa, yoniga o'tirib olib, to'yib-to'yib tomosha qilaman, o'sma siqilgan piyolasini berkitib qo'yib, rosa jahlini chiqazaman!

Jo'nadim, shoshilib Faridalarnikiga jo'nadim. Odil battolni bir kun poylamasam poylamabman. Umuman, bu sariq dev jonimga tegib ketdi. Do'konchi Ne'mat akaning o'g'illarini yelkamga mindirib, to'rt oyoqlab xonama-xona yuguraverish ham jonimga tegdi: biri tushib, biri minadi. Koshki, bunday bir yelkamdan tusha turib, rahmat, desa. Qayoqda! Meni mingdirmadingiz, deb yig'lab ham qo'yishadi.

- Kech bo'lganda qayoqqa jo'nab qolyapsiz? – tashvishlanib so'radi Lutfi xolam.
- Do'kondan egar olib kelmoqchiman.
- Egarni nima qilasiz?
- O'g'illaringiz meni minganda egarlab minishadi,
- deb kulib qo'ydim, – bo'lmasa, orqamni yag'ir qilib yuborishyapti.

Faridalarning eshigiga yetganda qalpoqchamni boshimga kiyib, ko'zdan g'oyib bo'ldim-u, «bismillahir rahmonir raiyim, iloyo shu xonadonga suyukli kuyov bo'lay, qo'shilganim bilan qo'sha qariy», deb sekin ichkari kirib bordim. Qaynotamning hovlisi uncha katta emas ko'rindi, Salimjon akam gul jinnisi bo'lsa, qaynotam qush jinnisi ekan. Daraxtlarga bulbul, sa'va, bedana, kaklik, ...ey, boringki, ola qarg'a bilan popishakdan boshqa jamiki qushlardan bittadan ilib qo'yibdi. Qushlar ham kuyov bola kelganini sezib qolishdi shekilli, bir-birlariga gal bermay sayrashga tushib ketishdi. Hovlining etak tomonida pastakkina ayvon bor ekan, qaynotam o'sha yerda o'tiribdi. Avval shu kishi bilan tanishay, nima bo'lganda ham xonadonning kattasi-ku,

deb o'sha yoqqa yurdim. Tagida eski sholcha, ko'zida qo'sh qavatli ko'zoynak, chap tomonida bir dasta idora hujjatlari, o'ng tomonida xontaxtadek keladigan katta cho't – nimalarnidir hisoblab o'tiribdi. Ishga shunday berilib ketibdiki, yonidagi jo'mragi singan choynakdan labi uchgan piyolaga choy quyib ichganimni, bir tarelka popukli qandni paqqos tushirib qo'yganimni ham sez-madi. Bir mahal ko'zidan ko'zoynagini olib:

- Oyisi! – deb qichqirib yubordi.
- Labbay, dadasi?
- Beri keling!

Qaynonam shoshilib kelib:

- Chehrangiz ochilib qoptimi? – dedi.
- Suyunchi, bering, suyunchi! – sekin o'rnidan tura boshladi qaynotam.
- Jonim sizga suyunchi-da, dadasi!
- Kombinatning besh yillik hujjatlarini, tekshirib chiqdim, – shunday deb qaynotam yana o'rniga o'tirdi.
- Bor-yo'g'i, uch so'm kamomad chiqdi, xolos.
- Voy, xudoyim-ey! – sevinib ketdi qaynonam ham.
- Mana endi men o'sha bizni bezovta qilgan militsiya bilan gaplashib qo'yaman.
- To'g'ri qilasiz, dadasi. Naq yuragimizni yordi-ya!
- Mana endi men o'sha ustimizdan chaquv yozgan Hasan novvoyning burnini yerga ishqayman.
- Bir ta'zirini bering, dadasi!

Qaynonamga ergashib, narigi uylariga o'tdim. To'rt xonali uy, to'rtovi ham bo'm-bo'sh, egasi ko'chib ketgan-dek huvillab yotibdi. Shu paytda Faridaga ko'zim tushib qolsa bo'ladi mi! Bechora ozib, cho'pday bo'lib qopti, yuzlari so'lg'in, ko'zlari g'amgin, chehrasida ifodalab bo'lmaydigan dard, alam... Eski to'shak solingan kara-votda tizzasini quchoqlab, allanarsalar haqida o'ylanib o'tiribdi... Bechora Farida... nahotki...

- Qiz shartta o'rnidan turib:
- Oyi! – deb qichqirdi.

Qaynonam, palovga unnayotgan bo'lsa kerak, qo'lida kapgir, qizining boshiga yugurib keldi.

- Qo'rqedingmi, ona qizim?
- Yo'q.
- Isitmang tushdimi?
- Men kasal emasman.
- Unday dema, ona qizim. Yot, mazang yo'q.
- Sizga bir gap aytmoqchiman.
- Aytaver, qizim.
- Meni kechirsangiz, aytaman.
- Voy, nega kechirmas ekanman, faqat tuzalib qolsang bo'lgani, qizim.
- Dadamdan qo'rqaman.
- Qo'rhma.
- Oyi, oyijon! – Farida oyisining ko'ksiga boshini qo'yib ho'ngrab yig'lab yubordi. Oyisi ham mening oyimga o'xshab sal ko'ngilchanroq ekanmi, qiziga qo'shilib yig'lashga tushdi. Oxiri, Faridaning kichkinagina yuzini kaftlari orasiga olib, peshonasidan o'parkan:
 - Sevib qoldingmi? – deb so'radi.
 - Oyijon...
 - Voy, shirin qizim-ey, suyunish o'rniga yig'lab o'tiribsamni?
- Onalik mehri tovlanib ketdi shekilli, qaynonamning o'zi ham yum-yum yig'lab, entikib turgan qizining sochlardan, yosh quyilayotgan ko'zlaridan o'pa boshladи.
- Ona qizim, sevin, xursand bo'l! Ishq faqatgina pokiza dilga mehmon boladi...
- Dadamdan uyalaman.
- Uyalma, dadang ham sevgan, men ham sevgaman. Sevgi bilan chiroyli bu dunyo, qizim! Kim ekan u baxtli yigit?
 - Aytolmayman, oyijon!
 - Menga aytmasang, kimga aytasan?
- Farida onasining bag'ridan sug'urilib chiqdi-yu, yostiq ostidan mening rasmimni olib, sekin uzatdi. Qayno-

nam rasmni qo'liga olar ekan, go'yo bexosdan cho'g'ni changallagandek:

– Voy, xudoyim, bu anavi kungi melisa-ku! – deb rasmni otib yubordi.

Bir chekkada ko'zlarini mo'ltilatib turgan Farida boshini egib, ko'zlaridan yosh to'kib, qo'rqa-pisa, jinnixonadagi tanishgan kunimizdan boshlab «Mars» kinoteatri binosi orqasidagi suhbatgacha – hamma-hammasini so'zlab berdi. Men qaynonam qanday javob qaytararkan deb, ishon-sangiz, qo'rqqanimdan yuragimni changallab turibman.

– Lekin o'zi kelishgan yigit ekan, – deb qoldi bir mahal qaynonam, – qara, ko'zlar ham kulib turibdi.

– O'zlar juda qiziqchilar, – dedi Farida ham sal chehrasi ochilib. Shu payt qaynonam suratning orqasidagi yozuvga tikilib qoldi. Qani, o'sha jinnixonadan chiqib ketayotganimda shoshilinchda nima yozgan ekanman, deb bunday qaragan edim, bema'ni bir yozuvga ko'zim tushdi: «Og'ritmasdan ukol qiluvchi Faridaxonga chuchvaraxo'r Hoshimjondan esdalik», deb yozgan ekanman.

Qaynonam ayvonga chiqib, «hoy, dadasi, tez keling, tezroq keling, gapning kattasi bu yoqda ekan», – dedi hovliqib. Qaynotam qush solingan to'rqovoqni ko'tarib, shoshmasdan kelayotgan edi, qaynonam:

– Qani, suyunchini chiqaring! – deb qistadi yana.

– Tinchlikmi? – to'rqovoqdagi qushga chuvalchang berayotib so'radi qaynotam.

– Yo'q, avval suyunchini bering! – shunday deb, qaynonam suyunchini ham kutmay, Faridadan eshitganlarini oqizmay-tomizmay aytib berib, oxirida erining qo'liga mening suratimni tutdi. Qaynotam qo'sh qavatli ko'zoynagini taqib, suratimga uzoq tikildi. Orqasidagi yozuvni ham bir-ikki bor o'qib chiqdi.

– Chuchvaraxo'r degani nimasi ekan? – dedi nihoyat yelkasini qisib.

– Hazilkash ekan, dadasi, – tushuntirdi qaynonam.

– Demak, Ro'ziyev deganlari shu yigit ekan-da, – hamon suratimdan ko'zini olmay so'radi qaynotam, – bu

yigitning ovozasi hozir butun respublikaga yoyilgan. O'zлari OBXSSning boshlig'i bo'lib ishlaydilar... Lekin onasi, qizingning ham didi chakki emasga o'xshab qoldi.

Shu gapdan so'ng qaynonam bilan qaynotam kulim-sirashgancha, bir nafas bir-birlariga tikilishib turishdi, keyin sharaqlab kulib yuborishdi. Tizzalariga shapatilab, qotib-qotib kulishar edi. Nazarimda, ichkarida Farida ham ovoz chiqarmasdan kulayotganga o'xshaydi. Nega desangiz, ichkaridan karavotning bir me'yorda g'ijirlagani eshitilib turibdi.

– Voy, voy, o'ldim, dadasi! – dedi qaynonam ko'ksini changallab.

– Afandi, bo'libsiz, afandi! – dedi qaynotam kulishga holi kelmay.

Uyda xursandchilik boshlandi. Hovlidagi qushlar ham sevinchlarini berkitolmay, navo boshlashdi.

Chehralariga kulgi, tabassum qo'ndi.

O'rtaga qo'yilgan palov ham xursandchilig-u hazil-mutoyiba, siz-u biz bilan yejila boshlandi. Tayyor oshni tashlab ketish kuyovning sha'niga to'g'ri kelmas, degan o'ya borib, sekingina Faridaxonning yoniga cho'kkaladim. Ochqab qolgan ekanman, chaqaloqning kallasidek qilib otayotgan edim, biz tomonning o'pirilib ketganini ko'rgan qaynonam:

– Dadasi, qizingizning ishtahasi ham ochilib qoldi! – dedi sevinib. Shu gapdan so'ng qaynonamning yoniga o'tib cho'kkaladim. Bir mahal qaynotam:

– Lekin onasi, seniki ham chakki emasga o'xshaydi, – deb hazillashdi.

Yordamimdan qaynotamni ham bebahra qoldirgim kelmay, oxirida u kishining yoniga o'tdim. Tovoqdagi oshning barakasi uchib borayotganini ko'rgan qaynotam:

– Rostini aytsam, hammamiz ham ochqab qolgan ekanmiz, – deb qo'ydi.

Oshdan so'ng tishlarini kovlab o'tirib, choyxo'rlik qilishdi. Gap orasida qaynonam, boshini yerdan ko'tarol-

may o'tirgan Faridaga: «Qizim, xudoga shukur, dadang bir xil qoloq erkaklardan emas. Iloji bo'lsa, Hoshimjonni ertaga yoki indinga kechqurun uyga olib kel, tanishaylik, tag-tugini surishtiraylik», – degan edi, Farida boshini battarraq egib, bilinar-bilinmas jilmayib qo'ydi. Fotihadan so'ng qaynonam bilan qaynotam qo'ni-qo'shnilarinikiga berkitib qo'yan ko'ch-ko'ronlarini olib chiqish uchun qo'zg'alishdi...

Uyga kelsam, Salimjon akam hali qaytmabdi. Ne'mat akaning o'g'il-qizlari uxmlamay, Hoshim akam egar olib kelsa, avval men minaman, sen mendan keyin minasan, deb bir-birlari bilan navbat talashib o'tirishgan ekan. Uyga kirishim bilan Bahrom:

- Egar qani? – deb so'radi.
- Do'kon berkilib qolibdi, – deb bahona qildim.
- Egarsiz bo'lsa ham mindirasiz, – deb orqamga tirmashdi uch yoshli Davron.

Kayfim chog' bo'lgani uchun bolalarni ham bir xursand qilgim kelib qoldi. Yechinib chiqib, Ne'mat akaning eski to'nini yelkamga egarga o'xshatib tashladim-da:

- Qani, chavandozlar, marhamat, – deb komanda berdim.

Bolalar qiyqirishib, bir-birlarini itarishib, yelkamga yopishishdi. Shunaqangi ko'p o'ynatdimki, oxiri char-chab, xonaning o'rtasida yelkamda egarim bilan uxbab qolibman.

Tushimda Faridani ko'rdim... u ham meni ot qilib minib yurgan emish...

SARQITLAR XIYOBONI YOKI MENI QANDAY QILIB SUVGA PISHGANLARI

Muqimiy ko'chasidan o'tib borayotgan edim. Formasiz, shunchaki tomosha qilish uchun chiqqan edim. Bir mahal orqamdan avval yaxshi qizdirilmagan childirmaning do'pillagan ovozi, ketidan quvonchli qiyqiriqlar eshitilib qoldi. Bunday o'girilib qarasam, ana tomosha-

yu, mana tomosha! «DT» markali pritsepli traktorning kuzoviga olti kishini chiqarib qo'yishibdi. Bo'ynilariga, huv birda ishchilar taklif qilganidek, aroqdan bo'shagan shishalar osilgan, har birining ko'ksida shapaloqdek keladigan taxtacha. Taxtachalarga tuman militsiyasi qoshida tuzilgan aroqxo'rlikka qarshi kurashuvchi guruhning hukmi qaroridan ko'chirmalar yozib, oxiriga: «Ashaddiy ichuvchi Rasul O'sarov. Mashina remont ustaxonasining ishchisi», deb manzilini ham ko'rsatib qo'yishibdi. Rasul O'sarov sheriklariga o'xshab ikki qo'lli bilan betini berkitib olgan. Pritsepning yonida bilagiga tasma taqqan men tengi yigitlar soqchilik qilib borish-yapti. Tepada bittasi, usta ko'rmagan shogirdlardan bo'lsa kerak, har zamonda childirmasini do'pillatib urib qo'yyapti. Traktorning orqasidan besh yuz desam-ku, mulla Hoshim yana lof qilyapti, deb ishonmassiz, ammo uch yuz chog'li bola-chaqa, erkag-u xotin ergashib, aroqxo'rлarni yaxshiroq ko'rib olish uchun bir-birlarini turtishib, yelkasi osha mo'ralashib kelishyapti.

- Voy, bu Dilbarning dadasi-ku!
- Qizining tuflisini sotib, aroq olib ichgan odammi?
- Ha, ha, o'sha.
- Ajab bo'pti!
- Hoy, Mavlon, yugur, bufetdagi butilkani berkit!
- Butilka bo'sh-ku, oyi.
- Bo'sh bo'lsa ham berkit, dadangning qo'liga tushib qolmasin.
- Voy, qo'shni, anavi boshi yiltiraganni tanidingizmi?
- Tanimay-chi, kuyovcharlarda ichib olib, kuyovi bilan kurash tushaman deb sharmanda bo'lgan Qosim-ku!
- Hukumatga balli-yey!
- Gitlerni yenggan kishilar aroqxo'rni yengolmaydi, deysizmi!
- O'ylab topganga rahmat.
- Drujinachilar savobning tagida qoldi, deyavering... – degan past-u baland gaplar ham bo'lib turibdi. Ora-chora Muqimiy nomidagi istirohat bog'ida tashkil etilgan

«Sarqitlar xiyoboni»ni ham tilga olishyapti. Kiyimidan handachakning hidi kelib turgan bir chol:

– Dehqonboy, siz parkda ochilgan ko'rgazmani ko'r-dingizmi? – deb so'radi.

Kiyimidan rayhonning hidi kelib turgan boshqa bir chol:

– O'n besh kundan buyon belimga kepak boylab yotibman, Mahkamboy, – deb qo'ydi.

– Kelnim shunaqangi maqtaydiki, – dedi birinchisi yana.

– Mening nabiram qog'ozlarni yozib beribdi, – deb qo'ydi ikkinchisi ham.

Ikki chol o'sha ko'rgazmani ko'rib kelishga, mabodo, yo'lida Dehqonboboning bel og'rig'i tutib qolsa, Mahkambobo uni suyab kelishga ahd-u paymon qilishib, inqillashib, hassalarini do'qillatishib, yo'nga tushishdi. Ko'rgazma ochilganiga bir oydan oshib qolgan bo'lsa ham goh ish bilan, goh tashvish bilan bo'lib, borib ko'rolmagan edim.

Chollarning ortidan men ham yo'nga tushdim. Istirohat bog'inining orqa tomonidan yarim gektarcha yer ajratib, tekislab, ustini rangdor yaltiroq shifer bilan yopib, ichini odam bo'yi keladigan yaxlit oynalar bilan katta-kichik xonalarga bo'lishibdi. O'zi odamlarga ham hayronsan, sirkda ot o'yinlari, masxarabozliklar, teatr larda oshiq-ma'shuqlar hayotidan yaxshi tomoshalar, yozgi kinoteatrлarda shpionlar to'g'risidagi filmlar qo'yil-yapti-yu, o'sha yoqqa bormasdan hammalari shu yoqqa oqib kelishaveribdi – navbatda turganlarning keti cho'zilib, naq istirohat bog'inining darvozasigacha yetib boribdi.

Ko'rgazma zalining kiraverishiga kattaligi yelpig'ich-dek-yelpig'ichdek keladigan dumaloq harflar bilan «Mening militsiyam – mening qo'riqchim», deb yozib qo'yishibdi. Ikki soatcha navbatda turgach, nihoyat chollarning orqasidan ergashib, men ham ko'rgazma zaliga kirib bordim. Lekin azamatlar boplashibdi! Bekorga odamlar bu yoqqa oqib kelmayotgan ekan. Nima balo, tumanimiz rahbari o'rtoq Umarovning boshqa ishi yo'qmikan,

deyman. Katta-kichik do'stalar-u, xonaki rassomlarning hammasini shu yoqqa tashlaganga o'xshaydi. Zalni shunaqangi chiroyli bezashganki, qani endi Sur'at akaga o'xshagan tezkor shoir bo'ssam-u, besh-o'n qator she'r to'qib yuborsam. Zalga kiraverishda, yo'lakning ikki chetiga qator suratlar osilib, suratlar ostiga tushuntirish xatlari yozilgan. O'ng tomonga «Militsiyamiz otaxonlari» bo'limiga shu tumanda ishlab, katta-kichikning hurmatiga sazovar bo'lgan militsionerlarning suratlar qo'yilgan, ko'rsatgan qahramonliklari qayd qilingan.

Dehqonbobo bir surat oldida to'xtab, ko'zlarini qisib uzoq tikilib qoldi:

– Mahkamboy, mana bu o'zimizning Kazlop emasmi?
– O'sha, – deb qo'ydi Mahkambobo negadir g'urur bilan.

– Qovunni yaxshi ko'rardi-ya?
– Qishin-yozin yegani qovun edi! Haliyam jo'natib turibsanmi?

– O'tgan yili posilka qiluvdim. Yo'lda irib oqib ketibdi-yu, urug'i boribdi. Ivan: «Mahkam, yuborgan urug'ing uchun rahmat. Lekin bilasan-u, to'rtinchı qavatda qovun ko'kartirib bo'lmaydi», – deb hazil qilibdi.

– Omon bo'lgur, bag'rikeng o'ris edi!
– Ko'nchini yomon ko'rар edi...

Ikki cholni surat oldida qoldirib, «Xalq militsiyasi» bo'limiga o'tdim. O'tdim-u, hang-u mang bo'lib qoldim. Ilg'or drujinachilar deysizmi, bo'lim-u bo'limchalarning ish ko'rsatgan boshliqlari deysizmi, ko'ngilli o't o'chiruvchilar-u ...ha, mayli, gapni qisqa qilib qo'ya qolay... o'nlab tanish, notanish suratlar orasida o'zimning o'rinnbosarim, jonginamning huzuri Mamaroziq akamning ham xo'm-rayib tushgan suratini ko'rib, sevinib ketdim. Shu ko'r-gazmani tashkil etgan kishiga ichimda ofarinlar aytdim.

Shundan keyin, qiziq-qiziq gaplardan mahrum bo'lib qolmayin, deb yana chollarning ortidan ergashdim. «Tekindan kelsa boylik, oxiridir voy-voylik», deb nomlangan zalga, Odil Abbosov boshliq jinoyatchilardan

tortib olingan ashqol-dashqollar qo'yilibdi: bir xonaga Odil Abbosovning surati bilan boyliklari, boshqa xonaga xo'ppa semiz amakinining surati bilan qimmatbaho narsalari... boringki, shu yerda ham ochko'zlik qilib o'n to'rt xonani o'zları egallab olishibdi.

– Bay-bay-bay! – dedi Dehqonbobo yoqasini ushlab,
– shu xonadagi mol-u dunyoning hammasi Odilniki-midi-a?

– Yozib qo'yishibdi-ku!
– Bay-bay-bay! Bu oltinlarni qara, Nikolay poshsho xazinasini qoldirib ketgan ekan-da!

– Sen bilan mening peshona terimiz bu.
– Bay-bay-bay! Shuncha oltin bilan qamashdimi-a?
– Hozir yana qochib ketgan.
– Bay-bay-bay! Yo'q, uni ushlash kerak. Bel og'rig'im bo'imaganda o'zim ushlab berardim. To'xta-to'xta, Mahkamboy, mana bu o'zimizning Abdurahmon xo'ppa semiz-ku?

– O'sha, omborchi edi.
– Bay-bay-bay! Xudo xudoligini ko'rsatibdi. O'tgan yili qishda kelinimga bitta palto so'rab borsam, ko'zini lo'q qilib ustiga o'ttiz so'm so'radi-ya? Hukumatga balli, yetim-yesirni, beva-bechorani olqishini oladi endi!

Qarasam, chollar hali «bay-baylashib» bu zalda ko'proq qolib ketishadiganga o'xshaydi. Kech kirib qolmasdan, boshqa bo'limlarni ham ko'ray, deb chiqib ketayotgan edim, eshik oldidagi stolchaga qo'yilgan «Mulohazalar daftari»ga ko'zim tushib qoldi. O'tirib, sekin varaqlay boshladim. O'n olti ming kishi o'n olti ming mulohaza yozib ketibdi. Yarmi, jinoyatchilarni qo'lga tushirgan o'rtoq Ro'ziyevning otasiga balli desa, yarmi, o'ng-tersiga qaramay xalqni talagan bu ochofatlarni zambarakning og'ziga qo'yib otish kerak, deb yozibdi. O'zim haqimdagи maqtovlarni o'qib, ko'nglim tog'dek ko'tarilib ketdi. «Tap-tup» qadam tashlab, eshigining tepasiga «Bezorichalar» deb yozib qo'yilgan zalga o'tdim... Haddan tashqari xursand bo'lganim uchun,

maktab yoshidagi bolalarning bezoriligiga bag'ishlangan ajoyib narsalarni ko'rgan bo'lsm ham, ko'pini eslab qololmadim. Faqat bir bola rogatkadan tosh otib, o'n yetti ko'z oyna sindirganligi-yu, yana bitta bola qo'shni-sining pishay-pishay deb turgan bodringini berkitiqcha uzib, bozorda sotayotganda qo'lga tushganligi haqidagi materiallargina esimda qoldi. Ammo bezorilik qilgan bolalarning surati yoniiga dadasi bilan oyisining ham suratini osib, ish joylarigacha ko'rsatib qo'yishganiga, negadir tushuna olmadim. Tavba, deb yelkamni qisganimcha, «Sarqitlar xiyoboni»ga oshiqdim.

Yo'q, ichimdan to'qib chiqarayotganim yo'q, chindan ham ko'rgazmaning bu zalini «Sarqitlar xiyoboni», deb nomlashibdi. Chala mullalarni to'plab, xatmi-qur'on o'qitgan maktab direktorining surati, kasal xotiniga shifo tilab Qurbon ota mozoriga qo'y so'ygan dorixonachining surati, romchi xotinning gapiga kirib, qo'shnisini kaltak-lagan qassobning surati... Xullas, sarqitlarga ilashgan hamshaharlarimizning barchasi mana shu yerga tashrif buyurishibdi.

Soat oltigacha ko'rgazmadagi bo'limlarni aylanaverib, naq oyog'imda oyoq qolmadi, tikilaverib ko'zlarim ham charchab ketdi. Shuning uchun bo'lsa kerak, «Xalq xumi», deb nomlanib, o'rtoqlik sudlari ishini namoyish qilishga bag'ishlangan zalda nimani ko'rganimni haliga-chha eslay olmayman. «Hoy, o'rtoq, jinoyatchini ushla!» deya vahimali nom berilgan boshqa bo'limda boshim aylanib, ko'zim tinib ketdi. Odamlar orasini yorib, tash-qariga chiqayotib, bir kampirni: «Xolajon, nabirangizni o'ynatib, uyingizza jimgina yotsangiz bo'lmaydim?» – deb jerkib ham berdim. Charchadim-u, ammo qalbim to'la quvonch, iftixor bilan chiqdim. Bechora Salimjon akamning yugurib-yelishlari, uyqusiz o'tgan tunlari bekorga ketmaganligini ko'rib, ich-ichimdan sevindim.

Changab qolgan ekanman, ko'rgazmadan uch yuz metrcha naridagi anhor ustiga omonatgina qurilgan, majnuntollar soya tashlab turgan pivoxonaga kirib

borganimni o'zim ham sezmay qoldim. Men tengi, men-dan kattaroq besh-o'n yigit pivoxo'rlik qilishib, gazagiga qog'oz karnaychadan bitta-bitta sho'rdanak olib yeysi-shib, chaq-chaqlashib o'tirishibdi. Ikki krujka pivo olib, yonlariga o'tirdim. Sekin quloq solsam, gap tuman milit-siyasining ajoyib tashabbusi, kichik leytenant Ro'ziyev-ning jinoyatni ochishdagi favqulodda iqtidori, polkovnik Otajonovning mehribonligi haqida boryapti... To'xtab tur, senlarni bir laqillatay dedim-da, bo'ynimni cho'zib:

- Menga qaranglar, - deya yigitlarga murojaat qildim,
- o'sha Ro'ziyev sizlar maqtaganchalik iqtidorli emas.
- Bekorlarni aytibsiz! - dedi novcha bir yigit menga o'qrayib.

- Xudo urgan maqtanchoq, laqma, - dedim yana.
- Nima, nima?! - bir yo'la besh yigit o'rnidan turdi.
- Buning ustiga menga o'xshab o'lardek pivoxo'r ham... - deganimni bilaman, haligi novcha yigit bir sak-rab tepamga kelib, «gapingni qaytib ol», - dedi qaltirab.
- Qaytib olmayman. Anavi polkovniklaring ham xayolparast bir chol.. Kun bo'yи qog'ozbozlik qiladi... - gapimning u yog'i bo'g'zimda qoldi. Boshqa yigitlar ham tepamga kelishib:

- Nega o'rtoq Ro'ziyev bilan Otajonovni haqorat qilyapsan, hozir kechirim so'ra! - deb kekirdagimdan bo'g'ib olishdi. Ular sha'niga bo'limg'ur gaplar aytganim uchun mening ta'zirimni berib qo'yishmoqchi bo'lishdi. Novcha yigit g'azabdan qaltirab: «Suvga pishish kerak bu tirranchani», - degan edi, bu taklif boshqalarga ham ma'qul tushdi, shekilli, beshtasi qo'limdan, beshtasi oyog'imdan ko'tarib, anhor tomonga surgab ketishdi. Qarasam, chinga o'xshaydi. Jon talvasasida:

- Kechirasizlar, Ro'ziyev mening o'zim bo'laman, - degan edim, qaytaga baloga qoldim: «Hali bu pivoxo'r o'rtoq Ro'ziyevning nomini ham sotib yurar ekan, tovlamachi ekan!» - deb anhorga otib yuborishdi. «Shalop» etib suvga tushdim. Keyin qirg'oqqa tirmashib, bir amallab chiqib kelayotgan edim, novcha yigit:

– Xo'sh, yigitcha, OBXSS boshlig'i haqidagi fikringni o'zgartirasanmi? – deb so'radi.

– O'zgartirmayman, – dedim tishlarimni taqillatib. Yana suvg'a itarib yuborishdi. Yana chiqib kelayotgan edim:

– Endi-chi? – deb so'radi boshqa bir yigit.

– O'z fikrimda qolaman! – dedim-u, anhorning narigi betiga suzib o'tib ketdim...

KAFAN KIYGANLAR

Salimjon akam kengashdan qaytgan kuni uyimizda chinakam bayram bo'ldi. Ne'mat akamning o'g'il-qizlari sovg'a-salomlarni talashib, uncha-muncha araz ham qilib olishdi. Nihoyat, xursandchilig-u arazlashlar tu-gab, gulzor o'rtasidagi temir karavotda ustozim ikkimiz yolg'iz qoldik.

– Xo'sh, Hoshimjon, ishlar qalay? – rayhon bilan yuzini yelib so'radi ustozim.

– Yomon emas... O'zingiz yaxshi borib keldingizmi?

– Ishchilarimizning ovozasi hozir butun respublikaga yoyilibdi.

– Rost aytayapsizmi?

– Karomat Hoshimova bir soat hisobot qildi, zal yi-girma daqiqa qarsak chaldi.

– Zo'r bo'pti-ku!

– Vazirimiz meni tabriklab, bo'sh kelmang, nimaiki yordam kerak bo'lsa, hammasini beramiz, dedi.

– Rostdan ham shunday dedimi?

– Shunday dedi, o'g'lim. Ishni chala tashlab ketmang, tumaningizni butun respublikamizga namuna qilib ko'rsatib, tajriba tumaniga aylantiramiz, dedi, o'g'lim!

– Salimjon aka!

– Labbay, o'g'lim?

– Men ham sizga bir xushxabar topib qo'ydim.

– Yo'q, o'g'lim, men uchun bundan katta xushxabar bo'lmaydi. Tumanda tartib o'rnatishni xalqning o'ziga topshirish... bu katta gap, Hoshimjon...

– Men Odil Abbosovni qo'lda tushirdim...
– A?! – ustozim bir sapchib tushdi, karavot lapanglab ketdi. – Nima deding?!

Qalpoqcham yordam bergenini yashirdim-u, qolgan gapning hammasini so'zlab berdim.

– Shokir maslahatchi uyushtiribdi-da? – qoshlarini past-baland qilib, xuddi qarshisida men emas, Odil battol o'tirgandek, g'azabidan entikib, dedi ustozim.

– Ha.

– Sharifani pichoqlagan ham battol ekan-da?

– Ha.

– Demak, endi meni chavaqlamoqchi ekan-da?

– Ha.

– Nomard!

– Endi pasport olish uchun tayyorgarlik ko'rishyapti.

– Mayli, olsin. Biz o'sha pasport sotgan qallobni ham qo'lda tushiramiz... Hoshim, tur, o'g'lim, peshonangdan yana bir o'pay...

Salimjon akam xuddi trevoga e'lon qilingandek, hovliqib o'rnidan turib ketdi. Oyog'iga shippagini ham ilmay ichkariga, telefonga yugurdi. Avval, men soqolini olib qo'ygan generalga, so'ngra viloyat markaziga, polkovnik Ali Usmonovning xonadoniga qo'ng'iroq qildi. Yarim soatlardan so'ng karavotga qaytib chiqib:

– Sening rejangni ma'qullashyapti, – dedi-yu, sovib qolgan choyni bir ko'tarishda ichib oldi. – Battoldan bir tuzoq sifatida foydalanamiz, deyishyapti. Bu gapni hech kimga aytmaganmiding?

– Yo'q, aytmagandim.

– Qattiq sir saqlansin, deyishyapti... Obbo, o'g'lim-ey, qariganimda yuzimni yana yorug' qiladigan bo'lding-da... yoningga odam qo'shib beraymi?

– Menden ko'nglingiz xotirjam bo'lsin.

To'pponchamni cho'ntagimga solib, Shayx Odil sag'anasisiga, Odil battolning yangi «xonadoni»ga jo'nadim. Yo'l-yo'lakay boshimga qalpoqchamni kiyib, ko'zdan g'oyib ham bo'lib oldim.

Xufton namozidan so'ng «Go'rkov So'fi» masjid hovlisida uzoq o'ralashib yurdi. Kerosinkaga kostryul qo'yib, ovqat pishirayotgan ekan, o'tini o'chirib tashqaridan aroq topib keldi. Nihoyat, el uyquga ketganda, sekin Shayx Odil sag'anasi qarab yurdi. Oldingi gal shoshganimdanmi yoki qattiq qo'rqib ketganimdanmi, yaxshiroq razm solmagan ekanman, Shayx Odil sag'anasi odamning quchog'i yetmaydigan azim teraklar ostida bo'lib, teraklar kunduzi salqin berarkan, kechasi sag'anani ko'zdan berkitib, xilvatgohga aylantirarkan.

Sag'anaga yaqinlashgach, «Go'rkov» cho'kka tushib, atrofga qulq soldi, dov-daraxtlar ola-chalpak soya tashlab turgan qabristonni sinchiklab kuzatib chiqdi. So'ngra eshikni ochib:

– Xaloskorim, uyg'oqmisiz? – deb so'radi. Ichkari kirib, cho'ntagidan gugurt chiqarib, sham yoqdi. Xona o'rtasidagi tobudtan oppoq kafanga o'ralgan murda sekin boshini ko'tarib:

– Soating necha bo'ldi? – deb so'radi.

– Ikkilar bo'lib qoldiyov, – javob qaytardi «Go'rkov».

Murda ustidagi kafanni ochib, Odil battol qiyofasiga kirdi. «So'fi» suv quyib turdi, yuz-qo'lini yuvib oldi. Battol haddan tashqari ozib, elektr budkalarining eshigiga chizib qo'yiladigan suratlar bor-ku, bamisol o'shangan o'xshab qolibdi. Soch-soqoli o'sib ketgan, xoh ko'ring, xoh ko'rmang, xuddi yoniga oshqovoqning pallasini osib, bozorlarda «diydiyo» o'qiydigan darveshning o'zi deysiz. Ko'zlar ich-ichiga botib ketgan, burni bilan og'zi yana ham kattalashib, chinakam devning o'zginasi bo'lib qopti.

– Ichkilik olib keldingmi? – qo'llari qaltirab so'radi dev.

– Olib keldim, xaloskorim!

Avval pishirilgan go'sht, ketidan hidlanib qolgan norin yeishdi. Termosdan choy quyib ichib, shahardagi voqealardan, odamlarning kayfiyatidan gaplashishdi. «Go'rkov» bugun nihoyat polkovnikning uyiga borib, yerto'lsi borligi, kun bo'yi hovlida hech kim bo'lmasligi, uy egasi ko'pincha kechasi qaytishini bilib kelganligini

ma'lum qildi. Battol yonidan uzunligi yarim metr keldigan xanjarni chiqarib, jahl bilan yerga sanchdi.

– Ey, xudo, qalbimdagi qasos o'tini so'ndirmagin!

Yana xo'rillatib choy ichishib, bugun ko'milgan o'lik haqida uzoq gaplashishdi.

– Ayol kishimidi? – so'radi battol.

– Ayol edi, xaloskorim.

– Tirikligida ko'rganmiding?

– Ko'rmagan edim, xaloskorim.

– Bo'lmasa, og'zida tilla tishi borligini qayoqdan bila-san? Tag'in kechagidek ovora bo'lmaylik?

– Yo'q, xudo xohlasa, bugun ovora bo'lmaymiz.

O'likning orqasidan elliktacha yengil mashina keldi... Obro'li xonadondan chiqqan o'likning og'zida albatta tillasi bo'ladi.

«So'fi» tashqariga kafan kiyib chiqqanimiz ma'qul, mabodo, bitta-yarimtasining ko'zi tushsa, mozorda arvoh ko'rdim, deb qochib qoladi, deya maslahat berdi. Maslahat battolga ham ma'qul tushdi shekilli, darrov ko'na qoldi. Ikkovlari ham kafan kiyib olishdi. Biri ketmon, boshqasi belkurak olib, yangi ko'milgan murdaning qabriga qarab yurishdi. Anavi kuni oq choyshab yopingan-larni ko'rib, sal-pal qo'rquvdim, bugun ikkovlarini ham kafanda ko'rib, etlarim jimirlashib ketdi: tirik odamning kafan kiyib, ketmon ko'tarib yurishi juda xunuk, juda vahimali ko'rinar ekan...

Qabrni juda tez ochishdi. Men, Odil battol ozib, kuchdan qolgandir deb o'ylab, xato qilgan ekanman. Yo'q, battol juda kuchli ekan. Ketmonni shunaqangi tez, shunaqangi chaqqon ishlatdiki, nima balo, Xoja Ahror Valiy kuch bag'ishlayaptimi, deb qo'ydim ichimda. «Go'rkov» lahadga tushib, chopqi bilan murdaning jag'larini kesib chiqdi... etlarim allaqanday jimirlashib, ich-ichimdan qaltiroq turdi, o'zimni yo'qtgudek bir ahvolga tushib qoldim. Lekin... lekin... nachora, xizmatda turibman. Ularga qarshi biron narsa qilishga hozir juda, juda ham ojizman!

– Mana, xaloskorim, qulingiz hech qachon yanglishgan emas! – maqtanib dedi «Go'rkov». – Ellik gramm kelmasa, betimga tupurib yuboring.

Shayx Odil sag'anasisiga qaytib, o'likning og'zidan olingan tishlarni oyoq ostidagi kir latta bilan artishib, xaltaga solishdi. Xaltachada yana ikki yuztacha tish yaltirab ko'rinishi ketdi. Demak, bunaqangi ishni birinchi bor qilishayotganlari yo'q ekan, qamoqdan qochgandan buyon har kungi mashg'ulotlari shundan iborat ekan...

Odil Battol xaltachadagi tishlarni chamlab:

– Nari borsa, uch yuz gramm keladi, xolos, – deb uf tortdi. – Bu bilan Shokirdan qutulib bo'lmaydi. Aytganini bermasak... u bizni ushlab berishi mumkin.

Odil Battol ko'zlarini g'alati qisib, lablarini qimtigancha, bir nuqtaga tikilib, uzoq jum qoldi. So'ng keskin bir harakat bilan yonidan xanjarini sug'urib, yerga sanchdi:

– «Go'rkov»!

– Labbay, xaloskorim!

– Cho'kka tush!

– Xaloskorim...

– Cho'kka tush, deyapman! – ovozini kemshik tishlari orasidan chiqarib, buyurdi battol. «Go'rkov» ikki ko'zi xanjarda, qo'rqa-pisa cho'kka tushdi.

– Shu kecha ko'rganlarimni birovga aytsam, mana shu xanjar boshimni kessim, deb qasam ich! – buyruq berdi Odil battol.

«Go'rkov» dag'-dag' qaltirab, qasam ichdi.

Ha, hamma gap bu yoqda ekan! Battolning eng katta xazinasi – qo'yfurush otasidan qolgan bitmas-tuganmas boyligi shu qabristonga ko'milgan ekan. Battol anavi kuni o'zining maslahatchisiga boyligim boshqa shaharda, deb yolg'on so'zlagan ekan, bundan yigirma yil oldin o'rtancha xotini o'lganda qabr toshi qo'yish bahonasida qishloqdag'i boyligini keltirib, qari tutning ostiga eson-omon berkitib olgan ekan.

Ustini o't-o'lanlar qoplagan katta oq marmar toshni nari surib, ko'z yumib-ochguncha, qabrdan zanglagan

temir sandiqni sug'urib, o'rnini yana avvalgidek tekis-lab, go'yo bu yerga kuni kecha o'lik qo'yilgandek tosh ham bostirishdi... Ikkovi ham qora terga botib ketgan, qo'rqqan, hovliqqan, entikkan... Yopirim-ey, deb yubordim. Odam bolasi ham shunaqangi ahvolga tushadimi? Ko'zlar o't bo'lib yonyapti, tishlari g'ijirlayapti, ko'kraklari temirchining bosqonidek ko'tarilib-tushib turibdi! Sandiqni sag'anaga olib kirgach, battol unga peshonasini qo'yib, uzoq jim qoldi. Avval yelkasini uchi-rib, piqillab turdi-da, keyin to'satdan, yosh bolalarga o'xshab, ho'ngrab yubordi:

- Dadam, dadajonim!
 - Xaloskorim, o'zingizni qo'lga oling, – yupatmoqchi bo'ldi «Go'rkov».
 - Shu maqsadda boylik yiqqanmidingiz?! Yayrab-yashnab yesam bo'lmasmidi, davri davron sursam bo'lmasmidi?
 - Yig'lamang deyapman.
 - Dadajonim... – dedi-yu, battol to'satdan jim bo'ldi. Ko'z yoshlarini kafanning yengiga artib, xanjar bilan sandiqning qopqog'ini ko'tardi: oltin tangalar, hozir hech kim taqmay qo'yan taqinchoqlar, uzug-u tillaqoshlar sham nurida yal-yal yonib, Shayx Odil sag'anasini bir nafasga yoritib yuborgandek bo'ldi. Ikki tirik murdaning ham chehrasi yorishib, gul-gul yashnab ketdi.
 - Bu to'pponcha bilan o'qlar ham dadamdan qolgan, Qashqardan keltirgan edi, rahmatli! – ham g'urur, ham allaqanday o'kinish bilan dedi Odil Abbosov. – Men yana podshoman! Eshityapsanmi, «Go'rkov»! Bu oltinlar menga yana kuch-qudrat bag'ishlaydi... Endi menga na militsiya, na sud bas kela oladi, xudo xohlasa, men yana shaharning hokimiman, shahanshohiman...
- Yarim soatlardan so'ng «So'fi» shaharning bo'lajak hokimini kafanga o'rab, tobutga yotqizib, sag'ananing ustidan qulflab chiqib ketdi.

QOROVUL YARASHMAY QOLDI

Istirohat bog'i istirohat bog'i bolgandan buyon, qasam ich desangiz, qasam ichib aytamanki, bunaqangi shodiyonani, bunaqangi quvonchli kunni hali ko'rma-gan bo'lsa kerak. Bir tomonda karnay-surnay, bir to-monda taqa-tumiga olib, nog'ora chalishyapti. Sochiga tasma taqqan qizchalar, oyisidan yashirgan puliga muzqaymoq olib yeyishga oshiqqan bolalar, maktabda tartib o'rnatishga yordami tekkan o'smirlar, «qani, jinoyatчи-yu tartibbuzar bo'lsa, ko'rsatavering, ta'zirini berib qo'yamiz», deb yengiga qizil lenta taqqan yigitlar-u, sayil bahonasida husnini ko'z-ko'z qilishga chiqqan qizlar, ichkilikbozlikka qarshi kurashda nom chiqargan ishchilar, jamoatchi revizorlar-u shtatsiz OBXSSchilar... e, boringki, beliga kepak bog'lagan chollar, ko'zoynagi-ni topolmay, kelinini qarg'ab kelayotgan kampirlar... hamma istirohat bog'i tomon daryodek oqib boryapti.

Suvga chiqqan ikki kelinchak vodoprovod oldida mana bunday gaplarni gaplashib ham turibdi:

– Parkda nima bo'lyapti, o'rtoqjon?

– Voy, dugonajon, eshitmadingizmi?

– Yo'q, eshitmadim.

– O'rtoqjon, bu slyot-ku!

– Qaydam, akangiz, bugun jinoyatchilarga janoza o'qiymiz, deb yasan-tusan qilib chiqib ketdi.

– Tavba, janoza ham karnay-surnay bilan o'qilar-kanmi?

– Shunaqa shekilli-da.

– Voy, o'lmasam, yog'im yonib ketdi...

To'g'ri, to'ppa-to'g'ri aytishdi – slyot bo'lyapti. Militsiyaga yordam beruvchilarning butun tuman slyoti bo'lyapti. O'lay agar, slyot deganlarini ilgari tushunmas ekanman. Karnay-surnay bilan boshlanib, o'rtarog'ida sersuv nutqbozlig-u, oxirida qarsak chalinar ekan. Bog'ning direktori, drujinachilar yuragini olib qo'ygan ekanmi yoki xalq militsiyasiga bir xizmat qilishni ko'ng-

liga tugib qo'ygan ekanmi, harqalay slyotga roppa-rosa o'n besh kun tayyorgarlik ko'ribdi. Juma kuni parkimizga marhamat qiling, drujinachilarga bag'ishlangan xalq sayli ochiladi. Choyxonalarda ichak-uzildi askiya, ochiq sahnalarda poraxo'rlarni fosh qiluvchi tomoshalar ko'rsatiladi. Dorbozlik, nutqbozlik, yo'q, kechirasiz, adashib ketdim... mushakbozlik o'yinlari ko'rsatiladi, deb zavodlarga, fabrikalarga taklifnomalar jo'natibdi.

Kabobxo'rga – kabob-u, mantixo'rga – dumba solingan mantilar pishib turibdi, palovpazlar boshlariga oq xalta kiyib, kapgirlarini o'ynatib, dunyoda bizdan ustaroq oshpaz yo'q, deb maqtanishib turishibdi. Oh, shu paytda do'stginam Zokir bo'larmidi, no'xat solingan palovdan to'rt-besh tovog'ini urib, sherik, shunaqangi majlislarga meni tez-tez chaqirib turgin, deb qo'ymas-midi, deya ich-ichimdan achinib ketdim.

Slyot roppa-rosa to'qqizda boshlandi, yozgi binoga olti yuz-u qirqta odam sig'ar ekan, qolgani tashqarida qolib ketdi. Slyotni o'rtoq Umarov ochdi. Jamoatchi militsionerlarni rosa maqtab turib:

– Hisobot uchun so'z polkovnik o'rtoq Otajonovga! – deb e'lon qilib yubordi.

Salimjon akam... bechora Salimjon akam-ey, shuncha salobati bilan, shuncha gavdasi bilan hisobot qilishga mazasi yo'qroq ekan. Shunday qilsa, go'yo ishlari yurishib ketadigandek, nuqlu yelkasini qashib, mushtiga yo'taladi deng. Oxiri, qo'lini ko'ksiga qo'yib:

– O'rtoqlar, men gapirolmayman, – deb o'tirganlardan uzr so'ray boshladи, – negaki, juda xursandman, sevinganimdan yig'lavoray, yig'lavoray, deyapman. Agar yana jindek qarsak chalsanglar, hisobot o'rniga yarim soat yig'lab berishim mumkin. 40 yildan beri jinoyatchilar, tartibbuzarlarga qarshi kurashni xalq o'z qo'liga olsa, deb orzu qillardim... Orzuyimga yetdim!!! Shu olti oy ichida, o'tgan yilning olti oyiga solishtirganda, jinoyat 85 foiz kamaydi, tartib buzish hollari 96 foizga kamaydi.

Zalda qarsak yangrab ketdi. Bunday qarasam, yonginamda o'tirgan o'rtoq Xoliqov ham zabitiga olib, qarsak uryapti.

– Iye, ha, – dedim sekin turtib, – bu gaplarning hammasi qog'ozda qolib ketadi, degan edilar-ku?

– Jahl ustida aytganman, akasi! – deb qo'ydi o'rtoq Xoliqov.

Salimjon akam o'zini tutib olib:

– Vazirimiz bizni qizg'in tabrikladi, – deyishi bilan, kaftini shay qilib yosh-yalanglar, bilagiga kuch to'plan-gan men tengi yigitlar yana qarsak urib yuborishdi.

– Yana ham astoydilroq kirishamiz...

– Tumanimizni namunali tumanga aylantiramiz!

– Jinoyat urug'iga qiron keltiramiz!

– Tartibbuzarlarning burniga suv quyamiz! – degan bir chekkasi tantanali qasamga, bir chekkasi o'zimizning oddiy va'dalarga o'xshab ketadigan hayqiriqlar ham eshitila boshladi.

Yo'q, men qimmatli ustozimning nutqiga ko'proq qarsak chalindi, deb xato o'ylagan ekanman, qarsak-bozlikning eng kuchlisi Karomat Hoshimova minbarga chiqqanda, jamoatchi militsionerlarga mukofot ular-shayotganda bo'ldi. O'ttiz olti yigit-qiz, o'n bir kampir va yettila cholga katta-kichik sovg'alar, maqtov qog'ozlar-u faxriy yorliqlar topshirildi. Majlis raisi navbatdagi ishlar, yangi rejalar haqida hisobot berish uchun yana allakimga so'z bermoqchi bo'lib endigina mikrofonga puf-puflayotgan edi, zalning o'rtarog'ida o'tirgan Muslim bobo o'rnidan turib, qo'l ko'tardi. Gapirishga ruxsat ham olmay, shu holicha qo'lini boshi uzra ko'tarib, ko'ylaginining ustidan taqib olgan orden-medallarini jiringlatib, minbarni mo'ljallab, jadal chiqib kelaverdi. Minbarga chiqib, chap qo'li bilan soqolini changallab, bir nafas jim turib qoldi.

– Mergan, yo o'zing chiqasanmi? – deb so'radi nihoyat.

Zalning o'rtasidan:

– O'zing gapiraver, – degan ovoz eshitildi.

– Xo‘p, gapirsam gapira qolay. Hurmatli jamoa, men o‘ttiz oltinchi do‘konda qorovul bo‘lib ishlayman, – Muslim bobo cho‘ntagidan ko‘zoynagini olib, shoshmasdan taqdi. Boshqa cho‘ntagidan daftarcha olib, u yoq bu yog‘iga ko‘z tashladi-da: «Ha to‘g‘ri, o‘ttiz oltinchi do‘kon», – deb qo‘ydi o‘ziga o‘zi. – Mergan atlas do‘konida qorovul.. To‘g‘rimi?

– To‘g‘ri, – deb qo‘ydi Mergan bobo.

– Shu drujinnik masalasi chiqqandan buyon ikkovimiz ham bekormiz. Elektr choynakda choy qaynatib ichib, Nikolay poshsho davridagi ot o‘g‘rilari haqida gaplashib, ag‘anab yotamiz. Bekor yotib, maosh yeish eskichasiga makruh... yangichasiga... xo‘s, insofdan emas-da, axir... Menga o‘xshagan, Merganga o‘xshagan bekorchi bo‘lib qolgan qorovullar ozmi?.. Zolimning vaqtida o‘g‘ri ko‘p edi-yu, qorovul oz edi. Butun eski shahar dahasida bitta qorovul shaqildoq qoqib yurardi... Hozir o‘g‘rining tayini yo‘g‘-u, hammayoqni qorovul bosib ketgan... Do‘kon qorovuli, fabrika qorovuli, idora qorovuli... Hoy, odamlar, kichkinagina tumanimizda 260 ta qorovul bor ekan-a!

Zalda qarsak yangradi. Orqa qatordagilar negadir o‘rinlaridan ham turib ketishdi. Nihoyat, qarsak ham, g‘ovur ham bosilgach, Muslim bobo:

– Mergan, yo noto‘g‘ri aytdimmi? – deb so‘radi o‘rtog‘idan. O‘rtog‘ining javobini ham kutmasdan yana davom etdi: – Ha, mayli, ikki yuz-u oltmishta bo‘lmasa, ikki yuz-u elliktadir. Ikkita miyasi aynigan chol o‘ntaga adashgan bo‘lsak, adashgandirmiz... Hukumatimiz har bir qorovulga yiliga 720 so‘mdan maosh berar ekan. Xo‘p, 260 ta qorovulning yillik maoshi qancha bo‘ladi? Mergan bilan bir kuni xomcho‘t qilib ko‘rsak... Mana, mana bu qog‘ozga hammasini hisoblab yozib qo‘ygamiz. Mana, «yarmarkaga tushib, nabiralaringizga bir juft tursik, keliningizga atlas lozimlik...» yo‘q, kechirasizlar, bu boshqa qog‘oz ekan... Mergan, qog‘oz sendamidi, mendamidi?

– Tuzukroq qara, o'zingda edi, – degan javob qaytdi pastdan.

– Ha, mana bu yoqda ekan, – gunohkorona kulim-sirab davom etdi Muslim bobo, – hammasi bo'lib, bir yuz-u to'qson ming so'm bo'lar ekan. Qorovullarning sal kam bekorchilikdan iborat bo'lgan ishini xalq, jamoa o'z qo'liga olsa-yu, shu bir yuz-u to'qson ming so'mga gul ko'chati olib, ariqlarning labiga, tashlandiq yerlarga, ko'cha eshiklari oldiga o'tgazsak... Savobning tagida qolmasmidik!

O'zi bugun odamlar qarsakbozlik qilgani to'planish-ganga o'xshaydi. Muslim bobo so'zini to'xatishi bilan pastda o'tirganlar shunaqangi qattiq qarsak chalishdiki, ishonsangiz, ancha vaqtgacha ikki qo'lim bilan qulog'imni berkitib o'tirdim. Bir mahal qo'limni olsam, qarsak tinibdi-yu, odamlar:

– Ofarin, otaxon!

– Xuddi siz aytgandek qilaman, boboy!

– Qaytaga, yoshlardan mana shu keksalar durust, – deyishib, bir-birlariga luqma tashlashyapti.

Muslim boboning tursik bilan atlas lozimlik aralash-gan nutqi sabab bo'ldi-yu, hali aytganimdek, ko'z ko'rib, qulq eshitmagan tortishuv, nutqbozlik boshlanib ketdi. Biri, qorovullikni yo'q qilsak, o'g'rilar quturib ketadi, dedi. Boshqasi, o'g'ri qo'lga tushsa, hadeb hayfsan e'lon qilavermaylik-da, Afrikadagi qabilalarga o'xshab, qulog'i bilan burnini kesib, suratini tuman gazetasida bosib chiqaraylik, dedi. Uchinchisi, o'g'ri-o'g'ri deb vahima qilib yuraversak, yana yuz yilgacha ulardan qutula ol-maymiz, degan gapni aytdi. Shu payt mahallamizdagи mактабning direktori so'zga chiqib:

– Qorovul bizning davrimiz uchun yarashmaydigan bir narsa, – deb xuddi sinf oynasini sindirib qo'ygan o'quvchilarni urishayotgandek jahl bilan gapira bosh-ladi. – Qorovul o'tmishda, o'g'ri, qaroqchilar ko'p bo'lgan davrda paydo bo'lib, keyin odamlarning esidan

chiqib ketgan. Mana, men mактабда qоровуллик билан farroshlikni yo'q qilib, hammasini jamoamizning zimmasiga yuklaganman. Iqtisod qilingan pulga a'lochi bolalarga velosiped olib berdim... To'g'ri, biz qоровулга giyohvанд одам nashaga оrganib qolgандек оrganib qolганмиз. Qоровулсиз yashay olмaymiz, deb o'zимизни o'zимиз ishontirib qо'yanмиз. Bu nuqsonli ishonчдан voz kechish kerak...

E, boringki, o'sha kungi slyotda slyot qatnashchilari uch soatlik tortishuvdan keyin, bizga qоровул kerak emas, kerakli narsalarni o'zимиз qо'riqlaymiz, qоровул puliga gul olib ekib, shahrimizni gulga ko'mamiz, qоровулликдан bo'shagan qari-qartanglarga Qо'shchinor mahallasida qog'oz xalta tikadigan artel ochib beramiz, degan mazmunda qaror qabul qilib yuborishdi. Majlis vazirimiz nomiga yozilgan tantanali mактуб bilan tugadi.

Yarim kechasi uyga qaytayotgan edik, Salimjon akam mehri tovlanib ketdi shekilli, katta qо'lini yelkamga tashlab:

- O'g'lim, men bugun juda baxtliman! – deb qо'ydi.
- Men ham baxtliman, – dedim men ham shoshapisha.
- Xo'sh, sen nima uchun baxtlisan?
- Nima uchunligini bilmayman, lekin juda xursandman.

SARIQ DEVNING O'LIMI

Shokir maslahatchi battolga chorshanba kuni pasport keltirib berishi kerak edi. O'sha kuni ishni bitirolmabdi. Shayx Odil sag'anasiдagi tungi uchrashuv har ikki tomonning achchiq-tizziq so'zлari bilan tugadi. Shokir maslahatchi, agar о'rtada turgan одам ertaga ham pasportni olib kelmasa, uddasidan chiqqa olmagan boladi, unda boshqa kishi orqali harakat qilishga to'g'ri keladi, degan edi, Odil Abbosov battar tutaqib ketdi. «Sog'lig'im yomonlashib boryapti», – deb yig'lamsirab,

mushtini qisib dag[‘]-dag[‘] qaltiray boshladi. Men shu kuni ovoz yozib oladigan apparatimni olib borgan edim. Ovozlarni yozib oldim-u, ammo haddan tashqari qorong[‘]i bolgani uchun suratga olishning hech iloji bolmadi.

Lekin Shokir maslahatchi so‘zining ustidan chiqadigan kishilardan ekan. Ertasiga, tungi soat uchlarda qabristonga va’da qilgan narsasini keltirib:

– Odiljon, lekin sizni deb olib boldim-da! – deb uh tortib qo‘ydi.

– Rahmat, siz o‘zi qiyomatli do‘stimsiz-da, – minnatdorchilik bildirdi battol.

– Lekin hech bo‘lmasa, shu bugun kafaningizni yechmabsizda, – sekingina kulib qo‘ydi maslahatchi.

– Ikkovlaringni ko‘rib, rosti, juda qo‘rqib ketyapman.

– Kafandan qo‘rqmang, – dalda berdi «So‘fi», – oxiri borib, siz ham shuni kiyasiz.

– Lekin sizlar sal ertaroq kiyib qo‘yibsizlar-da, – hazil qilib aytgan gapi o‘ziga nasha qildi shekilli, kulib qo‘ydi maslahatchi. «So‘fi» ham hazilkash ekan:

– Sizga ham bitta tiktirib beraymi? – deb kului.

Odil battol pasport qo‘lga tekkidanidn xursand. Maslahatchi bugun, nihoyat, bir umr orzu qilgan katta boylikka erishganidan o‘zida yo‘q shod. «Go‘rkov», mana, xaloskorim pasportini oldi, endi tezgina daf bo‘lib, men ham oyog‘imni uzatib yotar ekanman, deb o‘ylab, ich-ichidan sevinardi. Hammalari shod, hammalari xursand, hazil-mutoyibaning boisi ham shunda edi. Maslahatchi Odil battolga oq yo‘l tiladi. Qayerda bo‘lsangiz ham omon bo‘ling, deb yaxshi istak bildirdi. Oxirida, polkovnik sizning ham, mening ham bir umrlik dushmanimiz, uni albatta bir yoqli qilib keting, deb qayta-qayta iltimos qildi.

– Xudo xohlasa, indinga mana shu masjidda janoza o‘qiyimiz! – dedi battol ko‘zlarini chaqnatib.

Quchoqlashib xayrlashishdi. Kafan kiygan odam kafan kiymagan odamni quchoqlasa, juda xunuk ko‘rinib ketarkan, teskari qarab oldim.

Maslahatimizga ko'ra, agar, maslahatchi qo'lida oltin bilan chiqsa, men uni qabristonning orqa darvozasigacha kuzatib borib, o'sha yerda poylab turgan ikki militsionerga gugurt chaqib signal berishim kerak edi. Gugurt chaqishim bilan darvozaning orqasidan: «Qo'yvor!», «Jim!» degan yo'g'on-ingichka ovozlar eshitildi-yu, keyin yana qabriston sukunati atrofga hukmron bo'lib qoldi, «Demak, qo'lga olishdi», – deb xotirjam bo'ldim-u, darhol orqamga, Shayx Odil sag'anasisiga qaytdim. Yana qaysi jinoyatchilar bilan uchrashish rejalarini tuzishadi, shuni ham bilib ovozlarini yozib olmoqchi edim. Kirsam, maslahat butunlay boshqacha, sandiqdagi oltinni allaqayerga berkitishmoqchi. Mening ustozimni qatl etish rejasini ham allaqachon tuzib bo'lishibdi. Ehtimol, bu ishni kunduzi bajarishar, ehtimol, biror aqlini yo'qotgan pulparastni yollashga qaror qilishgandir... Yo'q, endi men ham qarab turmasligim, mustaqil biror chora ko'rishim kerak...

Battolning yonidan pasportini, xanjari bilan o'qlangan pistoletni oldim. «Go'rkov»ning cho'ntaklaridagi beli sinmagan qog'oz pullardan tortib, to bir tiyinlik siyqasi chiqqan chaqalargacha olib, temir sandiqqa joyladim. Odil battolning joni endi mening qo'llim-da, mana shu temir sandiqda! Ertaklardagi asir tushgan devlarga o'xshab, chalajon bo'lib qabrdan yotaveradi, quolsiz, oltinsiz hech yoqqa chiqolmaydi endi!

– Xayr, kafan kiygan shahanshohim! – dedim-u, og'ir sandiqni inqillab ko'targanimcha, qabrdan chiqib ketdim.

O'sha kuni o'zboshimchalik qilib, qo'pol bir xatoga yo'l qo'yibman, yana qanchadan-qancha jinoyatchilarni qo'lga tushirish mumkin bo'lib turganda ishning pachavasini chiqarib qo'yibman. Oltin to'la sandig'-u qurol-yarog'larni militsiyaga topshirib, endi uyga qaytib kelgan ham edimki, to'satdan telefon xuddi birovning uyiga o't tushgandek, faryod chekib jiringlab qoldi. Salimjon akam go'shakni ko'tarib, allakim bilan qisqagina gaplashdi-yu:

- Hoshim! – deb qichqirdi.
- Labbay, ustoz?
- Darrov kiyin!
- Tinchlikmi?
- Odamlar qabristondan ikki tirik murdani haydab chiqib, masjid atrofida quvib yurgan emish.
- Tag'in Odil battol bo'lmasin?
- Bo'lmasa, kim bolardi?!

Kiyinib chiqqunimizcha, bu yoqdan idoramizning navbatchi mashinasi ham «dud-dud»lab kelib qoldi. Mashinaga o'tirdim. Xoja Ahror Valiy masjidini mo'ljalga olib, qushdek uchib borayotgan edik, hech kutilmagan-da, mashina yo'lning qoq o'rtasida taqqa to'xtab qoldi.

– Salimjon aka, bir qoshiq qonimdan keching, – dedi shofyor bo'shashib.

- Nima bo'ldi?
- Kecha qechqurun benzin olish esimdan chiqib qolgan ekan.

– Ahmoq! – dedi Salimjon akam mashina eshigini jahl bilan ochib. – Seni o'zi allaqachon ishdan haydashim kerak edi.

Masjidga borishning hojati yo'q endi, baribir piyoda yetolmaymiz. Militsiyaga jo'nadik. O'sha yerdan mashina topamiz. Yakkachinor ko'chasini shunday kesib o'tib, Muqimiyl ko'chasiga burilishimiz bilan yuz-yuz ellik chog'li odam kafan kiygan ikki «murda»ni quvib kelayotganini ko'rib qoldik.

– O'shalar! – dedim, negadir ham sevinib, ham qo'rqib. «Murdalar» entikib, halloslashib, xuddi yugurish bo'yicha shahar musobaqasiga qatnashayotgan sport-chilarga o'xshab, bir-birlarini quvlab, yonginamizdan o'tib ketgandi, ushlayolmay qoldik.

Quvib kelayotganlar har xil, aksariyati chollar. Orqa-roqda qo'rqa-pisa bolalar ham, har narsaga qiziquvchi ayollar ham ergashib kelishyapti. Shovqin-suron. Bir xillar «murdalar»ga qarab toshmi, kesakmi otmoqchi

bo'lib o'qtalyapti-yu, lekin negadir botinisholmayapti. Quvayotganlar endi yetib, ushlaymiz deyishganda, murdalardan biri qo'lidagi tayoqni boshi uzra aylantirib:

– Yo Xoja Ahror Valiy! – deb na'ra tortib yuboradi. Odamlar qo'rqib, orcalariga tisarilishi bilan murdalar yana yo'nga tushishadi...

Keyinroq eshitsam, «murdalar»ning qabrdan bevaqt quvilishiga, hali aytganimdek, mening shoshqaloqligim sabab bo'lgan ekan. Sandiqdagi tilla-yu «Go'rkov»ning cho'ntagidagi pullarni qoqlab chiqib ketishim bilan battol:

- «So'fi», hazilni qo'y, – debdi.
- Xaloskorim, sizga nega hazil qilar ekanman? – debdi qo'lini ko'ksiga qo'yib «So'fi».
- To'pponchamni olding-ku!
- Xudo saqlasin.
- To'xta, to'xta, xanjarim ham yo'q!
- Ey Parvardigor! – yoqasini ushlabdi «Go'rkov».
- Iye, pasportim qani? – bu gal battol ham yoqasini ushlabdi.
- Yo navzambillo! – degancha «So'fi» ko'zini lo'q qilib turaveribdi.
- Ablah! – tutaqib ketibdi battol. – Sandiq qani? Til-lalarni qayoqqa berkitding?
- O'zingiz mening chaqalarimgacha olib qo'yibsiz-ku!
- deb «So'fi» ham sekin o'rnidan turibdi. – Cho'ntaklarim quq-quruq, qalamtaroshim bor edi, o'shani ham olib qo'yibsiz.
- Sotqin!
- O'g'ri! – deyishib, «murdalar» och qolgan jo'jaxo'roz-lardek bir-birlariga tashlanib qolishibdi. Battol, mol achchig'i-jon achchig'i deganlaridek, haddan tashqari quturib ketibdi. «Go'rkov» ilgari katta o'g'ri bo'lgani uchun bunaqangi mushtlashishlarni ko'p ko'rgan, tajriba orttirgan, buning ustiga tekin ovqatlarni yeb, shu kunlarda boquvdagi buqadek kuchga to'lib turgan

ekan. Bir-birlarini shunaqangi savalashibdiki, rahmatli Shayx Odil tirik bo'lganda qaysi biriga mukofot berishni bilmay, rosa garang bo'lib qolar ekan.

– Yo Jamshid! – deb qulochkashlab tushirarmish battol.

– Yo Xoja Ahror Valiy! – deb teparmish «Go'rkov So'fi». Oxiri, ikkovi charchab, kuchdan ketib, sag'ananing devoriga suyanishib, och bo'rilardek bir-birlariga tishlarini g'ijirlatishib jim qolishibdi.

– Sandiq qani? – debdi bittasi.

– Qalamtaroshni ber! – debdi boshqasi.

– To'pponchamni qayoqqa berkitding? – so'rabdi birinchi ovoz.

– Chaqamgacha qoqib olibsan! – debdi ikkinchi ovoz. Shundan keyin: «Mana to'pponcha, mana qalamtarosh!» – deb bir-birlarini yana sholi tuygandek tuya boshlashibdi.

Abdurazzoq ota degan bir namozxon har kuni bom-dod namoziga bora turib, kelinining qabriga bir dasta gul qo'yib o'tar ekan. Bugun ham shunday qilibdi. Gulni qo'ygach: «Xudoyo joying jannatda bo'lsin!» – deb kelinini duo qilib, Shayx Odil qabri yonidan o'tib borayotgan ekan, sag'anadan gupillagan, pishillagan, «voy-voy»lagan ovozlar eshitilib qolibdi. Abdurazzoq ota avvaliga qo'rqib ketibdi. Keyin o'zini qo'lga olib, nahotki, Shayximiz tirilgan bo'salar, deb sekin devorning yorig'idan mo'ralagan ekan... yo Parvardigori olam, ikki «murda» mushtlashishayotgan emish!

Abdurazzoq ota bu gal chinakam qo'rqib ketibdi va Xoja Ahror Valiy masjidiga qarab yuguribdi. Yigirma-o'ttiz chog'li namozxon to'plangan ekan, hammasini boshlab kepti. Namozxonlar kalimayi shahodatni o'qishib, xudoning nomini dillariga jo qilib, sag'anani chor tomondan qurshab olishibdi. Devor tirqishlaridan mo'ralashib:

– Yo tavba!!! – deb yoqalarini ushlab, orqalariga tisarilishibdi. Xuddi shu paytda masjidning imomi hech

kutilmagan bir jasorat ko'rsatibdi. Sag'ananing eshigini lang olib:

– Ins-u jins bo'sang ham chiq! – deb allaqanday bir duoni o'qibdi, duo ta'sir qilmabdi.

– Arvoх bo'sang ham chiq! – deb yana duo o'qibdi imom. Duo ham dorixonada turib qolgan eski doriga o'xshab, quvvati ketib qolgan ekanmi, arvoхlarga ta'sir qilmabdi.

– Tirik bo'sang ham, o'lik bo'sang ham chiq! – yana hayqiribdi imom, yana jimjitlik emish. Shunda imom: «Zokir qori, boring, militsiyaga telefon qiling!» – deb buyuribdi. Militsiya degan so'z imomning og'zidan chiqishi bilan sag'anadan qo'lida yo'g'on bir tayoq, novcha bir «murda» otilib chiqibdi, ketidan oqsoqlanib, pakana «murda» ergashibdi. Ikki «murda» o'ng-u tersiga qaramay qabristonning orqa darvozasini mo'ljalga olib yuguribdi.

Namozxon otalar kavushlarini qo'liga olib, ularning orqasidan quvlashga tushishibdi...

Quvlayotganlar tobora ko'payaveribdi. Ko'cha supurayotgan farroshlar, birining qo'lida eski chelak, boshqasining qo'lida cho'ltoq supurgi, ular ham ergashishdi. Uyqusirab birinchi smenaga ishga ketayotgan ishchilar, xamir qorgani turgan kampirlar ham qiziqsinib izma-iz chopib kelishyapti. Nihoyat, olomon charchab, madordan ketgan «murdalar»ni har tomondan qurshab oldi. Lekin birontasi ham yurak yutib, yaqiniga borolmay, har xil taxminlarni aytib turishibdi.

- Shayx Odil pirimning arvoхlari bo'lsa-ya?
- Mozorga berkingan o'g'rilar bo'lsa-chi?
- Be, shaharda o'g'ri qoldimi hozir!
- Bechoralarni o'lmasdan ko'mib qo'yishganga o'xshaydi!
- Nega betini ochmaydi bo'lmasa?
- Qo'rqishyapti.
- Demak, o'g'ri ekan-da!

- O'g'ri rolini o'ynagan artist bo'lsa kerak.
- To'g'ri, yaqinda «Go'ro'g'li Sulton» filmini suratga olishar emish.
- Tavba!
- Qiyomat qoyim bo'lsa, qo'shni, hazrati Bahovuddin pirim qabrlaridan bosh ko'tararmishlar!
- Yo, pirim! Munavvar jamolingizni ko'rsating!

Xuddi shu paytda yuragini changallab, orqada qolib ketgan Salimjon akam ham yetib kelib qoldi. Olomonni yorib, o'rtaga o'tdi-da: «Hoshim, nega qarab turibsan?

- Bularning betini och! Odamlar ko'rib olishsin!» – deb buyurdi. Murdalarning ustidan kafanlarini yechib oldim. Odamlar avvaliga xuddi gipnoz qilingandek, qotib qolishdi. Keyin to'satdan o'zlariga kelib, dengizdek chayqalib ketishdi.

- Odil battol-ku, bu!
- Jinoyatchilarning piri shu-da!
- Soqoling o'smay o'l, yulg'ich!
- Yana qamoqdan ham qochibdilar.
- Lekin xalqdan qocholmaydi!
- Poraxo'r!
- Yolg'onchi!
- Tuhmatchi!

- Ur, qotilni! – deb qoldi kimdir. Kishilardagi jinoyatchilarning piriga bo'lgan g'azab-nafrat bamisolari bir bombaga aylandi-yu, gumburlab portlab ketdi. O'rtaga tosh, kesak, kaltak deganlari yog'ila boshladи. Bitta chol, ishonsangiz, otgani hech narsa topolmay, nosqovog'ini otibdi... Ikki jinoyatchini himoya qilamiz deb, qaytaga kaltakning eng zo'rini Salimjon akam ikkovimiz yedik. Xayriyatki, drujinachilar yordamga kelib qolishdi. Bo'lmasa, kim biladi deysiz, g'azablangan olomon battolga qo'shib bizni ham qora kaltak qilib o'ldirib yuborarmidi?.. Yo'q, bir amallab battol bilan go'rkovni navbatchilar xonasiga olib borib, eski divanga yotqizdik. Ikkovi ham jonsiz, o'likmi, tirikmi – bilib bo'lmaydi... Bir mahal battol boshini ko'tarib:

– Suv... – deb ingradi.

Salimjon akam stakanda suv uzatgan edi, battol qaltirab turgan qo'llari bilan uni oldi-yu, lekin negadir ichmadi. Ustozimning betiga sochib yubordi.

– Yo'q! Men hali o'lmayman! – deb jon talvasasida o'rnidan turib ketdi u. Tishlarini g'ijirlatib, og'zidan ko'piklar sochib, beshiktervatardek tebrana boshladi. Ko'zları olayib, yuzidan ter quyilib kelyapti.

– Men o'lmayman! – dedi battol yana entikib.

– Albatta, hali ko'p yashaysiz, – dedi Salimjon akam.

– Jinoyat o'lmaydi!

– O'zingizni bosing!

– Militsiyaga tinchlik yo'q, bilib qo'y shuni!

– Mang, suv iching.

– Salim, seni o'zim bo'g'ib o'diraman! – qichqirib ustozimga tashlandi battol. Bo'g'moqchi bo'lib qo'llarini cho'zdi-yu, bo'shashib, Salimjon akamning ko'ksiga boshini qo'ydi. Keyin «shalop» etib yerga yiqilib tushdi... Qichqirganda joni chiqib ketgan ekan. Divanga yotqizib, doktor chaqirdik...

Battolning o'ligi, xotinlari olib ketishdan bosh tortgani uchun, o'likxonada uch-to'rt kun qolib ketdi.

Uni o'zimiz ko'mdik.

Qabrning ustiga mayor Samad aka Qodirovning tavsiyasi bilan

«Bu yerga o'g'rilik, poraxo'rlik, yulg'ichlik, tuhmatchilik, qotillik, qalloblik, ochko'zlik, manmanlik, maishatparastlik, xudbinlikdan iborat sarqitlar yig'indisi – Odil battol Abbosov ko'mildi. Tug'ilgan yili ma'lum emas, 14-iyulda, tong pallasida joni uzildi!»

deb yozib qo'yildi.

O'sha kuni butun shahar xalqi xuddi ajdarho domidan qutulgandek yengil nafas oldi, qushchalar sho'x-sho'x sayradilar, quyosh mo'l-ko'l nur to'kdi, gullar yana ham chiroyli, yana ham so'limroq bo'lib ochildi. Bolalar

to'yib-to'yib muzqaymoq yeyishdi, erkaklar militsiya bilan drujinachilardan yashirib, oz-ozdan ichib ham yuborishdi.

Jinoyat yerga ko'mildi, Odil battol qiyofasida ko'mildi. Shahar xalqi, norasmiy bo'lsa ham, bir kunlik bayram e'lom qildi. «Alvido, ey, battol!» deb mulla Hoshim ham umumxalq xursandchiligiga qo'shilib ketdi.

GULGA BURKANGAN SHAHAR

Shunday qilib, hurmatli do'stim, mana, yolg'on-yashiq aralashib ketgan hikoyam ham tugadi. Bilib turibman, zerikib qoldingiz. Gapning ochig'ini aytsam, o'zim ham charchab ketdim. Endi u yog'ini aytsam ham bo'ladi, aytmasam ham bo'ladi. Agar juda qiziqayotgan bo'lsangiz, ha, mayli, qisqagina qilib so'zlab bera qolay.

Jinoyat degan narsa tugab, shahardagi tartibga posbonlik qilishni xalq o'z qo'liga olgach, biz – militsiya xodimlari qip-qizil bekorchi bo'lib qoldik. Bir kuni poshsho-yu vazir o'ynaymiz, boshqa bir kuni barmoq yashirar o'ynaymiz. Futbol komandasasi tuzib, maktab bolalariga o'n sakkiz-u nolga yutqizib qo'yan paytimiz ham bo'ldi. Havaskorlardan iborat konsert jamoasi tu-zuvdik, bunisini ham ochiq aytib qo'ya qolay, ishimiz uncha yurishmadi.

Mayor o'rtoq Xoliqov Bog'ishamol tuman militsiyasiga boshliq bo'lib ketdi.

Sur'at aka Oripov tuman gazetasiga muharrir bo'lib o'tdi.

Karomat opa Hoshimovani yuqori tashkilotga olib qo'yishdi.

Karim akani yig'i-sig'i bilan pensiyaga chiqarib yubordik.

Mana shunaqangi kuzatish-u uzatishlarni avjiga chiqarayotgan edik, to'satdan ustozim bilan ispolkom raisi o'rtoq Umarovni Toshkentga, vazirlilikka chaqirib

qolishdi. Men yana qanaqa gap chiqib qoldi ekan, deb yuragimni hovuchlab turgan edim, yo'q, Salimjon akam chehrasi gul-gul yashnab, kuchiga-kuch, g'ayratiga g'ayrat qo'shilgan holda, qalbi to'la quvonch bilan qaytdi.

– Hoshim, bolaginam! – dedi meni quchoqlab.

– Yana tabriklaymi? – dedim biron gap aytishim kerak-ku, deb o'ylab.

– Seni tabriklayman, hammangni, butun militsiyani tabriklayman! Eshityapsanmi, hammangni!

– Men ham jami bekorchi bo'lib qolgan do'stlarim nomidan, o'rtoq polkovnik, sizga tashakkur aytaman!
– oyoqlarimni juftlab, chest berdim.

Ustozim meni nima uchun tabriklamoqchi bo'lga-nini bir haftadan keyin bildim. Vazirlig-u, jami viloyat militsiya boshqarmasidan kelgan vakillar guvohligida, tumanimizning katta-kichik aholisi ko'z oldida militsiya ishini xalqning o'ziga topshirib yubordik.

Sur'at aka Oripov butun tuman ko'ngilli militsiyasiga boshliq etib tayinlandi. OBXSS ishlarini yog'och oyog'ini g'ijirlatib yuradigan Mamaroziq aka o'z qo'lliga oldi. Jinoyat-qidiruv bo'limiga xotin-qizlarning tavsiyasi bilan, shu tumanda o'ttiz sakkiz yil sudyalik qilib, yaqinda pensiyaga chiqqan Marhamat Qosimova tayinlandi. Tumanimiz tajriba tumani deb e'lon qilindi. Vazirlikdan kelgan vakil: «O'rtoqlar, endi hushyor bo'linglar, butun mamlakat sizlarni kuzatib turadi», – degan gaplarni aytdi. Butun xalq oyoqqa turib:

– Tashvishlanmang, bo'sh kelmaymiz! – deb qasamyod qildi.

Ertasiga boshqarmamizdagি militsiya xodimlaridan to'qqiz kishini, tumanimizda boshlangan tashabbusni targ'ib qilish uchun to'qqiz tumanga ishga jo'natdik.

Salimjon akam pensiyaga chiqish tayyorgarligini ko'ra boshladi. Farida bilan men bo'lsak... aytgandek, buvijonim sovchilikka borib, bir borishdayoq ishni hal qilib keldi: «Agar qizingni Hoshimginamga bermasangiz,

hammangizni qamatib yuboraman», – degan mazmunda do‘q qilibdi... Farida bilan men bo‘lsak, to‘yning maslahatiga tushib qoldik. Qishloqqa borib, rahmatli ustozim usta Usmon Akromov nomida sartaroshxona ochadigan bo‘ldim. To‘yni uzum pishig‘iga qoldirdik. Ertaroq ham qilsak bo‘lardi-yu, mehribon buvijonim o‘n sakkizta ko‘rpa qoplamasam, Hoshimni uylantirmayman, debdi.

Og‘ir kunlarimda mehribon qo‘llari bilan boshimni silagan, dadamdan ham qadrdonroq bo‘lib qolgan Salimjon akam bilan rosa uch kun tortishdim.

– Men qishloqqa olib ketaman, o‘sha yerda gulchilik bilan shug‘ullanmasiz, – dedim. U:

– Shaharda qolasan, men ham kelin ko‘ray, nabiramni ko‘cha eshik oldida ko‘tarib, bir huzur qilay, – dedi.

Men, «ketamiz, ketamiz», – deb bo‘yniga osilib, soqoli o‘sib ketgan betlaridan o‘paman. Ustozim: «Kelino-yingning qabrini yolg‘iz tashlab ketolmayman», – deb – yig‘laydi.

Uch kun yig‘lashdik. To‘rtinchi kuni ustozim ko‘chadan hovliqib kirib keldi:

– Hoshim, uydamisan?

– Chuchvara tugayapman, – dedim oshxonada turib.

– Sen zo‘r kelding, o‘g‘lim. Birga ketadigan bo‘ldim.

– Rostdanmi? – qo‘limda bir zuvala xamir bilan istiqboliga yugurib chiqdim.

– Rost, o‘g‘lim, ketaman. Bilasanmi, men nimani yaxshi ko‘raman?

– Yo‘q, bilmayman.

– Sertuproq qishloq ko‘chalarida quyosh qizdirib turgan paytda yalang oyoq yurishni yaxshi ko‘raman... Bilasanmi, tag‘in nimani yaxshi ko‘raman?

– Yo‘q, bunisini ham bilmayman.

– Oydin kechalarda ekinga suv tarab qo‘yib, marzada yonboshlab yotishni yaxshi ko‘raman.

– Tag‘in nimani yaxshi ko‘rasiz? – so‘radim yuz-u ko‘zlari quvonchdan yonib turgan ustozimdan.

- Tag'inmi? Tag'in... saharda qovun poliz oralab band bergenlarini uzib chiqishni yaxshi ko'raman.

- Tag'in-chi?

- Soddadil dehqonlar bilan chinor tagidagi supada yonboshlashib, bozordagi narx-navodan, bu yilgi hosilning mo'lligidan... mana shunaqangi gaplarni yaxshi ko'raman.

Salimjon akam asli qishloqlik ekan. Qirq yildan buyon bulbul gulga intilgandek qishloqqa intilarkan. Ammo xizmat taqozosi bilan shaharda qolib ketaveribdi.

O'sha kuni gulzor o'rtasidagi karavotda yonboshlashib olib, ko'p narsalarni orzu qildik, tog' etagidagi toshloq joylardan yangi yer ochib, atirgullar ekdis, qovun ekdis, kapa tikdis, bedana ovladik, oydin kechalarda uxlamasdan, egatlarga suv taradik... va oxiri, marza ustida emas, shu o'zimizning karavotda uxbab qoldik.

Militsiya idorasi o'rnida muzey tashkil qilayotgan edik. Ertasiga Salimjon akamning uyidagi muzeybop narsalarning hammasini o'sha yoqqa tashish bilan ovora bo'ldik. Eski xatlar, hujjatlar, sovg'aga berilgan pistolet-u orden, medallar... Ustozim, o'g'li bilan go'ring to'la nur bo'lgur kelinoyimning rasmidan boshqa hamma narsani muzeyga topshirib yubordi.

Uyini qo'shnimiz Ne'mat akaning nomiga o'tkazdi. Bola-chaqasi bilan bir yayrab yashasin, kelinoyingning ruhi shod bo'ladi, bolalarning hammasiga o'zi doyalik qilgan, bechoraning orzusi ham shu edi deb, ustozim yana jindek ko'z yoshi qilib oldi.

Yigirma to'rt ming so'm puli bor ekan. Ikki mingini undan yuz o'girib ketgan o'g'li Karim akaning nomiga o'tkazdi. Qolganini xalq militsiyasi ixtiyoriga berib, namunali ishlagan drujinachilarga mukofot tariqasida berib yuborilsin, deb xat qoldirildi.

Ertalab Nikolay poshsho zamonidan qolgan o'sha eski qo'ng'iznusxa mashinamizda yo'lga chiqishimiz kerak edi. Kechasi o'rtoq Umarov qo'ng'iroq qilib, ertaga

kunduzi istirohat bog'ida kichkinagina uchrashuvimiz bor, uchrashuvdan keyin javob beramiz, bo'lmasa, drujinachilarga aytib, «paq-paq» mashinangizni shahardan chiqartirmay qo'yaman, deb hazillashdi.

Yo'q, siz nima desangiz deyavering-ku, lekin o'rtoq Umarov ustozimni mendan o'n chandon ortiq yaxshi ko'rarkan. Shaharda ustozimning tashabbusi bilan necha to'p gul ekilgan bo'lsa, hammasidan bir donadan gul kesib keltirilsin, deb buyruq beribdi: yosh-u qarining qo'lida dasta-dasta gul, yo'laklarda gul, so'ri-yu tuvaklarda gul – nima balo shu kechasi osmondan ham gul yog'ilganmi deyman, istirohat bog'i rango-rang gullarga ko'milib ketibdi. Gul ko'p bo'lsa, yer-u ko'k g'alati ranglarda tovlanib, qalbda shodlik, quvonch mavj urib, kishi allaqanday entikib ketar ekan.

Odam degani hech joyga sig'maydi. Bizni yengiga tasma taqqan yigitlar teatrning yozgi binosiga olib kiringdi. Tuman va shaharning katta-kichik rahbarlari o'tirgan sahnaga chiqishimiz bilan zaldagilar gurillab o'rinalidan turib, qo'llaridagi dasta-dasta gullarni boshlari uzra ko'tarib, silkita boshlashdi. Nazarimda, butun borliq mayin va xushbo'y gullar ichida chayqala-yotgandek, zaldagi odamlar gullar to'lqini ichida suzib yurgandek bo'lib ketdi.

O'rtoq Umarov o'rnidan turib, qo'ng'iroq chaldi. G'a-la-g'ovur bosilgach:

– O'rtoqlar! – deb negadir juda og'ir, juda g'amgin bir ohangda so'z boshladi. – Bugun biz Salimjon akamni butun hayotini odamlarning baxt-saodati yo'liga bag'ish-lagan, kishilarning tinchi, oromini deb o'zining tinchi, oromidan voz kechgan bebahoh komunistni pensiyaga kuzatish uchun to'plandik. Salimjon akam tumanimizda salkam qirq yil ishladilar. Shu yillar davomida bu kishidan naf ko'rmagan, yordam olmagan biron odam qolmagan bo'lsa kerak...

Zaldan, guldastalar orasidan:

- Ha, bunaqangi odam dunyoga kamdan-kam keladi!
- Qilgani yaxshilik bo'ldi-ya!
- Lekin o'zi ro'shnolik ko'rmasdi, bechora! – degan ovozlar eshitila boshlandi.

O'rtoq Umarov Yangibog' tumanida «Faxriy fuqarolar kitobi» ta'sis etilganligi, kitobning birinchi betiga polkovnik Salimjon Otajonovning nomi qayd qilinganligini e'lon qildi. Ustozimga kattaligi bolalarning qo'nji uzun etikchasidek keladigan kalitni topshirayotganda, odamlar «gur» etib o'rinalidan turib ketishdi, qarsak bilan yig'i aralashib ketdi. Ustozim rahmat aytish uchun o'rnidan turdi-yu, yo'q, o'pkasi to'lib gapirolmadi. Ikki qo'lini ko'ksiga qo'yib, boshini egib, uzoq ta'zim qildi.

Shundan so'ng turli tashkilot va korxonalarining vakillari, Salimjon akamning eski tanish-bilishlari so'zga chiqib, uni rosa maqtashdi. Yetti to'n, yal-yal yonib turgan beshta atlas qiyiqcha, o'n bitta chust nusxa do'ppi kiydirishdi, yetmishtacha guldaста taqdim etishdi. Men, endi kuzatish marosimi tugagandir, choyxonaga osh buyurishgan bo'lsa, o'sha yoqqa jo'nasak ham bo'ladi, deb turgan edim, tugamagan ekan, pensioner Muslim bobo bilan Mergan bobolarning gapi bor ekan. Ikkovlari qulolqli savatda gul ko'tarib, sahnaga chiqib kelishdi.

– Obbo', Salimjon-ey! – dedi Muslim bobo qaddini rostlab. – Shunday qilib, ketadigan bo'psan-da, ukam. Aslida ketmasang bo'lardi... Shogirdlaringning ishini ko'rib, qariyalar choyxonasida, bizga o'xshab, oshxo'rlik qilib ag'anab yotsang ham bo'laverar edi. Lekin ha, mayli, xudo o'zi seni katta ishlar uchun yaratgan ekan... Mashoyixlar, arslon yuz yilda bitta tug'adi, degan ekan. Sen ham onangdan arslon bo'lib tug'ilgan ekansan! Jinoyatchi-yu tartibbuzarlarni mo'jalga olib, arslondek hamla qilding, barakalla, uka! O'z nomimdan, og'ziga nosvoy otib olib, gapirolmay turgan mana bu Mergan nomidan, shahardagi jamiki pensioner chollar nomidan

senga bir to'n kiygizay, tur o'rningdan, lekin yig'lama! Militsiya yig'lasa, yarashmas ekan.

Xayrlashuv marosimini tugatib, tashqariga chiqsak... qo'ng'iznusxa mashinamizning o'rniga idoramizning qora «Volga»sini qo'yib, uni kelin-kuyovlarning mashinasini bezatgandek bezab, rang-barang gullarga ko'mib qo'yishibdi. Mashina emas, bamisoli ulkan bir guldasta turganga o'xshardi.

- Bu nima qiliq? – hayron bo'lib so'radi ustozim.
- Tuman rahbariyatining qarori, – kulimsirab ustozimga kalitni uzatdi o'rtoq Umarov.
- E, qo'ysang-chi, o'zimning shaloq mashinam yaxshi.
- Uni muzeyga eltib qo'ydik.

Muzeyning daragini eshitgan Salimjon akam yelkasini qisib kului-di-yu, sekin mashinaga o'tira boshladi.

Muqimiyo ko'chasidan chiqib ketishimiz kerak, shahar tashqarisiga boshqa yo'l yo'q. O'rtoq Umarov bu yerda ham tashkilotchilik qilganga o'xshaydi: yo'lning ikki chetiga drujinachilar, xalq militsiyasining vakillari, mакtab o'quvchilari, e boringki, pensioner chollar-u kampirlargacha chiqib saf tortishibdi. Hammasing qo'lida quchoq-quchoq anvoysi gullar, rayhonlar...

- Xayr, o'rtoq Ro'ziyev!
- Salimjon aka! Uylansam, xabar qilaman, albatta kelasiz!

- Salimjon, choyxonadagi ulfatlariningni unutib yuborma!

- Xayr, ey, bag'rikeng inson! – deyishib, mashinaning g'ildiraklari ostiga, oynalariga gullar otishdi. Salimjon akam «piq-piq» yig'lab, darmonsiz qo'llarini silkitib boryapti. Men bo'ssam o'zimda yo'q shod, ta'riflab bo'lmaydigan darajada xursandman. Militsiyaga ishga kirib, mana shunday odamlarga xizmat qilganim uchun, Salimjon akamdek el olqishiga sazovor bo'lgan bir kishi bilan yonma-yon ketayotganim uchun, dasta-dasta gullar, odamlarning mehr-u muhabbatini boshimiz uzra nurdekk

yog'ilayotgani uchun... va yana o'zim ham bilmagan allanarsalar uchun sevinar edim...

Bir mahal, mashinani endi tezroq haydamoqchi bo'lib bunday orqamga qaragan edim, huv narida, ko'chani changitib, bir-birini turtib-itarishib, qo'shнимизning o'n bir farzandi yugurib kelayotganini ko'rib qoldim. Hammasining qo'lida gul, og'izlarini katta ochib, entikishib kelishyapti. Mashinani to'xtatib, ustozim bilan yerga tushdik. Bolalarning biri bo'ynimizga, biri yelkamizga, boshqasi oyog'imizga tarmashib olishdi.

- Hoshim aka, ketyapsizmi? – dedi Davron yig'lab.
- Ketaman, uka, qishloqda meni katta ishlar kutyapti.
- Endi menga rogatkaga cho'zmani kim olib beradi?
- O'zim jo'nataman, posilka qilaman, – deb Davronning chang va ter bosgan qaynoq betlaridan o'pdim.

Ustozimning bo'yniga osilib olgan ishtonsiz Bahrom:

- Amaki, jon amaki, ketmang! – deb yolvora boshladi.
- Shiming qani, o'g'lim? – bolaning boshini silab, dedi ustozim.
- Yo'lga tashlab keldim... jon, amaki, ketmang!
- Butunlay ketayotganim yo'q... – xo'rsinib dedi Salimjon akam.

– Siz ketsangiz, Baxtiyor meni uradi! – dedi Bahrom ko'zlarini mo'ltillatib.

– Urmaydi. Ursu, unga hech narsa olib kelmayman.

Ustozim bolalarning peshonasidan o'pib, har birini alohida-alohida erkalab, yanagi hafta albatta kelaman, hammangga sovg'a olib kelaman, deb yupatdi.

Bolalar mashina ko'zdan yo'q bo'lib ketguncha qo'llarini silkitib, ko'zlarini mo'ltilaratib qolishdi.

Salimjon akam negadir chuqr-chuqr xo'rsinib boryapti. Men bo'ssam:

– Xayr, ey, gulga ko'milgan shahar, xayr, mehribon odamlar, xayr, ey, ishtonsiz ukaginam, Bahrom! – deb mashinaga ustma-ust gaz beraman.

O'ZIGA XOS IJOD SOHIBI

Har bir yozuvchining o'ziga xos hayot yo'li bor. Tabiiyki, u tug'ilib o'sgan muhit ham, uni o'rab olgan tabiat olami ham, uning bolalik chog'lari-yu ilmga intilishlari ham va nihoyat, adabiyotga kirib kelish yo'llari ham o'ziga xos bo'ladi.

Yosh kitobxon muhabbatini qozongan, o'z asarlari bilan dunyo miqyosiga chiqib olgan Xudoyberdi To'xtaboyevning yozuvchilik safiga kirib kelish sirlari bilan qiziqsangiz, anglaysizki, u adabiyot maydoniga o'nqir-cho'nqirli yo'llar bilan qanchadan-qancha qiyinchiliklarni yengib kirib kelgan.

Ma'lumotlarga qaraganda, u «Qatron tog'i etaklariga joylashgan Katta Tagob qishlog'ida tug'ilgan». Bu so'lim, sermeva qishloqning odamlari qiziqchi, latifa va ertaklar so'zlashga ustaligi bilan ajralib turadi. Tabiiyki, X. To'xtaboyevning yozuvchi bo'lish uchun qo'liga qalam olishida, o'sha «latifa va ertaklarni, qiziqchilikni yaxshi ko'radian qishloq odamlarining katta hissasi bor, albatta. Yoshligida takror-takror eshitgan, ilib olib o'zi ham tengdoshlariga, ukalariga aytib bergen latifa va ertaklar uning xarakterini shakllantirishda katta rol o'ynagan.

Xudoyberdi To'xtaboyevning hayoti bilan qiziqadigan bo'lsangiz, u chaqaloqlikdan yetim qolgani, o'gay ota kim ekanini taniganini, diniy kitoblarni o'qigan dindor buvisining qo'lida tarbiya olganini eslaydi. Taxmin qilish kerakki, X. To'xtaboyevning yozuvchilik kasbini tanlashda yoshlikdagi bu hayot mashaqqatlarining, xususan, kampirlarni o'z atrofiga birlashtira oladigan ilmdon va taqvodor buvining ham qandaydir o'rni bo'lganini anglaysiz.

Xudoyberdi o'zining hayoti to'g'risida quyidagilarni alohida hayajon bilan gapiradi:

«Mening bolalik va o'smirlik yillarim urush yillariga to'g'ri kelgan, ota-onasiz qolgan yetim hamqishloqlarimning o'kinch va armonlarini eshitganman. O'g'lidan «qora xat» kelgan onalarning ko'ksini yulib dodlaganini ko'rganman, akasini intizor kutayotgan singillarning, eridan barvaqt judo bo'lgan yosh-yosh juvonlarning pinhoniy ko'z yoshlarini ko'rganman».

Bolalik chog'laridagi bu taassurotlar bekorga o'tib ketgan emas, albatta. Uning yozuvchi bo'lib, xususan, bolalar yozuvchisi bo'lib qo'liga qalam olishda bu fakt-larning roli ham ozmuncha bo'lgan emas.

Mana Xudoyberdining bolalik chog'larining davomi: «O'gay otam – usta Abduqodir ishchi batalyoniga ketgach, biz oilada sakkiz bola qoldik. Bir xillarimiz bolalar uyiga molboqar bo'lib ketdik, men ham bolalar uyida bo'lganman, men ham molboqar bo'lganman. Shunday oilalar ham bo'lgan ediki, ham onadan, ham otadan judo bo'lishgandi... Men ular bilan rosa bolalar uyidan bolalar uyiga o'tib, «sayr» qilganman. Hatto, Toshkent-dan Qo'qongacha piyoda ketgan vaqtlarimiz bo'lgan».

Birovlarning eshigida yurib, molboqarlik qilish, qisqasi, kichik xizmatkor bo'lish, uning ustiga sakkiz yetimchaning kattasi bo'lib, ularning ham g'amini yeypish, yozuvchi so'zları bilan aytganda «yetimlar armiyasi safida bo'lish» bolalar uyida yurib, turfa bolalar xarakterlarini kuzatish – ular hammasi bo'lajak yozuvchi uchun faqat hayot materiali emas, balki hayot maktabi bosqichlari ham edi.

Urush tugadi. Xudoyberdi To'xtaboyevning o'quv-chilik, talabalik davrlari tez sur'atlar bilan o'tdi. Badiiy ijodga u hali talabalik chog'laridayoq qiziqdi. Dastlab she'rlar mashqini olmoqchi bo'ldi, keyin nasrga o'tib, hikoyalar yozdi. Talabalik chog'larida yozilgan «Felye-

tondan so'ng» hikoyasi uchun, «Respublika» gazetasi-ning mukofotini oldi. Shundan keyin X. To'xtaboyev qator hikoyalari e'lon qildi.

Yosh adibning hikoyalari tematik jihatdan har xil bo'lsa ham bir jihatdan ularda mushtaraklik bor edi. U har xil hayot materiali, har xil vaziyatdan turib, hayotdagi illatlarga, eskilik sarqitlariga, to'g'rirog'i, axloq qoidalarini buzuvchilarga qarshi keskin kurash e'lon qilar edi. Shu sababdan yot illatlarga tanqidiy munosabat paydo bo'ldi. Shuning uchun bo'lsa kerak, uning hikoyalariida tanqidiy yo'nalish ancha ustun turadi.

Xudoyberdi To'xtaboyev o'z ijodining bu yo'nalishiga izoh berib yozadi:

«Odatda turmushda illat bo'lib turadi, unga qarshi kurashish kerak. Xo'p, qaysi yo'l bilan? Muallimlik yo'li bilanmi? Ma'ruza o'qish bilanmi? Men «Felyeton-dan so'ng» nomli hikoyamda journalist ham murabbiy, tarbiyachi, felyeton janri esa journalist – murabbiy qo'llidagi eng yaxshi qurol, masalan, zanglagan temirni o'tga solsang, zangi to'kilgani kabi, sarqitlarga botgan kishi felyeton o'tida lovullab yonsa, sarqitlardan xoli bo'ladi, degan g'oya olg'a surgan edim».

G'oya shunday narsaki, u bekordan-bekorga paydo bo'lib o'tib ketavermaydi. Bir kun paydo bo'lgan g'oya ikkinchi kun ishga tushishi, o'z amaliyotini ko'rishi kerak bo'ladi. O'zining birinchi asarida olg'a surilgan g'oya Xudoyberdini to'la band qilgan edi. Shu asosda u felyeton janrida ancha ijod qildi. U uzoq vaqtlar avvalo «Toshkent haqiqati» va boshqa gazetalarda felyetonchi muxbir bo'lib xizmat qildi. Yana shunisi ham quvonarlici, Xudoyberdi o'z asarlari uchun respublika bo'ylab, har xil sohadan material tanlab, tanlangan materiallar ustida qunt bilan ishlar va felyetondan felyetonga o'z mahoratini oshirib borar edi. Mana, uning felyetonchilik faoliyati haqidagi o'z fikrlari:

«Nimaniki sarqit va illat deb tushunsam, nimaniki qonundan tashqariadolatsiz deb bilsam, nimaniki zamondan orqada qolgan va taraqqiyotga g'ov bo'lувчи deb tushunsam, chiroyli turmushga nimaiki dog' bo'lib tushayotgan bo'lsa, ana shularning hammasiga qarshi kurashdim. 300dan ortiq katta-kichik felyeton yozdim. X. To'xtaboyev, T. Xudoyberdiyev, B. Nazarov degan imzolar bilan yozdim, hech kimni ayamay, jon-jahdim bilan yozdim...»

«... Jon-jahdim bilan yozdim». Ha, faqat shu xilda yozilgan asarlarga o'z oldidagi vazifani ado eta oladi. Nazarimda, Xudoyberdi ijodning bu talabini yoshligidanoq anglab olgan ko'rindi. Gapning to'g'risini aytganda, ehtimol, hamma felyetonlar ham, o'sha vaqtarda yaratilgan hamma hikoyalar ham barobariga mukammal bo'lgan, deb bo'lmaydi. Ular ichida shoshilib yozilgan, obyektivlik talabiga to'la javob beravermaydigan asarlar ham bo'lishi ehtimol. Biroq shu narsa muhimki, u o'z asarlarini kuyinishlar bilan, «jon va jahdi» bilan yozdi. Nimaiki, «jon va jahdi» bilan yozilsa, unda samimiylilik salmog'i yetarli bo'ladi. Demak, u kitobxonga to'la yetib boradi.

X. To'xtaboyevning birinchi hikoyalar to'plami bundan rosa 38 yil oldin, ya'ni 1961-yil «Shoshqaloq» nomi bilan e'lon qilindi. O'shandan beri u asosan bolalar – o'smirlar hayotiga tegishli hikoyalar to'plami qissalar, romanlar e'lon qildi.

Xudoyberdi To'xtaboyev asarlari ichida «Sariq devni minib», «Sariq devning o'limi» romanlari yosh kitobxonalar muhabbatini qozongan asarlardan hisoblanadi.

X. To'xtaboyev «Sariq devni minib» sarguzasht roman uchun respublikamiz yoshlar mukofotini olishga sazovor bo'ldi. Asarning ikkinchi qismi «Sariq devning o'limi» uchun esa yozuvchi militsiya xodimlari hayotiga bag'ishlangan asarlar tanlovining g'olib bo'ldi.

Kitobxonlar jamoatchiligi va adabiy tanqidchilik ham X. To'xtaboyevning bu asarlarini ma'qulladi. Qator taqizlar e'lon qilindi. Munaqqidlarning qator maqolalari tilga olindi. Xudoyberdining bu asarlari sarguzasht roman uslubida yaratilgan novator romanlardir. Bu romanlarning o'nlab qardosh tillariga, ba'zi bir xorijiy tillarga tarjima qilinib, katta adad bilan bosilishi ham adib mehnatiga berilgan bahodir.

Xo'sh, Xudoyberdining nomini ma'lum qilgan bu asarlarning siri nimada? Bu savolga javob berish uchun asarlariga bir nazar tashlab ko'raylik.

Shunday qaraganda, «Sariq devni minib», «Sariq devning o'limi» ba'zi xususiyatlari bilan G'afur G'ulomning «Shum bola»sinи eslatadi. X. To'xtaboyev qahramonlari ham «Shum bola» qahramoni singari ziyrak, serfahm, chaqqon. Buning ustiga u fantaziyaga ham boy - ma'lum bir ishni bitkazish uchun darrov yo'l izlaydi. Agar yo'l topolmay qolsa, mushkul ishlarni xayolan hal qilishdan ham toymaydi.

Biroq Xudoyberdi To'xtaboyevning qahramoni zamonaviy «shum»lardan. G'afur G'ulomning shum bolasi asr boshlaridagi voqealar zamon zamirida harakat qiladi. O'zining xatti-harakatlari bilan o'sha zamon asosiga chirkin illatlarini fosh qiladi. Biz roman qahramoni Hoshimjonning xatti-harakatlarini kuzatib, kulamiz va inson jamiyatga yot bo'lgan raxna va illatlarni fosh qilayotgani va bu ishda uning fahm-farosatlari bilan tanishib, «ofarin», deymiz.

«Sariq dev...» qahramonining harakat maydoni keng, faoliyati ham rang-barang, xarakterining o'ziga yarasha shakllanishi ham bor.

Kitob sahifalarida qahramon dakkiga sabab bo'lgan o'z qilmishlaridan pushaymon bo'lavermaydi, ammo kitobxon payqab oladiki, bu dakkilarning asl sababi qahramonning yaxshi o'qimaganida, umuman, hali

o'zi tayyor bo'lмаган ishlarga qo'l urganida. Qahramon mактабга qaytib, o'qishni davom ettirishga qaror qiladi.

Voqeaning shu tarzda berilishining o'zida muhim bir haqiqat bor. Ba'zi bir yoshlarda kuch va qobiliyatni ortiqcha baholash, o'z imkoniyatlari bilan hisoblashmasdan manmanlik ko'chasiga kirib ketish, real hayot talablarini hisobga ola bermaslik hollari uchrab turadi. Xudoyberdi To'xtaboyev shu xilda «g'oz chiraniш» larga munosabat bildiradi.

Hoshimjon uchun asarning birinchi qismlaridagi «g'oz chiraniш»lar o'tkinchi edi. U yot muhitda biroz bo'lib, yana o'zining asl vazifasiga – o'qishiga qaytadi. Shu bilan go'yo «dakki»lar sarguzashti ma'lum bir natijalar – qahramon xarakterining ancha toblanishi bilan yakunlangandek bo'ladi.

Bundan keyin qahramon xarakterida uchinchi va mas'uliyatli bosqich boshlanadi. Asardan shunday taassurot paydo bo'ladiki, qahramon go'yo o'zini nimalargadir tayyorladi, o'sha tayyorgarlikka ko'ra ishga tushishi kerak. Yozuvchi qahramoniga shunga loyiқ vazifa ham topib beradi. Bu – firibgar, tekinxo'r o'g'rilardan xalq mulki va osoyishtaligini saqlashga qodir bir vazifa – militsiya xodimi. Biz Hoshimjon bilan birga bo'lib, xalq ishonchini suiiste'mol qilib, uning mulkiga qo'l cho'zgan qalloblar muhitiga boramiz va ularning hiyla-nayranglarini ko'ramiz. Bular xalq orasidagi soddalarni gap-so'zlariga ishontirib, chaqalab-tiyinlab boylik yig'adiganlardan emas, balki xo'jalik ichidagi kasb-korlarning ilmini egallagan, o'zini ilmli hisoblagan har bir kishini gangitib qo'yishga tayyor «mutaxassis o'g'rilar». Tabiatan ziyrak, fahm-farosatli, hayotning ba'zi tomonlari bilan tanishib, yana ham ziyraklashgan Hoshimjon katta bir operatsiyada qatnashib, uning muvaffaqiyatli yakunlanishini ta'min-

laydi. «Mutaxassis o'g'rilar»ning katta guruhini fosh qilishda qatnashadi. Asardagi bu yo'naliш bugungi – mustaqillik davrida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

«Sariq dev...» – sarguzasht asar. Buning ustiga fantastik ham. Shunga muvofiq asardagi voqealarning ba'zilari kutilmagan tarzda ro'y beradi, bir qism voqealar asossizdek bo'lib ko'rinadi. Sarguzasht-fantastik asarlarning qismati ma'lum bir detal va yoki epizodning naqadar konkret va realligi bilan belgilanmaydi, balki biroz reallikdan uzoqda bo'laturib, kitobxонни ishontira olishi va «to'qima voqealar» vositasida zarur xulosalar chiqarilishi bilan belgilanadi. Xudoyberdi To'xtaboyev asardan kuzatilgan xulosani chiqara olgan. Sarguzasht yo'li, fantastik bayon uning uchun adabiy priyom – usul sifatida xizmat qiladi. Masalan, qahramon «sirli qalpoqcha»siz voqealarning ich-ichiga kirib bormas, hayotimizda uchrab turadigan, ko'rib-kuzatib yurilgan, biroq sir-asrori yetarli anglanmagan illatlarni yetarli darajada fosh qila olmagan bo'lar edi.

Xudoyberdi To'xtaboyevning fantastikasi, takror aytamizki, ma'nodordir. Bu fantastika orqali berilgan voqealar «sirli qalpoqcha» bilan uning qahramoni amalga oshirmoqchi bo'lgan hamma ishlar bizning umid va orzularimizda yashaydigan ishlar – xullas, zamonaviy «Shum bola»ga zamonaviy vazifa berilgan va asar qahramoni bu vazifani uddasidan chiqqa olgan.

Xudoyberdi To'xtaboyevning sarguzasht asari bu xususiyatlari bilan muhim tarbiyaviy ahamiyatga ega. To'g'ri, asarning yana ham pishitish zarur bo'lgan joylari ham yo'q emas. Unda qamrab olingan voqealar keragidan oshiqchadek ko'rinadi, ba'zi joylarida boshqa asarlarida uchraydigan detal va voqealar olinadi, ba'zan batafsil tasvir o'rniga voqealarni bayon qilib o'tish singari hollar ham ko'zga tashlanadi. Ammo

shularga qaramasdan, qo'yilgan maqsadning to'g'ri ifodalanishi, bayonda qiziqarli yo'llar topilishi jihatidan Xudoyberdi To'xtaboyevning bu asari o'smirlar uchun yozilgan yaxshi asarlar qatoridan o'rin olishga haqlidir.

Yozuvchilik san'ati shundayki, adib yo ko'rgan-bilganini, yo eshitganini yozadi. Bu ko'rgan-bilgan va eshitganlarini ma'lum bir tizimga solishda doim o'z hayoti ko'z oldida turadi. Shu ma'noda yozuvchi uchun o'z hayoti, ko'rgan-kechirganlari birinchi darajali material vazifasini ado etadi. Xudoyberdi To'xtaboyevning «Sariq devning o'limi»dan keyin e'lon qilingan romanida shunday satrlar bor: «Belim sal bukikroq, buni o'zim tan olaman, ukalarimni ko'taraverib, shunaqangi bo'lib qolganman, bo'yim ham tengqurlarimga qaraganda sal pastroq, buni ham inkor qilmayman. Men yuqoriga qarab o'saman deganimda ukalarim yelkamga minib olib, pastga qarab bosishavergan. Shuning uchun pakanaroq bo'lib qolganman. Besh bolalik deyishlariiga ham rostini aytsam, uncha jahlim chiqmaydi. Nega desangiz, chindan ham roppa-rosa beshta ukam bor. Beshovini ham o'zim katta qilganman, oyijonim traktorchi, urush boshlangandan buyon kecha-yu kunduz dalada».

Hurmatli o'quvchimiz sezayotgan bo'lsa kerakki, bu «Besh bolali yigitcha» romanining bosh qahramoni Orifjonning so'zлari. Xudoyberdi To'xtaboyevni o'zini ko'rganlarga nisbatan uning kitoblarini o'qiganlar ming marotaba ko'pdir. Biroq bu sonli kitobxonlar hech vaqt Orifga berilgan bu portret xarakteristikasi Xudoyberdi To'xtaboyevni o'ziga aloqador ekanini bilmaydi. Ha, bu portretda yozuvchining o'z qiyofasidan nimalardir olingan, faqat portret ma'nosida emas, balki boshqa jihatlar bilan ham Orifjon adibning prototipi, degan xulosaga kelishga huquq beradi.

Haqiqiy yozuvchining har bir asari izlanishlar samarasidir. Xudoyberdi To'xtaboyev har bir asari bilan o'z ijodini nimalar bilandir boyitadi, qandaydir yangiliklarga erishadi. Biroq ijodkor uchun, xususan, o'ziga talabchan, badiiyat mas'uliyatini his qiladigan yozuvchi uchun izlanishlarning cheki yo'q. Bu fikrimizni uning keyingi paytlari yozilgan «Mungli ko'zlar», «Shirin qovunlar mamlakati», «Jannati odamlar» kabi asarlari ko'rsatib turadi.

*Matyoqub Qo'shjonov,
O'zbekiston fanlar akademiyasining
muxbir a'zosi*

MUNDARIJA

O'rtoq polkovnik	3
Sariq devni quvib.....	94
Sariq devning o'limi yoki olam guliston bo'lgani	178
So'ngso'z. <i>Matyoqub Qo'shjonov</i>	278

Adabiy-badiiy nashr

XUDOYBERDI TO'XTABOYEV

SARIQ DEVNING O'LIMI

Qayta nashr

Muharrir

Sayyora MELIQO'ZIYEVA

Musahhih

Madina MAHMUDOVA

Badiiy muharrir

Uyg'un SOLIHOV

Texnik muharrir

Umidbek YAXSHIMOV

Kompyuterda sahifalovchi

Dildora JO'RABEKOVA

Litsenziya raqami: AI № 252, 2014-yil 2-oktabrda berilgan.

Bosishga 2017-yil 02.02 da ruxsat etildi.

Bichimi 84x108 1\32.

Bosma tobogi 9,0. Shartli bosma tobogi 15,12.

Garnitura «Bookman Old Style». Ofset qog'ozি.

Adadi 5000 nusxa. Buyurtma № 46.

Bahosi kelishilgan narxda.

«Yangi asr avlodi» NMMda tayyorlandi va chop etildi.
100113. Toshkent, Chilonzor-8, Qatortol ko'chasi, 60.

Murojaat uchun telefonlar:

Nashr bo'limi – 147-00-14, 129-09-72.

Marketing bo'limi – 128-78-43; 397-10-87; faks – 273-00-14;
e-mail: yangiasravlodi@mail.ru

1000

«KAMO
KUTUBX

Xudoyberdi TO'XTABOYEV

1932-yil 17-dekabrda Farg'ona viloyatining Katta Tagob qishlog'ida tug'ilgan. 1949-yilda Qo'qon Pedagogika bilim yurtini, 1955-yil Toshkent Davlat universiteti (hozirgi O'zbekiston Milliy universiteti)ni tamomlagan. Ish faoliyatini Farg'ona viloyati tumanlaridagi maktablarda o'qituvchilikdan boshlab, keyinchalik ilmiy bo'lim mudiri, maktab direktori bo'lib ishlagan. 1958-yilda o'z jurnalistik faoliyatini boshlagan ijodkor 300 dan ortiq felyetonlarni e'lon qilgan. Qator nashriyot va jurnallarda faoliyat ko'rsatgan.

1958-yilda badiiy ijodga kirib kelgan X.To'xtaboyevning "Omonboy va Davronboy", "Sariq devni minib", "Sariq devning o'limi", "Qasoskorning oltin boshi", "Yo'llar va yillar", "Jannati odamlar", "Quyonlar sultanati" va boshqa kitoblari dunyoga kelgan.

Sevimli bolalar yozuvchisi 1982-yilda O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan madaniyat xodimi, 1989-yili O'zbekiston Davlat mukofotining sovrindori, 1991-yilda O'zbekiston xalq yozuvchisi unvonlari bilan taqdirlangan.

Asarlari rus, ingliz, fransuz, nemis tillarida tarjima qilinib, dunyoning 28 ta mamlakatida nashr etilgan.

ISBN 978-9943-27-947-6

9 789943 279476